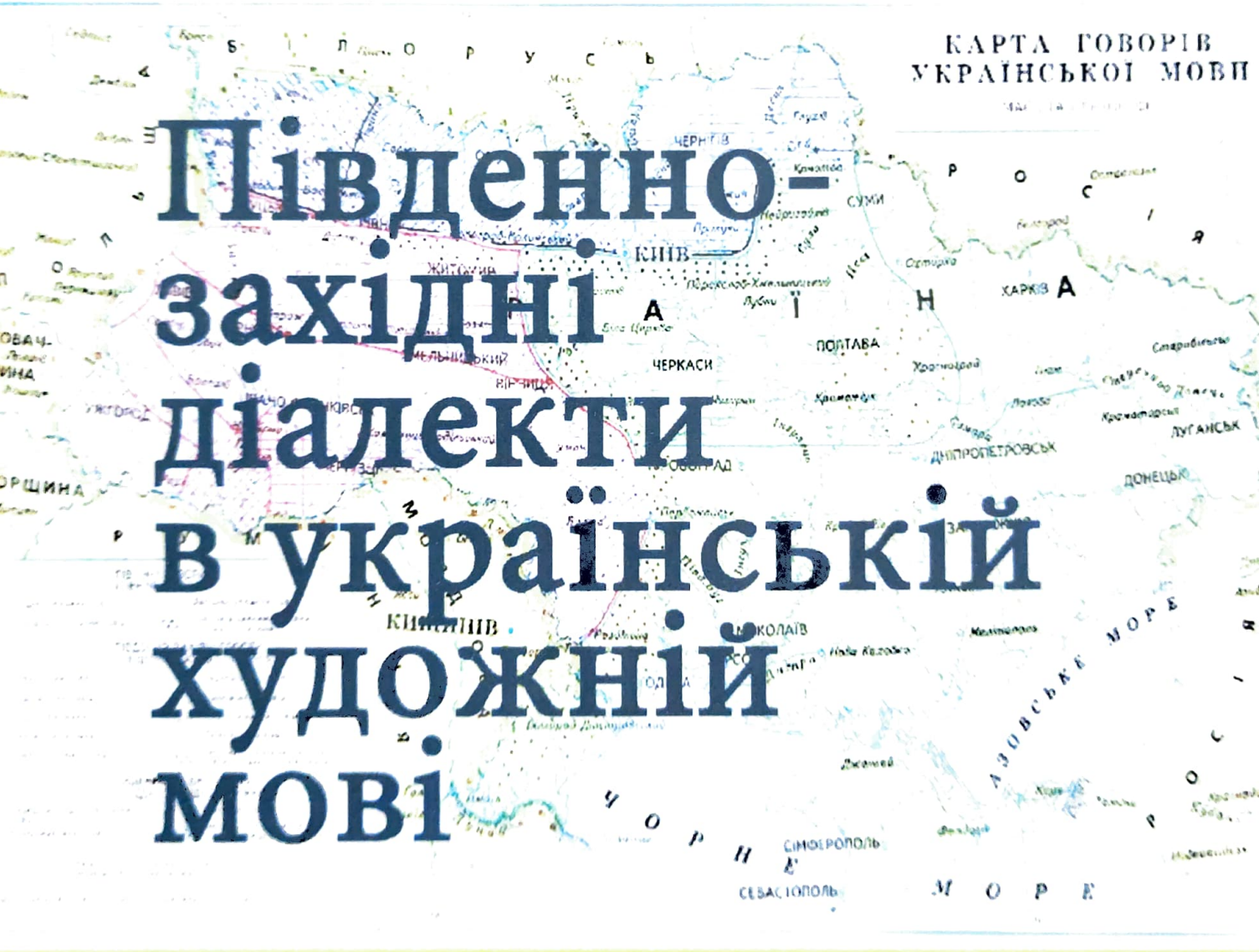
Василь ҐРЕЩУК
Валентина ҐРЕЩУК

Південно-західні діалекти в українській художній мові

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Інститут українознавства

Василь Ґрещук
Валентина Ґрещук

ПІВДЕННО-ЗАХІДНІ ДІАЛЕКТИ В УКРАЇНСЬКІЙ ХУДОЖНІЙ МОВІ

○

НАРИС

Івано-Франківськ
2010

УДК 811.161.2:81'282.2:82... А / Я І / 7.01
ББК 81.2 Ук-05
Г81

Рекомендовано до друку вченою радою Інституту українознавства при Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника

Рецензенти:

Ніна Гуйванюк – доктор філологічних наук, професор (Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича);

Лев Полюга – доктор філологічних наук, професор (Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України)

Ґрещук В.

Г81 Південно-західні діалекти в українській художній мові. Нарис [Текст] / Василь Ґрещук, Валентина Ґрещук. – Івано-Франківськ : Видавництво Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2010. – 309 с.

ISBN 978-966-640-279-3

У книзі висвітлено використання гуцульського, покутського, бойківського й лемківського діалектів у мові української художньої літератури XIX–XX ст. Проаналізовано фонетичні, морфологічні, лексичні та фразеологічні діалектні риси зазначених діалектів, засвідчені в художніх текстах, охарактеризовано особливості вживання різнорівневих діалектизмів в авторській мові і мові персонажів.

Для мовознавців, викладачів, аспірантів, студентів і вчителів.

УДК 811.161.2:81'282.2:82... А / Я І / 7.01
ББК 81.2 Ук-05

© Ґрещук В., Ґрещук В., 2010
© Бачкур Р., дизайн обкладинки, 2010
© Видавництво Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2010

ISBN 978-966-640-279-3

Зміст

ВСТУП..... 5

РОЗДІЛ І. ГУЦУЛЬСЬКИЙ ГОВІР В УКРАЇНСЬКІЙ ХУДОЖНІЙ МОВІ XIX – І ПОЛ. XX СТ..... 7

ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП ВИКОРИСТАННЯ ГУЦУЛЬСЬКОГО ГОВОРУ В УКРАЇНСЬКІЙ ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ..... 7

1. 1. Дослідження гуцульського говору у його взаємодії з українською художньою мовою.....7

1. 2. Гуцульський говір у мові художніх творів Ю. Федьковича..... 16

1. 3. Гуцульська діалектна стихія у мові художньої прози М. Павлика.. 37

ГУЦУЛЬСЬКИЙ ГОВІР У МОВІ УКРАЇНСЬКОЇ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ ПОЧАТКУ І ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XX СТ..... 52

2. 1. Використання І. Франком гуцульських діалектних рис у художній мові..... 52

2. 2. Гуцульський говір в оповіданнях Д. Харов'юка..... 61

2. 3. Взаємодія української літературної мови й гуцульського діалекту: мова новел Марка Черемшини..... 68

2. 4. Гуцульські діалектні риси в мові повісті М. Коцюбинського "Тіні забутих предків"..... 93

2. 5. Мова творів Г. Хоткевича на гуцульську тематику..... 104

2. 6. Особливості вживання гуцульських діалектизмів у повісті А. Крушельницького "Рубають ліс"..... 121

2. 7. Гуцульські діалектні риси в мові роману М. Козоріса "Чорногора говорить"..... 131

ГУЦУЛЬСЬКИЙ ГОВІР У РОЛІ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ..... 147

3. 1. Гуцульський говір у мові новел О. Манчука..... 147

3. 2. Гуцульський діалектний субстрат мови роману
П. Шекерика-Доникова "Дідо Иванчік"..... 167

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТА ФУНКЦІЇ ГУЦУЛЬСЬКИХ ДІАЛЕКТНИХ ЕЛЕМЕНТІВ У МОВІ УКРАЇНСЬКОЇ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ..... 190

4. 1. Типологія взаємозв'язків гуцульського говору й літературної мови в українській художній мові..... 190

4. 2. Художні функції гуцульських діалектизмів у белетристичних текстах..... 206

РОЗДІЛ ІІ. ПОКУТСЬКИЙ, БОЙКІВСЬКИЙ І ЛЕМКІВСЬКИЙ ДІАЛЕКТИ В МОВІ УКРАЇНСЬКОЇ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ... 232

5. 1. Покутський діалект і мова новел Василя Стефаника..... 232

5. 2. Гуцульсько-покутські діалектні паралелі в мові новел Василя Стефаника..... 249

5. 3. Бойківський діалект у ранній творчості І. Франка..... 262

5. 4. Робота І. Франка над другою редакцією повісті "Петрії і Довбущуки"..... 269

5. 5. Лемківське діалектне мовлення у мові персонажів трилогії Д. Бедзика "Украдені гори"..... 282

ВИСНОВКИ..... 290

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ..... 293

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ..... 305

ВСТУП

Використання діалектів, їх фонетичних, граматичних, лексико-семантичних, фразеологічних рис у мові української художньої літератури – різноаспектна проблема, яка потребує всебічного комплексного дослідження. Вона не раз була предметом мовознавчих студій, є навіть монографічні праці, в яких висвітлюються певні аспекти взаємодії української художньої і, ширше – літературної, мови та територіальних діалектів. Чимало цікавих думок, спостережень і конкретного матеріалу з цієї проблеми містять монографії Б. В. Кобилянського і І. Г. Матвіяса, праці Ф. Т. Жилка, В. В. Німчука, М. Ф. Станівського, І. Петличного, І. Ціхоцького та ін., однак вона настільки обширна й багатогранна, що до повного висвітлення її необхідно здійснити попередні монографічні дослідження окремих аспектів та часткових проблем. Варто, зокрема, опрацювати нові підходи до висвітлення традиційних, здавалось би, аксіоматичних поглядів на взаємозв'язки і взаємодію різних територіальних діалектів та їх стосунку до художньої мови і мови літературної. На часі – скрупульозне вивчення особливостей та специфіки використання діалектних рис різними письменниками в мові літературних творів упродовж двох останніх століть. На окреме дослідження заслуговує залучення діалектизмів до художнього тексту як різновид контакту між діалектною і літературною формами мови, аналіз художнього тексту як провідника діалектних впливів на літературну норму. Важливою й малодослідженою частковою проблемою є використання українських діалектів художньою літературою інших слов'янських народів.

У нашій монографії ставиться завдання висвітлити використання гуцульського, покутського, бойківського та лемківського діалектів південно-західного наріччя української мови в мові української художньої літератури XIX-XX ст. Вони неоднаково заманіфестовані в українській художній мові. Гуцульський діалект не тільки серед південно-західних, а й з-поміж усіх українських говорів найбільше освоєно художньою літературою, тому найбільше уваги в книзі приділено його використанню в художній мові. Інші діалекти в мові української художньої літератури репрезентовано мовою творів письменників, які в своїй творчості найбільше використали відповідно покутський, бойківський чи лемківський діалект.

Окремі розділи монографії написали: "Гуцульський говір в українській художній мові XIX – I пол. XX ст." – Валентина Ґрещук; (підрозділи "Взаємодія української літературної мови й гуцульського діалекту: мова новел Марка Черемшини", "Особливості вживання гуцульських діалектизмів у повісті А. Крушельницького "Рубають ліс", "Гуцульський говір у мові новел О. Манчука", "Типологія взаємозв'язків гуцульського говору й літературної мови в українській художній мові" – Василь Ґрещук, Валентина Ґрещук); розділи "Покутський діалект і мова новел В. Стефаника", "Гуцульсько-покутські діалектні паралелі в мові новел В. Стефаника", "Бойківський діалект у ранній творчості І. Франка", "Робота І. Франка над мовою другої редакції повісті "Петрії і Довбущуки" – Василь Ґрещук; "Лемківське діалектне мовлення у мові персонажів трилогії Д. Бедзика "Украдені гори" – Василь Ґрещук, Валентина Ґрещук.

Автори щиро вдячні вельмишановним рецензентам: докторам філологічних наук, професорам Н. В. Гуйванюк та Л. М. Полюзі.

РОЗДІЛ 1. ГУЦУЛЬСЬКИЙ ГОВІР В УКРАЇНСЬКІЙ ХУДОЖНІЙ МОВІ XIX – І ПОЛ. XX СТ.

ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП ВИКОРИСТАННЯ ГУЦУЛЬСЬКОГО ГОВОРУ В УКРАЇНСЬКІЙ ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

1. 1. Дослідження гуцульського говору у його взаємодії з українською художньою мовою

Вивчення гуцульських говірок із погляду використання їх у мові художньої літератури започаткував І. Франко. У своїй відомій статті "Літературна мова і діалекти", з'ясовуючи теоретичні проблеми взаємодії літературної мови і діалектів на різних етапах їх розвитку, він коротко зупинився на використанні південно-західних, в т.ч. й гуцульського, говорів в українській літературі. Розмірковуючи над тим, якою мірою діалекти використані в художній літературі, він звернув увагу на те, що першим у використанні гуцульського говору в художній мові був Ю. Федькович, який, користуючись ним як рідним йому, на якому він виріс і сформувався як письменник, все-таки намагався з діалектного ґрунту піднятися до загальнолітературної мови [Франко 1982: 210]. Серед письменників, які в своїй творчості вдавалися до гуцульського діалекту або дуже близького до нього покутського, І. Франко називає також Марка Черемшину, В. Стефаника та Л. Мартовича. Як зразок вдалого використання гуцульської говірки в белетристиці і загалом художньо вартісного твору після статті учений подав оповідання Д. Харов'юка "Полагна".

Першою спеціальною науковою розвідкою, безпосередньо присвяченою дослідженню використання

гуцульського діалекту в мові української художньої літератури, була стаття І. З. Петличного "Роль діалектизмів (фонетико-морфологічних) у мові творів М. Черемшини" [Петличний 1953]. У цій, загалом заідеологізованій, праці, що, зрештою, було характерним для тогочасних мовознавчих досліджень, учений аналізує мову оповідань письменника під кутом зору наявності в них гуцульських, передовсім фонетичних і морфологічних діалектних рис. Дослідник обґрунтовує думку, що Марко Черемшина "опанував тогочасну українську літературну мову Галичини, нею писав свої художні твори , спочатку не звертаючись до гуцульського діалекту, однак згодом слідуючи творчому методу І. Франка, в своїх новелах почав наділяти мову персонажів діалектизмами" [Петличний 1953: 162]. І хоча в авторській мові трапляються окремі діалектні форми, що зумовлено характером західноукраїнського варіанта української літературної мови, вона чітко протиставляється мові персонажів, яка відбиває найтиповіші гуцульські фонетичні й морфологічні діалектні риси, що виконують важливі стилістичні функції індивідуалізації мови літературних героїв та їх територіальної локалізації. Щодо тих діалектних форм, які засвідчені не в мові персонажів, то вони "вжиті в мові автора у звичайній функції, тобто без будь-якого додаткового стилістичного навантаження" [там само: 163]. Дослідник також звертає увагу на те, що для читача, не знайомого з гуцульським говором, лексичні діалектизми не роблять новели недоступними для сприймання, бо значення їх стає зрозумілим із ширшого контексту. Ще менше це стосується фонетико-морфологічних діалектизмів, бо вони є лиш звуковою чи морфологічною модифікацією загальновживаних слів, а тому цілком зрозумілі. "Діалектизми М. Черемшини настільки органічні в словесній тканині його мови, – підсумовує вчений, – що

стилістична роль, зокрема, фонетико-морфологічних діалектизмів значно перекриває ті незначні труднощі, які напочатку можуть відчувати широкі читацькі маси" [там само: 166].

Автор дисертаційного дослідження мови художніх творів Марка Черемшини Ф. Т. Жилко багато уваги приділив вивченню використання письменником гуцульського говору у мові своїх новел. Він теж відзначив, що мова художніх творів Марка Черемшини неоднорідна. Авторська мова – це тодішня українська літературна мова, сформована під помітним впливом південно-західних говірок, яку використовували й інші західноукраїнські письменники, якою послуговувались учені в своїх наукових працях, а освічені верстви населення, інтелігенція – в побутовому спілкуванні, листуванні тощо. Мова ж персонажів більшою чи меншою мірою стилізована під гуцульський говір. "Розвиток літератури тієї доби характерний тим, – писав Ф. Т. Жилко, – що частина письменників з особливою увагою ставилась до слова, вживаного безпосередньо в народі, зокрема до діалектної форми слова. Письменники прагнуть відтворити мову героїв з її безпосередніми виявами – діалектними відмінностями. Виникає більш-менш послідовне розмежування мови письменника і мови його персонажів" [Жилко 1954: 21]. Учений охарактеризував найголовніші фонетичні й морфологічні гуцульські діалектні риси, які відбито в мові Марка Черемшини, а щодо особливостей їх використання зауважив, що письменник устами своїх персонажів намагався відтворити не окремі риси гуцульських говірок, а особливості цих говірок у їх сукупності [там само: 26]. Дослідник звернув увагу й на те, для чого, з якою метою новеліст використовує гуцульські діалектизми: "Діалектизми в М. Черемшини вживаються не тільки для того, щоб найповніше відтворити мову героїв,

щоб у такий спосіб вона була якомога більш документальною і природною, але частково заради самого діалекту, заради певних естетичних особливостей говіркової мови, хоча б і тому, що маловідоме або рідковживане слово своєю незвичайністю сильніше впливає на уяву читача" [там само: 21].

Такий погляд на взаємодію гуцульського говору і української літературної мови в художніх творах Марка Черемшини не сприйняв відомий український діалектолог, дослідник гуцульського й покутського діалектів Б. В. Кобилянський, який спочатку у статті [Кобилянський 1959], а згодом у монографії [Кобилянський 1960] обґрунтував протилежну точку зору щодо використання гуцульського говору в мові творів Марка Черемшини, як і покутського говору в художній мові Василя Стефаника, започаткувавши тим самим лінґвістичну дискусію, відголоски якої не вщухають і сьогодні. На переконання вченого, Марко Черемшина писав свої твори гуцульським діалектом. Щоб обґрунтувати свій погляд, він розглянув деякі теоретичні питання взаємодії літературної мови й місцевих діалектів, розмежував власне лексичні й морфологічні, фонетичні й синтаксичні діалектизми, з'ясував, чи бувають письменники, які пишуть свої твори діалектним різновидом загальнонародної мови і скрупульозно проаналізував мову оповідань "Карби", "Дід", "Раз мати родила" і "Святий Николай у гарті" з погляду вживаних діалектних форм у мові персонажів та окремо в авторській мові, частоти їх використання героями твору та автором, а також їх характеру (лексичні, морфологічні, синтаксичні, фонетичні). У результаті проведеного аналізу з урахуванням кількісних показників дослідник дійшов такого висновку: "М. Черемшина і В. Стефаник, як показує аналіз мови їх творів, писали діалектними відгалуженнями української загальнонародної мови, в яких є значна

кількість граматичних, лексичних і фонетичних елементів, спільних із загальнонародною і літературною мовою" [Кобилянський 1960: 70].

Проте І. З. Петличного, як і В. М. Лесина, який теж долучився до дискусії про мовний дуалізм художніх творів Марка Черемшини і В. Стефаника, аргументація Б. В. Кобилянського не переконала, а спонукала до її критичного аналізу й заперечення та пошуку нових даних на користь літературно-діалектної диглосії черемшинівської й стефаниківської художньої мови [Петличний 1962: 102]. Зокрема, І. З. Петличний вважає сумнівним аргумент Б. В. Кобилянського нібито Марко Черемшина і В. Стефаник писали діалектами, бо українську літературну мову вони, хоч і знали, та досконало нею не володіли. "Погане володіння літературною мовою могло позначитись на мовній якості їх творів, але ніяк не могло бути вирішальним у виборі того, якою мовою треба писати твори. Вони, знаючи говори й літературну мову, очевидно, в силі були й навчитися добре володіти" [Петличний 1962: 131]. Вчений звернув увагу на те, що художні твори Марка Черемшини неоднорідні за насиченістю діалектизмами. Є твори, які написані тодішньою літературною мовою, наприклад, поезії в прозі. Хоча в них трапляються різнорівневі діалектні форми, однак це не специфічно гуцульські або покутські, а "діалектизми, які в силу своєрідних умов розвитку тогочасної української літературної мови в Галичині нерідко в ній зустрічалися" [там само: 133]. Він наводить уривки з різних оповідань, покликаючись на міркування інших дослідників мови письменника, аналізує мову оповідань з погляду використання в ній гуцульських діалектизмів і підтверджує висновок, якого дійшов у попередній публікації: "Таким чином, авторську мову Черемшини ніяк не можна назвати діалектом, вона в основному є літературною мовою свого

часу з багатьма додатковими особливостями, викликаними жанром, способом зображення дійсності, особистістю письменника. Мова ж персонажів, особливо новел другого періоду, великою мірою діалектна, яка нерідко є дуже близькою до фотографії живої мови гуцулів" [там само: 135]. При цьому він зауважив, що мова персонажів не стилізована, а дуже близька до гуцульської говірки [там само: 135].

Загальні питання використання гуцульських діалектних рис у творах окремих письменників подано у "Курсі української літературної мови". Так, характеристика мови Ю. Федьковича містить вказівку на те, що письменник стояв на ґрунті живої народної мови, що зумовила низку гуцульських діалектних рис у мові його творів, проте вони зазвичай не мали спеціальної стилістичної функції. Тут же відзначені найхарактерніші фонетичні, морфологічні й лексичні діалектні форми [Курс 1958: 324].

Звернено увагу на те, що М. Коцюбинський майстерно використав гуцульські діалектні риси в мові повісті "Тіні забутих предків" [там само: 544].

Заслуговує на увагу велика стаття М. Станівського, присвячена діалектному забарвленню мови Юрія Федьковича [Станівський 1961]. У ній на конкретному матеріалі досить детально проаналізовані фонетичні та морфологічні особливості мови письменника, що дало змогу автору зробити ряд важливих висновків про те, що мова творів Ю. Федьковича засвідчує прагнення письменника спиратися не тільки на можливості гуцульського говору, а використовувати і літературно-мовну практику Т. Шевченка, Марка Вовчка, а тим самим і усвідомлення необхідності вироблення єдиної української літературної мови, спільної для всіх українців.

В. І. Кононенко звертає увагу на те, що введення гуцульських діалектних рис у художню мову розв'язувалось

неоднаково. У творчості західноукраїнських письменників діалектне підґрунтя більшою своєю частиною виступало як компонент західноукраїнського варіанта літературної мови, а тому більшість із діалектних форм позбавлені стилістичної функції. "Використання західноукраїнських діалектних елементів, у тому числі гуцулізмів, у творчому доробку письменників Східної України, що користувалися загальнолітературною мовою, вносило виразне мовностилістичне забарвлення і водночас утверджувало позитивний вплив західноукраїнської мовної практики, послуговувало збагаченню літературної мови" [Кононенко 2002: 316]. Під таким кутом зору вчений розглянув використання гуцульських мовних елементів О. Кобилянською у повісті "У неділю рано зілля копала" й оповіданні "Битва" та М. Коцюбинським у повісті "Тіні забутих предків".

Застосування гуцульського говору у мові послання Андрея Шептицького "До моїх любих гуцулів" стало предметом аналізу у статті М. П. Лесюка [Лесюк 2000]. Дослідник дійшов переконливого висновку про те, що мова послання репрезентує гуцульський говір у всій його багатогранності, що підтверджують виявлені і охарактеризовані гуцульські фонетичні, морфологічні та лексичні діалектні риси.

У нашій статті "Гуцульський діалект у мові української художньої літератури" [Грещук 2001] зроблена спроба виявити типологію взаємодії гуцульського говору й мови белетристики з урахуванням ступеня насиченості діалектних елементів мови художнього твору, їх різновидів та вживання їх у авторській мові і мові персонажів. У ній виділено чотири типи літературно-діалектної взаємодії української літературної мови та гуцульського говору*.

* Детально про неї див. с. 190-192 цієї монографії.

Ще одна наша стаття присвячена мовному феномену художніх творів Марка Черемшини. Встановивши, що одну із засадничих начал своєрідності і неповторності мовної палітри письменника становить гуцульська розмовна стихія, ми охарактеризували черемшинівські фонетичні, морфологічні, лексичні й фразеологічні діалектизми [Ґрещук 2002-2003: 9-12].

Дослідник мови Франкової прози І. Ціхоцький, аналізуючи мову творів гуцульського циклу, звертає увагу на особливості та специфіку використання гуцульських діалектних рис у новелі "Гуцульський король", в оповіданнях "Терен у нозі", "Як Юра Шикманюк брів Черемош", "Вівчар" та характеризує засвідчені в них головні фонетичні, морфологічні й лексичні діалектизми [Ціхоцький 2006: 97-118].

Активізації вивчення використання гуцульського говору в українській художній мові сприяла Всеукраїнська наукова конференція "Гуцульський діалект у мові писемних пам'яток і художньої літератури" (Коломия, 2008), матеріали якої опубліковані у "Віснику Прикарпатського університету. Філологія (мовознавство)" (Вип. XIX-XX, 2008. – 170 с.). У ряді доповідей заторкувались різні питання вживання гуцульських діалектних одиниць у мові української літератури XIX – І пол. XX ст. Окремі з них були присвячені західноукраїнським мовним елементам у писемних пам'ятках і художньому дискурсі. Василь Німчук [Німчук 2008] виявив і охарактеризував наддністрянські діалектні риси в одній із найдавніших староукраїнських пам'яток – "Євсевієвому Євангелії 1283 року". Віталій Кононенко [Кононенко 2008] простежив вживання літературної мови у співвідношенні з регіоналізмами, в т. ч. і гуцулізмами різного походження і стилістичного забарвлення. Гуцульсько-покутським діалектним паралелям у художній мові Василя Стефаника була присвячена наша

доповідь [Ґрещук 2008]. Риси гуцульського діалекту в гуцульських топонімах, засвідчених у "Історичному нарисі про гуцулів" С. Витвицького, охарактеризував Мирослав Габорак [Габорак 2008]. Про особливості гуцульської антропонімії в українському писемному фольклорі йшлося в доповіді Наталії Колесник [Колесник 2008]. У ряді доповідей розглянуто окремі питання вживання гуцульських діалектних одиниць у художній мові Ю. Андруховича [Бойко 2008], М. Коцюбинського [Скаб 2008], П. Шекерика-Доникова [Барчук 2008], Марка Черемшини [Ковальчук 2008; Журавльова 2008], Г. Хоткевича [Черемська 2008; Криницька 2008], Ю. Федьковича [Берегеч 2008], А. Шептицького [Лесюк 2008], Б. Загорулька [Ґрещук Вал. 2008], М. Влад [Ципердюк 2008], М. Козоріса [Рис 2008], І. Березовського [Вінтоняк 2008].

Таким чином, окремі питання використання гуцульських діалектних елементів у мові деяких українських письменників були предметом фрагментарних науково-лінґвістичних студій.

У процесі опрацювання зазначеної проблематики виникає ряд дискусійних питань, які вимагають попереднього обґрунтування обраної точки зору. Одним із таких є питання про склад і якість різнорівневих діалектних рис гуцульського говору. Належність тих чи інших рис до гуцульського говору встановлено на основі науково-лінґвістичних описів гуцульського діалекту, зокрема на основі праць Б. Кобилянського [Кобилянський 1928; Кобилянський 1960], Я. Янова [Janów 1928], А. Залеського [Залеський 1969], Ф. Жилка [Жилко 1958; Жилко 1955], С. Бевзенка [Бевзенко 1980], В. Німчука [Німчук 1992; Німчук 2008], К. Германа [Герман 1995 б], О. Горбача [Горбач 1955-1957; Горбач 1997], Я. Закревської [Закревська 1997], М. Лесюка [Лесюк 2001; Лесюк 2008 а],

І. Матвіяса [Матвіяс 1990], М. Павлюка та І. Робчука [Павлюк 2003; Павлюк 1965], М. Худаша [Худаш 1987] та ін. При цьому до гуцульських діалектних рис віднесено не тільки специфічно гуцульські діалектизми, а й ті, які поширені, поряд із гуцульським, у частині суміжних із ним чи у всіх говорах південно-західного наріччя, адже, як справедливо зазначив П. Ю. Гриценко, "індивідуальне обличчя діалекту чи групи говірок творить передовсім не сукупність ексклюзивних рис, а поєднання, просторове накладання багатьох ознак, які часто виходять за межі досліджуваного діалекту" [Гриценко 2000: 31]. Такий принцип застосовано і щодо подачі діалектних одиниць у словнику гуцульських говірок [Гуцульські говірки 1997: 90].

1. 2. Гуцульський говір у мові художніх творів Ю. Федьковича

Гуцульщина – унікальний край із мальовничою природою, з неповторним побутом, звичаями, повір'ями, легендами й переказами, з колоритним говором, у якому збереглося чимало архаїчних мовних рис, – здавна привертав увагу письменників. Прагнення майстрів слова до реалістичного відображення дійсності, відтворення місцевого колориту, до правдивої характеристики персонажів, їх соціальної і регіональної ідентифікації спонукає до використання у художньому творі гуцульського говору. Використання гуцульських діалектних рис у мові нової української художньої літератури має свою історію.

"Гуцульському діалектові перший здобув славу в нашім письменстві Федькович, – писав І. Франко. Правда, він не писав чистим гуцульським діалектом, але з погляду язика його діяльність визначає змагання – з діалектового грунту дійти до загальнолітературного язика" [Франко 1982:

210]. Запровадження Ю. Федьковичем гуцульського говору до художньої мови пов'язане з його загальною засадничою настановою, сформованою під впливом тогочасних прогресивних буковинських культурних діячів А. Кобилянського, К. Горбаля, Д. Танячкевича – писати свої твори народною мовою, якою для письменника була мова народної пісні, передовсім народних пісень його зведеної сестри Марії та мова, якою говорить народ. "Моя старша сестра знала незраховані казки і пісні руськонародні, – писав Ю. Федькович, – (у нас дома натурально, лиш по-руськи бесідовано), а же ми ся обоє так дуже любили, то я, хлопчиком бувши, раз у раз при ній ся забавляв і всі такі співанки і казки переймав" [Федькович 1958: 114]. Незабутнє враження на формування мовної особистості письменника справила й мова українських письменників з Наддніпрянської України. Все це утвердило Ю. Федьковича в думці про те, що писати свої твори він буде народнорозмовною мовою, в якій, зрозуміло, поважне місце посідала місцева гуцульська говірка. І. Франко зазначив: "І хоча не можна сказати, щоб Федькович писав діалектом, хоча його мова являється українською літературною мовою, тою самою, якою писали Квітка, Шевченко і пізніші кращі наші письменники, то все-таки те загальноукраїнське язикове тло у Федьковича підмальоване в досить значній групі прикметами галицького, спеціально гуцульського діалекту" [Франко 1982 а: 386], "якого скарбівню він, можна сказати, вичерпав до дна" [Франко 1982 б: 393]. Отже, з огляду на необхідність писати для свого народу твори зрозумілою йому мовою та прагнучи до достовірної маніфестації мови своїх персонажів, Ю.Федькович багато черпав із гуцульського говору. Гуцульська говірка була для нього рідною, нею він повсякденно спілкувався, не цурався її і в листуванні, тому вона така природна в його художній мові. З іншого боку, письменник, будучи добре обізнаний із

літературою Наддніпрянської України, усвідомлював, що літературна мова не може залишатися в рамках якогось діалекту, тому прагнув послуговуватися загальнонаціональною мовою, "однак об'єктивні причини заважали Ю.Федьковичеві звільнитися від впливу діалектної стихії, тому мова його творів характеризується неодностайністю, довільним поєднанням діалектизмів і літературних форм" [Станівський 1961: 63].

Детально проаналізувавши мову художніх творів Ю. Федьковича, М. Станівський [Станівський 1961] виявив у ній такі гуцульські діалектні фонетичні й морфологічні риси.

Голосний *а* після м'яких приголосних у наголошеній позиції переходить у *е* (після шиплячих – іноді в *и*), а в ненаголошеній – у *і*, зрідка – *е*: *не стрілєвся* (I, 19)*, *ся взєли* (I, 18), А *жерт* усігди *жертом* (IV, 27), *зачив* ся місяць в туманах блукати (I, 14), *листєчко* (I, 83), *десіть* (I, 142), *челідь* (I, 204), *боїзнь* (IV, 98). Ця фонетична риса відбита непослідовно. Часто навіть вимова гуцульських діалектних слів своєрідно олітературнена, пор.: *дядик* (II, 101), *флояра* (I, 19) замість гуцульських *дєдик, флоєра.*

Давній звук *о* перед наступним складом із наголошеним *а*, на відміну від літературної мови, не перейшов у *а*: *горячий* (I, 53), *богато* (I, 15), *богацька* (I, 395), батько *богатир* (у знач. "багач"), *колач* (III, 247), *ломака* (I, 141), *чобана* (I, 257), *кочався* (II, 237), *вигоняла* (II, 364) та ін.

---

* Тут і далі використання кожної діалектної одиниці в художньому тексті в кожному окремому випадку паспортизується в дужках після неї. Якщо аналізуються гуцульські діалектні одиниці лише в одному художньому творі письменника, зазначена в дужках цифра вказує на сторінку відповідного видання. Якщо гуцульські діалектні риси засвідчено в різних творах одного автора, то в дужках за допомогою початкових літер твору позначається його назва, а цифра означає сторінку видання. Щодо творів Ю.Федьковича, то у частині фонетичних і морфологічних рис ми скористаємося паспортизацією М. Станівського, згідно з якою римська цифра означає том, арабська – сторінку з першого повного видання творів Ю.Федьковича, здійсненого І.Франком і О.Колессою – "Писання Осипа Юрія Федьковича": Поезії. – Львів, 1902. – Т.І; Повісті й оповідання. – Львів, 1902. – Т.ІІ; Драматичні твори. – Львів, 1906. – Т.ІІІ; Драматичні переклади. – Львів, 1902 – Т.IV. Паспортизацію лексичних діалектизмів здійснено за виданням: Юрій Федькович. Поетичні твори. Прозові твори. Драматичні твори. Листи / Ред. Ф. Погребенник. – К.: Наук. думка, 1985. – 574 с. Цифра в дужках вказує сторінку видання.

На місці давнього *і* на початку слова виступає *и*: *Игорь* (I, 193), *инші* (I, 211), *искорка* (III, 251), *играшка* (IV, 10), *Иван* (IV, 431), хоч паралельно відзначені *Іван* (I, 145), *іначе* (I, 433), *імя* (I, 415) та ін.

Обнижена артикуляція наголошеного *и* виявлена спорадично в окремих словах: *покенув* сестру (I, 21), як і звукосполучення *ер, ир* із *ръ, рь* між приголосними *кервавий* (I, 98), *кирничка* (I, 17).

Звук *і* у префіксі *ви-* засвідчено в ранніх творах: *віпивати* (I, 4), *віправа* (I, 8), *війду* (I, 704), *вінося* (I, 704), *віріс* (I, 704). У пізніших творах поширена літературна форма: *викупить* (I, 150), *випасати* (I, 191) та ін.

Однією з найхарактерніших гуцульських консонантних рис є архаїчна м'якість шиплячих, яка відбита, але в небагатьох словах: *душя* (I, 146), *нашя* воля (I, 142), *першя* (II, 98), *Довбушя* (I, 120), *мужя* (III, 450), в *контушях* (I, 393), ті полки як *рушя* (I, 194), ненечка *лежя* (II, 99), *нишьком* (II, 141). Значно частіше засвідчена давня м'якість *р* в кінці слів та перед суфіксами і приголосними *к, х*: *теперь* (I, 192), *тварь* (IV, 21), *царь* (I, 70), *вівчарь* (I, 177), *цвинтарь* (I, 93), *господарь* (I, 252), *косарь* (I, 396), *звірь* (I, 194), *лютірь* (II, 370), *дзерькало* (I, 219), *воськарьку* (I, 407), *гірькая* (I, 494), *верьх* (IV, 186) та ін., хоч паралельно вживаються і літературні форми з твердим *р*.

Із диспалаталізованих приголосних *ц, з, с* у гуцульських говірках більш послідовно у творах Ю.Федьковича зафіксовано ствердіння *ц*. Це явище спостерігається в кінці слів та в суфіксах *-ець, -иц(я), -цьк-*: *хлопец* (I, 34), *старец* (I, 35), *стрілец* (I, 43), *овец* (I, 181), *зухвалцу* (I, 101), *на ялицу* (I, 29), *світлицу* (I, 429), *пшеницу* (I, 529), *по-козацки* (I, 38), *турецка* (I, 101), *німецкі* (I, 141), *отецкий* (I, 200), пор. також *серцу* (I, 20), *на сонци* (I, 35). Помірно відбито ствердіння *с, з* у суфіксах *-ськ-, -зьк-*: на *підгірскім* краю (I, 30), в *царскім* дворі (I, 42), *морска* филя

(I, 196), *близко* (I, 55), *низко* (I, 531). Засвідчено диспалаталізацію *с* у кінці слів: В куті *дес* за плотом (I, 146), *дес* в світі (I, 183), *хтос* підоздрів (I, 395), думку *й'кус* завело (I, 34), *чогос* мині тяжко (I, 228), в окремих випадках – у займенниках і прислівниках займенникового походження (*су* бідну голов; *суди* ходили) (I, 702-703).

Приголосний *л* у кінці та в середині слів, де колись після *л* був *ъ*, переходить у *в: стів* (I, 147), *соків* (I, 200), *орев* (I, 193), *котев* грошей (II, 219), *сопівка* (I, 34), *бжівки* ся роя (I, 501).

Звукосполучення губних з *й* не має епентетичного *л* у дієслівних формах: Ой *дивя* паняночки, *дивяся* в віконце (I, 52), *сипють* (I, 197), весілля єї не *справю* (II, 119), Ох, отті ж мене аж *губя* (I, 409).

Засвідчено спорадичну заміну *ч* на *ц* у частці *ци* та прийменнику *через:* Німецка царівне, *Ци* снідала коли ти так, Або твої діти? *Ци* буде й вам на слізоньках Снідана-сь варити? (I, 143), Сам душу жемчужну спустив він з тіла лицарского *церез* золоте ожерелє (I, 200).

Звукосполучення *хв* на початку слова зазвичай передається через *ф*: по синій єго *фалі* (хвилі) човенце плаває (I, 34), Ох *филі,* ви, *филі,* чорні та студені (I, 1370), *уфатив* мене за руку (II, 13).

Послідовно відбито відсутність подовження приголосних в іменниках середнього роду на зразок *життя: сніданєчко* (I, 142), *весілє* (II, 400), *камінєм* (I, 18), *житєм* (I, 197) та ін.

Характерне для гуцульського говору скорочення звукового складу окремих слів засвідчено, хоч і непослідовно: Не *тра* серцу туги завдавати (I, 22), А личко ти *чо* зблідло? (I, 38), Чого ти, Марку, *чо',* мій сину!? (I, 423), *нічо* ни діють (II, 97), *може* стріляти (I, 86), Ох, нуждочко моя с тобов!.. Ох, нуждо *ма* с тобов, легіню (I, 431), *Хло,* чи лиш не твоя причина (II, 98).

Більшою чи меншою мірою у своїх художніх творах Ю. Федькович відбив особливості гуцульської діалектної словозміни. Найхарактерніші морфологічні діалектні риси, засвідчені в художній мові письменника, такі.

Іменники І відміни, як і узгоджувані з ними прикметники, дієприкметники, займенники, в орудному відмінку однини здебільшого мають стягнене закінчення *-ов, -ев*: *с кобзинов* (I, 19), *могилов* (I, 22), *зазульков* (I, 22), *славов* (I, 33), *головов* (I, 56), *шаблев* (I, 98), *душев* (I, 249), *тонесеньков* (I, 34), *срібнов* (I, 35), *замученов* (I, 263), *проклятов* (I, 407), *мнов* (I, 63), *тобов* (I, 33), *собов* (I, 168), *нев* (I, 22), *нашев* (I, 380), *оттов* (I, 196). За аналогією до вказаних іменників закінчень *-ов, -ев* в орудному відмінку однини набувають й іменники III відміни: Білов *костев* уся засіяна (I, 197), око *гранев* запалало (I, 101), *кровйов* (I, 144), *нічов* (I, 30). Під впливом народнопісенних форм у поетичних творах Ю.Федьковича зрідка зафіксовані закінчення *-ойов: калинойов* (I, 147), *яснойов* зорев (I, 148).

У давальному і місцевому відмінках однини іменники І відміни мають закінчення *и,* яке є континуантом давнього *-и*: Якже, о, не стогнать ті рускі *земли* (I, 203), Підточують корінь *вóли* (I, 390), *у неволи* (I, 149), *в* сі *хвили* (IV, 245), *на души* (II, 153). Таке ж закінчення характерне для іменників II відміни з основою на давній м'який приголосний у місцевому відмінку та для іменників III відміни у родовому, давальному і місцевому відмінках однини: *на кони* (II, 400), *у вогни* (I, 217), Шукают си *чести* (I, 194), Я *с кліти* ти кресак подам (I, 421), В *печи* поломінь палає (I, 402), На *обочи* (I, 16). Закінчення *-и* мають також іменники III відміни в називному і знахідному відмінках множини: чотири *пяди* (I, 54), три *части* (I, 116), *кости* (I, 448) – називний відмінок; *вісти* (I, 76), *кости* (II, 393), *ости* (I, 448) – знахідний відмінок.

Іменники II та III відмін у місцевому відмінку множини мають закінчення *-ех, -іх*: *в очех* (I, 177), *на конех* (III, 432), *в повістех* (I, 472), *по кривіх* (I, 200).

Із гуцульських діалектних форм словозміни іменників засвідчені також закінчення *-е* в іменниках середнього роду (II відміна) в називному й знахідному відмінках однини: *Підгірс* (I, 15), *подвірс* (I, 98), *щастє* (I, 172), *весілс* (II, 400). Ці іменники мають також закінчення *-ем* в орудному відмінку однини: *камінєм* (I, 18), *житєм* (I, 197), *щастєм* (I, 309). Паралельно з літературними формами зафіксовано також характерні для гуцульського говору закінчення *-ове* в називному й кличному відмінках множини іменників II відміни: три *царове* бются, три *вірлове* вются (I, 53), Ох, братя *панове* (I, 140). Відбито також діалектне закінчення *-ий* у родовому відмінку множини деяких іменників: *коний* (II, 371), *гроший* (I, 150).

З гуцульської словозміни іменників у творах Ю.Федьковича можна ще відзначити закінчення *–е* в називному відмінку однини іменників IV відміни: *дівчє* (I, 34), *пташс* (I, 34). У поєднанні з числівниками *два, три, чотири* відбиті залишки двоїни: *дві дівці* (I, 90), *дві березі* (I, 447), *три ямі* (II, 115), *три жінці* (II, 167), *чотири коровці* (II, 142), *дві слові* (III, 338).

Замість форм родового відмінка іменників та займенників із прийменником *до* вживаються форми прийменника *д* з іменником, займенником у давальному відмінку: *д' горі* (I, 76).

З гуцульських діалектних рис, які стосуються прикметника, впадають в око передусім аналітичні форми вищого ступеня, які творяться за допомогою частки *май*, відмінювання усіх прикметників за зразком твердої групи та стягнені закінчення прикметників жіночого роду в давальному й місцевому відмінках однини. Всі вони добре відбиті в мові художніх творів Ю.Федьковича: Але бо

зробю я беспеку ще *май беспечніщев* (II, 319), А капітан єго любит *ліпше май* ніж топір з стали (I, 87); *сине* море (I, 30), зоря *вечерна* (I, 203), *давну* волю (III, 180); *на чорні* Чорногорі (I, 287), *по білі* бороді (II, 99), *На Катрині* могилі (II, 120).

Паралельно з літературними формами відмінювання займенників у Федьковичевій художній мові поширені діалектні енклітичні форми. У давальному відмінку – Вже *ми* доста жити (I, 15), Дам *ти* пива, дам *ти* чашу (I, 48), Відтак *си* сяду кобзу настроїти (I, 17), І не боронит *му* глядіти (I, 29); у знахідному – Лиш пусти *мня* в землю нашу (I, 48), прийми *мя* за свою (II, 175), Ще *тя* прошу, братчику (II, 100), з світлости *го* пхнули (I, 29), я *'го* любив (II, 109). Характерними для гуцульського говору є вжиті у творах письменника також редуплiковані форми займенників (*тот* (I, 69), *тоту* (I, 244), *тото* (I, 239), архаїчні форми *ю, ню* в знахідному відмінку однини особового займенника жіночого роду третьої особи (Вам *ю,* братя даю (I, 109), І на спочинок бідного в *ню* поклали (I, 31)), звук *е* в першому складі (*єго* (I, 18), *єму* (I, 43), *за него* (II, 119), *цего* (I, 256), *єї* (II, 119), стягнені форми, що виникли внаслідок втрати інтервокального *й* (*моєму* (III, 241), *моєї* (літ. моєї), *своєї* (II, 145), *твоєї* (II, 153)).

Ряд морфологічних гуцульських діалектних особливостей, відбитих у мові художніх творів Ю. Федьковича, стосується дієслів. Зокрема, в інфінітивних формах дієслів із основами на *г, к* зберігаються архаїчні залишки з суфіксом *–чи*: *товчи* (IV, 147), *перестеречи* (IV, 299), *бічи* (IV, 235), *печи* (IV, 243), *помочи* (II, 140). У 3-ій особі однини дієслів І дієвідміни при стягнених закінченнях виступає *–т:* Серце *тріскат* страждаючи (I, 373), *Не знат* Катерина, чи ніч се , чи днина (I, 380), Він *вислухат* мене бідну (I, 380). 3-я особа однини і множини теперішнього часу, 2-а особа множини наказового способу дієслів II

дієвідміни має тверде закінчення *–т: стоїт* (I, 184), *кажут* (I, 181), *скажіт* (I, 146), *просвітіт* (I, 334). 3-я особа множини теперішнього часу II дієвідміни втрачає у закінченні *–т*. Як зазначає М. Станівський, "Ю.Федькович, відбиваючи особливості рідного говору, не вживає в цих формах *–ть*, але діалектне *–е* скрізь замінює літературним відповідником *–я*: І *сидя* вже они (I, 198), *Сидя* штири офіцири (I, 290), *говоря* (I, 425), *лежя* (II, 99), *нося* (II, 107), *приходя* (II, 142), *боля* (II, 143), *стоя* (II, 144) та ін. Такі форми відомі в буковинсько-покутському говорі, але, мабуть, не це послужило Ю. Федьковичеві основою у виборі подібних написань: тут він уникав найбільш характерної особливості гуцульського говору" [Станівський 1961: 80].

Аналітичні форми майбутнього часу дієслів недоконаного виду, які утворюються з інфінітива та допоміжних особових форм дієслова *йати,* представлені не лише літературними, а й поширеними в гуцульських говірках формами з препозитивним використанням допоміжних форм дієслова *йати,* які можуть вживатися безпосередньо перед інфінітивом чи відділено одним, двома чи більше словами, а при повторенні – взагалі без інфінітива: Не *мете питати* (I, 144), не *му* вже вас *морочить* (I, 140), І *муть* мої думи у травах шовкових усі *находити* (I, 399), Ни мете питати. Не *мете,* ні, товариші (I, 144).

Широко відбито залишки перфекта, що виражається дієсловом минулого часу, континуантом колишнього дієприкметника на *-лъ,* та фонетично зміненими особовими формами дієслова *быти*, які фактично звелись до закінчень, зокрема у 1-ій особі однини - *-см, -їм, -м*; у 2-ій особі однини – *-сс, -їс, -с*; у 1-ій особі множини – *-сте: найшов-єм* (I, 15), де-*м був* (I, 15), *спав-ссь* (I, 407), Що-*с* злодіям *запродав* світ (I, 150), Коли-*м* в неділю божу з легінями

сюди *ходили* Добушеви грати (I, 150), *Звели-сте* мої люде (I, 70), сего *сте* запевне ще не *чули* (II, 433).

Форми умовного способу дієслів, яких Федькович уживав під впливом гуцульського діалекту, утворені з часток *бих* або *бим* і форми минулого часу (перфекта) дієслова: *Співав бих* (I, 140), Овечки *доїв бих*, сирец собі *їв бих*, А в флояру гравше у стаї *сидів бих* (I, 508), *Полетів би-м* (I, 59), А я *би-м сів* на ганку (III, 258), А ми з шабель серпи *бих поробили* (III, 298).

Творення аналітичної форми наказового способу за допомогою частки *най* у творах письменника вживається значно частіше, ніж із використанням літературних часток *нехай, хай*: *Най виплачу* моє серце (I, 143), Лиш *най приговорить* (I, 237), *най* собі *тримає* (I, 417), але – *нехай* серце *рветься* (I, 387), *хай згину* (I, 119).

Із гуцульських прислівників, відбитих у Федьковичевій художній мові, засвідчені фонетично відмінні від літературних архаїчні форми *везди, увезди, всігди, озде, домів, долів, зимі, літі* та ін.: *Везди* тихо (I, 105), *увезде* рай (I, 129), *всігди* (I, 27), а він уже *озде* (I, 161), *домів* (II, 144), *долів* (I, 145), Щоби цвили, процвитали Як *зимі*, так *літі* (I, 109).

У творах Юрія Федьковича широко заманіфестована гуцульська діалектна лексика. Її склад, лексико-семантичні групи зумовлені передовсім тематикою творів. Закономірним є використання побутової лексики. Назви одягу та їх елементів репрезентовані такими гуцульськими діалектними номінаціями, як *лудина* "одяг, вбрання", *кресаня, кресак* "чоловічий повстяний капелюх з прикрасами", *киптар* "хутряна безрукавка", *гачі* "штани", *ногавиці* "штани", *сардак* "верхній короткий рукавний одяг з домотканого сукна, оздоблений вовняними нитками", *черес* "широкий шкіряний пояс з кишеньками і пряжками, переважно оздоблений", *горботка* "вид жіночого одягу

типу плахти, витканої з вовняної пряжі", *рантух* "біле тонкоткане полотно", *опинка* "вид поясного жіночого одягу з одного незшитого полотнища", *катанка* "жакет", *манта* "шинель", *ширинка* "хустина", *уставки* "вишита смуга, вставлена на плечах або рукавах жіночої сорочки", *цирка* "мереживо", *політика* "стрічка" та ін.: Одна нога в чоботі, друга – в личанім ходаку; одна *гача* дублена, а друга – сива; на *лудині* латка на латці... (Я. к. р., с. 440)*; У нас, знаєте, носять на *кресанях* дорогі угорські когути... (Л.-з., с. 261); Стара, бувало, дує на неї, як на дорогий камінь; де коралі красні, де *уставки* мудрі, де *киптар* уписаний, де пояс славний – Олена все дістала (С. н. н., с. 269); *Ногавиці* на ньому черчикові, як той жар, *сардак* чорний, бланений, сорочка рантухова, *черес* у п'ять пряжок, *кресак* у золоті та в павах, а келеф хороцівський такий уже, що такий! (Т. р. б., с. 317); А я твоїм вже боярам й дари приладила: Кождіському по *рантусі*, Ще й по рушникові! (Кер., с. 221); Одокія прибігла домів без *опинки*, плаче, голосить, каже, що піде топитися, а Іван сміється (С. н. н., с. 268); А в Киртчалім не іначій, але кров окропом грає, Та й вхопився під *катанку*, там острений ніж тримає (К., с. 84); Ой сиджу я, сиджу, на палаш приперся, *Манта* ми широка – полами утерся (О. н. т., с. 56).

З гуцульської діалектної побутової лексики засвідчені деякі назви їжі та напоїв, зокрема *чир* "рідка страва з кукурудзяної, вівсяної або іншої муки", *натинка* "страва з лободи", *набіл* "молочні продукти", *звар* "напій із приворотного зілля", *лакітки* "ласощі" та ін.: Хіба мама не знає, що і моя Катрусечка палкої крові та що нам не можна їсти ні м'яса, ні з *набілу*, ні з хліба нічо, хіба лиш одну *натинку* та *чирок* – а то такий ріденький, аби від одної порошиночки муки до другої була миля? (Я. к. р., с. 443); А

* Тут і далі за браком місця ілюстративний матеріал подано не до кожної лексеми.

як тобі для твоєго стрільця *Зварочку* треба буде... (Дов., с. 363).

Використані письменником гуцульські діалектні найменування посуду, такі, як *пугар* "склянка", *склівка* "посуд, з якого зазвичай п'ють молоко або воду", *шип* "пляшка", *путо* "дерев'яна діжка", *бербениці* "дерев'яна посудина видовженої форми з двома днами для зберігання продуктів", *кінва* "коновка", *ділетка* "діжка" та ін.: Щоднини, щоднини платить мені, бувало, й снідання, й вечерю, а часом і *пугар* вина заплатить... (Ш. С., с. 285); – Ви оце пусте завели, – каже Бая. – Ануте-ко мені лиш чарки! – а сам виймає з тобівки *шип* з вишником такий, що в дві оці! (Т. р. б., с. 317); <...> а жид, що стоїть з двома непочатими барилками при братові, то лиш усміхається, клятий, бо знає, що так і з порожніми *бербеницями* верне домів! (Л.-з., с. 243); Був се старший парубок довгопільський, син старої Хороцованихи, що за єї казали, що вона свої сороківці *ділеткою* міряє (Л.-з., с. 246).

Ще одну групу використаної гуцульської діалектної побутової лексики становлять назви речей господарського призначення і знарядь праці, зокрема *бесаги* "дві торби, з'єднані одним полотнищем, що їх носять перекинутими через плече", *дзьобня* "невелика торба з вовняної тканини, полотна чи шкіри, яку носили через плече", *терх* "вантаж, який кладуть на коня", *тобівка* "оздоблена орнаментом невелика шкіряна сумка, яку носять через плече", *терті́ла* "речі, спорядження, приготовлені для людини, що надовго йде з дому (в полонину, на лісорозробки тощо)", *джерга* "грубе домоткане рядно", *коверець* "невеликий килим, витканий із різнокольорових вовняних ниток", *барда, бардичка* "широка теслярська сокира", *клевець* "молоток", *топірець* "сокирка на довгому держаку, зазвичай прикрашена інкрустацією, різьбленням", *келеф* "різновид топірця із закрученою мідною ручкою" та ін.: Парубки вже

знають свою службу: ще до опівночі повстають, повибричуються, поприбираються, як лицарі, плоски в *дзьобні*, колачі в *бесаги*, посідають собі на гарні сідлані коники та гайда зустрічати сторонське парубоцтво <...> (Л.-з., с. 243); – Ануте-ко мені лиш чарки! – а сам виймає з *тобівки* шип з вишником такий, що в дві оці! (Т. р. б., с. 317); Ох мала то, невелика Вдовина *терпіла*... (Нов., с. 107); Стіни оббиті *коверцями*, світло горить... (Л.-з., с. 250); Що зарубав яснов *бардов* – як в серденько втяв! (Дез., с. 205); Гуцул вхопив полонину, Мужик хапнув поле, Циган – *клевець* та ковало, Дяк сів серед школи (Сп., с. 136); А *топірці* не літають, ні! – аж за очі ловлять, так блищаться в сонці... (Л.-з., с. 246).

Використав Юрій Федькович і деякі гуцульські діалектні назви будівель, споруд господарського призначення. Це *колешня* "стайня, сарай, хлів", *кліть* "комора", *халаш* "хата": Хутір гарний, двори великі; комори, стайні, *колешні* – усе під побоями, усе нові (Оп., с. 322); Одокія (старша) узяла сестру попідсилу та веде в *кліть*, а я кинувся вперед, аби боржій *кліть* відомкнути та постелити (Л.-з., с. 250).

Помітну кількість гуцульських діалектних слів, ужитих письменником у художній мові, становить військова, рекрутська лексика. З лексико-семантичної групи назв військових одиниць використано лексеми *гліт* "ряд, шеренга", *цуг* "взвод", *компанія* "військовий загін, рота", *регемент* "військова частина" та ін.: Сердешнії діти! А хто отам межи ними Аж у третім *гліті* (Дез., с. 178); А тогді були пан капрал українець на варті, таки з нашого *цугу* (Ш. С., с. 295); – Ба, це таки я сам. Наш *регемент* стоїть тепер у Черновцях (Т. р. б., с. 317). Назви військового одягу й головних уборів засвідчені діалектними номінаціями *кабат, кабатина* "верхній одяг жовнірів, куртка", *чака* "каска, шолом": Подиви ж ти си, мати, Та на наші *кабати*:

Вся *кабатина* – то кров, то калина,— Ци-с мня годна пізнати? (П. М., с. 36). Із гуцульських діалектних найменувань зброї поширені *канон* "гармата", *гвер* "гвинтівка", *кріс* "рушниця": Поклонився головою на гарячий камінь, А *канони* загукали по Маджентi: амінь! (Тов., с. 60); Утер собі і личенько, Утер си і *гвер*... Кров точиться по мармурі, А жовняр умер (Р., с. 53). Лексико-семантичну групу назв дій, пов'язаних із військовою службою, репрезентують такі гуцульські діалектні слова, як *стойка, шельвах* "вартування, перебування десь протягом певного часу для охорони кого-, чого-небудь", *бефел* "військове навчання, муштра", *обрихтунок* "початкова військова підготовка перед службою в армії і в перші дні служби" та ін.: Тільки того й розжитку, коли стану, бувало, на *стойці* та собі тихесенько поплачу або богу помолюся (Т. р. б., с. 304); – Тобі, – кажуть, – не при вербецирці маятись; скоро по *обрихтунку* підеш до полку (С. З., с. 297). Ряд гуцульських діалектних слів, семантика яких включає сему "військовий", – це назви осіб за родом діяльності, за посадою, зокрема *стойкар* "вартовий", *канонір* "артилерист", *гранатир* "гренадер", *гемайний* "рядовий", *шаржа* "офіцери", *фрайтер* "єфрейтор", *профатин* "денщик", *лекман* "лейтенант", *фір* "десятник", *єднорал* "генерал", *вербецирник* "той, хто служить на вербецирці", *жовнір* "військовик, солдат", *урльопник* "солдат у відпустці" та ін.: Не знали би люди, як темної ночі Кривавов китайков втираються очі, Як з тихов зорею говорить *стойкар* (Д. м., с. 143); Мене дано до *гранатирів* до першої компанії... (С. З., с. 297); Сивий майор напереді, За столом авдитор, Штири *шаржі*, два *гемайні* – всі будуть судити Арештанта молодого (Дез., с. 192); – Таже я нічо не кажу, пане *фрайтер*, прошу послушно (Ш. С., с. 286); – Здорові були, пан *лекман*! (К. і ж., с. 318); – А я сам розпечатаю! – каже *фір* Хрестик (К. і ж., с. 319); Вийшли муштруватись

Перед паном *сдноралом*... (Дез., с. 178); Та же ти *жовнір*, що може з твого вірного кохання бути (Ш. С., с. 289). Гуцульську діалектну військову лексику репрезентують також лексеми *вербецирка* "військовий прийомний пункт", *вахцимбра* "караульне приміщення", *фана* "прапор", *тамбор* "барабан" та ін.: <...> а я ще служив більше як півроку при *вербецирці*, доки і мене туда займили (Ш. С., с. 283); Цісарська *фана* – дружина кохана, Чого ж більше ти хочеш? (В. п., с. 34).

Гуцульськими діалектними номенами *ізвір* "міжгір'я, ущелина, вузька долина між горами", *кичера* "гора", *царина* "сіножать; пасовище", *стромовина, стромина* "урвище, стрімкий берег", *облаз* "дорога, стежка, що йде по самому краю прірви, попід стрімку скелю", *сутки* "вузькі невеличкі вулички", *гостинець* "битий шлях, дорога" та ін. добре представлений гірський ландшафт: Зелена моя Буковино, сині мої гори, холодні мої *ізвори*! (Л.-з., с. 260); Поможіть ми, браття, Занести жертву сю у мій халаш, Відтак – на чорногірській *кичері* Му викопати гріб!.. (Дов., с. 420); Направо – *стромина* з замком воєводи (Дов., с. 421).

Гуцульські назви рослин відбиті в номінаціях *матридуна* "беладона", *чічка, ружа* "квітка", *бриндуша* "шафран", *трепета* "осика", *швар* "осока" та ін.: А у лісі в *матридуні* Сидить собі пишно-думно Циганочка молодая – *Матридуну* обриває (Ц., с. 154); Ой на снігу, на морозі *бриндушечка* сина, – Отак і я, люде добрі, собі сиротина (Гуц., с. 96); І знов, як *чічка*, йому до серденька (Ш. С., с. 291); Постелися дорогов ти, стократна *руже*, Аби му на терновий світ любо ступити (Н. д., с. 52); Лиш я оден не однакий, Чахну та марнію!.. Літа свої в Італії На *швару* посіяв.. (Д. Д. М., с. 122). Гуцульські діалектні назви тварин, птахів – це *когут* "півень", *гадярка* "змія", *кавка* "галка": Ходи, аж не здохнеш в нечистім десь краю, Де дзвони не дзвоня, не піс *когут* (Нов., с. 107); А стерво се

запорпайте де в лісі, Аби невинні круки та *кавки* Не потруїлись ще! (Дов., с. 412).

Лексеми *твар* "обличчя", *потрюх* "нутрощі", *тирба* "кров" засвідчують використання письменником гуцульських діалектних назв частин тіла, *грейцар* "гріш, копійка", *сороківець* "дрібна розмінна монета вартістю сорок крейцарів" – назв грошей, а *око* "міра рідини, один літр", *флоєра* "довга сопілка без денця", *трембіта* "духовий музичний інструмент – дерев'яна труба (до трьох метрів довжини), зроблена зі смерекового дерева, обвита березовою корою" – назв мір та музичних інструментів: Так розповідав не раз старий гайдук, а сльози, як горох, котяться по снідій того *тварі* (Х. в., с. 279); <...> ледве-не-ледве ми парубка уборонили, а з його так *тирба* і точиться! (Ш. С., с. 287); Брат посяг у ремінь та й виймив мені *сороківця*. – На, – каже, – та возьмеш по дорозі *око* горілки... (Л-з., с. 254); <...> Як там *флояра* грає, як *трембіта* тужить (Д. р. б., с. 39).

Привертає увагу значна кількість гуцульських діалектних назв осіб різних лексико-семантичних груп, ужитих Юрієм Федьковичем у мові художніх творів. Крім назв осіб – військовиків, про які йшлося вище, використано гуцульські діалектні найменування осіб інших груп. Лексико-семантичну групу назв осіб за спорідненістю і свояцтвом репрезентують лексеми *стариня* "батько з матір'ю", *дєдьо* "батько", *бадіка* 1) "старший брат", 2) "форма звертання до старшого чоловіка"; *вуйко* "брат матері, дядько", *вуйна* "дружина брата матері", *тета* "тітка, материна або батькова сестра", *нанашка* "хресна мама" та ін.: От тому ж тото сидять собі наші легіні та дівки на зимні Николи красненько дома та дозирають хати, а *стариня* сама собі здоровенька храмує (Л.-з., с. 242); Іван каже до тата: – *Дєдю*, дайте мені одну корову (С. н. н., с. 267); Аж тут Марія (Якова молода) без духу в хату. – *Бадічку*, – каже, –

за вами якийсь вояк питає (Т. р. б., с. 317); А хто винен? – *Вуйна* винна, Бо моргати не повинна (А х. в., с. 119); В одно мені, любко-голубко, *нанашко*, В одно мені братик ся снить (На мог., с. 147).

Гуцульські діалектні назви осіб за родом їх діяльності засвідчені лексемами *дохтор* "лікар", *ватрак* "помічник ватага", *фірман* "візник", *льокай* "слуга, лакей", *черці* "монахи", *скрипник, скрипічник* "скрипаль": Може, дуже нездужаєш? Я йду, замельдую, Аби пішли за *дохтором* (Дез., с. 180); *Ватрак* находиться в однім закамарку, – але так, що лиш блиск огню відбиваєсь і цілу подрю освічає (Дов., с. 358); Аж тут і приїжджають дві брички: у одній сидить генерал з молодим офіцером, Тоній з *фірманом* на козлі, а у другій – якийсь огрядний зарослий комісар з двома жандармами (Жов., с. 337); *Черці*, черниці моля ся з псалтирі (П. у Т., с. 87); Молодого посадили з братом та боярами коло неї; музики грають – було щось аж шість *скрипників* а два цимбалісти, усе вижницькі (Л.-з., с. 262).

Ще одну групу гуцульських діалектних назв осіб, засвідчених у Федьковичевій художній мові, становлять лексичні одиниці з оцінною семантикою негативного заряду, такі, як *чупрундир, штурмак, ханбелей, драб, збуй, дрантогуз, лихолатник, дідовід* та ін.: Та волів би мені бог смерть дати, ніж би я мала іти за такого *чупрундиря*! (Я. к. р., с. 437); Або тобі, може, легше буде, як зроблять якого *штурмака* капралом, а ти йому будеш мусив честь вести? (Ш. С., с. 286); О горе, чорний *збую*, піб'є тя наша кров.. (Я. т. сп., с. 70); А ви *дрантогузи*! Ви *лихолатники*! Ви *дідоводи*! Ви – песього батька сини!.. *Гападрали* ви! Я вас учитиму!.. (Я. к. р., с. 443). Менше засвідчено гуцульських діалектних назв осіб із позитивною конотацією, зокрема *бідниця, сдинчик, хлопак, красавиця, тулач* та ін.: Вона все була "*бідниця*": у неї бджоли не роїли, ні корівки скороми не давали, ні з овечок вовниці не встригла,— вона зовсім

"безталанна" була (Б. з., с. 327); Ой синку мій, *єдинчику* мій, соколе <...> (З. л., с. 94); Ти в мене дуже розумний *хлопак*, але часом як щось скажеш, то, бігме, аж гидко слухати (Ш. С., с. 285); Вшак знаєш, *красавице*, що люба – не воля (Д. н., с. 51); І ци можна дивувати тому *тулачеві* <...> (Думи, с. 38).

Окремими лексемами засвідчені гуцульські діалектні назви осіб за віковими особливостями (*легінь* "парубок, дорослий хлопець", *флекев* "парубок"); за міжособистісними стосунками (*камрат* "товариш по військовій службі"); назви міфічних істот (*бісиця* "чортиця", *щезник, нетрудний* "чорт, нечиста сила"): А *легіні* наші мов не видять, що дівчата в'януть (С. н. н., с. 266); Якби який *флекев* сього не пантрував, то й приймили б його парубки ніколи в парубки (Л.-з., с. 244); На сеї *бісиці* прокляту голов! (Дов., с. 402); І чо ж би тутки заспівати годі, Де кожде вільне, кожде на свободі, Де навіть *щезник* пробувати любить, Як доста світом душей си нагубить (Веч., с. 44).

Інші лексико-семантичні групи слів із предметним значенням репрезентовані поодинокими гуцульськими діалектними лексемами, такими, як *ватра* "вогнище, багаття", *головиця* "джерело", *габа* "хвиля", *рокита* "гора, що відлунює", *молня* "луна", *латри* "складені у штабель дрова", *половінь* "полум'я", *факлія* "смолоскип", *катуш* "в'язниця", *стая* "постійне або тимчасове житло на полонині, де живуть пастухи влітку і переробляють молочні продукти", *млаковина* "заболочена місцевість", *недура* "туман", *гужевка* "кільце, скручене з гілля, яким скріплюють кілки в огорожі", *фебра* "пружина", *арцаба* "бокова частина віконної або дверної рами, стесана навскіс" та ін.: От, дивися, вже і стали, вже і воли пустили, вже і *ватра* запалена, вже ся розложили (Укр., с. 48); <...> От тепер що відвела його до *головиці* (Дов., с. 362); Як *габа* по морі, так билось серденько (На мог., с. 145); І голос

відоб'єсь ділами долами, Плаєм по *рокиті*... (Д. д., с. 215); Лиш *молня* десь грає Та на Довбуша могилі Дуб з кедром дрімає (Д., с. 217); Воно, пак, сьогодня вже за тебе *латри* в лісі рубає (Т. р. б., с. 312); Нечуя-ангел вже хиля Закурену свою *факлію*, А я лиш дивлюся та млію (Дез., с. 182); Убрали гарештанта в залізо та оддали в *катуш* (С. З., с. 298); Там в *стаї* ватаг на флояру грає... (Веч., с. 44); На зеленій *млаковині* Дуга воду п'є (Іл., с. 125); Тогді мені неначе та *недура* розсунеться — і зіроньки засіяють іначе, і місяць усміхнеться, і соловейко прощебече (Т. р. б., с. 304); Мене неначе *фебра* потрясла (Оп., с. 323); Держиться однов руков за серце, а другов – за *арцабу* (Дов., с. 423).

Привертає увагу й гуцульська діалектна абстрактна лексика, використана в художній мові Ю. Федьковича. Вона фіксує назви дій, станів, зокрема *кутання* "порання у господарстві", *закуція* "стягнення боргу, податку", *огроза* "застереження", *повниця* "обряд обдаровування молодих на весіллі", *обертин* "ритуальна дія для відвернення насланих чар на того, хто їх послав" та ін.: Правда, що у нас у горах навесні нема вже тілько *кутання*, як у поляниць.. (Л.-з., с. 259); Рціть самі: не треба *огрози* дівкам? (Тр., с. 73); А коли у Павуна *повниця* пилась і люди єго дарами дарували, то увела.. дівчина.. ліварника.. (Жов., с. 333); Хороша паня, Ніщо й казати! О, твій Довбуш знає Хорошим *обертин*!.. (Дов., с. 352). Виразно гуцульськомаркованим словом є найменування почуття *люба* "кохання, любов": Нічо так чоловікові віку вже не укоротає, як та *люба* (Л.-з., с. 242). Гуцульські діалектні назви рис характеру засвідчені лексемами *фудулія* "гордовитість, зарозумілість, пиха", *зависть* "заздрість": Слухайте тільки, як з мене *фудулію* вигнали (Оп., с. 321); А за зброю його ясну й не споминаю нічо, бо аж *зависть* мене бере (Ш. С., с. 282). Стан передають такі гуцульські діалектні номени, як *жас* "жах", *гриза* "клопіт, журба": – Коли від котюги такий тобі *жас*,

То ще ти на світі заплачеш не раз (Дит., с. 43); <...> доки *гризи* з хати не збудеться, то й одну з молодших не віддасть (Я. к. р., с. 432). Поширені гуцульські діалектні назви часових відтинків, відносин між особами, природних явищ, зокрема *верем'я* "час", *тривок* "зв'язок", *студінь* "сильний холод, мороз": Тото лиш тепер перейшли гуцули на біду, але з-за мого *верем'я* ще інак було (Л.-з., с. 248); Що би то, – кажу, – за *тривок* між вами був, якби ти свого чоловіка лиш трошечки любила? (Т. р. б., с. 316). Із гуцульських діалектних слів із абстрактним значенням, ужитих у Федьковичевій художній мові, назвемо ще *дижма* "відсоток, десятина", *сембриля* "заробіток, плата за найману працю", *фрашка* "щось таке, що не має істотного значення", *абшит* "відставка, звільнення від військової служби", *урльоп* "відпустка", *фрика* "різке слово, сварка": Із *дижмов* нам вертатимуть Кров нашу пролиту (З о., с. 126); Хвалиться, неситий, Що й *сембрилю* не виплатить...(Дез., с. 173); Але все тото *фрашки*, – подивіться-ко ви їй лиш у лице <...> (Л.-з., с. 245); – Прийшов тобі *абшит* (Т. р. б., с. 314); Коли зможеш – приходи на *урльоп*, Іване <...> (Т. р. б., с. 305).

Ужив Ю. Федькович і гуцульську діалектну фраземіку, зокрема *фітлі робити* "пустувати, жартувати", *неволя би вас утяла* "побажання кому-небудь смерті, нещастя", *пантрувати, як око своє в голові* "пильнувати старанно, дуже", *гадині в очі штрик* "готовий на все", *у три косиці* "дуже сильно", *в требі* "потрібно щось", *не всігди в середу Петра* "не завжди кому-небудь щастить у чомусь" та ін.: <...> самі здорові знаєте, як на запросинах діється: п'ють, гуляють, говорять, жартують, *фітлі роблять* <...> (Л.-з., с. 259); За отця-матір був би й *гадині в очі штрик* (С. н. н., с. 268); Кров бризнула *у три косиці*, Василь повалився до землі <...> (С. н. н., с. 273); Доки ще стояли на Рошоші по квартирах, то все перепадало по копійчині від

дівчат, коби здоровенькі, а тепер і те урвалося. *Не всігди в середу Петра* (Ш. С., с. 283).

Таким чином, гуцульський діалект в українську художню мову першим увів Ю. Федькович. Правда, у мові його творів гуцульські діалектні фонетичні, морфологічні, лексико-семантичні, фразеологічні риси відображені непослідовно, фактично кожна діалектна форма вживається паралельно з літературними. В одних випадках більш поширеними є гуцульські форми, в інших – літературні. При цьому діалектні форми однаковою мірою поширені і в мові персонажів, і в авторській мові. Це є свідченням, з одного боку, прагнення письменника писати свої твори народнорозмовною мовою того краю, де народився й виріс і який безмежно любив, а з іншого, – усвідомленням сили мови художніх творів Т. Шевченка, Марка Вовчка та інших наддніпрянських письменників і необхідності вироблення єдиної української літературної мови, спільної для всіх українців. Як справедливо писала про цей період розвитку української літературної мови в західноукраїнських землях Леся Українка, "тодішня літературна малоруська мова була зовсім не вироблена, і добре писати на ній не міг навіть геній" [Українка 1977: 65]. Тому Федьковичева художня мова – це тогочасна літературна мова, густо забарвлена гуцульським говором. Проте вживання місцевих мовних рис у письменника не завжди пов'язане з відповідними їх художніми функціями. "Тільки в рідких випадках можна помітити в його творах добір діалектизмів з певним стилістичним навантаженням, але такий спосіб їх використання знаходився ще в зародковому стані" [Станівський 1961: 85].

1. 3. Гуцульська діалектна стихія у мові художньої прози М. Павлика

Як і Ю. Федькович, М. Павлик – уродженець Гуцульщини, гуцульський діалект йому теж рідний, він виростав в аурі косівської говірки, наснажувався нею все своє життя, з дитинства збирав місцеву уснопоетичну творчість. Дослідник творчості письменника відзначив: "Відомо, що М. Павлик іще в шкільні роки почав записувати зразки гуцульського фольклору. Так, 1872 року в місті Вижниці на Буковині він записав зошит народних пісень. Згодом багато пісень, казок, легенд було зібрано ним у м. Косові від своїх сестер, сусідів та в навколишніх селах, у студентські роки зафіксував цікавий матеріал у Долині, Дрогобичі, Кутах, Снятині, Стецевій та в багатьох інших селах і містечках" [Качкан 1985: 5]. Якщо до цього додати ще й те, що 70-і роки XIX ст., коли були написані основні художні прозові твори М. Павлика, – це період, в який українська літературна мова тільки формувалася, а в Галичині – ще й у специфічних умовах відірваності від материкової України, то закономірним стає звернення письменника до рідного йому гуцульського говору в літературній діяльності. Загалом у використанні гуцульського діалекту М. Павлик дуже близький до Ю. Федьковича. Орієнтація на розмовномовну стихію як основу формування літературної мови, вплив фольклорних жанрів на формування мовної особистості письменника, водночас знання української літератури Наддніпрянщини, передовсім творів Т. Г. Шевченка, позначилися на специфіці мови художніх творів М. Павлика. Вони писані тим галицьким варіантом літературної мови, який тоді формувався з орієнтацією на зразки української літературної мови, репрезентованої творами Т. Шевченка, Марка Вовчка та інших наддніпрянських письменників, із

помітним використанням гуцульського говору, передовсім у мові персонажів. Трапляються гуцульські діалектні одиниці і в авторській мові, більшою мірою лексичні, а також фонетичні й граматичні. Характерно, що гуцульські діалектні форми вживаються непослідовно, навіть в одному й тому ж творі певна риса в одних формах може бути відбита, а в інших ні.

Із гуцульських діалектних фонетичних рис у мові творів М. Павлика відбиті такі.

Голосний *а,* незалежно від походження, після м'яких приголосних переходить у голосний переднього ряду *и,* зрідка *і* (після й): *йик* (П. ч., с. 153), *тьигнеш* (П. ч., с. 153), *цвик* (Р. Т., с. 36), *загаїла* (Р. Т., с. 23). Звук *и* засвідчено в зворотній частці *ся*, однак переважає *а: пражимоси* (П. ч., с. 152), *розлізлоси* (П. ч., с. 152).

Початкове *і* вимовляється як *и: изсох* (Р. Т., с. 28), *истиснув* (Ю. К., с. 9), *изнов* (П. ч., с. 156), *идіт* (П. ч., с. 106).

У дієслівному префіксі *ви-* на місці *и* виступає *і: віговорит* (П. ч., с. 153), *вікохала* (Ю. К., с. 16).

Прикметник від слова *хрест* має звукове оформлення, характерне для гуцульського говору: *ирщений* (Р. Т., с. 30).

Відбита така риса гуцульського говору, як тенденція до скорочень окремих ненаголошених звуків, цілих складів, в т.ч. й у кличному відмінку власних імен: *вни* (Р. Т., с. 26), *Почкай* (П. ч., с. 111), *тре* (Ю. К., с. 111), *Міха!* (Р. Т., с. 26), *Хло!* (Ю. К., с. 15).

Шиплячі приголосні вимовляються м'яко: *паничю* (П. ч., с. 152), *ясшничька* (П. ч., с. 152).

Кінцевий приголосний *р* зберігає давню м'якість: *писарь* (П. ч., с. 106), *цвинтаря* (П. ч., с. 107).

Приголосні *ц, с* у кінці слова перед *а, у* та у суфіксі *-ець* диспалаталізуються і вимовляються твердо: *праца* (П. ч. с. 152), *цес* (П. ч., с. 153), *хлібец* (Ю. К., с. 10).

Звукосполучення губних з *й* не має епентетичного *л*: *дивюся*: (Ю.К., с. 9), *любю* (Р. Т., с. 28), *подивюются* (Р. Т. , с. 26).

Як уже зазначалось, зрідка засвідчено давню м'якість *р* в кінці слів: *цвинтарь* (П. ч., с. 119). Водночас вживається диспалаталізований *р* перед *а, у* : *ратунку* (Ю. К., с. 18), *вечеру* (Ю. К., с. 10).

В поодиноких лексемах засвідчено асимілятивну зміну *шч* на *шш*: *нешьшясливу* (П. ч., с. 154).

В окремих словах відбито також асимілятивну зміну звукосполук *лн* на *нн*: *пинную* (Р. Т., с. 30).

Звук *л* після голосних звуків переходить у *в*: *сивно* (Ю. К., с. 17), *горівки* (Р. Т., с. 32).

Окремими словами репрезентовано *ф* на місці *хв*: *уфатитися* (Р. Т., с. 26).

Досить послідовно фіксується відсутність подовження приголосних перед голосним *е*, що розвинувся з *-ьје*: *конанє* (Ю. К., с. 8), *житє* (Ю. К., с. 8), *камінєм* (Р. Т., с. 29), *волосєм* (Ю. К., с. 9).

Давнє звукосполучення *ръ* між приголосними перетворилось у *ер*: *покервавила* (Р. Т., с. 40), *керви* (Ю. К., с. 16).

Мова прози М. Павлика фіксує низку гуцульських діалектних морфологічних рис. Серед них відзначимо такі.

Іменники І відміни в орудному відмінку однини, як і узгоджувані з ними прикметники та займенники, мають закінчення *-ов*: *мамов* (Р. Т., с. 21), *дитинов* (П. ч., с. 110), *мнов* (П. ч., с. 111). Таке ж закінчення відзначене і в іменниках ІІІ відміни: *кровйов* (Р. Т., с. 23). Однак трапляються й форми на *-ою*: *бричкою* (П. ч., с. 160).

Іменникам І та ІІ відмін у місцевому відмінку однини та іменникам ІІІ відміни в родовому, знахідному і місцевому відмінках однини властиве закінчення *-и*: *в кухни* (П. ч., с. 154), *на серци* (Р. Т., с. 29), *на Черемоши* (П. ч., с.

159), *радости* (Ю. К., с. 9), *соли* (Ю. К., с. 8), *на ріни* (Ю. К., с. 11), *в печи* (Ю. К., с. 16).

У давальному і місцевому відмінках однини іменників II відміни переважають закінчення *-ови, -еви*: *татови* (П. ч., с. 96), *волови* (Ю. К., с. 10), *хлопцеви* (Ю. К., с. 12).

Іменники колишньої *-і* – основи зазвичай мають закінчення *-ім* в давальному відмінку множини та *-ех* – у місцевому відмінку множини: *людім* (Р. Т., с. 29), у *грудех* (Ю. К., с. 18), в *очех* (Р. Т., с. 26), По *людех* (Ю. К., с. 9).

Окремі відмінкові форми іменників засвідчують залишки двоїни: *чотири годині*... (П. ч., с. 100).

На місці літературних форм родового відмінка іменників та займенників з прийменником *до* у прийменниково-відмінкових сполуках виступають форми зредукованого прийменника *д'*, поряд із повним *ід*, з іменником, займенником у давальному відмінку: *д таткови* (П. ч., с. 114), *д хатам*, (Р. Т., с. 40), *д нему* (Р. Т., с. 30), *ід тим* (Ю. К., с. 19).

Діалектні форми прикметників засвідчені аналітичними формами вищого ступеня, які можуть утворюватись за допомогою частки *май*, та відмінюванням усіх прикметників за зразком твердої групи, вони використовуються поряд із літературними: *май-май* трохи *більший* (П. ч., с. 140), *літне* (П. ч., с. 125).

Із гуцульської діалектної словозміни займенників у художній мові М. Павлика добре відбиті енклітичні форми займенників *я, ти, він, воно, вона*, які вживаються поряд із літературними відмінковими формами (давальний і знахідний відмінки): – Ані *ми* ся руш ‹...› (Р. Т., с. 38), ‹...› *мня* в землю втискают бисаги... (Р. Т., с. 22), Ножик *ти* куплю ‹...› (Р. Т., с. 26), *тя* вбили (Р. Т., с. 38), прости *му* (Ю. К., с. 13), де *го* не постав (Р. Т., с. 25). Це також редуплікові форми займенників *тот* (Р. Т., с. 25), *тота* (Р. Т., с. 35), *тоти* (Р. Т., с. 36) та стягнені форми

присвійних займенників: *свеї* (Ю. К., с. 13), *твеї* (Р. Т., с. 35). Як і в мові Ю. Федьковича, поширені діалектні форми займенників із звуком *е* в першому складі: *сго* (Ю. К., с. 19), *сму* (Р. Т., с. 22), *сї* (Р. Т., с. 23), *всего* (Ю. К., с. 11).

Добре заманіфестовані в мові художніх творів М. Павлика гуцульські діалектні риси в ділянці морфології дієслова. У 3-ій особі множини теперішнього часу II дієвідміни у закінченнях втрачається кінцевий *т: прося*, (Ю. К., с. 7), *роб'я* (Ю. К., с. 8), *врадя* (Р. Т., с. 26). В окремих словах кінцевий *т* втрачається у 3-ій особі однини, натомість кінцевий *т* може появитися в окремих словоформах дієслів I дієвідміни в 3-ій особі однини майбутнього часу: *ходи* небога (П. ч., с. 73), *пропадет* (П. ч., с. 73).

У закінченнях дієслів 3-ої особи однини і множини теперішнього часу звук *т* твердий, як і в дієслів у 2-ій особі множини наказового способу: *мовчит* (Ю. К., с. 7); *їдут* (Р. Т., с. 21), *женут* (Р. Т., с. 21); *відтягніт-ко* (Р. Т., с. 22), *поможіт* (Р. Т., с. 22), *втискают* (Р. Т., с. 22).

Досить поширені залишки перфекта у формах дієслів минулого часу, репрезентовані рефлексом колишнього дієприкметника минулого часу на *-лъ* та фонетично видозміненими особовими формами дієслова *быти*, які фактично звелись до закінчень *-см, -м* у 1-ій особі однини, *-сс, -їс, -с* у 2-ій особі однини, *-смо* у 1-ій особі множини та *-сте* у 2-ій особі множини. Ці енклітичні закінчення можуть бути після дієслова, перед ним безпосередньо або відокремлюватись від дієслова іншими словами, пор.: *накляв-см* ся (Р. Т., с. 25), – Вік-*см* свій *из'їздив* (П. ч., с. 153), На свої-*м* очі *видів* (Р. Т., с. 35), *корпала-м* (Р. Т., с. 23), *гадала-с* (Р. Т., с. 22), би-*смо ся не дали* (Р. Т., с. 36), може-*сте виділи* (Ю. К., с. 18).

Майбутній час дієслів недоконаного виду, зокрема аналітичні форми з інфінітива та допоміжних особових форм дієслова *йати*, засвідчені не лише літературними формами, а й властивими гуцульським говіркам варіантами з допоміжними особовими формами дієслова *йати*, які передують інфінітиву дієслова безпосередньо або відділені словом чи кількома: *меш збиткувати* (Ю. К., с. 12), *ни мемо бити* (П. ч., с. 79), *мете знати* (Р. Т., с. 22-23).

Гуцульські діалектні риси в художній мові М. Павлика добре простежуються й у формах умовного способу дієслів, які утворюються з частки *бих* і зміненої форми перфекта: *був бих* (Р. Т., с. 26), *покинула бих* (Р. Т., с. 24).

Як у мові персонажів, так і в авторській мові прози М. Павлика щедро використано гуцульську діалектну лексику. Вона неоднорідна за частиномовною належністю та за семантичними групами. Склад її зумовлений тематикою творів, налаштованістю письменника на формування літературної мови на основі розмовної, а оскільки абсолютна більшість його літературних героїв є гуцулами і, як сам автор, – носіями гуцульського говору, то зрозуміла значна кількість не тільки фонетичних і морфологічних гуцульських діалектних рис, а й лексичних та фразеологічних.

Серед гуцульських діалектних номінацій виділяються передовсім семантичні групи побутової лексики. Гуцульські діалектні назви одягу, вжиті в художній мові М. Павлика, засвідчують лексеми *лудина* "одяг", *кіптар* "хутряна безрукавка", *сардак* "верхній короткий рукавний чоловічний або жіночий одяг з домотканого сукна, оздоблений нитками", *портяниці* "чоловічі полотняні штани", *кацавайка* "хутряна безрукавка" (переважно жіноча), *фустка* "хустка" та ін.: Люде позаставляли в жидів усе: ґрунта, хати, а за *лудину* усяку – то й не згадувати (Ю. К., с. 17); – А ти знов чого вбрався в *кіптар* – зачепив

професор другого хлопця, вхопив рукою за ковнір і зачав термосити (П. ч., с. 96): А ти де зазеленив собі *портяниці*? (П. ч., с. 96); – А він її як копне, аж *фустка* їй з голови злетіла, а потому ногами як став місити ‹...› (Р. Т., с. 38).

Добре представлені й гуцульські назви страв, їжі: *кулеша* "густа страва з кукурудзяної муки, варена на воді", *малаїк* "хліб з кукурудзяного борошна", *бриндзя* "спеціально приготовлений для зберігання посолений сир", *буженица* "копчене м'ясо", *чир* "рідка страва з кукурудзяної або вівсяної муки", *солонина* "сало", *обарінок* "калачик, бублик" та ін.: А пастушок тимчасом *кулеші* кавалок з огірком у пазуху, та в ноги... (П. ч., с. 115); ‹...› Кольцеви не раз лишалося на днину тілько 2 кр. на *малаїк* ‹...› (П. ч., с. 119); Понагонили худоби, коней, дробу; гуцули ще позносили *бриндзі*, сира усякого , масла ‹...› (Р. Т., с. 31); Та й то не роз'їдалися: *чиру* коби хоть зо три рази на днину попоїсти – і то би було ще по божому (Ю. К., с. 17); ‹...› крішку *солонинкі* віпросила бих у добрих людей ‹...› (П. ч., с. 152); ‹...› прибіжить надвечір ід Кольцеви, пхаючи єму в руку *обарінок* або булку ‹...› (П. ч., с. 73).

Поширені гуцульські діалектні назви предметів господарського призначення, включаючи знаряддя праці: *жигало* "шило", *ліци* "віжки", *цьвйок* "цвях", *бисаги* "дві торби, з'єднані одним полотнищем, що їх носять перекинутими через плече", *дзьобенка* "невеличка торба з вовняної тканини, полотна чи шкіри, яку носять через плече", *мошенка* "гаманець", *порція* "чарка", *кінва* "коновка", *фіра* "підвода", *коверець* "невеликий килим, витканий із різнокольорових ниток" та ін.: В тій хвилі Кольцьо почув пекельний біль, гей би був хто пхав крізь него розпечене *жигало* – і він мимохіть пробудився ‹...› (П.ч., с. 206); ‹...› вхопив від Леся *ліци* і шмагнув так пуджівном коні, що підскочили у воздухах ‹...› (П. ч., с. 160); Він думав, що вчера купив револьвер та повісив єго на

цьвйоку ‹...› (П. ч., с. 63); З мами аж цюрком текло, такі два полотна двигали в *бисагах* (Р.Т., с. 21); Аже ви знаєте, що ксьондзовому фірманови нігде не дадут добре попоїсти, і якби ще не хліб у *дзьобенци*, то здох бих уже був з голоду, як собака (П. ч., с. 153); ‹...› добуває з-за ременя *мошенку*, відлічує 20 р. і кладе на стіл (П. ч., с. 157); ‹...› за *порцію* горівки йдуть протів своїх дітей?.. (Р. Т., с. 32); Надворі люнуло, як з *кінви* (Ю. К., с. 10); А *фіри* увилялися, увилялися від него ‹...› (Р. Т., с. 22).

Гуцульські діалектні назви тварин засвідчені словами *когут* "півень", *марґа* "худоба", *кашевка* "білка", *дріб* "вівці", *гадина* "змія", а рослин – *хабуз* "бур'ян", *губи* "гриби", *ріпа* "картопля": *у порівн.* ‹...› зачервонівся як *когут* і пустився від тої жінки відбирати з пазухи сьвічку (П. ч., с. 77); А от у Космачи здав старий богатир-гуцул увесь маєток на попа: хату, ґрунта, *марґу* – і сина одинця, аби го візволив із воська ‹...› (Ю. К., с. 13); ‹...› там у черешни вівелися *кашевки* (так звут у нас білицю) ‹...› (Р. Т., с. 27); ‹...› женут із гір худобу та *дріб* (Р. Т., с. 21); Ой, просіт, дітоньки, бога, аби не дав бути у воську і тій, шо в корчи (ніби гадині, щезла би!) (Ю. К., с. 8); Доків ще були в лісі *губи* – їли сирівцем, хоть кілько набралися від побережників ‹...›. Не стало *губ* – взялися до *хабузу*: листє їли, кропиву, не то квас, або що ‹...› (Ю. К., с. 17).

З огляду на тематику оповідання "Юрко Куликів" цілком вмотивованим є використання гуцульської діалектної рекрутської лексики, таких слів, як *бранка* "рекрутський набір", *жовняр* "військовик, солдат", *єнорал* "генерал", *фельфебр* "фельдфебель, старший унтер-офіцер", *капрал* "військове звання молодшого командного складу", *неприятіль* "ворог", *твер* "гвинтівка, рушниця", *чакміца* "каска, шолом", *камрат* "побратим по службі", *капонєр* "артилерист", *абшит* "звільнення від військової служби": Тяжкий був рік уже з весни: зазирав вже в очи голод, і

позасівати усім не стало – а ще до того така велика *бранка* (Ю. К., с. 9); *Жовняре* глип: і капітанів, і офіцерів вже десь нема, не то *сдораліе*... Ба дале й *фельфебра*, що кричав, *капралів* – уся старшина, десь як щезла ‹...› А де ж *неприятіль*? – думає собі Юрко. Самі люде: *ґвери* поскладали в перехрест, скинули мундурє ‹...› (Ю. К., с. 15); Забриніли попри вуха кульки: одному зірвало *чакміцу*, другому руку, третому голову – і тому найліпше... (Ю. К., с. 14); ‹...› *абшит*, кажут, дали ‹...› (Ю. К., с. 7).

Художня мова М. Павлика фіксує загальні назви географічних об'єктів та метеорологічних явищ: *багна* "болотиста місцевість", *джуркало* "джерело", *голиця* "земля, де не росте ліс", *верем'я* "гарна сонячна погода", *плюта* "злива": Як вона надсаджувалася, хлопець не бачив: грався з пастухами на *багнах* (Ю. К., с. 11); Жиди з міста позабиралися сидіти попід ліс, то під *голицю* (горби в нас такі) (Ю. К., с. 18); ‹...› як *верем'я*, повибігаємо надвір ‹...› (Ю. К., с. 7); Переспала *плюту* надворі (над нев зробили були шалаш) ‹...› (Р. Т., с. 41).

Поодинокими гуцульськими діалектними словами представлені назви грошових одиниць (*грейцар* "австрійська розмінна монета", *феник* "дрібна австрійська монета – пфенінг", лісосплавна (*дараба* "пліт, збитий з кругляків, який сплавляють по ріці"), музична (*дримба* "щипковий музичний інструмент"), соматична (*чиколонок* "суглоб пальця"), весільна (*віно* "придане"), виробнича (*баня* "солеварня") лексика: Врадя, бувало, хлопці: шпуряй, кажут, вгору штири *грейцарі* ‹...› (Р. Т., с. 26); ‹...›: і знов десь тонув, як та *дараба* на Черемоши в повінь ‹...› (П. ч., с. 158); ‹...› лиш я у плач, як у *дримбу* граючи ‹...› (Р. Т., с. 27); ‹...› кричав професор, обернувшися д хлопцеви і ковтаючи єго *чиколонком* в чоло так сильно, що хлопець подавався головою взад за кождим ударом (П. ч., с. 99);

‹...› єго батько взяв єї в додатку до єї *віна* (П. ч., с. 76); Деколи прийде з *бані* тато – жовтий та чорний (Ю. К., с. 11).

Низку гуцульських діалектних слів, ужитих у мові художніх творів М. Павлика, становлять назви осіб за різними ознаками, зокрема за видом діяльності, професією (*зварич* "робітник, який виварює сіль з ропи", *побережник* "лісник", *злісний* "лісничий", *фірман* "їздовий", *челядь* "слуги", *єгомосць* "священик"), за спорідненістю (*неньо* "батько", *одинець* "єдиний син у сім'ї"), за віковими ознаками (*ледінь* "молодий хлопець, парубок"), за національною належністю (*таліяни* "італійці"), за майновим цензом (*газда* "господар", *харлак* "бідняк, жебрак, обірванець"), за негативною зневажливою оцінкою (*малфа* "кривляка, мавка", *збуй* "розбійник", *мурґа* "грубіян, забіяка, погань", *мудьо, мерза* "мерзотник", *бахур* "пустун, бешкетник") та ін.: Тато, кажут, *зварич* був, вік звікував у споду, сонця божого не видів ‹...› (Ю. К., с. 8); Людім, знаєте, не вольно нічо задурно: заплати *злісному*, то будуть і дрова, і губи, і малини, і ожини ‹...› (Ю. К., с. 17); А *челядь* дома жалуєся: сяка-така – збиточниця, *малфа*! (Ю. К., с. 12); Недобре , єгомостику ласкавий – *неньо* ми вмер! (П. ч., с. 155); Перед хатами, де відбирають – ровта людей: усі міщане, із сіл, із гір – *ледінів* поприводили, як волів на заріз (Ю. К., с. 9); *Таліяни* здоймилися на нашого цісаря ‹...› (Ю. К., с. 13); – А така ми біда, що-м не *газда*! (П. ч., с. 153); ‹...› лишили саме бабство, старих та *харлаків* молодих (Ю. К., с. 17); А *збую*, а опришку, ти мені мою дитину меш збиткувати!.. (Ю. К., с. 12); ‹...› а що ж ви зробите з *мурґою* та з голодранцем, що не вміє читати? (П. ч., с. 170); – Добре, бо з тими *мудями* я не можу дійти кінця, а ти предці домашний? (П. ч., с. 115); *Мерза*! – подумав Кольцьо і рішив, що котра тілько жінка пускаєся вбіймати чоловіка при других – та певно любить не чоловіка... (П. ч., с. 151).

Серед гуцульських діалектних слів, ужитих у художніх творах М. Павлика, чимало лексем із абстрактним значенням, зокрема *бига* "стан сильного нервового напруження, неврівноваженості", *симбриля* "заробіток, плата за найману працю", *туск* "сум, туга", *пізнака* "користь, хосен", *рейвах* "галас, крик, метушня", *грижа* "журба, гризота", *крірвавина* "те, що зароблене тяжкою працею", *шкрум* "чад", *празник* "свято, храм", *розривка* "розвага, відпочинок, дозвілля" та ін.: У дітей *бига*, як мартова филя, кажуть наші люде: сьміх і плач, смуток і радість міняються у них скоро ‹...› (П. ч., с. 79); ‹...› слуги доправлялися вже у єго мами своєї *симбрилі* ‹...› (П. ч., с. 86); *Туск* мене взявся та жаль ‹...› (Р. Т., с. 24); Нема людям *пізнаки* з їх роботи (Ю. К., с. 11); Мама в плач, ми собі ‹...› В хаті зробився *рейвах* (Ю. К., с. 16); Ой, забрав же він, забрав моє добро: пішов ґрунтик, та зальлялася *грижа* (Р. Т., с. 37); Най би він заробив на днину 50 крейцарів, – то вийде двіста день тяжкої гуцульської *крірвавини* пропустив учера Кольцьо – за один день (П. ч., с. 63); ‹...› йшов дим та *шкрум* просто д богам (П. ч., с. 203); ‹...› *празник* значить також храм ‹...› (П. ч., с. 140); Коби то мені в місто, бо тут, на селі, яка ж *розривка*? (Ю. К., с. 12).

Крім гуцульських діалектних іменників, у художній мові М. Павлика поширені й іншочастиномовні діалектні одиниці. Серед прикметників впадають в очі *файний* "добрий", *контетний* "задоволений", *трудний* "стомлений", *зизоватий* "косоокий", *смучча* "нещасна", *дихавичний* "сухотний, астматичний", *скрійний* "уважний, запобігливий", *підтанешний* "охочий до танців", *стороньцький* "нетутешній, чужий", *огідний* "наполегливий, працьовитий", *сорокатий* "рябий", *некивані* "яких ніхто не торкався" та ін.: ‹...› він тілько всміхався, видко *контетний* (П. ч., с. 148); Уважай же – а тепер іди спати, бо й я чогось *трудний* !.. (П. ч., с. 165); Кольцьо нагадав собі одного

зизоватого народовця ‹...› (П. ч., с. 168); Кахикає, аж заходиться – *дихавичний* (Ю. К., с. 11); Ну, а гуцули: звісно – люд *підтанешний*. Танцюють і сьпівають дуже десь приязної (Ю. К., с. 15); *Стороньцькі* якісь люде помогли занести Янця на полянку ‹...› (Р. Т., с. 22); Наробится, бувало, наробится на толоці, а прийде вечір, то ще й води мамі принесе: такий був *огідний* (Р. Т., с. 25); – А бог би цю гадину *сорокату* побив та покарав ‹...› (Р. Т., с. 36).

Велику групу гуцульських діалектних слів, ужитих у мові художніх творів М. Павлика, становлять дієслова. Серед них виділяються такі, як *сокотити* "берегти, стерегти, пильнувати", *корняти* "будити", *шпуряти* "кидати", *ймити* "вхопити, взяти", *русти* "сильно плакати, ревіти", *штрикнутиш* "скочити", *банувати* "тужити, сумувати", *зицирувати* "муштрувати", *партолити* "готувати щось їсти", *фльинькати* "рюмсати, хлипати", *блавучити* "байдикувати, марнувати час", *набилити* "натякнути", *пилуватися* "спішитися", *бізувати* "могти, бути в силі", *креперувати* "бідувати, жити в злиднях", *збиткувати* "кривдити кого-небудь, знущатися над кимось", *гулити* "дурити, ошукувати", *корпати* "збирати, заощаджувати", *моцувати* "мірятися силою", *вздріти* "побачити", *чіпіти* "заклякнути", *крірвати* "тяжко працювати" та ін.: Най тебе Бог *сокотить* (Ю. К., с. 13); Тато хотіли *корняти*, аби ляг добре (Ю. К., с. 16); ‹...› вни були ради, що мене *ймили* в руки (Р. Т., с. 26); Аж як я *зарую*, бувало, на всю толоку, то тогди вже мене пускают ‹...› (Р. Т., с. 26); Я й сам так думав, але якісь письменний німец у воську, як розвів міні на розум, то бих і в вогонь *штрик* за цю правду (Р. Т., с. 29); – Та не *бануй*, Янчику, – каже Ребенщучка ‹...› (Р. Т., с. 35); Сестри збилися на припічку, а мама щось *партолили* на вечеру – звичайне, бідні (Ю.К., с. 10); Ану-ко *фльинькай*, *фльинькай*, то зараз тебе *пофльинькаю*! (Р. Т., с. 38); – Я тобі лиш *набилю*, –

каже пастушок, – бо *пилуюся* йти пасти худобу, а ти вже собі доходи ‹...› (П. ч., с. 115); Кольцьо став перебирати в своїй голові і не тілько що не найшов нічо потішного, але пошпотався десь на слові сила так, що не *бізував* і не думав устати (П. ч., с. 136); То я на то *креперував* тількі роки у школах, аби лазити до кухні ‹...› (П. ч., с. 167); А він вже мене так *збиткує* та *збиткує*, що тіла на собі не чую... (Р. Т., с. 24); Тай за який час міг би бідний гуцул *вкорпати* тількі гроші? (П. ч., с. 63); Навіть сторонні ярмаркові, як лиш єї *вздріли*, зараз стовпилися навкруги неї ‹...› (Р. Т., с. 37); Чого тут *чіпиш* коло мене? (Р. Т., с. 22); *Крірвала* і вна небіжечка, то в жидів, то в попа (Ю. К., с. 8).

У художній мові М. Павлика вжито й низку гуцульських діалектних прислівників, зокрема *гляба* "годі", *гезде* "тут, ось там", *туй-туй* "ось-ось", *дниськи* "цілоденно", *домів* "додому", *доків* "доти", *варе* "справді, дійсно", *відай* "мабуть, очевидно" та ін.: Хіба би свого боронити: і то не бити, а не дати – та й *гляба*!.. (Ю. К., с. 16); – Але! Я свому й сама дам раду, обізвалася Параска Федорчукова, – *гезде* вже 10 рік, а я ще з ним не сходилася, тай не буду... (Р. Т., с. 36); Чує: з одного боку і з другого летит на себе восько, *туй-туй* скремснутися, так жене їх крик старших ‹...› (Ю. К., с. 15); Вертає десь *домів* ‹...› (Ю. К., с. 16); *Доків* ще були в лісі губи – їли сирівцем ‹...› (Ю. К., с. 17); Деякі прийдут і попостоят над Янцем: що *варе* єму? (Р. Т., с. 23); Ей, ні! – думає собі Юрко, *відай* це мині сниться?.. (Ю. К., с. 16).

Поширені в мові художніх творів М. Павлика й службові слова, які вживаються лише в гуцульському або й у суміжних із ним інших південно-західних говорах. Серед часток використано такі, як *ачей, чей, ба, ко* (вживається при наказовій формі дієслова), *ді*, яка зазвичай уживається при іменниках та займенниках у називному відмінку, хоч зрідка може й з дієсловом, *а-я* та ін.: ‹...› самі би *ачей* не

пішли!.. (Ю. К., с. 14); ‹...› до віта *чей* не підемо позиватися?.. (П. ч., с. 157); – *Ба*, що би тобі, каже, купити на ярмарку? (Р. Т., с. 31); – А розрахуй-*ко*, де пішла вчера ціла соточка? (П. ч., с. 64); Гук якийсь – грім-*ді*: зашуміло в вухах, в голові... (Ю. К., с. 16); Зачали цілюватися, Юрко десь із тим, що він-*ді* в него вцілив (Ю. К., с. 16); ‹...› надсадився-*ді* роботов і вмер ‹...› (Ю. К., с. 8); *А-я*, кажут, попадя з тебе буде, ци що? (Р. Т., с. 23).

Зафіксовано низку гуцульських діалектних сполучників, зокрема *гей, гейби* "як", *ци* "чи", *прото* "адже", *нім* "поки": ‹...› а я біжу за ним, *гей* тот пес (Р. Т., с. 25); ‹...› а за нею, десь *гейби* в тумані, з'явилася й думка ‹...› (П. ч., с. 62); "Та *ци* йи вже варе в канцелярії пан презуз?" (П. ч., с. 105); ‹...› вібили і назад привели: хоть най ти, кажут, і голову зітне до порога – *прото* він тобі чоловік! (Р. Т., с. 24); Гірка ж наша година, *нім* ми зайшли туди (Ю. К., с. 18).

Із гуцульських діалектних вигуків засвідчені такі, як *мой, йой, игій*, що вживаються при звертанні: *Мой*, засьліпило тя ‹...› (Р. Т., с. 22); *Йой*... Бодай я був не діждав дивитися на таке (Р. Т., с. 28); Тьфу, *игій* на таке! (Р. Т., с. 40).

Художня мова М. Павлика фіксує й гуцульські діалектні фраземи, зокрема *дати пуда* "налякати", *херувими грають у грудях* "про передсмертний стан людини", *на млі ока* "миттю, надзвичайно швидко", *взяти за боже пошитє* "загрожуючи бійкою, примусити кого-небудь зробити щось, виконати свою волю", *коміть головою* "стрімголов", *та, що в корчи* "гадюка", *смага би го втьила* "побажання смерті внаслідок раптової хвороби, біди, нещастя" та ін.: Стемніло трохи: мині *дало пуд*, я в ноги (Ю. К., с. 19); Я надійшов ід нему: *у грудех*, як кажуть, *грало вже херувими* – ледви дихав (Ю. К., с. 18); Никольцьо *на млі ока* виймив п'ятку і бігцем вибіг від дівчини, не дочуваючи, що вона там говорила (П.

ч., с. 70); А сам бебех почерез гложя *коміть головов*... (Р. Т., с. 40);– Ба не дам му вже ані попахати нічо – доста вже мйі здер *смага би го втьила*, як суху вербу мйі облупив! (П. ч., с. 158).

Таким чином, мова художніх творів М. Павлика рясніє гуцульськими діалектними формами, в яких засвідчено різнорівневі діалектні риси. Однак вони в своїй більшості є наслідком тогочасного стану розвитку літературної мови на західноукраїнських землях з його неунормованістю, неусталеністю й хитаннями в правописних питаннях, невиробленістю лексикону і нецілеспрямованого використання гуцульського говору як художнього засобу. Правда, в багатьох випадках уже простежується намагання письменника використати гуцульський говір у мові персонажів як художній засіб, однак воно, певною мірою, нівелюється поперемінним вживанням літературних і діалектних форм як у авторській мові, так і в мові персонажів. Це усвідомлював і сам М. Павлик. Перевидаючи в 1909 р. свої твори, він зазначив: "Через те, що сі мої оповідання – подекуди історичні документи, даю їх без перемін, лише поправивши друкарські похибки, завівши частіщі а саріte тай змінивши первісну правопись – радикальну, так звану драгоманівку, – на теперішну шкільну, – хоть і бачу в них тепер чимало хиб формальних, *втім і язикових*" (виділення наше – В. Г.) [Павлик 1909: 4]. До художньої мови М. Павлика цілком можна застосувати слова І. Франка про мову творів Ю. Федьковича: вона є зразком літературної мови, підмальованої "в досить значній групі прикметами гуцульського діалекту" [Франко 1982 а: 386], а сама мовотворча діяльність письменника в белетристиці є прагненням із діалектного ґрунту дійти до загальнолітературної мови.

ГУЦУЛЬСЬКИЙ ГОВІР У МОВІ УКРАЇНСЬКОЇ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ ПОЧАТКУ І ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XX СТ.

2. 1. Використання І. Франком гуцульських діалектних рис у художній мові

Наступний етап у використанні гуцульського говору в мові української художньої літератури пов'язаний з іменем видатного українського письменника І. Франка. На противагу Ю. Федьковичу і М. Павлику, гуцульський говір для нього не був рідним, хоча на час написання творів на гуцульську тематику, у яких засвідчені гуцульські діалектні риси, добре знаним. Письменник щоліта, починаючи з 1898 р., відпочиває на Гуцульщині, близько знайомиться з життям, побутом, звичаями, повір'ями гуцулів, спілкується з багатьма з них, безпосередньо пізнаючи особливості гуцульських говірок. Знайомству з гуцульським діалектом сприяли також збирання, наукове опрацювання й редагування І. Франком гуцульських фольклорних матеріалів. Безпосередня участь письменника у підготовці до видання творів Ю. Федьковича дала змогу познайомитися з тими гуцульськими діалектними рисами, які засвідчені в мові видаваних ним художніх творів, та простежити особливості використання їх у художньому тексті. Адже, як підкреслював сам І. Франко: "В основу видання ухвалено класти всюди першодруки, а коли можна, то й автографи поета. Се дає можність заховати в дуже значній мірі ті діалектні окремішності Федьковичевої мови, що надають їй особливу принаду, і через те секція поручила редакторам берегти пильно всякі фонологічні відтінки мови в Федьковичевих творах. отже, такі, як : *взєли, нє, ни* (замість: *не*), *ходит, ходя* та ін." [Франко 1982 в: 117]. Що більше, у 1907 р. в "Літературно-науковому віснику"

І. Франко надрукував відому статтю "Літературна мова і діалекти" [Франко 1982], у якій розглянув загальнотеоретичні проблеми взаємодії територіальних діалектів і загальнонаціональної літературної мови та історію використання різних діалектів, у тому числі й гуцульського, в українській літературній мові.

Отже, І. Франко на час написання своїх художніх творів на гуцульську тематику був добре обізнаний із особливостями гуцульського говору та історією його входження в українську художню мову. Використання письменником гуцульських діалектних рис пов'язане з чіткими художніми установками на стилістичні функції діалектизмів у художньому тексті, воно цілеспрямоване і в різних творах неоднаково заманіфестоване. В оповіданнях "Терен у нозі", "Як Юра Шикманюк брів Черемош", "Гуцульський король" для створення гуцульського колориту, індивідуалізації персонажів через їх мовні партії, максимального наближення до дійсності письменник послуговується гуцульським діалектом, передовсім у ділянці лексики, хоча окремими вкрапленнями засвідчена й фонетична, й граматична репродукція мовлення гуцулів. Так, у мові персонажів незакінченого оповідання "Гуцульський король" передаються, хоч і непослідовно, деякі найбільш характерні граматичні риси гуцульського діалекту, зокрема:

– перехід задньорядного *а* в голосні переднього ряду *и, е* після м'яких приголосних: *не бійтиси* (Г. к., с. 492), *вітьигне* (Г. к., с. 492), *приїжджєють* (Г. к., с. 492), *йцмку* (Г. к., с. 423), *єк* (Г. к., с. 496), *тємиш* (Г. к., с. 499);

– м'якість шиплячих приголосних: *чьимний* (Г. к., с. 492);

– початкове звукосполучення *ір* у прикметнику *хрещений*: *ірщені* (Г. к., с. 492), *іршена* (Як Ю., с. 452);

– звук *і* на місці *и* у префіксі *ви-*, а також спорадично на місці ненаголошених *и, е*: *вчіпилося* (Г. к., с. 492), *вітьигне* (Г. к., с. 492), *будім* (Як Ю., с. 425), *неглібоку* воду (Т. н., с. 388).

Із граматичних гуцульських діалектних рис засвідчені здебільшого енклітичні форми займенників та залишки старих форм дієвідмінювання, наприклад: *мя* (Т. н., с. 385), *на мні* (Т. н., с. 386), *му* (Г. к., с. 493), *аби-сми* не *заваджав* (Як Ю., с. 431), *як-сми наважився* (Як Ю., с. 441), *не буду мав гріха* (Як Ю., с. 441), ото-*сми студена!* (Як Ю., с. 452), *мете мати* (Г. к., с. 493), *бих не тямив* (Г. к., с. 499), аби-*с не винен* (Г. к., с. 493), аби-*с йшов* (Г. к., с. 493).

Персонажі вказаних оповідань І. Франка вживають також характерні для гуцульських говірок усічені особові вокативи або поширені сталими означеннями, наприклад: *хло* (Як Ю., с. 437), *панчику пишний* (Як Ю., с. 437) *госпідку любий* (Як Ю., с. 435). Гуцульський колорит створюють також характеристичні вигуки, пор.: *гей* (Як Ю., с. 449), *мой-мой-мой!* (Як Ю., с. 449).

Однак, як уже відзначалось, найвиразніше гуцульський діалект проявився у лексиці оповідань. Знову ж таки, переважна більшість гуцулізмів властива мові персонажів, проте лексичні діалектизми трапляються й у авторській мові, зокрема в описах побутових деталей, виробничих процесів, в портретних й пейзажних характеристиках, наприклад: Ще два тижні тому він уостатнє *керманичував* на Черемоші, відігнав *чотиритаблову дарабу* до Кут і відси вернув пішки додому (Т. н., с. 375); <...> Черемош <...> проти самої коршми, стіснений скісно вбік здоровою кам'яною *кашицею*, звужував свою течію, бився сердито о стіни *кашиці*, бурлив, та клекотів, та рвався бистро наперед, щоб кільканадцять кроків нижче закрутитися широким виром, розлитися широкою та глибокою кубанею, а ще нижче утворити

гучний запінений *гоц*, де стіснена прибережними скалами і перегачена дерев'яним *язом* вода, скажено ревучи, кидалася запіненою лавою на якого півтора метра вниз (Як Ю., с. 429). Більшість із таких слів – це непротиставні лексичні діалектизми, які номінують реалії позамовної дійсності, поширені лише на Гуцульщині, пор. *дараба* "плоти, збиті з дерев'яних кругляків для їх сплавляння", *табла* "складова дараби", *кашиця* "кам'яна або дерев'яна гребля, побудована для того, щоб вода не розмила береги", *яз* "гребля, гать", *керманичувати* "управляти дарабою".

Добір відповідних гуцульських лексем визначається передовсім тематикою оповідань, змістом зображуваного. Лексичні гуцулізми репрезентують різні лексико-граматичні й тематичні групи слів. Закономірним є використання І. Франком низки гуцульських номенів на позначення осіб. Серед них виділяються назви спорідненості, зокрема *дєдьо, неньо* "батько", *стрик* "брат батька": ‹...› шептали, що "*дєдьо*", певно, не переживе сеї ночі (Т. н., с. 376); – Та ви, *неню,* не журіться! (Як Ю., с. 426); Я й *стрик,* глухий Петро, збили ще досвіта чотиритаблову дарабу ‹...› (Т. н., с. 378).

Кілька лексичних гуцулізмів є назвами людей за родом їх діяльності. Для найменування людини, яка керує дарабою на сплаву, вжито гуцульське слово *керманич*: Знаєш, Юро, я був тоді найгірший забіяка в селі і найліпший *керманич* на весь Черемош (Т. н., с. 378). У часи, про які йде мова в оповіданні І. Я. Франка "Гуцульський король", поліцаїв на Гуцульщині називали *пушкарями*. Тому поряд із поширеним у Галичині номеном *жандарм* письменник вживає й *пушкарі*: Старий балакав ненастанно, від зубів давно вже перебіг на колишні порядки в горах, на опришків, на *пушкарів* ‹...› (Г. к., с. 493).

З інших місцевих назв осіб, ужитих в оповіданнях І. Франка на гуцульську тематику, відзначимо ще й

номінації з прозорою внутрішньою формою *годованець* "утриманець", *любас* "коханець": Юра Шикманюк став, як кажуть гуцули, Мошковим *годованцем* (Як Ю., с. 432); А вона вже перед шлюбом мала собі *любаса* в Кутах ‹...› (Г. к., с. 499).

Трапляються також і місцеві оцінні назви осіб, передусім *сарака, сарачі* зі значенням "бідолаха", пор.: – Що ж, *сараку* Василю, – мовив він до свойого сина по похороні старої, – нема нашої мами (Як Ю., с. 425); Адже знаєте, гуцулка, *сарачі*, привикла до бійки ‹...› (Т. н., с. 385).

Більша частина гуцульських лексичних діалектизмів в оповіданнях І. Франка пов'язана з назвами неосіб. Тут особливо виділяється побутова лексика. Гуцульський діалект, як відомо, має чимало специфічних назв одягу, їжі, господарських предметів, знарядь праці тощо, які відображають особливості побуту й господарювання гуцулів. Деякі з них використані письменником. Із назв одягу вжиті гуцульські лексеми *крисаня* "чоловічий повстяний капелюх з прикрасами": ‹...› я, мов одурілий, натис *крисаню* на очі ‹...› (Т. н., с. 382); *сардак* "верхній короткий рукавний одяг із домотканого сукна, оздоблений вовняними нитками"; *черес:* А сьогодні він не має нічого, крім того, що на собі, крім отсього старого *сардака*, широкого *череса* ‹...› (Як Ю., с. 424). Гуцульський побут в оповіданнях І. Франка маніфестують і такі суто гуцульські лексеми, як *джерга* "грубе домоткане рядно, ковдра з вовни, ткана в кольорову смужку, якими застеляють ліжко": ‹...› він сам напівсидів-напівлежав на *джерзі* й подушці ‹...› (Т. н., с. 377); *дзьобня* "невеличка торба з вовняної тканини, полотна чи шкіри, яку носили через плече": ‹...› не того риба, хто дзьобне, а того, у кого вона в *дзьобні* (Як Ю., с. 458); *кулеша* "густа страва з кукурудзяної муки, варена на воді": ‹...› *кулешу* варять, люльки курять та й балу-балу... (Г. к., с. 494); *бербениця* "дерев'яна невелика діжка": ‹...›

крізь ту щербу, мов вода з *бербениці* крізь шпару, втекло все ‹...› (Як Ю., с. 425); *топірець* "металева з довгою дерев'яною ручкою сокира, прикрашена орнаментом": Я розсердився і як лусну її *топірцем* у голову ‹...› (Т. н., с. 384); *ворина* "жердина для огорожі"; *гонталь* "великий цвях": ‹...› за *вориною* хтось кинув суху тернову гіллячку, ‹...› і здоровенна тернина вбилася мені в п'яту, мов кавалок *гонталя* (Т. н., с. 387); *чічка* "квітка": *перен.* ‹...› не знав, що то за *чічка* (Г. к., с. 499); *трембіта* "духовий музичний інструмент у вигляді довгої дерев'яної труби, зробленої зі смерекового дерева і обвитої березовою корою": ‹...› чую, як *трембіта* грає в полонині ‹...› (Т. н., с. 378).

З гуцульської виробничої лексики в оповіданнях І. Франка використана передусім лісорубна й лісосплавна лексика. Це *бутин* "лісорозробка": Юра заробляв у *бутинах,* то ходячи з дарабами до Кут ‹...› (Як Ю., с. 425). Лісосплавна лексика репрезентована специфічно гуцульськими словами *дараба* "пліт, збитий з кругляків, який сплавляють по ріці", *керма* "пристрій для керування дарабою", *кльоц* "колода, брус", *клявза* "гатка, шлюз", *плавачка* "сплавлюване дерево", наприклад: ‹...› ми мали гнати *дарабу* лише до Вижниці ‹...› (Т. н., с. 379); Петро стояв при передній *кермі* ‹...› (Т. н., с. 379); ‹...› гойдалися на *кльоцах* або скакали з них у воду і випливали на берег (Т. н., с. 379); Але відколи прийшли прусаки і почали з гір пускати дику *плавачку* та потому *клявзи,* відтоді в Черемоші головатиць мало ‹...› (Як Ю., с. 457).

Ще одну помітну групу лексичних гуцулізмів в оповіданнях І. Франка становлять слова, які позначають ландшафтні географічні об'єкти. Гуцульську автентику засвідчують такі загальні назви природних гірських географічних об'єктів, як *плай* "гірська стежка; дорога в горах", *звір* "ущелина, вузька долина між горами; непрохідне місце", *кичера* "гора", *полонина* "високогірне

пасовище", *гавра* "велика яма: вирва, берлога", пор.: Юра йшов довгий час верхом, *плаєм*, лишаючи село по лівій руці (Як Ю., с. 440); Підзорливим оком міряв кождий клуб диму, кождий туман пари, що підіймався з лісів і *зворів* (Т. н., с. 377); Збігли ми з *кичери*, збігли з другої, ось уже й ріка недалеко (Т. н., с. 387); Сидів у тих Устєріках, як медвідь у *гаврі*, і куди простягнув лапу, текла кров, а принаймні плили сльози (Г. к., с. 497).

Таку ж групу лексичних діалектизмів, зорієнтованих на передачу гуцульського колориту, становлять слова, що позначають штучно створені об'єкти, пов'язані зі специфікою проживання й господарювання гуцулів у гірській місцевості, зокрема *кашиця* "дерев'яна чи кам'яна гребля, побудована для того, щоб вода не розмивала берега", *яз* "гребля", *бер* "велика з поруччям кладка через річку", *воринія* "огорожа з тонких довгих кругляків", *зимарка* "будівля на полонинах, де взимку зупиняються пастухи": бився сердито о стіни *кашиці* (Як Ю., с. 429); А під *бером* ревів та клекотів Черемош (Як Ю., с. 446); Ще лише через *воринія* перескочити, потім невеличкий лазок (Т. н., с. 387); Зайде десь у полонину, в пусту *зимарку*, та й живе собі там... (Г. к., с. 494).

Крім згаданих, в оповіданнях І. Франка вжиті також такі виразно гуцульськомарковані діалектизми, як *маржина* "худоба", *гостець* "ревматизм", *арідник* "чорт, злий дух", *шкап'ята* "коні", *ровта* "натовп, гурт людей, що йде в погоню за злочинцями", *головатиця* "лосось дунайський, таймень", *лазок* "невелика сіножать, лука": Юра дав йому п'ять прутів поля, дещо *маржини*, хату й обійстя ‹...› (Як Ю., с. 425); А тепер він старий, *гостець* по костях ходить (Як Ю., с. 439); Господи, та же то *арідник*, не чоловік! (Як Ю., с. 441); *Головатиця* замахала хвостом, широким, як добрий праник, але вирватись уже не могла (Як Ю., с. 456).

В оповіданнях І. Франка на гуцульську тематику трапляються окремі діалектизми з абстарктним значенням, наприклад, *пізнака* "підозра", *пізьма* "злість, гнів", *дачка* "податок": Коли на мене впаде *пізнака*, то що ж? (Як Ю., с. 454); ‹...› та й піде у них у всіх *пізьма* на того чоловіка (Г. к., с. 494); ‹...› гонили скарбові дараби Черемошем і платили *дачки* ‹...› (Г. к., с. 497).

Серед лексичних гуцулізмів в оповіданнях І. Франка переважають субстантиви, проте трапляються й діалектизми іншої частиномовної належності. Це зазвичай дієслівні лексеми. Гуцульську говіркову специфіку увиразнюють такі дієслова, як *штрикати* "стрибати", *догурити* "допекти, дошкулити", *трафити* "потрапити", *скрітати* "повернути", *чуріти* "текти", *вифасувати* "отримати", *цвігнути* "вдарити": Хвилі весело *підштрикували* аж на кльоци <...> (Т. н., с. 380); Скажіть, може, я кому з вас *догурив* і сам про те забув, а він носить на мене гнів у серці? (Т. н., с. 377); ‹...› спинив кров, що *чуріла* з її рани (Т. н., с. 384); Ми вчасно пригнали дарабу до Вижниці, *вифасували* зароблені гроші ‹...› (Т. н., с. 381). Такими ж виразно гуцульськомаркованими є прикметники *іршений* "хрещений", *фудульний* "зарозумілий, гордовитий", *жєсний* "страшний", *плиткий* "мілкий" – Цураха на тебе, *іршена* ‹...› (Як Ю., с. 252); *Фудульний* пан, дай му боже царство! (Г. к., с. 493); ‹...› то його мучать такі страшні та "*жєсні*" сни (Як Ю., с. 435).

Ужив І. Франко і кілька гуцульських прислівників, пор: *гляба* "годі", *навпроцапи* "наввипередки", *долів* "униз": Ви би, неню, перебралися до нас. Вам *гляба* самому жити (Як Ю., с. 426); ‹...› "летять кудись *навпроцапи* ‹...› (Т. н., с. 382); ‹...› валить швидко, як буря, *долів* Черемошем ‹...› (Т. н., с. 388).

Гуцульська мовленнєва стихія виявляє себе і в локальних частках, вигуках, пор.: Морозом ударило на

мене, я витріщив очі, і *ади*, рука знов виринає з води ‹...› (Т. н., с. 386); *Ну-ко*, піди хто та злови таку головатицю! (Як Ю., с. 457); – *Мой-мой-мой*! Се, певно, головатиця! ‹...› (Як Ю., с. 455).

Таким чином, І. Франко в своїх "оповіданнях з гуцульського життя" цілеспрямовано вживає говіркові мовні одиниці, передовсім у ділянці лексики, для максимального наближення зображуваного до дійсності, відтворення місцевого колориту, мовної індивідуалізації персонажів. Як уже зазначалось, письменник добре знав побут гуцулів, їхній говір, для багатьох гуцульських слів, ужитих в оповіданнях, у примітках чи в інший спосіб подавав значення цих слів, часом етимологію, зокрема до слів *дараба* "сплав, збитий із дерев'яних кругляків. Звичайно дараба складається з двох, трьох або й чотирьох таких сплавів, із яких кождий зветься табла (з лат. tabula)", *бутин* "де рубають дрова в лісі зимою – при рубці дров", *бер* "бером називається в Гуцульщині велика з поруччям кладка, по якій можуть переходити не лише люди, а й коні", *ровта* "мабуть, з німецького die Rotten – купа народу, що йде в погоню за злочинцями", *іршений* "хрещений; сей епітет надають гуцули залюбки не лише людям, але також своїм коням та воді", *головатиця* "найбільша і найцінніша риба, що водиться в Черемоші. Вона належить до породи лососів (Salmo Hucho), доходить звиш до 1 метра довжини і визначається тим, що з усіх галицьких гірських рік живе лише в Черемоші. Крім Черемошу, вона живе ще в гірських ріках Штирії, Тіролю та Хорватії, що з Альп ідуть до Дунаю", *штрикати* "в гуцульському говорі – скакати", *дзьобня* "гуцульська перетикана торба".

Детально вивчаючи стилістичні новації І. Франка у мові прози, І. Ціхоцький дійшов переконливого висновку: "Справді, усі тексти гуцульського циклу не можна віднести до жанру "літератури на діалектах", а тим більше звести під

спільний стилістичний знаменник: різняться їх творча біографія, їх стиль і композиція, час, місце і навіть мова написання. Різниться відтак і рівень мовної автентики текстів. Франко умисне уникає вузьких локальних форм гуцульської фонетики та морфологічної будови... Основну стилістичну функцію у текстах Франко покладав на лексичні діалектизми" [Ціхоцький 2006: 113-114].

І. Франко, як відомо, вважав, що літературна мова не може функціонувати й розвиватися, якщо вона не поповнюється неологізмами та не має тенденції до збагачення "чимраз новими елементами питомого народного життя і з відмін та діалектів народного говору" [Франко 1982: 207]. Тому вживання письменником гуцульських слів у оповіданнях відповідної тематики було не тільки стилістичним прийомом, а й засобом збагачення літературної мови.

2. 2. Гуцульський говір в оповіданнях Д. Харов'юка

Одним із тих, хто вдало використовував гуцульський говір у мові своїх художніх творів, був маловідомий літератор Данило Харов'юк, але якого високо оцінював сам І. Франко. Публікуючи у 1907 р. статтю "Літературна мова і діалекти", як доповнення до неї він друкує оповідання "Полагна" з такою преамбулою: "Для доповнення серії наших оповідань на галицьких діалектах подаємо тут оповідання з гуцульського життя д. Данила Харов'юка, молодого учителя в гуцульськім селі Ростоках, і звертаємо увагу на його оригінальний талант. Не в тім річ, що гуцульським діалектом він володіє краще та вірніше, ніж хто-будь перед ним; у самім житті гуцулів він оком правдивого артиста вміє доглянути такі моменти і риси, яких не добачив ніхто перед ним" [Франко 1982: 210].

Справді, в мові персонажів оповідання виступає автентична гуцульська говірка. Вже перші репліки літературних героїв через компоненти мовноетикетної формули привітання та низку фонетичних і лексичних рис ідентифікують їх як носіїв гуцульського говору:

На підсадю догнала Полагна Савину Одокію.

– Шо дієте? – зрікла Полагна.

– Гаразд, що ви, вуйночко! – відповіла борзенько Одокія.

– А єк туди дьидя та неня? здорови?

– Здорови, Богу дьикувати! (Хар., П., с. 231).

Розглянемо, які ж гуцульські діалектні риси відбиті в мові цього невеликого за розміром, п'ятисторінкового оповідання.

Гуцульська фонетика репрезентована низкою діалектних рис, засвідчених у мові літературних героїв "Полагни". Голосний *а* незалежно від походження після м'яких приголосних переходить у *и* або *е: чьис* (235), *вузьити* (232), *тьижко* (232), *лучьиє* (232), *дьика* (232), *дьикувати* (231), *шьинувати* (231), *сьвєтки* (231). Звук *е* відповідно до звука літературної мови *а* послідовно виступає після *j* на початку чи в середині слова: *єк* (231), *єло* (231), *пєть* (231), *всзати* (234), *приєзно* (231). У зворотній частці *ся* на місці літературного *а* вимовляється *и*: вибирати *си* (231), нашьинував *си* (231), найдуть-*си* (234).

Звук *и* в ненаголошеній позиції після приголосного *р* має більшу передньо-високу артикуляцію, що в оповіданні передано літерою *і*: *трівогу* (232), *прішов* (232).

Давня м'якість шиплячих як одна з найхарактерніших рис гуцульських говірок відбита в мові персонажів, хоча й непослідовно, пор.: *шьи* (232), *незнатишьо* (233). Але: *скушно* (231), *жури* (232), *богачка* (232), *харчують* (232) та ін.

Звукосполуку *хв* на початку слова автор передає характерним для гуцульських говірок звуком *ф*: *фоста* (234).

Окремими лексемами репрезентовані такі гуцульські консонантні риси, як відсутність епентетичного *л* у звукосполученнях губних із *j* та вимова звукосполучення *мj* внаслідок асимілятивної назалізації як *мн*: *тьимю* (233), *мньисниць* (233).

Приголосний *с* в кінці слова депалаталізується і звучить твердо: *шос* (231), *цес* (231).

Звукосполучення *шч* внаслідок асиміляції і стягнення вимовляється як *ш*: *шо* (231), *незнатишьо* (233).

У частці *чи* спостерігається заміна *ч* на *ц*: *ци* (235).

Засвідчено в оповіданні й відсутність подовження приголосних в іменниках середнього роду: *питє* (232).

Однією з характерних гуцульських діалектних рис, відбитих в оповіданні, є скорочення кінцевого ненаголошеного складу в кличному відмінку власних імен: – Ну, єк гадаєш, *Одокі?* (232).

Із гуцульських морфологічних рис, відбитих у мові персонажів Харов'юкового оповідання, засвідчені лише деякі, що зумовлено невеликим обсягом тексту.

З іменникової словозміни це, зокрема, архаїчна форма двоїни (*три десьитці* (232)), фонетично змінені відповідно до закономірностей гуцульської звукової системи відмінкові закінчення іменників (мізинного *пальцє* врубав (234), не хочу й *честованє* (233)), зрощена форма іменника в давальному відмінку однини та прийменника *д<ід д'хаті* (231).

В оповіданні засвідчена особлива архаїчна форма дробового числівника *півпєтнацьита*, характерна для гуцульських говірок: у *півпєтнацьита* року (234). Інші вжиті числівники відмінні від літературних форм фонетичними особливостями, властивими гуцульському

говору, пор.: у *дваць'ить* років (234), на *сімнаць'итий* (232), на *пєтнаць'итий* (232).

У формах займенників Д. Харов'юк відбиває діалектні особливості з *с, е, ї* в першому складі (*єму* (235), *єго* (234), *цєго* (235), *їму* (232)) та енклітичні форми (*ми* (234), *тьи* (233)). Засвідчені й редуплікові форми займенників: *тот* (235); *тоті* (232).

Із гуцульської діалектної словозміни відбито форми умовного способу дієслів із часткою *бих* (*мала бих* (233)) та форми майбутнього часу дієслів із препозитивним уживанням колишнього допоміжного дієслова *имати* у фонетично видозміненому вигляді (*ме рвати* (234)).

Із діалектних службових частин мови, поширених у гуцульському говорі і зафіксованих в оповіданні, назвемо підсилювальну частку *май,* яка разом із звичайним ступенем прислівника утворює форму вищого ступеня: *май пріємно* (231). *Май* може вживатися як частка і при дієслові, яке може бути й пропущеним, пор.: *май* коло вас понизками? (231). Це також частки *ко* (вживається при наказовій формі дієслова), *ба, най, преці*: *диви-ко си* (235); *Ба* ци єму я в голові? (235); *Най* подівочу (234); *Преці-ж* хоть мала бих невістку (233). Гуцульськомаркованими є деякі вигуки, зокрема *ой-га* (235), *ий* (235).

Незважаючи на малий обсяг оповідання "Полагна", у ньому засвідчено чимало гуцульських лексичних діалектизмів. Із назв осіб впадають в око передовсім назви спорідненості, такі, як *дьидя* "батько", *неня* "мати": – А єк туди *дьидя* та *неня*? (231). З інших гуцульських діалектних назв осіб вжито також *летінь* "парубок", *охаба* "погана людина", *ґаздиня* "господиня": Він собі *летінь*, а я шо? (232); Як умру, а ти будеш *ґаздиня* на все село (233); Не слухай тих *охаб*. Нічим не жури-си! (233).

Із побутової гуцульської лексики найбільше репрезентовані назви страв, зокрема *обарінок* "невеликий

калач", *буженица* "копчене м'ясо", *солонина* "сало": *у порівн.* – Та він як *обарінок* добрий! (233); *Солонина* лунчина. *Буженици*, не снилаби си, шьи від покойного повна (232). В авторській мові зафіксований також *барабуляник* "картопляний корж": Тим часом Полагна витягла із *дзьобні* капустяний *барабуляник* ‹...› (232). У цьому ж реченні вжитий ще один гуцульський "побутовізм" *дзьобня* "ткана барвиста торбина, яку носили через плече".

Кілька гуцульських лексем, ужитих в оповіданні, позначають природні географічні об'єкти – *облаз* "дорога, стежка, що йде по самому краю прірви, попід стрімку скелю", *убіч, стромина* "урвище, стрімкий берег", а також ділянку землі (*підсадя* "левада нижче саду"), частину тину, яку переходячи треба розгородити і знов загородити (*сутки*): *Облаз* був довгий; з одного боку *убочи, стромини*, а по другім бистрий, гірський потічок (233); Все пішло в ніверть! – говорила Одокія, різко ідучи *сутками*, не доходячи Данилихи (234).

Господарську діяльність гуцулів репрезентують лексичні діалектизми *бутин* "лісорозробка, рубання лісу", *маржинка пестл.* "велика рогата худоба": І тепер у *бутині* горі (232); – Є де кохати *маржинку*, коби лиш кому (233).

Виразно гуцульськомаркованими є такі лексичні діалектизми, як *бечка* "в'язанка вербових гілок, які святять у Вербну неділю", *банка* "гульден": Освятив пан отець *бечку* (230); Має шос до триста *банок* самих гроший (232).

Засвідчені в оповіданні й гуцульські діалектні слова з абстрактним значенням, зокрема *путеря* "сила", *ириця* "вирій, щаслива країна", *луплінка* "здирання кори зі зрубаних дерев", *гидрицання* "жарти", *бай* "дрібниця", *прьиц* "пора": Вже нема *путері* ходити з ним десь по Єсиновах (232); Жила би-с, як *на ирици* (233); Він зимі бутинами, а літом у *луплінці* (231); Єму треба єкоїсь до роботи, а не до

гидриґаня (235); – Кобих шьи здорови, а це малий *бай* (235).

В оповіданні "Полагна" заманіфестовані не лише гуцульські іменникові лексичні діалектизми, а й іншочастиномовні. Так, використані такі прикметники, як *красна* 1) "гарна, яка має позитивні якості, заслуговує схвалення", 2) "гарна, вродлива", *файна* "гарна, вродлива", *чвала* "дотепна, розумна", *передтогідна* "дворічної давності": Погода *красна* (230);– Та лучьиє си їму дівка аж із Єсинова, *файна* тай багачка (232);– Нема шо казати, *чвала* на всі дівки (233); – Та-ж у мене, Богу дьикувати, капуста шьи *передтогідна* (232).

Із гуцульських дієслів засвідчені *пацити* "страждати, терпіти", *ґаздувати* "господарювати", *харчувати* "їсти, споживати", *розбаркувати* "розраджувати", *втьимить си* "надокучить", *тьимити* "пам'ятати", *повістувати* "розповідати", *честувати* "випивати" : Не дай, Боже, всім таке *пацити* (234); Ідуть, *харчують* та одна на другу поглипують (232); Не давай си *розбаркувати* від отих публік, та будеш так жити, шо ий-де! (235); - Я *тьимю*, як мені неня шо-с *повістувала* за вашего Николайка (233); ‹...› Василь любить *честувати* потрохи (233).

Відбиті в мові персонажів архаїчні залишки в гуцульському говорі прислівників, утворених від іменників місцевого відмінка однини без прийменника – *горі* "вгорі", *зимі* "взимку": Він *зимі* бутинами, а літом у луплінці (231); – Але де! І тепер у бутині *горі* (232). Із гуцульських діалектних прислівників засвідчено ще *даві* "вчора", *борзенько* "швиденько", *направці* "навпростець": Мені розповіла *даві* Юріха за тебе, Одокі (233); – Гаразд, що ви, вуйночко! – відповіла *борзенько* Одокія (231).

Мова персонажів фіксує й кілька гуцульських фразем, таких, як *ні на пóпах* "зовсім немає чогось", *ні в пліт, ні в ворота* "(із сл. *говорити, сказати* тощо) недоладне,

недоречне, не те, що треба", *в один гайташ* "весь час", *рости в стовбір* "бути неодруженим", *своє дупло* "власна сім'я": Шьи пєть неділь, а у мене зимівлі *ні на пóпах* (231); Говори свої! Ти все *ні в пліт, ні в ворота* (234).

Таким чином, у мові оповідання Д. Харов'юка засвідчено ряд гуцульських фонетичних, морфологічних, лексичних і фразеологічних діалектних рис. Ними характеризується передовсім мова персонажів. Авторська мова репрезентує західноукраїнський варіант літературної мови початку XX ст. У ній трапляються окремі лексичні гуцулізми, зокрема *бечка, красна* та ін., однак такі лексеми вживали й інші західноукраїнські письменники. Автор розмежовує літературну мову, якою послуговується як наратор, та мову персонажів, яку завдяки використанню у ній окремих різнорівневих діалектних рис стилізує під гуцульську говірку. Таке розмежування добре простежується при послідовній передачі зворотної частки *ся* як *ся* у авторській мові та як *си* в мові персонажів, пор.: Перехрестили *ся* тай пішли понизками направці (231); Єло вже вибирати *си* на весну (231). Можна також відзначити відсутність переходу *а* в голосні переднього ряду після м'яких приголосних у авторській мові на противагу мові героїв: Тим часом Полагна *витягла* із дзьобні *капустяний барабуляник*, переломила на двоє, дала половину Одокії <...> (232); *Осьвятив* пан отець бечку (230). Лапідарність авторської мови унеможливлює встановлення інших протиставлень, але й наведених достатньо, щоб констатувати: оповідання Д. Харов'юка написане тодішньою літературною мовою західноукраїнського зразка з виразною стилізацією мови персонажів під гуцульську говірку. Такими особливостями мови характеризуються й інші оповідання письменника. З цього погляду мова творів Д. Харов'юка найближча до мови оповідань і новел Марка Черемшини й Василя Стефаника.

2. 3. Взаємодія української літературної мови й гуцульського діалекту: мова новел Марка Черемшини

Особливе місце щодо використання гуцульського діалекту в художній мові посідає творчість Марка Черемшини. Уродженець Гуцульщини, він з дитинства увібрав у себе всю красу й чарівність гуцульського говору, прекрасно знав гуцульську уснопоетичну творчість. Про своє дитинство письменник згадував: "Я пропадав за дідом та за його казками, та співанками, та грою на флоярі, та за тими бадіками й вуйками, що у діда ночували і в гості повертали і так красно та весело та любо набувались, красну бесіду мали, мене вихвалювали, теплими долонями гладили, баранчиками, із бриндзі топленими, та пукавками, та денцівками, та сурмами обдаровували, красних співанок співали, хату аж до сволоків веселили" [Черемшина 1974: 170-171]. Тому цілком закономірно, що "красна бесіда" бадіків, мова "красних співанок", казок знайшла якнайширше використання в художніх творах Марка Черемшини, персонажами яких були гуцули в найрізноманітніших життєвих ситуаціях. Присутність гуцульського говору в художній мові письменника настільки відчутна, що це давало підстави деяким дослідникам мови його творів стверджувати, що вони писані гуцульським говором. Б. В. Кобилянський зазначив: "М. Черемшина і В. Стефаник, як показує аналіз мови їх творів, писали діалектним відгалуженням української загальнонародної мови, в яких є значна кількість граматичних, лексичних і фонетичних елементів, спільних з загальнонародною і літературною мовою" [Кобилянський 1960: 70]. Однак, як засвідчили дослідження мови новел Марка Черемшини [Жилко 1954; Петличний 1962] та наші власні дослідження, Марко Черемшина писав свої твори

тодішньою літературною мовою Галичини зі щедрим використанням гуцульського говору, передовсім у мові персонажів. Характерною особливістю мови його художніх творів є те, що в мові персонажів послідовно відбиваються не окремі риси гуцульського говору, а всі найважливіші. Ф. Т. Жилко, який ґрунтовно вивчав мову новел Марка Черемшини, відзначив низку гуцульських діалектних фонетичних і морфологічних рис. На жаль, вони наведені в окремих словоформах без паспортизації, тому ми проілюструємо відзначені діалектні риси зібраним нами матеріалом.

Голосний *а*, давній, як і той, що розвинувся з колишнього *ę*, після м'яких приголосних переходить у *е, и: зєть* (Д., с. 40), *дьидя* (К., с. 32), *кнєзь* (С. в., с. 186), *єрмарок* (Л., с. 75), *трафлєютси* (Б., с. 105), *п'єтнаціть* (Ч., с. 113), *єма* (С. Н., с. 53), *єк* (С. Н., с. 53).

У частці *ся* (з *sę*) послідовно виступає звук *и*: не *рунтайси* (Б., с. 100), не *бійтеси* (Б., с. 100), *шкіритиси* (К., с. 36).

На місці давніх звукосполучень *ъ, ь* з сонорними *р, л* між приголосними звуками поряд із нормативними виступають рефлекси *ер, рі, ір, ир*: *керницу* (Х. д. в., с. 61), *покервавить* (К., с. 32).

Звук *л* заступається звуком *в* у звукосполученні між приголосними і в кінці слів: *сопівку* (К., с. 32), *горівка* (Р. м. р., с. 45), *стів* (В., с. 192).

Звуки *с, ц* у кінці слів та при словозміні перед голосними диспалаталізуються: *цу* (Д., с. 40), *цес* (Р. м. р., с. 52), *дес* (Р. м. р., с. 52), *увес* (В., с. 212), *котрус* (Г., с. 66), *працу* (Д., с. 41), *п'стицу* (Х. д. в., с. 63).

Звук *р* диспалаталізується там, де в літературній мові виступає послідовно пом'якшеним: *зора, мраці, пражиться, ратуйте* та ін.

Шиплячі приголосні зберігають давню м'якість: *чужя* (Д., с. 40), *учюла* (Г., с. 67), *пожями* (Г., с. 67), *пічьо* (С. Н., с. 55), *шьо* (С. Н., с. 55);

Звуки *о, е* переходять у *і* в історично нових закритих складах та за аналогією у відкритих, де цього переходу немає в літературній мові: *неприятіля* (П. с., с. 131), *мозілі* (Г., с. 66), *біг* (бог) (К., с. 38), *ордір* (Б., с. 101), *недалічко* (Р. м. р., с. 44).

М'які приголосні *д', т'* переходять у *ґ', к': гліґ, кігнути* та ін. [Жилко 1954: 27].

Крім указаних гуцульських діалектних фонетичних рис, у художній мові Марка Черемшини трапляються ще такі.

В окремих словах у мові персонажів збережена давня м'якість кінцевого *р: пехарь* (Пар., с. 249), *верьх* (Р. м. р., с. 46), *дохторя* (Л., с. 77).

Приголосний *ф* у ряді лексем виступає на місці літературного *хв*: *фіст* (Л., с. 75), *пофалит* (Г., с. 66).

Більш-менш послідовно засвідчено *і* на місці наголошеного *и* у префіксі *ви: вігнав* (Р. м. р., с. 48), *візимував* (Ч., с. 109), *вікохав* (Ч., с. 109), *вікинути* (Гор., с. 108), *віговори* (Р. м. р., с. 43).

В окремих словах немає епентетичного *л: див'юси* (О., с. 92). Водночас у лексемі *здоров'я* засвідчено так званий новий *л* з *й*, який у давньоукраїнській мові відділився від губного редукованим *ь*: *здоровлє* (Р. м. р., с. 43).

Звукосполука *шч* внаслідок асиміляції вимовляється як стягнений *ш: шіслива* (К., с. 35), *шо* (К., с. 35), *ше* (К., с. 33). Так само внаслідок асимілятивних процесів *ч* переходить у *ш: коришні* (Р. м. р., с. 44), *грешні* (Д., с. 41), *знашно* (Р. м. р., с. 52).

Щілинний *с* у суфіксі *-ськ-* виступає як твердий *ц: пацпке* (К., с. 35), *люцку* (Г., с. 67).

Африкативний *дз* в окремих словах заступає щілинний *з*: *дзерно* (Ч., с. 113).

Добре відбито гуцульську діалектну тенденцію до скорочення ненаголошених складів, особливо у кличному відмінку: *хло* (Бо, с. 235), *Йва* (Бо, с. 235), йди-*ста* (К., с. 33), *Штефа*! (За м. м., с. 275), *Ила'* (Х. д. в., с. 63), *Мику'* (В., с. 211), *Ю'* (Бо, с. 234).

Із гуцульських діалектних морфологічних рис Ф. Т. Жилко відзначив такі.

Іменники жіночого роду І відміни в орудному відмінку однини, як і прикметники та присвійні займенники, мають закінчення *-ов, -ев*: *банушпов* (П. с., с. 128), *кулешков* (П. с., с. 128), *малов* (Д., с. 41), *своєв головов* (Б. х., с. 81).

Немає розрізнень прикметників, порядкових числівників за характером основ на тверді й м'які, всі основи тверді: *синими* (Г., с. 66), *остатний* (Г., с. 67).

Зрідка в мові персонажів, а також у авторській мові вживаються короткі форми прикметників в називному відмінку однини чоловічого роду: *голоден* (М. г. б., с. 288).

Вищий ступінь порівняння прикметників і прислівників твориться за допомогою частки *май*: *май видко* (Б., с. 98), *май примолода* (Коз., с. 352).

Поряд із звичайними формами займенників поширені редуплікованої *тот* (К., с. 34), *тото* (Р. м. р., с. 48), *тота* (В., с. 203), *тоті* (П., с. 147), *цесу* (К., с. 33).

Поряд із нормативними формами часто вживаються діалектні енклітичні форми займенників *мні, ми, ті, го, му* та ін., пор. у конексті: – Але єк *мні* зєть чістує ‹...› (Д., с. 40); *ми* розум відобрало (Д., с. 40); – А бодай бих *ті* був малов на лавицу поклав, бодай бих *ті* був не сплодив (Д., с. 41); Віді, заклєв *'го* ‹...› (С. в., с. 178); ‹...› шос *му* сталоси ‹...› (Л., с. 75).

Неозначена форма дієслів поряд із суфіксом *-ти* зберігає після *г, к, х* давній суфікс *чи*: *обстричи* (З. з., с. 73).

У 1-ій особі однини приголосні основи дієслів *т, с, з* зберігаються перед закінченнями і пом'якшуються: *платю* (Х. д. в., с. 60), *загасю* (С. в., с. 179), *пазю* (Р. м. р., с. 50).

У закінченнях дієслів 3-ої особи однини II дієвідміни і в 3-ій особі множини обох дієвідмін виступає твердий *т: хочут* (К., с. 37), *показуют си* (К., с. 38), *місит* (Д., с. 40), *толочит* (Д., с. 40), *болит* (К., с. 37).

Досить поширені в мові персонажів поряд із звичайними формами дієслів минулого часу фонетично змінені форми колишнього перфекта: *нажив-сс-*си (Д., с. 41), *набапував-сс-*си (Д., с. 41), де-*сте* діли (П., с. 147), *постарів-сми* си (Л., с. 76), *зачєли-сми* (О., с. 91), *виходили-сме* (О., с. 91), *дала-с* (З., с. 83) [Жилко 1954: 27-28].

Серед гуцульських діалектних морфологічних рис ми вказали ще на вживання у мові персонажів специфічних форм кількісних числівників на зразок *п'ять без одного:* Рахую пальці, а пальців на руці *п'єть без одного* (Х. д. в., с. 59); *Сім неділь без одної* ходить уже малий Юра Приймаків "льонтом" (З. з., с. 69) [Ґрещук 2002-2003: 11].

Крім зазначених діалектних морфологічних рис, мова новел Марка Черемшини фіксує ще такі.

Іменники I відміни з м'якою основою у давальному і місцевому відмінках однини мають закінчення *-и*: на *земли* (С. Н., с. 55). Таке ж закінчення характерне і для закінчень іменників II відміни з м'якою основою у місцевому відмінку однини: *на місци* (Пар., с. 248), на *пни* (Л., с. 75).

Іменники середнього роду II відміни мають закінчення *-е*, яке розвинулося з *-а* після м'яких приголосних: *гаддс* (Ч., с. 113), *говорінс* (Б., с. 101).

Іменники *і*-основ у давальному відмінку множини мають закінчення *-ем*, а у місцевому відмінку множини *-ім: дітем* (Д., с. 41), на *грудіх* (Пар., с. 244), *по плечіх* (Пар., с. 244).

Для відмінювання іменників і займенників характерне також використання замість форми родового відмінка з прийменником *до* форми давального відмінка з прийменником *д, ід,* властиве гуцульському говору: *д' неї* (Коз., с. 251), *д' бабі* (К., с. 32), *д' ньому* (З. з., с. 71), *ід нам* (Р. м. р., с. 52).

Ряд числівників вживаються у фонетично змінених формах, зокрема *штири* (С. Н., с. 54), *п'ятнайцять* (Коз., с. 253), *сімнайцятеро* (Пар. с., с. 239), *трицїть* (Б., с. 102).

Поширені аналітичні форми майбутнього часу дієслів, утворені з інфінітива та препозитивних форм допоміжного дієслова *йати: меш ждати?* (Д., с. 41), *меш красти* (З. з., с. 72), *ме підтягати* (Пар., с. 249).

Засвідчені форми умовного способу, утворені з частки *бих* і зміненої форми перфекта: *бих не терпів* (Р. м. р., с. 46), *бих не казав* (Р. м. р., с. 44).

Перформатив *дякую* фіксується у формі інфінітива *дєковать*: *- Дєковать* вам, газди та й газдині, буду пробувати, може, поможе ‹…› (Л., с. 79); *- Дєковать* вам файно, летимо, не йдемо (Пар., с. 246).

У новелах Марка Черемшини широко засвідчено найрізноманітнішу гуцульську діалектну лексику. Лексико-семантичне поле назв осіб репрезентоване діалектними лексемами різних лексико-семантичних груп. Широко вживаються назви осіб за родом діяльності, зокрема *мошя* "повитуха, акушерка", *граничар* "прикордонник", *шандар* "жандарм", *війт* "сільський староста", *скрипшшник* "скрипаль", *побережник* "лісник", *злісний* "лісничий", *здикутор* "збирач податків", *кутанпица* "жінка, яка порається коло домашнього господарства": От як я свого Владзя мала, то він мені аж з міста привіз доктора і *мошу* та й крепдешиною всю мою постіль заслонив (В., с. 199); Показує вона пашпорт від *війта*, а варта тим не контетна (П., с. 137): – А *скрипшшник* животіє, кумо? (С. в., с. 179);– А на

кого ж мій кум свої лази здасть, як не на свою *кутанницу*, желібницу щьиру? (С. в., с. 180).

Використано назви осіб за спорідненістю, такі, як *старина* "батько і мати", *дєдя* "батько", *фіна* "племінниця", *вуйко* "дядько, брат матері; взагалі старша віком людина": Петрик піснів на вид покорченої і засумованої *старині* ‹...› (К., с. 34); *Дьидя* гримав кулаком у стіл і погрожував Петрикові ‹...› (К., с. 32); Ну, але піду-таки, бо-сми вас побезпечив та й то моя *фіна*, ваша Анничка (Б., с. 97).

Із діалектних назв осіб за віковими особливостями використано *молодюк* "молода неодружена людина; парубок", *легінь, флетєв* "парубок", *бадіка* "старший чоловік", *патентар* "пенсіонер, той, хто має патент, посвідку на отримання місячної платні", *верствак* "ровесник, одноліток": ‹...› собі *молодюка* приймеш, та й буде тобі дід заважати! (В., с. 197); Що воринка, то перелаз з усіх боків, аби газдам і *легіням* легко заходити та й виходити (Пар., с. 243); Ану дивиси, така погань! Коби хоть *флетєв*, то бих не казав, а тото волос уже цвите (Р. м. р., с. 44); *Бадіки* хотіли її приперти, аби так хлопця не перехвалювала ‹...› (К., с. 36); Наперед оба *патентарі*, що були в боснійській війні ранені і на тісарський патент гроші фасують (Б. п. п., с. 152).

Гуцульські діалектні назви осіб за соціальним станом репрезентовані номінаціями *старцун, торбей зневажл.* "жебрак, бідняк", *голак* "бідняк, обірванець", *годованець* "утриманець": А дід дивувався з невісткою: – Такий *старцун*, такий *торбей* громадський, така лєнка дрантива менє в куми забагає! (В., с. 192); Баба стояла вже навперед хати і визирала *годованця* (К., с. 32).

Поодинокими гуцульськими діалектними особовими номінаціями засвідчені назви осіб за зовнішніми ознаками (*зелепюк* "прикордонник", *кучмар* "той, хто ходить у кучмі"), за внутрішніми якостями (*добрина* "добра,

добродушна людина"), за місцем проживання (*полєниці* "мешканці долин", *фартушанка* "міщанка", *зайдей* "чужак, приблуда, нетутешній"), фемінітиви (*челідь, челідина* "жінка", *зведенця* "покритка"): ‹...› *зелепоки* мають горівки стільки, що можуть у ній купатися ‹...› (В., с. 206); Хочеш, аби *кучмарі* знов нас минули? (С. в., с. 176); ‹...› *добриня* був ‹...› (С. в., с. 178); ‹...› йдуть *полєниці*, йдуть підгіряни ‹...› (За м. м., с. 271); Грай собі, *зайдею*, *фартушанкам* своїм, а моя газдиня твої гри не чує (Н. К. І., с. 225); Тай по *челіди* в селі брикав-єс (П., с. 135); *Зведенця* копила несе! (З., с. 83).

Низку гуцульських діалектних назв осіб становлять оцінні номінації, зазвичай зневажливі, такі, як *лєрва, омраза, лєцта, гукля, нешта, мершя, мерза, нехарь, паршєк, каліцун, клевцун, когутєк, прокуратна, копил* та ін.: -Лайдачько, *гукле, омразо, лєцта!..* (Пар., с. 247); – Бола би єї взєла, *мерзу* оту! (Пар., с. 244); Сербови межи очи плюйте. То *нехарь* (П., с. 140); Міркуйте собі, єкої нам *паршєк* заграв! (Б., с. 102); ‹...› я свій встид вже загубила з тим *клевцуном* брехливим (І., с. 260); *Прокуратна копила* має! (З., с. 83).

Засвідчено також назви міфічних істот, зокрема *арідник, щезник, нетрудний, підплитник* "чорт, нечиста сила", *чугайстир* "добрий лісовий демон", *нявка* "лісова русалка", *літавиця* "казкова жінка, що принаджує чоловіків": Як оком кліпнути, нетлінні *нявки* урвали танець над рікою, а *чугайстир* шпурнув *арідникові* плитою у його чорні ребра (Н. К. І., с. 227); - Дєковать вам, любєтка, файно за добре слово та й за вашу ласку, що помогли-сте ми скараскатиси, дух світий з нами, *щезника* (О., с. 90); Розшєбли мені дитину цигани чорні, розшєб би їм *нетрудний* їх діти, їх газдині, їх увесь рід, і плід (Б. п. п., с. 163).

Помітну групу гуцульських лексичних діалектизмів становлять назви тварин, птахів. Це *марга, маржина*

"худоба", *готур* "глухар, тетерук", *вивірка* "білка", *вуйко* "ведмідь", *куна* "куниця", *потята* "пташенята", *половик* "яструб", *лилик* "кажан", *дріб* "вівці, ягнята", *срчс* "річне ягня, молоденька овечка або баранчик", *багрій* "віл сіро-бурої масті", *товарста* "худоба", *когут* "півень" та ін.: – *Маржинки* дасть біг, проше пана (С. Н., с. 54); *у пор.:* – А відтак грає у вербову тилинку, а відтак кує, як зазуля, а відтак клекотить, як *готур* (З. м.-г. п., с. 279); Розскочилися садами *вивірки*, аби їх тісарська рука не спіймала (Б. п. п., с. 161); Замаїли ми *вуйка* та й ідемо понад Бистрець 'д горі (Коз., с. 255); *у порівн.:* Входимо в ліс, а він ступає, як *куна*, легонько (Коз., с. 255); Йду і я злегенька, так злегенька, що чую, як дуплами *потята* у мами їсти правлють (Коз., с. 255); *у порівн.:* Тоді кождий жовнір схоплює свого бадіку попід сили і виносить його на дорогу так живо, гей *половик* курку (Б. п. п., с. 153); Аді, обсіли хату, забрали коні, маржину, *дріб*, а навіть *єрчєта* забрали ‹…› (Б. п. п., с. 163); Казав-сми: сокотиси, не гони коровку межи чужі *товарєта* ‹...› (Б., с. 101).

Гуцульські діалектні назви рослин представлені номінаціями *гаджуга* "молода смерічка", *чічка* "квітка", *афини* "чорниця", *бараболя, ріпа* "картопля", *підойма* "підлісник", *хобза* "бузина трав'яниста", *клотічка* "рослина", *трепета* "осика", *мухариця* "мухомор" та ін.: *у порівн.:* Гадки б'ють голову, як *гаджюги* (Коз., с. 257); Дивіть, хитається межи горами, гей дубова колиска у віночку, *чічки* розкидає (К., с. 31); Найде де садовину, в лісі *афину* або ожину, то лиш проликне та й уже нема (З. з., с. 70); Ще листєчко з дерев не попадало, ще багацька *бараболя* у купинах не дійшла ‹...› (К., с. 37); Неподалеки гримлять гармати, але газди й газдині хвалять собі верем'я і сапають на царинках *ріпу* ‹...› (Б. п. п., с. 149); І ще поучувала неня доньку, як має чорногірську *підойму* варити і газді до вина досипати, щоби був веселіший та й

путерніший та й до газдині прудкіший (За м. м., с. 273); – Кропивами та *хобзами* вінки погубили-сте, – кричить круглобедра Маріка Мочернакова (Б. п. п., с. 150); *у порівн.* Так челядь тепер. Дрожить, гей лист на *трепеті*, рісними словами страх на село пускає (П., с. 132).

Марко Черемшина в художніх творах часто використовував різноманітну гуцульську побутову лексику, що зумовлено тематикою новел. З-поміж неї виділяються діалектні назви одягу, прикрас, їх частин , зокрема *лудиння* "одяг", *киптар* "хутряна безрукавка, переважно з орнаментом", *опинка* "вид поясного жіночого одягу з одного незшитого полотнища", *дерга* "попона", *сардак* "верхній короткий рукавний чоловічий або жіночий одяг з домотканого сукна, оздоблений вовняними нитками", *байбарак* "верхній короткий чоловічий, рідше жіночий, одяг", *петек* "вид короткого одягу з домотканого сукна для чоловіків і жінок", *гугля* "верхній одяг без рукавів у вигляді накидки з капюшоном, виготовлений з білого домотканого сукна", *поркиниці, портки* "спідні чоловічі полотняні штани", *кабат* "сукняний або полотняний піджак; куртка", *холошні, нагавиці* "чоловічі штани з домотканого сукна різного кольору", *згарда* "намисто зі срібних або мідних монет", *бранзолетка* "браслети", *пацьорка* "намистина", *гердан* "жіноча прикраса з бісеру у вигляді стрічки, якою прикрашають шию", *мантля* "шинеля", *дранка* "сорочка (стара, потерта)", *прошивка* "вишивка на сорочці", *бовтиці* 1) "прикраса у вигляді низок жовтих латунних гудзиків", 2) "китиця", *ковток* "сережка", *рантух* "перемітка, біле тонке полотно"та ін.: Я всередину, а тут на *лудинню* спить Василько й Калинка ‹...› (Коз., с. 257); – Все, дєдику! Ваш *сардак* та й сорочка, ненин *кептар, опинка* та й сорочка ‹...› (С. Н., с. 56); *образн.* Жіноче голосіння з юрби завіває, бадіків теплими *дергами* вкриває (П., с. 144); Вже є! Лежить вусатий, набрєсклий бадьо, в чорнім *петеку* і чорних

холошиях (П., с. 144); Невістка убрала діда швиденько і верх *кептаря* та чирчикового *петика* накинула ще й сиву *гуглю* з чирчиковим ковніром і *бовтицями* (В., с. 193); Адіт, мої парафіяни, я лишень в сорочці і — не до вашого гонору кажучи – в *поркицях*, а *нагавиць* нема та й *кабату* нема! (В., с. 201); *образн.* На горах припочивала, черлений пояс розперізувала, керваві *згарди* над селом розстелювала ‹…› (С. п., с. 121); Уже бесіду урвали, хустки на головах поправляють, *гердани* і *пацьорки* на грудіх порядкують (Пар., с. 246); – Бо хавтури залізли йому в ноги; най би я так блавучив, то бих *дранки* на собі не мав, – злобно прикинув хтось із гурту (О., с. 86); Ото буде колачі хрупати, або буде мені *прошивки* вишивати (Г., с. 66); Я везу паням довгі золоті *ковтки* з брильянтами (В., с. 204).

Гуцульські діалектні назви їжі, страв, напоїв заманіфестовані номінаціями *начинка* "страва з кукурудзяного борошна", *малай* "кукурудзяний хліб", *кулеша* "густа страва з кукурудзяної муки, варена на воді", *бануш* "густа страва з кукурудзяного борошна, варена на сметані", *обарінок* "малий колачик; бублик", *лунчина* "минулорічне сало, тогорічна бринза", *дзєма* "юшка", *жентиці* "сироватка", *буженина* "копчене м'ясо", *гуслінка* "спеціально заквашене густе кип'ячене молоко", *гарбата* "чай", *гарак* "ром" та ін.: Та й лиш опустила миски з *начинкою* та й горілиць на землю впала (З. м.-г. п., с. 278); – Гет всєчіну вміє, – потверджував Тимофій, – ци *кулешу* зварити, ци борщ барабуліний, ци рибу, ци *малай* спечи, шо душа захоче! (Б., с. 104); Правда, що Мотрюк виріс на *бануші* та на скоромі, та на м'ясах та приправах ‹…› (За м. м., с. 270); Петрикові *обарінки* давали, називали чемним легінем (К., с. 33); – Хто знає, може, і зайда вже минувси, бо він, брачіки, стеребив усю курку, покійничька лиш *дзємки* покушіла (Гор., с. 108); Сам не нап'юси *жентиці*, хоть би мені слина вапном стала, а перед

Николаєм Ліваком збанок *гуслінки* покладу і крисаню здойму, лиш аби покушів єї ‹…› (Б. п. п., с. 164); – Відойми, кумко, довгому руку, бо харчує, єк *буженицу* у Муська в Кутіх! (С. в., с. 178); ‹…› самі м'єса, та кава, та *гарбата*, та *гараки*, та цукри ‹…› (Р. м. р., с. 44).

Досить поширені назви кухонного й хатнього начиння. Це діалектизми *арнарія* "сукупність знарядь для жіночих робіт", *кулешінник* "горщик, у якому варять кулешу", *варінник* "горщик, у якому варять їсти", *горнец* "горщик", *гладун* "глечик", *грядка* "жердка для одягу", *зигарок* "годинник", *гарчик* "невеликий дерев'яний посуд для молочних продуктів", *ліжник* "домоткане ворсисте вовняне покривало з візерунком", *руб* "ганчірка", *ракка* "кругла дерев'яна посудина з покришкою для масла або бринзи" та ін.: Під ту саму лісничку, що її був сам засадив і що перед вікнами розрослася, але лігма, бо на ній його покійничка *арнарію* сушила (Д., с. 42); На грані розміщені горшки-*варінники* (О., с. 86); – Винеси, каже Самарка, тот *горнец* та й розбий при людях, та й тогди тобі пофосолитси (Гор., с. 107); *Грядки* повні, скрині ковані, кліть порожного клинка не має ‹…› (За м. м., с. 264); Але *зигарок* на стіні став викукувати свої години, та й кітка втекла (Коз., с. 253); Відтак все, що путерю має, у верітках та *ліжниках* маєтки двигає (С. п., с. 122); Невістка вложила в бисаги три книші, кусак солонини, вузлик бринзи, і *ракву* масла, та й *гарчик* робленого молока (В., с. 193).

Широко використано й гуцульські діалектні назви речей господарського призначення, знарядь праці, таких, як *терхівка* "вантаж, який кладуть на коня", *бесаги* "дві торби, з'єднані одним полотнищем, що їх носять перекинутими через плече", *гелетка* "бочка", *барда* "широка сокира з коротким топорищем", *тертиця* "дошка", *лодва* "груба дошка", *ташка* "оздоблена орнаментом невелика шкіряна сумка, яку носять через плече", *дзьобня* "невеличка торба з

вовняної тканини, полотна чи шкіри, яку носять через плече", *курмей* "шнурок", *клевець* "молоток", *гринджоли* "маленькі дитячі санки", *гралі* "залізні вила з чотирма зубами", *вужевка* "сплетений з гілок шнур, яким скріплюють стовбури дерев при сплаві", *рускаль* "лопата, заступ", *кіяня* "кирка", *гвіздь* "цвях", *посторонок* "шлея", *бербеничка* "діжечка", *полібічок* "саморобна дерев'яна бочка", *бордюг* "мішок із суцільної козячої або телячої шкіри для зберігання молочних продуктів" та ін.: ‹...› ану ведіт чоловіка `д хаті та й заберімо *терхівку* до вас, бо то нема коли гратиси (Ч., с. 111); Недалечко набоці стоїть в'язка нових смерекових коновок, кошіль з лижками і *бесажки* з *гелеткою* кукурудзяного дзерна та й смугляве сідло з попругами (Ч., с. 109); Навперед хати сидів на ослоні згорблений майстер, поковтував *бардою* і збивав деревище. – Чотири *лодві* та й доста! (Г., с. 64); А вони *поменник* до *ташки*, а моєго далі (П., с. 147); ‹...› він сховав фляшку у *дзьобню* ‹...› (Р. м. р., с. 49); Аді, *курмей* на шию та й авус, та й най буде покаяніє на все село (Д., с. 41); *у порівн.* Чогось дідова рука її давить, гей *гралі*, чогось дідові слова її морозом потинають (За м. м., с. 264); ‹...› най бере *рускаль* та *кіяню*, най іде шанці копати (Б. п. п., с. 151); Нараз йойкнула, начеб на острий *гвіздь* станула (С. в., с. 177); Одні його підносять, другі тягнуть *посторонок* (Зр., с. 169); – А ти де був тілький чєс? – У хоромах за *полібічком* (Р. м. р., с. 49); І питалася, чи харч возьме дід у скіряний *бордюг* чи у *бисаги* ‹...› (В., с. 193).

Гуцульські діалектні назви будівель, споруд, огорож, їх частин засвідчені у лексемах *колешня* "приміщення для худоби, повітка", *бурдей* "стара благенька хата", *оборіг* "повітка на чотирьох стовпах для сіна, соломи", *піддашє* "приміщення для ремонту, зберігання збіжжя", *шалас* "хата", *лісничівка* "оселя лісничого", *драниця* "колота дошка довжиною до 1 м для покриття даху", *гонта* "покрівельний

матеріал у вигляді дощечок довжиною 60 см", *вориння* "огорожа з довгих жердин, ворин", *подря* "горище", *побій* "дах, переважно покритий ґонтами" та ін.: Чіму, – каже, – з-під маржинки чьистите, в *колешни* солімку та й листєчко стелите (П., с. 146); – То за цу царинку маєш, діду, позавуш, а за цес *бурдей* межи ребра, – каже (Д., с. 40); В скрини нічо, в полицях нічо, в коморі нічо, в *оборозі* сіно ‹...› (П., с. 147); Птаху у *піддашу*, а маржинку і коні у дебрах я спрятав ‹...› (Коз., с. 251); Замикаю я *шалас*, беру діти навперед себе та й гайда на царинку кукурудзи підсапувати (Коз., с. 251); – А у кого ж то буде тота забава другої кляси? – Може, у мене, може, у *лісничівці*, а може, навіть у господаря (В., с. 205); На дах піде в'язка старих *драниць*, що стоять окремо, приперті до корча (О., с. 85); ‹...› хто буде *гонти* робити? (Бо, с. 235); Легіні на *подри* переверци йдут (Пар., с 244); Були хати тесані, *побої* гонтові ‹...› (С. в., с. 175).

Художня мова Марка Черемшини фіксує ряд гуцульських діалектних назв ландшафту. Тут переважають назви, пов'язані з гористою місцевістю. Це *кичера* "гора", *грунь* "вершина гори", *магура* "мала гора", *малява* "гора, яка формою нагадує стіжок", *горгани* "гострі хребти гір", *бердо* "прірва, урвище; стрімкий схил гори", *звір* "міжгір'я, ущелина, вузька долина між горами", *дебра* "непрохідний ліс у горах", *царинка* "обгороджений шматок поля або сіножаті", *лаз* "лука, сіножать", *осік* "лісок на окремій неприступній горі, обведений воринням; проріджений невеликий ліс", *засколобина* "скалка, скабка", *гавра* "вирва, берлога" та ін.: Слово за словом та й бисажки таскали терх на *кичерю* та на *грунї* ід пушкарям, мисливим стрільцям (П. с., с. 130); *образи.* Плазувало село голосами по скалах та *бердах* ‹...› (П. с., с. 130); Тоді провадила його Параска до сповіді у церковцю за третій *звір* (Б., с. 95); ‹...› але тото різня, що кервою *дебри* мулить ‹...› (С. п., с. 122); Газдівські собаки будилися. і скомліли. і вили, а вівці на сусідніх

царинках блеїли (Г., с. 65); – А на кого ж мій кум свої *лази* здасть ‹...› (С. в., с. 180); ‹...› і обоє пронирли в *осіці* (Коз., с. 251); Гірськими *засколобинами* біліють ще сніги ‹...› (Лас., с. 219); Сам камінь і глина, самі роззявлені *гаврі*, саме руде залізо (Пис., с.216).

Впадають у вічі й гуцульські діалектні номінації водних об'єктів та інших реалій, пов'язаних із водою – *бульбона* "вир у річці", *бистрець* "струмок, невеличка річка зі стрімкою течією", *човгало* "малий потік із дощу", *гать* "загачена, а потім випущена в ріку вода із відкритої загати", *грузь* "в'язке болото, трясовина", *млаковина* "заболочена місцевість", *габа* "хвиля", *зарінок* "місце біля річки, устелене галькою", *багна* "сіно, скошене на багні" та ін.: *перен.* – То ці вороги тановлять мене у *бульбону*, а мого адвоката занімило! (Пис., с. 214); Тоті розварені сніги леда день спливуть у *бистрець* і втечуть у море ‹...› (Лас., с. 219); ‹...› за Путилівкою доганяє нас *гать* (М. г. б., с. 281); – Ану, даваймо на *млаковинку*, там заяці на квасок виходять (Коз., с. 255); Потужили ми цвайки на дарабі та й кермами, як грудьми, боремося із *габами* (М. г. б., с. 281-282); А зачули його також на *зарінку* плотарі ‹...› (Р. м. р., с. 45).

Звертає на себе увагу гуцульська діалектна соматична лексика. Це *твар* "обличчя", *чупер* "волосся на голові", *клуб* "бедро, стегно", *хавка* "рот", *келюхи* "кишки, нутрощі", *посока* "кров", *керва* "кров" та ін.: – А дивіт, єк обмінився на *твари*, та й, віді, й бесіду відобрало, – притакував дехто (Р. м. р., с. 52); Вона взяла вдруге Юру за *чупер* ‹...› (З. з., с. 72); – *Хавки* в лаї вам перекривилиси, попереки вам переломилиси ‹...› (Б. п. п., с. 150); ‹...› *келюхи* з него сотайте, посічіть 'го на дрібні кусні ‹...› (Пис., с. 215); А з дєді чюріла *посока* і дитині ніжки красила (Зр., с. 171); – Най би неприятіль не красив кремінь молодою *кервою* (П. с., с. 130).

Гуцульська діалектна метеорологічна лексика репрезентована лексемами *верем'є* "добра погода", *негура* "туман, негода", *плюта* "злива", *мри* "мряка", *фуфела* "завірюха, хуртовина", *люхт* "повітря", *мовня* "блискавка" та ін.: *образи.* – То у мене така дівчина, гей буря: доки *верем'є*, то вона тихо, а як зляже *негура*, то не попадайся їй в руки! (Пар., с. 294); – Коли може вдарити *плюта* та й тогди передрєгнете, дєдю! (В., с. 193); Жіночі голосіння ‹…› летять геть-геть далеко у срібному *мричу* і стелються понад селом ‹...› (Б. п. п., с. 158); ‹...› а на свіжім *люхті* то ше гірше йде їм дур до голови (Р. м. р., с. 44); *у порівн.* ‹...› в жіночі очі кривавим дзеркалом, гей *мовня*, б'є (П., с. 133).

Новели на військову тематику зумовили наявність у художній мові Марка Черемшини гуцульської діалектної військової лексики на позначення військовиків різного рангу, зброї, абстрактних понять, пов'язаних із військом, тощо, зокрема *пушкар* "стрілець-доброволець", *багнетник* "вартовий", *єднорал* "генерал", *фебр* "фельдфебель, взагалі командир", *ландштурмаки* "цісарські вояки-хорвати", *неприятель* "ворог", *гонведи* "угорські солдати", *цуріки* "ті, хто відступають", *фантерія* "інфантерія, піхота", *стрільба* "рушниця", *кольба* "приклад рушниці", *кабат* "військова уніформа", *чако* "каска, шолом", *бранка* "призов до війська, мобілізація на війну", *алярм* "тривога", *обрихтунок* "військова вправа, муштра", *розказ* "наказ", *касарня* "казарма", *шварма* "бойова лінія", *глід* "ряд, стрій" та ін.: Тоді село бачило в церкві воєнний *алярм*, бо комендант у церкві голосно командирував і роздавав прикази, а відтак *пушкарі* зганяли підводи і що два вояки сідали на вози та й разом з *пушкарями* везлися напроти *неприятеля* (П. с., с. 125); Мой, я був у тісарськім воську, а там не такі голови, єк це, самі *єднорали*, та *фебрі*, та капітани ‹...› (Р. м. р., с. 46); У панотця або в школі сидів жандарм, що велів звати себе комендантом і мав під собою зо дві десятки старших

вояків, яких пушкарі звали *ландштурмаками* (П. с., с. 125); Вогонь світить, гей велика свічка, та й показує, як *гонведи* талан з села виносять, як Гуцулію за горло тримають (Б. п. п., с. 161); Тоді газдині розступалися перед церквою і робили воякам дорогу та й жалували їх, що такі темнолиці, голодні і дрантиві, – а бадіки поморгували на себе: "Аді, йдут смучі *цуріки*!" (П. с., с. 125); Відси хмара й відти хмара, самі сині *кабати*, самі людські діти (Н. б., с. 116); ‹...› спустив *чако* на очі і ніби дрімає, то всі мовкнуть (Р. м. р., с. 51); ‹...› Черемош збирав із своїх сіл легінів і добровільців і провадив їх до *бранки* до Путилова ‹...› (П. с., с. 124); Навкруг нього восько рядами клінчить, на *розказ* чекає (Н. б., с. 117); Пушкарі почули свою важність і розпустилися в *шварми* ‹...› (П. с., с. 129); Другі бадіки за нього відозвались і показували йому на миги, що має ставати до *гліду* (П., с. 142).

Гуцульська діалектна правнича лексика засвідчена словами *натар* "нотаріус", *адукат* "адвокат", *тестамент* "заповіт", *терміть* "термін у суді", *фірлідунок* "судове повідомлення; виклик до суду", *фурдига, кримінар, катушя* "в'язниця, тюрма", *розправа* "судове засідання" та ін.: Та єк зачєли-сми ходити по судах, та по *термітах*, та штайрантах, та по *натарях*, та по *адукатах*, та й виходили-сме таке, шо нікуди виходу (О., с. 91); – Романку, братчіку, ми в жмені тепер, їх право, а наш *кримінар*! (Пис., с. 215); Вже рік у *катуші*, вуєчки файні та пишні! (Пис., с. 217).

Із гуцульської діалектної лісорозробної та лісосплавної лексики в мові новел Марка Черемшини використані лексеми *бутин* "лісорозробка", *трачка* "тартак, лісопильний завод", *рагаш* "доріжка, витовчена деревиною, яку після вирубки спускають згори вниз", *ковбок* "відрізаний кусок дерева, колода", *протіс* "повздовж розпиляний стовбур дерева, колоди" *дараба* "пліт, збитий з кругляків, який сплавляють по річці" та ін.: Хто тепер буде

мені косити, хто буде в *бутин* ходити ‹...› (Бо, с. 235); – То підемо на *трачки* робити? (Лас., с. 219); *образи*. А згори *рагашами* сходило в тузі село на дорогу (П. с., с. 131); *у порівн.* Плазувало село голосами по скалах та бердах, як би тесало сталевими сокирами дзвінкі *протеси* яворові (П. с., с. 130); Але женемо ми раз з-під Чивчина *дараби* (М. г. б., с. 281).

Письменник у новелах використав гуцульські діалектні назви хвороб, такі, як *лежа, бола* "хвороба", *золотник* "біль черевної порожнини після підіймання важкого", *спір* "задуха, астма", пор. також з медичної лексики ще *шпиталь* "лікарня": ‹...› аби тісарська маржинка дужя була, аби в хаті *лежі* не було (Н. б., с. 117); – Єго, саняку, шо куля добиває, шо *бола* розбирає! (С. в., с. 179); Тоді, як *золотник* ймив був його в попереці ‹...› (Б., с. 95); Най її ще раз так *спір* возьме, най упаде на дорозі, то не збірує встати (Б. х., с. 81).

Окремими словами репрезентована також гуцульська діалектна метрологічна (*око* "міра рідини 1 л", *гуска* "щільно збита грудка"), полонинська (*бовгар* "пастух великої рогатої худоби", *стая* "постійне або тимчасове житло на полонині, де живуть пастухи влітку і переробляють молочні продукти", *полонина* "високогірне пасовище", *зимарка* "будівля, де взимку зупиняються пастухи"), обрядова (*грушка* "ігри при небіжчикові", *лопатки, жмурки* "забави під час грушки"), релігійна (*живний четвер* "страсний четвер", *сорокоусти* "релігійне свято", *бабинець* "місце в церкві, де стоять жінки", *поменник* "список, перелік, за яким поминають померлих"), музична (*флосра* "довга сопілка без денця", *трембіта* "духовий музичний інструмент – дерев'яна труба до 3-х м довжини, зроблена зі смерекового дерева, обвита березовою корою", *тилина* "сопілка без бокових отворів, дно якої прикривають пальці під час гри", *аркан*

"гуцульський чоловічий танець"), торговельна (*марфа* "товар, крам") лексика, назви грошових одиниць (*сороківець* "монета вартістю 40 крейцерів", *грейцір* "дрібна австрійська монета, копійка", *шустка* "монета вартістю 10 крейцерів"), назви місяців (*марець* "березень", *май* "травень"), локативи (*пляц* "місце", *хітар* "границя, межа між двома селами"), інші назви (*бангоф* "залізнична станція", *ватра* "вогонь, багаття", *талан* "маєток"): ‹...› *око* горівки, кусак солонини, петльований хліб: усе приніс! (Р. м. р., с. 46); ‹...› а побіч *гуска* солі, фляшка з таким, як вода, напитком і груба лойова свічка (О., с. 85-86); ‹...› а *бовгарам* наказує, аби не дрижали і аби всю маржину його жінці до рук віддали ‹...› (Б. п. п., с. 159); Нашіптує Іванові Шепитарюкові у *стаї* при ватрі на *полонинці* на волоським боці: – Зійди-ко, тезку, на ляцкий бік у село ‹...› (Н. К. І., с. 224); ‹...› її саму витрутив у ліси у *зимарку* (В., с. 194); Легіні і дівчата сходилися на "*грушку*". Уклякали біля тіла, відшептували молитви, а потому борзо смуток скидали і в хоромах гралися *жмурка* та *лопатки* (Г., с. 65); ‹...› виходив у *живний четвер* із судової зали ‹...› (Пис., с. 214); Каже піп на *сороковусти*: "Вітихо, я нові *поменники* спровадив, а подивітси (П., с. 146); *образн. Флоєри* під серцем скоботали (П. с., с. 30); Як поламаний патик, стояв коло майстра трембітар з довгою *трембітою* ‹...› (Г., с. 64); – А відтак грає у вербову *тилинку* ‹...› (З. м.-г. п., с. 279); – Іноді чоловік ще такий легкий, що й *аркана* пішов би! (В., с. 200); – Спиши мені їх і бери собі цю свіжу *марфу*! (Лас., с. 222); Багачі плакали, синам у руки *сороківіці* тицькали ‹...› (Н. б., с. 116); Єк давав нам по тій *шустці*, то сми глипнув у ташку, а там аж кишить: самі *сороківці* (Р. м. р., с. 44); *образн.* Надворі грає *марець* (Лас., с. 219); Бо де ж я годен дугу на небі ізмірити, або цвіт у *маю* ізлічити ‹...› (В., с. 203); – Усіх нас туди повиносют, *пляцу* є доста, – потверджував Прокіп ‹...› (Л., с. 79); Та й

казав, аби газда переходив *хітар* Копилашевим плаєм ‹…› (Н. К. І., с. 226); Лиш знаю, шо-сми-си уздріла у нашім місті на *бангофі* (О., с. 93); Недалечко під корчем ліщини горить *ватра* ‹…› (О., с. 86).

Помітну групу гуцульських діалектизмів у художній мові Марка Черемшини становлять слова з абстрактною семантикою, зокрема *токма* "угода", *причка* "випадок", *кортячка* "бажання, охота", *путеря* "сила", *симбриля* "служба у когось, наймитування", *туск* "смуток, туга", *тертус* "безлад", *тєма* "пам'ять", *любість* "любов", *урльоп* "відпустка", *гриэюа* "клопіт, журба", *пізьма* "гнів", *кіщиня* "косовиця", *форшпан* "повинність, відроблювана кіньми й підводами", *обачіння* "милосердя", *дижма* "прибуток", *паторочь* "клопіт, неприємність", *придибашка* "жарт, сміховинка", *плявза* "наклеп" та ін.: Анничка лагодилася сама, а Тимофіїха зайшла з чоловіком у хату і нараджувалася над *токмою* з паном (Б., с. 103); Цєпаю я корову, цєпаю, аж тут лучиласи ця *причка* (Б., с. 102); Сам впелескавси та й ходит, уодно ходит, а в мене єка вже *путеря* (Р. м. р., с. 46); Я, дьидику, тілько винна, що-сми на *симбрилю* у місто пішла, шо-сми служила та вас годувала (З., с. 84); Навкруги чорний, осінній ворон на смеречині кряче, войну повістує, дзюб собі гострить, бабам *туску* додає (П., с. 133); Але видите, який горами *тертус*, не одно мені тепер на голові, а я хочу знати дознаки, чи кого з вас не забув, не пропустив з *тєми* (Б. п. п., с. 153); ‹…› а відколи був на *урльопі* дома, оскочив і став писати письма до Гушпанової дівки (Б. п. п., с. 149); – Єго з вітівства дурнопусто скинули, а любчьик мій з тої *гриэюі*, з того туску...(П., с. 145); Та й здоймеш *пізьму* з Митра ‹…› (П., с. 135); ‹…› я вистарав позвоління, а вони мають колядувати, то буде і мені, і їм *дижма* (Кол., с. 232); А єк твій газда осьвіті не знавси, то була *паторочь*, твоє житє короталоси, але осуди не було (Г., с. 67); *образи*. Рушниці держуть дорогу своїми

очима... Буде *придибашка* (П. с., с. 129); ‹...› ци я шос помилив, може, або йкус *плявзу* пустив? (П., с. 136).

У мові новел Марка Черемшини широко засвідчена гуцульська діалектна ознакова лексика. Серед прикметників виділяються діалектні ад'єктиви *файний* "гарний, добрий", *грегітний* "укритий щебенем", *вритний* "прикрий, вередливий", *варівкий* "небезпечний, непевний, страшний", *путерний* "сильний", *обтерханий* "навантажений", *цловий* "митний", *стромий* "крутий", *омразний* "гидкий, мерзенний", *контетний* "задоволений", *перебашні* "вибачливі", *смучий* "чортячий", *черлений* "червоний", *мациїький* "маленький", *бірівливий*, *бірович* "спроможний, сильний, багатий", *жасний* "жахливий", *укий* "учений, досвідчений, навчений", *маркотний* "сумний, незадоволений" та ін.: – *Файного*, діду, онуку маєте, коби здоров був! (К., с. 33); Фуркнула з воза Єленка і дзоркнула чобітками на *грегітному* подвір'ю ‹...› (За м. м., с. 267); Та одна красуня дуже *вритна* ‹...› (З. м.-г. п., с. 278); ‹...› без Захарини ти, небоже, *варівкий* межи челідинами! (Коз., с. 254); – Проріґітси, пейса! – крикнули *путерніші* бадіки (П., с. 141); На темнім коридорі судовім збився, як вівці, гурток мужиків, *обтерханих* бисагами, і нараджувався, що їм діяти (Лас., с. 218); Рвався, сіпався і кидався, як на грані, але сила норовилася, як би під *строму* скалу (С. в., с. 182); – Уступися, сараньчо чорна та *омразна*! – додали газдині (П., с. 141); Показує вона пашпорт від віта, а варта тим не *контетна* (П.. с. 137); Аді, йдут *смучі* цуріки! (П. с., с. 125); На горах припочивала, *черлений* пояс розперізувала ‹...› (С. п., с. 121); – Ну, таже кажу вам, шо у вашого тестя, у Майорка, аді, робит, то не *бірівливий* (Л., с. 75); ‹...› чув *жасні* стони карбованих кістяків голих, пізнавав їх і плакав (К., с. 35); ‹...› перериває *ука* війтиха (П., с. 146); Тому молодиці й дівки *маркотні* (П., с. 139).

Багатством і розмаїттям відзначаються гуцульські діалектні дієслова, використані в новелах. Назвемо тут лише окремі, найхарактерніші для гуцульського говору. Такі, як *банувати* "тужити, сумувати", *сокотити* "стерегти, пильнувати", *варувати* "берегти, пильнувати", *верегчи* "кинути", *русти* "плакати", *мештерєтиси* "добре поводитися, справуватися", *стокмитися* "згодитися, домовитися про плату", *кібзувати* "міркувати, знати", *блавучити* "дармувати, байдикувати", *набилити* "натякнути", *вакатися* "відважитися, наважитися", *нагабити* "напасти, трапитися", *кутати* "поратися", *харчувати* "їсти, споживати", *пазити* "пильнувати", *корнєтися* "будитися, прокидатися зі сну", *бірувати* "могти", *крірвавити* "важко працювати", *саманати* "бути схожим; виглядати, видаватися", *конірувати* "керувати, командувати", *відознати* "відвідати", *цурікати* "задкувати, давати назад", *хибити* "бракувати, не вистачати", *чюріти* "текти", *штрикати* "скакати, стрибати", *вадитися* "сваритися, сперечатися", *фудулитися* "хвалитися", *помітувати* "зневажати", *пилуватися* "квапитися" та ін.: Наче за мерцем, за Петриком *банувала* (К., с. 36); – Ой ні, то бабина дитина, мені горшки *сокотит*, з окропу пінку збирає (К., с. 33); Лиш *варуйте* серце, бо воно вам серце покервавить, глибоко покарбує (К., с. 32); Або ти на чілідину, або чілідина на тебе *верже* (Гор., с. 107); ‹...› Семенку, а чуй, дитина *рує* ‹...› (Б., с. 104); – Аби-с мені добре *мештерсласи*, чуєш Ани' ‹...› (Б., с. 103); Аді, прилагодьте її так, як годитси, а я йду за паном, та й *стокмітси*, та й далі (Б., с. 102); – Бо хавтури залізли йому в ноги; най би я так *блавучив*, то бих дранки на собі не мав,– злобно прикинув хтось із гурту (О., с. 86); Абих ті не видів, не *ввакайси* в хату! (З., с. 84); Аді, таке мні шос *нагабило*, шо гину так, як си гине (Л., с. 77); – Невістка маржину та й діти *кутає*! (В., с. 193); Майстер скінчив свою роботу і

харчував коло стола (Г., с. 66); ‹...› я *пазю* служби! ‹...› (Р. м. р., с. 50); *образи.* Ніч придавила землю, аби не *корцлася* (Д., с. 42); Якби не боялася ночі, то не уступила б ся з місця, бо *не бірус* (Б. х., с. 81); ‹...› ти богацька одиначка, тобі не гарувати, не *крірвати* з молодюками (За м. м., с.272); – Таже то вона поруч з капітаном! – *Саманас*, шо вона! (Пар., с. 250); – Хто ж, єк не тоті стрілці, тоті опришки, що є їх лиш п'ять, а *коніруют* цілим селом (Кол., с. 233); – Я тут у панів служу та й прийшла неню *відознати* (Пис., с. 217); Видко, що москаль *цурікас* свого неприятеля в гори, межи Гуцулію (Б. п. п., с. 149); – А моєму чоловікові ніби щось *хибує*? (В., с. 201); ‹...› відгризав собі пальці, аж кров *чюріла* (С. в., с. 178); Не кусав-сми йго та й не знаю, але він сам *фудулитси*, шо твердий, єк криця (П., с. 136).

Чимало засвідчено також гуцульських діалектних прислівників, зокрема *фурт* "раз у раз", *банно* "сумно", *красно* "гарно", *домів* "додому", *долів* "удолину", *борзо* "швидко", *омпно* "прикро", *гляба* "годі", *оногди* "недавно, цими днями", *горі* "вгору", *гія* "треба, потрібно", *нічма* "вночі", *передтогід* "перед двома роками, два роки тому", *бізівно* "напевно", *варівко* "небезпечно", *глітно* "тісно, людно", *генде* "там, ось там", *дебя* "ледве", *потич* "сторч головою", *навкірки* "наперекір, навмисне" та ін.: Але шо то нетрудний, дух божий з нами, *фурт* свої: продай дранку, не попусти! (О., с. 91); ‹...› ми за нев так не *банно*, єк за Петриком та й Васильком (Л., с. 76); Семениха дякує йому *красно* ‹...› (О., с. 87); Уклякали коло тіла, відшептували молитви, а потому *борзо* смуток скидали і в хоромах гралися жмурка та лопатки (Г., с. 65); Так *омпно* їй стало (Х. д. в., с. 60); Обігнатися *гляба* (Х. д. в., с. 58); Хтос то ше мені казав, шо видів *оногди*, єк він раніско купавси ‹...› (Р. м. р., с. 44); Коли до шлюбу допустила, то *не гія* дідові противитися ‹...› (За м. м., с. 265); Хлопи перепачковують

собі *пічма* румунку через ріку ‹...› (В., с. 206); – *Передтогід* сімох, а тепер знов сімох газдів *бізівно* буде менше (Б. п. п., с. 160); – А це не *варівко*? (Б. п. п., с. 160); - Але я казав, вам, що там *глітно*, нема де шпильки опустити (Лас., с. 222); - А Кіф'як мудрий? – *Генде* лежит самий, *дебя* животіє (С. в., с. 179); – Коли ж бо я *навкірки* з-межи вас котрус возму, аби хавтури їла, Гнатка шінувала (Г., с. 66).

Із гуцульських діалектних службових частин мови у художній мові Марка Черемшини поширені сполучники *гей, гейби* "як", *кобих* "якби", *ци* "чи": Зоря росою їх змиває, *гей* мід спиває (К., с. 32); Або ви знаєте, *ци* не піде? (Х. д. в., с. 60); *Кобих* була віща такої години, була бих си від боли не лічила, була бих по люцки вмерла (П., с. 132).

Із гуцульських діалектних часток вжито *чій, ко, ба, най, аєк*: Завтра неню собі вирідите, а з неділі, *чій*, і я піду, *чій* біг си змилує, возме гріх з хати (Г., с. 67); ‹...› *на-ко* тобі теплої кулешки (Г., с. 65); *Ба*, ци не буде гріху, брачіку Луки', шо ми скоромимоси оцев дурилицев? (Р. м. р., с. 43); *Най* би раз сонце на каміннім вершку сіло ‹...› (К., с. 31); ‹...› – *Аєк, аєк*, грешні, ‹...› (Д., с. 41).

Гуцульські діалектні вигуки – це *гив, агив, аді, мой, засій, агій*: - Куме, *гив*!— крикнув він двічі своїм дрантивим голосом. – *Агив*! – відозвався кум (Б., с. 96); – *Мой*, бийте діда, єк гамана! (Д., с. 41); -Вам *засій* від того, пся кров, собача!.. (Н. К. І., с. 229); *Агій*, гадаю собі, ‹...› (Х. д. в., с. 59).

Марко Черемшина у художніх творах поряд із літературними використав ряд гуцульських діалектних фразем, зокрема *мати в темці* "пам'ятати", *на млі ока, умлівіч* "вмить, дуже швидко", *пуду дати* "налякати", *смага (бола, неволя) би втяла* "побажання кому-небудь смерті", *зробити аміть* "вбити, знищити", *стояти чопом* "нерухомо", *упасти в лежу* "захворіти", *пощіку не лишили (не буде)* "(від кого-небудь) хтось безслідно зник, пропав",

на тли в'янути "раптово втрачати здоров'я", *бути тріщки при фантазії* "напідпитку", *показати по чому лікоть табаки* "довести свою здатність, спроможність і т. ін. у чому-небудь", *стояти (комусь) в броду* "запобігати перед кимось", *як сліпій курці дзерно* "несподівано, неочікувано", *на псю матір* "пропасти марно", *шо до лаби* "усіх", *чиколонки їсти* "голодувати", *охотою палати* "мати статевий потяг", *піти в (чиюсь) губу* "пропасти", *нема де шпильки опустити* "тісно", *смерть на бровах сидить* "про передсмертний час", *гребсти собі глину* "доводити себе до смерті", *остатна година* "смерть", *вінка збавити* "позбавити незайманості", *недалекі (комусь) гони* "близька смерть" та ін.: – Не бійтеси, ми його добре шкробнули, дві гарматі відобрали-сми, буде нас *мати в тємці*, – гордувались вояки (П., с. 140); *На млі ока* побіг Дзельман враз із сином крізь військо до військових старшин (П., с. 141); – Вйо, каправки, вйо, гадєчки, *смага би вас втєла*! (Пар., с. 250); Прийшлоси відтак, *упав* покійничок *у лежу*, а я всему раду дай (О., с. 91); Але най ніч за очі вхопить, най фіра над'їде, най собака навернеться, то *й пощіку* з баби *не буде* (Б. х., с. 81); Таже тот Митро ‹...› то шос му сталоси, шо аді *на пни в'сне* (Л., с. 75); Та й за то ті ше люблю, шо стоїш за правдов, та й ше за тото, шо *не стоїш нікому в броду́* (Р. м. р., с. 47); Раз лучиласи дурничка, *як сліпій курці дзерно*, та й тото аби гріх, то єк би то було? (Р. м. р., с. 43); ‹...› баба погрожувала йому, що відведе назад до дьиді і що там дадуть йому *чиколонки їсти* (К., с. 34); Його голос ірзав верхами і долинами, та біг лісами у село, та давав знати, що старий війт при молодій газдині *охотою палас* (За м. м., с. 273); Тепер мадяри стратять газдів, а ужитки *підуть* Дзельманові *в губу* (Б. п. п., с. 160); – Але я казав вам, що там глітно, *нема де шпильки опустити* (Лас., с. 222); А гадками собі думала, що війтові *смерть на бровах сидить* ‹...› (С. в., с. 180); А ти, Петре, не вбивайси журов, *не греби*

собі глину, бо, аді, твій дєдик через страждунок пожив смерти (С. в., с. 183); Аді, обсіли хату, забрали коні, маржину, дріб, а навіть єрчєта забрали, та й доньку *вінка збавили* ‹...› (Б. п. п., с. 163).

Таким чином, Марко Черемшина, пишучи свої художні твори тогочасною українською літературною мовою, виробленою в Галичині, щедро послуговувався художніми можливостями рідного йому гуцульського говору. Неперевершений знавець і носій гуцульського говору, письменник зумів майстерно використати фонетичні, морфологічні, лексичні й фразеологічні риси гуцульського говору в мові персонажів новел. Вони досить повно й адекватно відбивають гуцульську діалектну фонетику, лексику, граматику. У авторській мові вживаються гуцульські лексичні діалектизми, яких вимагає тематика новел, особливості їх сюжетного розгортання. Трапляються й окремі фонетичні й морфологічні діалектні одиниці.

2. 4. Гуцульські діалектні риси в мові повісті М. Коцюбинського "Тіні забутих предків"

Етапним явищем у використанні гуцульського говору в художній мові стала повість М.Коцюбинського "Тіні забутих предків". Вперше до гуцульського діалекту звернувся письменник, який у своїй мовно-літературній практиці послуговувався наддніпрянським різновидом української літературної мови. М.Коцюбинському вдалося найбільш оптимально реалізувати постулат автентичності в діалектизуванні мовлення персонажів, який виявляється у виборі й уживанні не всіх, а найбільш характерних гуцульських діалектних рис, досягаючи необхідних художніх цілей і водночас не переобтяжуючи мову твору діалектними елементами. У канву нормативної літературної мови повісті письменник "інкрустує" стилізоване під

гуцульську говірку мовлення персонажів. В авторській мові, якщо того вимагає наратування, теж вживаються лексичні непротиставні діалектизми, або етнографізми, напр.: "Ліси ще дихали холодками, гірські води шуміли на *скоках*, а *плай* радісно підіймався угору поміж *воринями*". Однак переважна більшість діалектних особливостей зосереджена в мові персонажів, при цьому вони не обмежені лише лексичними діалектизмами. Розглянемо, які ж гуцульські діалектні риси знайшли відображення у мові "Тіней забутих предків" і наскільки повно вони відбивають гуцульську розмовну стихію.

У повісті М. Коцюбинського гуцульська діалектна фонетика простежується у таких рисах:

– голосний *а* після м'яких приголосних зазнає більше передньої і підвищеної вимови, наближаючись до голосних переднього ряду *е, и*: *скби* (216), у зворотній частці *си* (183);

– у прикметнику *хрещений* початкове нормативне звукосполучення заступається сполукою *ир: ирщених* (191);

– давній звук *ц* у кінці слів у суфіксі *-иц-а* ствердів: *копицу* (204), *кашіци* (204);

– звук *с* в кінці слів теж диспалаталізується: *цес* (212), *шос* (205), *якус* (200);

– африкат *ч* зберігає давню м'якість, як і звук *р*: *нічьо* (188), *чьому* (188), *браччіку* (191), *вівчарь* (191);

– вимова *хв* як *х*: *хорий* (201).

Із морфологічних рис, поширених у гуцульських говірках, засвідчені такі:

– іменники I відміни та особові займенники в орудному відмінку однини мають стягнене закінчення *-ов-* – *полонинов* (188), *бартков* (215), *тобов* (217);

– кличний відмінок іменників – імен осіб має утяту форму: – *Мико!* (191), *Іва!* (179);

– вищий ступінь порівняння прикметників утворюється за допомогою частки *май*: *май* ліпші (183);

– поряд із повними відмінковими формами особові займенники *я, ти, він* та зворотний *себе* мають ще енклітичні форми, зокрема займенник *я* в знахідному відмінку – *мя*: – Плекали *мя* вівці <...> (200); <...> хоче з світу *мя* звести (216); в давальному відмінку – *ми, мні:* Ой кувала *ми* зозулька <...> (187); <...> світ *мні* зів'яв (218); займенник *ти* в знахідному відмінку – *ті, тя:* Ну і <...> смага б *ті* втяла! (210); – Потеруха б *тя* стерла! (215); займенник *він* у давальному відмінку – *му:* <...> а *му* належит... (197); зворотний займенник *себе* – *си:* <...>зробив *си* скрипку <...> (201);

– редуплікована форми займенників – *тото* (201), *тота* (192);

– окремі фонетичні варіанти відмінкових форм займенників, відмінні від літературних, зокрема *него (нього)* (200), *на йому (на ньому)* (178), *у сему* (217), *сю (цю)* (201), *у ню (у неї)* (192), *тота* (192);

– фонетичні варіанти числівників *єден* (215), *штирнадцять*(197);

– дієслова II дієвідміни у 3-ій особі множини теперішнього часу втрачають у закінченнях *т*: *робє* (187);

– минулий час дієслів має залишки фонетично й морфологічно зміненого перфекта, який складається з форм дієприкметникового походження і стягнених особових форм дієслова *бути* в теперішньому часі, які можуть відокремлюватись від дієприкметникової частини минулого часу і ставати енклітиками до інших членів речення: *робив-єс?* (218), *шобис рикала* (209), чим-*єсь згорділа* (192), *пасли-сьмо* (224);

– збережена особова форма теперішнього часу давнього атематичного дієслова *єсмь:* – Живий *сме*, а ходити не можу (200);

– майбутній час дієслів недоконаного виду має аналітичну форму, яка складається з інфінітива дієслова та

препозитивної до нього особової форми дієслова *йати – му дивитись* (188), *ме горіти* (191), *мете співати* (188), *муть сідати* (188);

– при зворотних дієсловах немає аглютинації частки *си*, при цьому вона може вживатися як постпозитивно, так і препозитивно: *си обую* (200), *б'єш си* (200), *си поверну* (200).

– умовний спосіб дієслів утворюється за допомогою частки *бих* і форм минулого часу дієслова: – Я *бих* туди *пронир* (200);

– специфічно гуцульський мовноетикетний перформатив у формі інфінітива: – *Дякувать* красно за танець... – Ідіть здорові (222);

– на місці форм родового відмінка особових займенників із прийменником *до* у прийменниково-відмінкових сполуках маємо форми зредукованого прийменника із займенником у формі давального відмінка: – Мико!.. Ходи *д'мені*, браччіку! (200);

– поширені сполучники *гейби, ци,* вигуки *ігі,* редуплікований *мой-мой*: – Така вода, *гейби* море без берегів; – Питається у баранця круторіжка вівця: *ци* ти вробиш, баранчику, зеленого сінця? (197); – *Ігі* на тебе! Ти, обміннику. Щез би у озеро та в тріски (178); – *Ігій*!.. Безвстиднику єден... (218); – Ой *мой-мой*! Що ти говориш... (188);

– специфічні вигуки, якими підганяють овець, завертають їх – *гісь-гісь, бир-бир, птруá- птруá, рист-рист*: – *Гісь! Гісь!* – підганяє ззаду вівчар (192); А ти куди ?.. Шляг би ті трафив! (193); *Бир-бир!*.. Мурко!.. Але Мурко вже повертає; *Птруá... птруá!*.. – Горляний поклик все навертає крайніх в отару, тримає повідь у берегах (193); *Рист*! – хльоска ззаду гонінник. – *Рист*! *Рист*! – покликують і собі вівчарі (196);

– специфічно гуцульські мовноетикетні формули вітання: – *Слава Ісусу. Як жінка, маржинка, ци дужі? – Гаразд, як ви?..* (207).

Лексичні гуцульські діалектизми у повісті М. Коцюбинського "Тіні забутих предків" репрезентують різні лексико-семантичні групи слів. Вони пов'язані з побутом гуцулів, їх віруваннями, працею та тими іншими чинниками, які визначають їх життєдіяльність: природою, кліматом, рослинним і тваринним світом тощо.

Серед побутової діалектної лексики виділяються передусім специфічно гуцульські назви одягу. Для загальної назви одежі вживається гуцулізм *лудіння*: Фудульна Палагна, що звикла шість день на тиждень робити і тільки в свято одпочивала, пишаючись красним *лудінням*, сердито дорікала за його примхи (206). Видову диференціацію родової лексеми здійснює низка говіркових лексем, зокрема *крашениці* "сукняні штани червоного кольору", *кептар* "верхній хутряний одяг без рукавів, зазвичай з орнаментом", *гугля* "верхній одяг без рукавів у вигляді накидки з капюшоном, виготовлений з білого домотканого сукна; використовується переважно як весільний одяг молодої", *кресаня* "чоловічий повстяний капелюх з прикрасами", *черес* "широкий шкіряний пояс з кишеньками і пряжками, зазвичай оздоблений", *гачі* "штани, переважно з домотканого полотна або сукна": Витягалось найкраще *лудіння* (одежа), нові *крашениці*, писані *кептарі*, *череси і табівки*‹...› і навіть пишна і білосніжна *гугля* ‹...›. Іван теж дістав нову *кресаню* і довгу *дзьобню* ‹...› (182); *Гачі* на йому спадають... (178). Гуцульський одяг природно доповнює *табівка* "невелика шкіряна сумка, оздоблена орнаментом, яку носять через плече" або *дзьобня* "невелика торба з вовняної тканини, полотна чи шкіри, яку носять через плече". Засвідчена і *згарда* "жіноча прикраса шиї з намистин, монет, металевих хрестиків" – невід'ємний

атрибут гуцульського жіночого святкового одягу: ‹...› важкі *згарди* гнули їй шию (214).

Такими ж виразно гуцульськомаркованими у повісті є назви їжі – *кулеша* "густа страва з кукурудзяної муки, варена на воді", *гуслянка* "спеціально заквашене густе кип'ячене молоко", *будз* "овечий сир зі свіжого молока", *жентиця* "сироватка", пор.: ‹...› з'їсти свою першу полонинську *кулешу* (192); Коло такого поточка якась добра душа лишала горнятко або коновочку *гуслянки* (190); Холодна *жентиця* світить з коновки зеленим оком (197).

Гуцульську автентику засвідчують такі музичні інструменти, як *трембіта* "довга дерев'яна труба (до трьох метрів довжини), зроблена зі смерекового дерева, обвита березовою корою, без вентилів і клапанів", *денцівка* "особливий тип сопілки з денцем", *флояра* "басова сопілка-зубівка без денця, майже метрової довжини": Сумно повіствувала *трембіта* горами про смерть (224); - Наш Федір зробив си таку файну *флояру*... та й як зайграє ... (183).

Окрему групу гуцульських лексем становлять слова, які позначають реалії полонинського життя й побуту гуцулів. Це передовсім найменування будівель різного призначення, їх частин, загорож: *стая* "дерев'яна будівля на полонині, в якій живуть пастухи влітку і переробляють молочні продукти", *кошара* "тимчасово загороджене місце для овець", *струнка* "намет для доїння овець", *застайка* "прибудова до стаї, де ночують пастухи", *подра* "полиця під дахом, на якій сушать і зберігають овечий сир", *гонта* "покрівельний матеріал у вигляді дощечок": За горбком, у долинці, де вітер не так дошкуляв, він знайшов *стаю*, закопчену димом (190); Опустіли *кошари*. Тиша і пустка (196); Тільки й спочинку було, що під дашком у *струнці* під час доїння (196); З *подри*, де сохнуть великі круглі боханці будзу, повіває вітер (197); В чорнім котлі кипить вода, дим

збивається вгорі, під дах, і вилітає крізь *гонти* (201). Це і назви осіб за родом полонинської діяльності – *ватаг* "старший вівчар", *бовгар* "пастух корів", *козар* "пастух кіз", *спузар* "той, хто підтримує ватру, вогонь": *Ватаг* занятий був добуванням живого вогню (190); *Бовгар* сперся в задумі на довгу трембіту (194); Біля нього – чорний пелехатий *козар* ‹...› (196); – Ні, я *спузар* , – одкрив зуби Микола, маю пильнувати ватри, аби не згасла через все літо, бо була б біда!.. (191). Тут і назви худоби, зокрема *маржина* "худоба", *дроб'єта* "вівці", стада овець – *ботей,* загальні назви корів за характером масті – *жовтаня, голубаня,* місця відпочинку худоби – *стоїще*: Нетерплячі *дроб'єта,* яким прибува молоко, пруться з загороди у струнку, щоб їх швидше здоїли (196); Поглядаючи на овечки, що блеяли в загородах, на свій писаний *ботей* (стадо), на корови, що дзвонили <...>, він не журився (204); Гнав в ліс своїх *жовтаню, голубаню* <...> (180); На воротях *стоїща*, куди мають переходити вівці, ватаг кида вогонь, а сам наслухає (192). З цієї групи слів у повісті засвідчені ще *ватра* "вогнище", *наклад* "дрова, складені на ватру": Тим часом *ватра* розгоралась на полонині (191). Зафіксовані й говіркові назви посуду, які використовуються в полонинському господарстві – *бербениця* "дерев'яна посудина видовженої форми з двома днами для зберігання продуктів, переважно молока, бринзи", *пу́тина* "дерев'яна діжка": І завів Івана до стаї, де од порожніх *бербениць, пу́тин* та голих лавиць йшов запах пустки (191).

Ще одну цікаву групу гуцульських лексичних діалектизмів у "Тінях забутих предків" становлять номінації демонічних істот – *арідник* "старший чорт"*, *лісна* "міфічна істота у вигляді прекрасної дівчини, що живе в лісі й може змінювати свою зовнішність, являючись чоловікам", *мольфар* "знахар, ворожбит, дії якого часто бувають

*Тут і далі значення демонімів подані за [Хобзей 2002]

зловорожими", *нявка* "лісова міфічна істота у вигляді дівчини; лісна", *чугайстир* "добрий лісовий дух", *щезник* "чорт, нечиста сила": ‹...› *арідник*, злий дух, править усім <...> (179); Тоді йому робиться ясно: се його кличе *лісна* (203); *Мольфар* стояв, роздуваючи ніздрі, і дивився услід <...> (210); Се був веселий *чугайстир*, добрий лісовий дух, що боронить людей од нявок (220); <...> по скелях ховається *щезник* (179).

Гірська місцевість спричинила низку непротиставних лексичних діалектизмів на позначення природних і штучних географічних об'єктів, таких, як *плай* "гірська стежка", *грунь* "вершина гори", *недеї* "дикі верхи гір", *кичера* "стрімка гора, поросла лісом, крім вершини", *звір (ізвір)* "міжгір'я, ущелина, вузька долина між горами", *суточки* "обгороджена гірська стежка" та ін. Вони теж використані в повісті, пор.: <...> а *плай* радісно підіймався угору поміж воринням (189); Одного разу він покинув свої корови і подряпавсь на самий *грунь* (верх) (180); Вниз западалися боки гори у глибокі чорні *ізвори* ‹...› (189).

Кілька лексичних діалектизмів, що використані письменником, стосуються водних об'єктів або реалій, пов'язаних із ними, – *габа* "хвиля на гірській річці", *гоц* "водоспад", *кашіца* "дамба з колод; дерев'яна обшивка берегів", *курбало* "глибоке місце ріки", *скоки* "пороги в річці": ‹...› люті *габи* збили Марічку з ніг, кинули потім на *гоц* і понесли поміж скелі в долину (303-204); Мусило ж прибитись десь до *кашіци*, десь люди мали його спіймати (204); Ліси ще дихали холодками, гірські води шуміли на *скоках* ‹...› (189).

Знайшла відображення в повісті й гуцульська метеорологічна лексика – *негура* "туман", *мрич* "мжичка, мряка, туман", *плова* "злива, раптовий дощ": Часто *негура* заставала вівці в полонині (199); Холодна *мрич* підіймалась з долини <...> (209): Б'ють *плови* весняні ‹...› (186).

Використані в повісті й гуцульські назви дерев, рослин, зокрема *гаджуга* "молода смерека", *одален* "валеріана", *матриган* "беладона", *підойма* "підлісник", *гогози* "брусниця", *афини* "чорниця", *жереп* "ялівець, гірська карликова сосна", *буришка* "картопля", *бриндуша* "шафран": <...> *гаджуги* кивали над ними галузками, як ведмідь лабами (179); Умів знаходити помічне зілля – *одален, матриган і підойму* <...> (179); Кучерява зелень *гогозів і афин* запустила своє коріння у глибінь моху ‹...› (180); І, як ті діти, слухали прості оповідання про те, скільки люди вробили сіна, що *буришки* нема, кукурудзи ріденькі <...> (199); Тремтять кучеряві овечі хвости, а ‹...› білі плескаті зуби вигризають у корінь солодку *бриндушу*, храбуст <...> (193). Менше засвідчено назв диких птахів і тварин – *готур* "глухар", *білиця* "білка": ‹...› лиш *готури* гутіли та вились гадюки (190); <...> *білиця* сипала вниз під смереку об'їдки шишок <...> (189). Використав письменник і гуцульські евфемістичні номінації ведмедя – *великий, вуйко:* ‹...› "*великий*" – так вівчарі пошепки називали ведмедя ‹...› (199); ‹...› страшний ворог маржини – "*вуйко*" (189-190).

Поодинокими гуцулізмами представлені назви спорідненості й свояцтва (*стариня* "батько з матір'ю"), осіб жіночої статі (*челядина* "жінка", *челядь* "жінки"), знарядь праці (*барда* "широка сокира з коротким топорищем"), споруд і предметів господарського призначення (*обориг* "повітка на чотирьох стовпах для сіна, соломи", *острива* "сукувате дерево, на якому сушать сіно"), абстрактних понять (*пізьма* "гнів", *тусок* "туга, сум"): – Ой, ні ! Велику *пізьму* має у серці *стариня* наша (187); Вівчарі скидали з себе одежу та <...> зголоднілі за літо без "*челядини*" вели безконечні масні розмови (200); <...> і їм часом здавалось, що вони чують чийсь хід потайний, глухе гукання *барди* <...> (185); По далеких горбах самотіли тихі гуцульські

оседки, вишневі від смерекового диму, яким прокурились гострі долини *оборогів* з запашним сіном <...> (189); <...> [Іван] утомившись, лягав десь під сіном, що сохло на *остривах* <...> (179); *Тусок* обіймав серце Івана <...> (217).

З іншочастиномовних лексичних гуцулізмів у повісті вжиті також прикметникові та дієслівні, пор.: *красний* "гарний", *черлений* "червоний", *жадний* "спраглий", *фудульний* "зарозумілий, гордовитий": *Фудульна* Палагна <...>, пишаючись *красним* лудінням, сердито дорікала за його примхи (206); Витягалось найкраще лудіння <...>, *черлені* хустки шовкові <...> (182); Не був *жадний* багатства <...> (204); а також *пазити* "пильнувати", *наглити* "пришвидшувати", *сокотитися* "стерегтися", *уздріти* "побачити", *чюрити* "текти": – *Пазь* своєї Гафії, а моєї не руш! (215); <...> чув тільки, як його *наглить* дорогий голос (223); Не "*сокотилася*" баба при злогах <...> – і хитра бісиця встигла обміняти її дитину на своє бісеня (178); Полонинко, верховинко, чим-єсь так згорділа, чи не тими овечками, що-сь тільки *уздріла*? (192); <...> траплялась нагода оддячить Гутенюкам за смерть Василеву та за ту кров, що не раз *чюрила* з Палійчуків (182).

Таким чином, мовлення персонажів повісті М. Коцюбинського відбиває ряд фонетичних, морфологічних і лексичних рис гуцульського говору. Чимало лексичних гуцулізмів вжито в авторській мові. Стилізуючи мовлення героїв твору під гуцульську говірку, вживаючи етнографізми в авторській мові, письменник виявив особливу майстерність у мовній характеристиці персонажів, у відтворенні місцевого колориту мовними засобами. Цьому сприяв спосіб використання найхарактерніших гуцульськомаркованих діалектних рис у мові повісті. Це не фактографічне повне відтворення говірки, а добір визначальних для гуцульського говору рис і дозоване введення їх у літературномовну тканину повісті з

максимальним контекстуальним, конситуативним роз'ясненням семантики діалектної одиниці. Будь-яке діалектне явище у зв'язку з своєю природою, протиставленістю літературній формі в канві художнього тексту зазнає експресемізації. Це добре усвідомлював письменник, ще до написання повісті здійснив велику підготовчу роботу, проштудіював фольклорно-етнографічні матеріали про Гуцульщину, зробив необхідні виписки, уклав словничок діалектних слів, більшість із яких згодом використав у творі, зафіксував окремі гуцульські мовні звороти, висловлювання, найхарактерніші гуцульські словозмінні форми, склав детальний план повісті, продумав більше десятка назв твору [Коцюбинський 1974: 341-355]. Однак, звернення митця до гуцульського діалекту не можна розглядати лише як засіб творення місцевого колориту, своєрідну мовну орнаменталістику. Як справедливо зазначає В.Кононенко, "письменник ніби грає в словесну гру, підпорядковуючи її чітко визначеній меті – ввести читача в інший, невідомий йому світ, далекий від звичного й приземленого. Отож не стільки бажання бути правдивим у деталях, скільки прагнення відтворити високе, чисте, одухотворене спонукало письменника до пошуків незвичного слова нової для читача номінації" [Кононенко 2003: 14]. Використання М. Коцюбинським елементів гуцульського говору у повісті "Тіні забутих предків" необхідно розглядати в контексті мовної дискусії прихильників і противників вживання західноукраїнських слів і форм у літературній мові [Кононенко 2002: 316]. Письменник своїм твором засвідчив, що майстерне використання діалектного матеріалу не тільки можливе, а й необхідне, воно дає змогу не лише відтворити локальний колорит, правдиво зобразити персонажів, а й збагатити літературну мову природними для неї компонентами, розбудовуючи лексикон художнього мислення

етнографізмами, екзотизмами, адекватних літературних відповідників яким просто немає, поповнити художній дискурс свіжими стильотворчими інноваціями.

2. 5. Мова творів Г. Хоткевича на гуцульську тематику

Відомий літературознавець Ф. Погребенник, родом із Гуцульщини, носій і добрий знавець гуцульського говору, видаючи повість Г. Хоткевича "Довбуш", цілком справедливо зауважив: "Активним художнім компонентом повісті є її мова. Г. Хоткевич майстерно використовує гуцульський діалект для відтворення особливостей народної мови своїх героїв. Мовна палітра твору відбиває характерний лексичний склад діалекту, його фонетичні та морфологічні риси. Тільки дуже тонкий знавець діалекту міг так точно відтворити його багатство, причому практично не користуючись ним у побуті, а тільки в художній практиці" [Погребенник 1990: 551].

Г. Хоткевич не єдиний із східноукраїнських письменників, хто так сміливо використав можливості гуцульського діалекту в художніх цілях, і не тільки в зазначеній повісті, а й у передвоєнних творах, зокрема у повісті "Камінна душа" (1911), в оповіданнях "Гірські акварелі" (1914). У 1911 р. М. Коцюбинський опублікував повість "Тіні забутих предків", у мові якої з успіхом використав гуцульські діалектні риси. За способом використання гуцульського говору в художніх творах на гуцульську тематику обидва письменники досить близькі: авторська мова становить довершений зразок тогочасної української літературної мови, сформованої на наддніпрянській Україні, з використанням у ній в пейзажних описах, в характеристиках зовнішнього вигляду героїв, побуту, господарської й професійної діяльності

лексико-семантичних діалектизмів, тоді як мовлення персонажів стилізоване під гуцульську говірку, у ній відбиті не лише лексичні, а й фонетичні, морфологічні, синтаксичні діалектизми. Водночас за характером використання різнорівневих гуцульських діалектних рис у мові персонажів вони неоднакові. Якщо М. Коцюбинський у "Тінях забутих предків" своєрідно маркує мовлення персонажів характерними діалектними рисами, намагаючись відтворити загальну тональність гуцульської говіркової стихії, не забезпечуючи при цьому повноти й послідовності відтворення фонетики, лексики й граматики говору, то Г. Хоткевич прагне якнайточніше і найповніше відбити особливості гуцульської говірки. Власне мовлення його персонажів-гуцулів, наскільки дозволяє правописна система без транскрипції, наближене до гуцульського говору, хоча спостерігається певна непослідовність у відтворенні окремих діалектних рис.

У мовленні персонажів-гуцулів повістей "Довбуш" та "Камінна душа" досить повно відбиті фонетичні риси, властиві гуцульському діалекту.

Голосний *а* незалежно від походження після м'яких приголосних і шиплячих послідовно переходить у *е*, рідше, зазвичай у ненаголошеній позиції, - в *і: дєка* (Д., с. 91), *виглєдаш* (К. д., с. 10), *зєть* (Д., с. 100), *чєс* (Д., с. 89), *конє* (Д., с. 164), *зажідав* (Д., с. 101). У частці *ся* на місці літературного *а* виступає *и,* у поодиноких випадках – *і: зостаєси?* (Д., с. 113), *перевелиси* (Д., с. 104), *сі помилив* (Д., с. 164), *си доят* (К. д., с. 30). Так само звук *а* переходить у *е*, зрідка – в *і* після *й: єк* (Д., с. 94), *п'єть* (Д., с. 100), *узєв* (К. д., с. 14).

Однією з характерних фонетичних особливостей гуцульських говірок є голосний *і* у префіксі *ви-*. Ця риса теж відбита в мові повісті, правда, непослідовно: *вібачити* (Д.,

с. 84), *віходь* (К. д., с. 93), *війду* (К. д., с. 93), *вігадав* (Д., с. 111).

Голосний *і* з давнього *о* в новоутворених складах після губних приголосних вимовляється як *и: вин* (К. д., с. 5), *видслужив* (К. д., с. 309), *видразу* (К. д., с. 309).

Голосний *о* в ненаголошених позиціях у багатьох словах переходить в *у*: –А що би я *гувурив*? (Д., с. 279), к*уждий* (Д., с. 164); *повувати* (Д., с. 262), не *прубуй* (Д., с. 293), *припучувати* (К. д., с. 174).

Досить послідовно відбита тенденція до різнотипних скорочень окремих ненаголошених звуків і навіть складів: *вно* (Д., с. 90), *кае* (К. д., с. 242), *тра* (Д., с. 89), *ади* (Д., с. 89). Це стосується й кінцевих ненаголошених складів у кличному відмінку: *хло'* (Д., с. 149), *Васи* (Д., с. 299), *Оле!* (Д., с. 90).

Окремі лексеми засвідчують характерний для гуцульських говірок перехід *л* у *в* перед голосним: *орев* (К. д., с. 93), *стрівбачку* (Д., с. 142), *стрівкою* (Д., с. 135).

Передньоязикові *т', д'* перед *і, е* вимовляються як *к', ґ': гоські* (Д., с. 91), *кєгло* (Д., с. 94), *свікі* (Д., с. 127), *кікати* (Д., с. 102), *йґім* (Д., с. 100), *ґіяти* (К. д., с. 132).

Шиплячі приголосні *ж, ч, ш* у різних позиціях виступають як м'які: *чюют* (Д., с. 88), *чюжого* (К. д., с. 110), *повішєли* (Д., с. 103), *Польщю* (Д., с. 111).

У багатьох словах відсутній вставний *л* після губних: *нетерп'єччя* (Д., с. 102), *справ'єв* (Д., с. 99), си *єв'ю* (Д., с. 106), *зроб'ю* (К. д., с. 93).

Давній звук *ц* у кінці слів перед голосними *а, у, и* і у суфіксах *-ець, -иц(я), -цьк-* ствердів: *молодицу* (К. д., с. 260), *вивцу* (К. д., с. 260), *хлопец* (Д., с. 101), *горнец* (Д., с. 131), *грунтец* (Д., с. 330), *головиц* (Д., с. 131), *панцких* (Д., с. 99). Депалаталізувався також звук *с* у кінці слів і перед *у: цес* (Д., с. 164), *суда* (Д., с. 102).

Добре відбита в мовленні персонажів і така гуцульська фонетична риса, як повна назалізація звукосполуки *дн* та часткова групи приголосних *бн: оннаково* (К. д., с. 110), *нни* (Д., с. 151), *бінному* (Д., с. 113), *срімний* (Д., с. 110), *дрімнім* (К. д., с. 110).

В окремих словах зафіксована дистантна асиміляція передньоязикових: *шушитися* (Д., с. 162), *шош* (Д., с. 277). Так само звукосполука *шч* внаслідок контактної асиміляції і наступного стягнення звуків вимовляється як *ш: нишестями* (К. д., с. 113), *Волошіну* (Д., с. 113).

Щілинний *з* спорадично переходить у проривний *дз*: *дзерпо* (Д., с. 111), *дземню* (К. д., с. 93).

Давня звукосполука *ръ* між приголосними перетворилась у *ер, ир*: *керви* (Д., с. 247), *керниця* (Д., с. 454), *кервава* (К. д., с. 68), *хирбет* (Д., с. 128).

Морфологічні діалектні риси, характерні гуцульським говіркам, теж досить добре відбиті у мові персонажів. Вони стосуються передовсім іменної й дієслівної словозміни, складу й особливостей функціонування службових частин мови. Деякі гуцульські морфологічні відмінності спричинені фонетичними рисами східнокарпатських говірок. Серед морфологічних гуцульських рис, за допомогою яких письменник стилізує мовні партії героїв-гуцулів під гуцульський говір, засвідчені такі.

Іменники І відміни в орудному відмінку однини і узгоджувані з ними прикметники й займенники мають стягнене закінчення *-ов: своєв руков* (Д., с. 358), *сухов ногов* (Д., с. 145), *за воївводов* (Д., с. 110), *жинков мойов* (К. д., с. 121). Однак ця морфологічна риса, як зрештою й інші, відбита непослідовно.

Іменник жіночого роду *голова* в гуцульських говірках функціонує в називному відмінку однини у формі *голов*, і ця особливість відбита в мові персонажів: <...> знов піднесло

голов гадс <...> (Д., с. 105); – То вже моя в тім *голов* <...> (Д., с. 219).

Закінчення *-ове*, характерне для називного відмінка множини іменників назв істот у гуцульських говірках, засвідчено тільки у кличному відмінку: Ой *людонькове* – рєту-уй-те!.. (Д., с. 435); –Пийте, *людонькове*! (Д., с. 241).

Іменники II відміни з основою на м'який приголосний у місцевому відмінку однини мають закінчення *-и*: Ослабла й хиталася *на кони* (К. д., с. 296).

Множинні іменники в давальному відмінку мають закінчення *-єм*, а в місцевому відмінку *-єх, -ох*: *людєм* (Д., с. 106), *на зорєх* (Д., с. 106), *по людєх* (Д., с. 163).

Відбиті гуцульські діалектні риси в ділянці морфології прикметників стосуються вищого ступеня порівняння, який твориться шляхом додавання частки *май* до форми прикметника з суфіксом вищого ступеня: *май порєдніші* (Д., с. 239).

Окремими лексемами відбита тенденція гуцульських говірок до вирівнювання відмінювання прикметників за твердим типом основи, пор.: *крайна* (Д., с. 105), *сине* (К. д., с. 5).

Поряд із повними відмінковими формами особових займенників *я, ти, він, вона, воно* та зворотного *себе* мовлення персонажів фіксує рефлекси давніх форм, характерних для гуцульських говірок, зокрема *ми, ні* для займенника *я* в давальному відмінку однини: <...> не виїдай *ми* печінок (Д., с. 95); Що він *ні* зробит? (Д., с. 87); *ті* для займенника *ти* в давальному і знахідному відмінках однини: Сказав *ті* хто? (Д., с. 419); Звір *ті* роз'їст (Д., с. 293); *му, го,* для займенника *він* у давальному й знахідному відмінках однини: – Я *му* своє добро дарую (Д., с. 164); – Оннаково ни мож *го* було узєти (К. д., с. 249); *ї* для займенника *вона* в давальному відмінку однини: – А шо *ї* до того? (Д., с. 197) та *ї, нс, шо* в знахідному відмінку однини:

<...> я *ї* годував, зодєгав... (Д., с. 450); –Кричєв пан на *нє*... (Д., с. 228); <...> кошт на *ню* клав... (Д., с. 411).

Із гуцульських ознак у сфері займенників задіяні ще окремі фонетично видозмінені, зазвичай редуплікованої, форми: *тоти* (Д., с. 89), *тамтих* (Д., с. 101), *тото* (К. д., с. 75), *тота* (Д., с. 106), *цесу* (Д., с. 102), *нич* (Д., с. 106), *ніц* (Д., с. 89).

Великі можливості для стилізації мови персонажів під гуцульську говірку дає дієслівна словозміна, і нею вдало скористався автор повістей. Частка *си (сі),* за допомогою якої оформлюються зворотні форми дієслів, не лексикалізувалася з дієсловом, може вживатися як у постпозиції, так і в препозиції до нього: *зостаєси* (Д., с. 113), *си опровадит*? (К. д., с. 73), *сі помилив* (Д., с. 164). Кінцевий *т* у закінченнях дієслів 3-ої особи однини і множини теперішнього часу та майбутнього (синтетична форма) твердий: *сидит* (Д., с. 101), *зробит* (Д., с. 113), *зачнут* (Д., с. 113), *йдут* (Д., с. 113), *ходют* (Д., с. 113). Це стосується також 2-ої особи множини дієслів наказового способу: не *гнівіт* (Д., с. 83), – *Проскіт,* люде... (К. д., с. 360), *шліт* (Д., с. 89).

Дієслова І дієвідміни з інфінітивною основою на *-а* та атематичні дієслова в 2-ій особі однини мають стягнену форму *-аш,* а в 3-ій особі однини – *-ат*: – Що, *гадаш* дам? (Д., с. 149), *пхаш* (Д., с. 434), *простєгат* (Д., с. 411).

У дієсловах ІІ дієвідміни в 3-ій особі множини немає кінцевого *-т*: *сидє* (Д., с. 234), си *сходє* (Д., с. 413), *хтє* (Д., с. 413), сі *не зрадє* (Д., с. 420).

На гуцульську віднесеність мовлення персонажів указують аналітичні форми майбутнього часу дієслів недоконаного виду, в яких фонетично видозмінені форми допоміжного дієслова *му, меш, ме, мемо, мете, мут* не зливаються з інфінітивом, вживаються автономно перед ним: *му травити* (Д., с. 426), *ме шукати* (Д., с. 432), *мете*

спати (Д., с. 143), *мут приходити* (Д., с. 160), *мемо ворожити* (К. д., с.21).

Ще однією виразною гуцульськомаркованою морфологічною дієслівною рисою, до якої часто вдається письменник у мовних партіях персонажів гуцулів, є здеформовані форми колишнього перфекта, які становлять звичайну форму дієслова в минулому часі з колишнього дієприкметника на *-лъ* у поєднанні з залишками особових форм теперішнього часу від допоміжного дієслова *быти*, при цьому останні можуть вживатися як після, так і перед дієсловом. У 1-ій особі однини такими залишками-енклітиками є *-їм, -м: –єк-їм повів* (Д., с. 279), то-*м зрізав* (Д., с. 162), шо-*м виділа-а!* (Д., с. 94). Однак найпоширенішим енклітиком у 1-ій особі однини виступає все-таки *-сми, -сме*, як і в 1-ій особі множини, очевидно, під впливом форм множини, пор.: *забув-сми* (Д., с. 99), *сми давнув* (Д., с. 223), *хтів-сме* (Д., с. 169), *сми-говорила* (К. д., с. 121), *трафили-сми* (Д., с. 451), *укєли-сми* (Д., с. 169), *цулували-сми* (Д., с. 89). У 2-ій особі однини енклітичними закінченнями виступають *-єс, -с*: *був-єс* (Д., с. 169), *обіцєв-єс* (Д., с. 427), *аби-с ліз* (Д., с. 132). 2-а особа множини має залишкову форму допоміжного дієслова *-сьте: шо-сте дістали* (Д., с. 162). У формах умовного способу 2-ої особи множини *-сьте* зазвичай вживається після частки *би*: *могли би-сьте* (Д., с. 127), *змовєли-бисьте* (Д., с. 89), *може-бесте* вибрали (К. д., с. 88). На гуцульську говірку вказує й уживана в повісті форма умовного способу дієслів у 1-ій особі однини з часткою *бих (біх)*, що є залишками колишнього аориста: – А ти *бих йшов*? (Д., с. 175), *казав бих* (К. д., с. 26), *біх хоків* (Д., с. 313).

Деякі виразно гуцульські морфологічні діалектні риси притаманні лише окремій словоформі певної лексеми. Так, інфінітив *дєкувать (дсковать)* вживається зі значенням 1-ої особи однини теперішнього часу, 1-а і 2–а особа однини

теперішнього часу дієслова *їхати* має відповідно форми *їхаю, їхаси*, вищий ступінь порівняння прикметника *більший* і прислівника *більше* виступає у звуковому оформленні *бирший* і *бирше* тощо. Такі риси теж знайшли відображення у мові героїв повісті: – Ой, *дскувать, дскувать*, що такого-сте сина зростили (Д., с. 239); Сидит си на шкапє та *їхас* (Д., с. 138); Тот пип *бирше* за молодиці дбав, їк за церкву (К. д., с. 5).

Як уже зазначалось, використання гуцульського лексикону в мові повістей має свої особливості. Гуцульські лексичні діалектизми вживаються як у мові персонажів, так і в авторській мові. Якщо фонетичні й морфологічні діалектні риси використовуються для стилізації мови персонажів під гуцульську говірку, правдивого зображення героїв, індивідуалізації їх мовлення, то лексичні діалектизми, поряд із вказаними функціями, в авторській мові часто виступають найменуваннями реалій, які не мають відповідників у літературній мові. Такі лексичні діалектизми, як і ті, що номінують реалії позамовної дійсності іншими словами, ніж літературна мова, у тексті художнього твору виступають важливим чинником експресивності.

Склад лексики, її особливості визначені темою художніх творів, його сюжетом та мовними уподобаннями автора. Гнат Хоткевич у повістях "Довбуш", "Камінна душа" в авторських описах життя й побуту гуцулів, їх господарського укладу, боротьби проти несправедливості, соціального й національного гноблення, в пейзажних характеристиках, а також у мовних партіях персонажів щедро послуговується гуцульськими лексичними діалектизмами різних тематичних груп.

Умотивованим є використання низки лексичних діалектів, пов'язаних із опришківством, зокрема *ровта* "ватага, гурт людей", *пушкар* "поліцай", *бартка* "топірець з

довгою ручкою", *порошниця* "порохівниця", *збуй* "розбійник", *смоляки* "спеціальні поліцейські підрозділи, в завдання яких входило переслідування опришків", *пушка* "рушниця", *зимовник* "місце, в якому опришки переховувалися взимку", *крис* "рушниця" та ін.: *Ровту* зібрав чоловік трицік (Д., с. 99); – Газди! То ви думаєте, що священник і *пушкар* – одно? (Д., с. 89); Чи не той легіник чорноокий носить його на вістрю своєї *бартки*? (К. д., с.70); Олекса добіг, – винесла йому *порошниці* (Д., с. 216); Тепер, кауг, не боїмося твого *збуя* (Д., с. 339); Сиділи по *зимовниках* та й мали чєс усяке віштудеровувати (Д., с. 111); <...> ув обох руках по пістолетові та й *крис* на плечах (Д., с. 102).

Велику групу гуцульських лексичних діалектизмів становить побутова лексика. З-поміж неї виділяються такі назви одягу, як *лудінс* "одяг, переважно новий, святковий", *вберя* "одяг", *гугля* "верхній одяг без рукавів", *гачі* "штани з домотканого полотна або сукна", *кептар* "хутряна безрукавка", *крисаня* "чоловічий капелюх з прикрасами", *сердак* "верхній короткий одяг з домотканого сукна, оздоблений вовняними нитками", *черес* "широкий ремінний пояс з кишеньками і пряжками" та ін.: Усе *лудінє* – єк сорочку, єк *гачі*, постоли – ну гет усе (Д., с. 176); Кінчалося опришківство, то не треба вже газді показної *вбері* (Д., с. 443); *Гугля* дублена... сорочка в оливу замащена і в смолі мочена... Фі! (Д., с. 451); <...> давно вже *кіптарик* сей лежить готовий у кушніра (К. д., с. 12); Погляд шинкаря впав на засмальцьовану *крисаню* старого Василя (Д., с. 240); Присмності, і то всі одразу, прийдуть потім, коли стане *черес* повним <...> (Д., с. 95). Із побутових діалектних слів впадають в око також гуцульські назви жилих і господарських споруд, хатнього й господарського начиння – *гражда* "гуцульська садиба", *обора* "частина садиби, приміщення для худоби", *шпіхлір* "приміщення для зерна",

пугар "склянка, келишок", *верета* "домоткане вовняне або лляне рядно", *бесаги* "дві торби, з'єднані одним полотнищем, що їх носять перекинутими через плече", *курмей* "шнурок", *дзьобня* "невеличка торба з вовняної тканини, полотна чи шкіри, яку носили через плече": На горбі й кругом чомусь повно-повненно народу, а ні хати, ні *гражди*, нічого нема, лиш стовпом дими (Д., с. 424); – *Обору*, перебачєйте, підмітат (Д., с. 84); *у порівн.* Я той мох іздоймила – так гейби *верету* піднєти (Д., с. 456); А опорядивши паскєвник, поклала його в одно вухо *бесаг*, а в друге - першу паску <...> (К. д., с. 42); Ци я го прив'єжу на *курмей*? (Д., с. 116); – На тобі, на, – і совав Олексі до *дзьобні* баранчиків своєї роботи (Д., с. 157).

Досить повно відбита і лексика на позначення реалій полонинського життя й побуту гуцулів-вівчарів. Це назви полонинських споруд різного призначення, їх частин, загорож – *оструб* "дерев'яна стіна", *стая* "дерев'яна будівля на полонині, в якій живуть пастухи влітку й переробляють молочні продукти", *застайка, заватра* "прибудова до стаї, де ночують пастухи", *кошєра* "тимчасово загороджене місце для овець", *струнка* "намет для доїння овець", *подра* "полиця під дахом, на якій сушать і зберігають овечий сир", *бовгарка* "кошара на полонині для худоби", *стаднарка* "стайня для коней на полонині" та ін.: *Оструб*, як і хатєний, лиш вікон немає й стелини <...> (Д., с. 149); Най уже прийдемо вечір ід *стаї* (Д., с. 128); Газди опоряджували свої оседки назверхє: вивозили гній з подвір'я, обкутували маржину, чистили *кошєри* <...> (К. д., с 39); Старі вівці не чекають і пхаються самі в *струнку* <...> (Д., с. 140); Сири збиваються в круги й кладуться на *подрю*, де й вітер добре продуває й сонце гріє (Д., с. 152); А далі *бовгарка* на подій корів (Д., с. 154).

Широко подані в повісті назви продуктів переробки овечого молока на полонині, зокрема *будз* "овечий сир зі

свіжого молока у формі кулі", *вурда* "сир гіршої якості з вторинної переробки молока", *жентиця, дзер* "сироватка", *керлиба* "відходи від переробки молока на сир, з яких виготовляють вурду", *бринза* "спеціально приготовлений для зберігання посолений сир" та ін.: При усіх отих таємних процесах, коли з молока робиться і сир, і *будз*, і *бринза*, і *вурда*, і *керлиба*, і *жентиця*, і ще всякі продукти, ступінь температури відіграє дуже велику роль <...> (Д., с. 150); – Дай *дзеру* (Д., с. 142). Переробка молока, приготування їжі, розведення й підтримка вогню в полонині має свої особливості, які засвідчують такі лексичні діалектизми, як *ватра* "вогнище, вогонь", *верклюг* "стовп, що обертається навколо своєї осі, до якого кріпиться берфела", *берфела, кужба* "дерев'яний пристрій, на якому вішають котел над вогнищем", *ватарник* "частина стаї, де розкладають ватру", *клєбука* "гак, крюк", *ботелев* "дірявий кружок з ручкою, який використовують у процесі приготування сиру": – Та палять гуцули *ватри* глогові <...> (К. д., с. 25); При серединній стіні стоїть у петлях *верклюг* – то є стовп, що може крутитися на своїй осі. Від нього йде роздвоєне коліно, і в тих вилках ходить *кужба* чи *берфела* – досить груба, витесана з дерева пластина з дірками (Д., с. 150); Далі більша частина стаї – обиталище пастухів. Але назву має не по людях, а по тому, що тут горить ватра: називається *ватарник* (Д., с. 149); ‹...› має на кінці *клєбуку*, крюк, що на нього вішається котел (Д., с. 150); Далі бере *ботелев* –такий дірявий кружок з ручкою, і бовтає ним у путині (Д., с. 151).

Із лексики на позначення реалій полонинського життя, побуту, вжитих у повісті, назвемо ще назви посудин для зберігання продуктів переробки овечого молока, які водночас використовувались і як міра цих продуктів, такі, як *бербениця, брындзенка* "дерев'яна посудина видовженої форми з двома днами для зберігання бринзи, молока; одиниця виміру сиру, бринзи", *терх* "вантаж на коня з двох

бербениць, зв'язаних шнурком, полотном; міра ваги бринзи, молока, що дорівнює двом бербеницям – по 16 кг кожна", *міртук* "міра об'єму чи ваги, що дорівнює двом літрам чи кілограмам": За законом полонин, вівця чи корова може згинути, але дат з неї, що його мусить віддати ватаг восени, не пропадає, і як мав ти за кожний *міртук* молока дати *бербеницю* бринзи восени, так і маєш (Д., с. 134); Просивсми йкос у Дідушки дурничку – *терх* сиру, а він того не дав (Д., с. 412).

Чимало гуцульських лексичних діалектизмів, ужитих у повісті, стосується назв осіб. Серед них виділяються назви осіб за родом полонинської діяльності – *бовгар, гайдей* "пастух, який доглядає стадо великої рогатої худоби на полонині", *спузар* "пастух на полонині, який доглядає за вогнем у колибі, щоб не згасав", *стадар* "пастух коней", *дійник* "дояр", *ватаг* "старший вівчар" та ін.: *Бовгарям,* чи як їх ще називають – *гайдеям,* коло рогатої худоби куди спокійніше (Д., с. 138); Кутався *ватаг* собі десь у стаї, *спузар* у куті спав, бо це ж йому вартувати всю ніч ‹...› (Д., с. 138). Це також гуцульські назви спорідненості й свояцтва – *дєдя* "батько", *вуйко* "брат матері; дядько", *неня* "мати": *Дєдя* з *ненев* померли (Д., с. 156); – Ні ... Боже борони ... у Косові на торзі здибав *вуйка* ‹...› то мій *вуйко* з-за гір (Д., с. 425). Гуцульську автентику добре передають також такі назви осіб, як *челядина* "жінка", *челядь* "жінки", *любас* "коханець", *молодєк* "молода людина", *легінь, флекєв* "парубок", *газда* "господар" та ін.: *Челядини* він не бачить – а то вно, *челідь,* бирше до гріха нашого брата доводить (Д., с. 145); ‹...› Лиш *газда* покійний самий видів тот череп, єк ходив із бриндзами за гору *молодєком* (Д., с. 111); Парібок файний, силний, здоровий – прото *флєкєв* (К. д., с. 98).

Гірська місцевість, де розгортаються події повісті, спричинила появу в ній низки гуцульських діалектних слів на позначення природних і штучних географічних об'єктів,

таких, як *кечіра* "стрімка гора, поросла лісом, крім вершини; гора взагалі", *бер* "кладка через річку", *звір (ізвір)* "міжгір'я, ущелина, вузька долина між горами", *грунь* "вершина гори", *дебра* "стрімке, зарослe кущами узбіччя понад гірські потоки, звори", *сигла* "густий, непрохідний ліс", *джємора* "темна гущавина; зарослe чагарниками місце": Таже в нас вийдеш на *кечіру* – кіко оком сєгнеш – усе гори <...> (Д., с. 401); Ясинівський патруль доніс свого часу, що *бер* на Краснопіллю знесла вода <...> (Д., с. 423); Схопив, як орел здобич, молодеє дівчатко, поніс-полетів межи сині гори, в дикі *ізвори* (К. д., с. 16); Олекса вийшов на *грунь* (Д., с. 324); Скали, *дебри*, ліси непроходимі, жерепи (Д., с. 293); У дзвінецькій *сиглі* у густі *дебри* стали, аби припічнути й попасоватиси (Д., с. 104).

Рослинний світ Гуцульщини репрезентований, поряд із літературними словами, низкою діалектних слів. Такими є *жереп* "гірська карликова сосна", *ґаджуґа* "молода смерічка", *скоруха* "горобина", *бриндушки* "шафран", *невісточки, головатень, кучєрєвець, нитота, грань, брустурник* "лікувальні трави": *у порівн.* А серед тої всеї незвичної обстановки тонесенька, чей *ґаджючька*, чомусь радісна, чомусь усміхненна стояла молода імость (К. д., с. 26); І має бути [дерево] ружне: євір, *скоруха*, бук, дубина, смерека, усєке (Д., с. 131); Це здебільшого дрібна густа трава *бриндуша* (Д., с. 140); Там і туя, *невісточки, головатень, кучерєвець, нитота, грань, брустурник* – все то помічні зела (Д., с. 172).

Поодинокими гуцульськими діалектними лексемами репрезентовані тематичні групи лісорозробної, лісосплавної, міфологічної, метеорологічної, медичної лексики – *бутин* "лісорозробка, лісові роботи", *дараба* "пліт, збитий з кругляків, який сплавляють по ріці", *осиновець, арідник* "чорт, злий дух", *мрєчі* "мжичка, мряка; туман", *плова* "злива", *франця* "сифіліс", *гостец*

"ревматизм": Літо в полонині, зима – в *бутині* (Д., с. 156); Тільки не *дараба*, а *дараб'стко* якесь недоношене" (Д., с. 415); Можливо, що і в данім випадку: божа воля якось проворонила, і воля *аріднка, остовця* того, ади , взяла верх (Д., с. 67); Вліті *мрєчі*, то вони білі й пухкі, як хмариночки веселі (Д., с. 416); <...> ци "*плови*" віщували сєті зорі, а ци "веремє" на літну пору <...> (К. д., с. 21); – Ає занедужалоси. *Гостец* видев. Ломит ноги, крижі (Д., с. 128). Окремими гуцульськими діалектизмами заманіфестовані також назви риб, музичних інструментів, грошей, зокрема *пструг* "форель", *трембіта* "духовий інструмент – дерев'яна труба (до 3-х м довжини, зроблена зі смерекового дерева, обвита березовою корою)", *флоєра* "довга сопілка без денця", *таляр* "австрійська грошова одиниця", *сороківець* "монета вартістю сорок крейцерів": "Озми *пструга* і кинь його у помийницю" (Д., с. 409); Лиш ген-ген, не знать – далеко, там де в синь верхи повиті, тужно, тоскно, мельодийно грає гуцул на *трембіті* (К. д., с. 34); <...> а він собі сидит у сировици у кип'ячій та у *флоєру* грає... (Д., с. 108); Один газда з Ясеня був винен Месі сорок *талярів* і саме приніс їх віддавати (Д., с. 352).

Іншочастиномовні гуцульські діалектизми, хоч і використані в повісті, явно поступаються субстантивним номінаціям. Більшість із них – це слова із ознаковою семантикою, зокрема прикметники *сохтівний* "обережний", *футкий* "швидкий", *сторонецький* "немісцевий, чужий", *трудний* "стомлений" та ін.: ‹...› бо то *сохтівні* люде були, сторожкі (Д., с. 113); – Вни вже поставили чертаки по долах, де є ніби пан *футкий* ци віт (Д., с. 413); – Нічо, нічо. Ти *трудний*. Спи (Д., с. 148). Із гуцульських діалектних дієслів засвідчено *фудулитися* "бундючитися", *дуфати* "сподіватися", *банувати* "тужити", *скорнєти* "будити зі сну", *варуватися, сокотитися* "берегтися, стерегтися", *вергнути* "кинути", *токмитися* "годитися, домовлятися",

гарувати "дуже тяжко працювати", *збиткуватися* "кривдити кого-небудь, знущатися над кимось", *обиздрітися* "оглянутися", *чінити* "робити", *штрикати* "стрибати", кутати "поратися", *бізувати* "могти, бути в силі" та ін.: І *фудулився*, і хвалився, аж поки хміль звалив його (Д., с. 241); – То ж тепер не *дуфайте* на саме місце, а ставте варту (Д., с. 399); – За попом своїм *бапуси*? (К. д., с. 289); – Може, ше нічого нема, а ти усіх *скорнєсш* (Д., с. 437); – Но, на мене най *варустєи* (Д., с. 434); А то все проти тебе, Оле. *Сокотиси*, ой, *сокотиси* (Д., с. 413); ‹...› – *Верж* бартку! (Д., с. 247); Оце останніми часами оповідав, як прийшов до нього багатий газда "*токмитиси*" за похорон батька (Д., с. 85); От газдував, як і інший порядний: *гарував* коло свого господарствечка, маржинку якусь *кутав* (Д., с. 64); *Обиздрився* Пинта (Д., с. 101); Але шо маєш *чінити* – треба давати! (Д., с. 102); Вівці *пиштрикли* поцерез воринє, а вна за ними, а медвідь туй (Д., с. 131).

На гуцульську говірку вказують і вжиті в мовленні персонажів фонетичні видозміни літературних числівників *оден, їдна, штири, десіт, дваціх, п'єдесєк, шісдисскь* та ін.: "Ік ласка ваша й охвота – виберітси єлов'єгу *їдну* або хоч і дві" (Д., с. 109-110); А не хочеш – на всі *штири* вітри, п'єтий шум (Д., с. 89); – *Шісдисскь* і сім – голосно сказав дід <...> (К. д., с. 168). Цьому ж слугують і характерні дробові числівники, які утворюються додаванням префіксоїда *пів-* до родового відмінка числівника: То маєте зара від мене дістати *півчварта* бриндзєнок бриндзі <...> (Д., с. 163).

Система прислівників гуцульського говору містить низку характерних з погляду їх фонемного й морфемного складу мовних одиниць. Із них у повісті в мові персонажів використані *гляба* "годі; неможливо", *гет* "цілком, зовсім", *цалком* "цілком", *водно* "завжди, постійно", *туй-туй* "ось-

ось", *домов* "додому", *видцив* "звідси", *омкно* "прикро, ніяково, незручно" та ін.: І така то була біда, шо в него *гляба* було переховатиси (Д., с. 103); Раз прийшли вни, тоти турки й татари, на наш край і *гет цалком* повоювали усу нашу землю (Д., с. 105); І *водно*, каже, що треба пімститиси (Д., с. 102); Недовго вже – *туй-туй* затрембітают (Д., с. 128); – Ци ми шє вийдемо *видцив* ... (Д., с. 123); Він був з Поділя і йому самому якось було ... *омкно* серед тих мовчазливих велетнів (К. д., с. 8).

Мовлення персонажів повісті засвідчує також чимало службових частин мови, які поширені лише в гуцульських говірках або і в суміжних з ними інших південно-західних говірках. Так, письменник вживає типово гуцульський прийменник *опе́ред* "перед": – Ви з мене злодія зробили *опе́ред* людей (Д., с. 164). Таким є також прийменник *ід* і, треба думати, його зредукований варіант *д'* у конструкціях з давальним відмінком іменників і займенників: – Єгомость просили вас, аби-сте були ласкаві зайти *ід ним*. – Додому ци тут? – Ади *д'хаті* казали (Д., с. 91); Ци ви *д'мені*, ци я *д'вам* (Д., с. 88); І шарпнули ся хто міг вище, *д' горі* – щоб виднійше (К. д., с. 46).

Серед гуцульських сполучників, використаних у мові персонажів, назвемо такі, як *гейби* "ніби" (Я тот мох іздоймила – так *гейби* верету піднєти, так тот мох (Д., с. 456)); *жеби* "якби" (Впрочім, *жеби* мати зело, то можна й не чекати Великодня (Д., с. 455)); *ци* "чи" (– Та замовч, Оле... *Ци не видиш, хто йдет?* (Д., с. 87)); *ік* "як" (Тихо у вас, *ік* у церкові (Д., с. 65)).

Ужиті в мові героїв повісті й частки, характерні для гуцульського говору, зокрема *ади*: "Може піп збрехнув, *ади*, так, а я дурний послухав" (Д., с. 91); *прецінь (преці)* "аджеж": – *Преці* маєш бартку, – чому ж гори досі не чисті (Д., с. 89); *такой* "таки": Ма штири воли, корів п'єть, дробу – а *такой* ходив у опришки (Д., с. 100); *ко*: – На-*ко*, на-*ко*,

харчюй на здоровлічько <...> (К. д., с. 204); *ає* "так": – *Ає, ає,* – казав ватаг (Д., с. 160).

Г. Хоткевич у художніх творах на гуцульську тематику вжив ряд діалектних фразем, напр.: *єк двацїт сапін дерет* "міцний, гострий" (про спиртні напої), *сине за ніхтем* "зовсім нічого, ніскільки, нітрохи", *крайна пора* "негайно", *у голові си закомашило* "запаморочилось", *мов з гори пішло* "не так, як треба", *очима землю рити* "дивитися вниз", *крижі ломит* "біль у попереці", *шкіру до сім раз истєгати* "знущатися" та ін.: Пили горівку, а коло горівки "гарак" ікийс, ци біда го виділа, єк воно си називає: у дєрлянці *єк двацїт сапін дерет* (К. д., с. 352); Скажіт, най усі чюют, - ци сказав-сми о тільки неправди, *єк є сине за ніхтем* (Д., с. 88); – Бо пора! Таки вже *крайна пора* (Д., с. 105); - Простибіг, простибіг, ґазди мої... Аж ми *си у голові закомашило...* (К. д., с. 78); *Мов з гори пішло* Марусякови з того часу, як утекла попадя (К. д., с. 351); Шо *очима землю риєш*? Мабуть, сумлінє нечісте носиш? (К. д., с. 141); Ой, шос *крижі ми ломит...* Видев, дощ буде (Д., с. 143); А я му кажу, шо ни хочю, бо ґедю маю злобного – ме на мині *шкіру до сім раз истєгати* (К. д., с. 68).

Таким чином, мова повістей Г. Хоткевича з погляду використання в ній гуцульських діалектних рис неоднорідна. За цією ознакою авторська мова чітко протиставляється мові персонажів. В авторську мову, нормативну, літературну, відповідно до потреб наращії введені гуцульські лексичні діалектизми. Мова персонажів стилізована під гуцульську говірку шляхом відбиття у ній основних фонетичних, морфологічних і лексичних гуцульських діалектних рис, які в сукупності досить повно імітують гуцульську говірку. Звичайно, і в мові персонажів відбиті не всі гуцульські діалектні риси та й не завжди послідовно. Так, не відбита депалаталізація звука *р*, деякі звукові явища в однаковій позиції в одних словах

передаються як у говірці, а в інших – як у літературній мові, але в цілому мовлення персонажів максимально наближене до гуцульської говірки. Г. Хоткевич у використанні гуцульських діалектних рис у повістях "Довбуш", "Камінна душа" виявив велику майстерність. Саме завдяки цьому йому вдалося художньо відтворити неповторний гуцульський колорит.

2. 6. Особливості вживання гуцульських діалектизмів у повісті А. Крушельницького "Рубають ліс"

Одним із художніх творів, який приніс Антону Крушельницькому загальне визнання, стала повість "Рубають ліс", написана ще до початку першої світової війни. Темою повісті є жорстока боротьба за "спілчанський бутин" проти своїх та іноземних експлуататорів і колонізаторів Карпат. Події повісті відбуваються в одному з гуцульських сіл над Черемошем. Прихильник реалістичних принципів літератури, Антін Крушельницький, зрозуміло, не міг не використати у мові твору можливостей гуцульського діалекту. Він належить до тих письменників, які не будучи уродженцями Гуцульщини, вдало використали у своїй творчості гуцульські діалектні риси з певною стилістичною настановою та для реалізації відповідних художніх функцій. Характерною особливістю використання гуцульських діалектних рис у повісті "Рубають ліс" став їх репертуар і спосіб уведення у мовну канву твору. На час написання повісті в українській літературі гуцульський говір був уже неодноразово заманіфестований, при цьому різні письменники неоднаково послуговувалися гуцульським діалектом. Якщо, наприклад, Марко Черемшина мовлення персонажів своїх новел максимально наближував до гуцульської говірки, відбиваючи в ньому не тільки лексичні діалектизми, а й усі фонетичні,

морфологічні, синтаксичні діалектизми, які можна передати звичайними правописними засобами, то Іван Франко цілеспрямовано вводив зазвичай лексичні та окремі фонетичні й морфологічні діалектизми, які виступали своєрідними маркерами гуцульської говірки, жодним чином не претендуючи на повноту й вичерпність їх використання. З цього погляду спосіб використання гуцульських діалектних рис у повісті дуже близький до Франкового. Фонетика гуцульських говірок не знайшла відображення в мові повісті. Із фонетичних ознак лише в окремих словах голосний *а* передається через *е*, відбиваючи послідовний перехід у гуцульських говірках *а* в голосні переднього ряду після м'яких приголосних. Такими поодинокими словами стали *життє* (274), *єк* (368), *шкап'є* (190), *дроб'є* (207). Характерно, що навіть у наведених прикладах у інших словах, де в гуцульських говірках на місці *а* мали б бути голосні переднього ряду *е* або *и, і*, цього ніяк не відбито, пор.: від усякої, сокотився, як, грядку, крутиться. Можна ще також назвати звукосполучення *ер* на місці колишнього *рь* між приголосними у слові *кервавицю* (271), приголосний *й* на місці літературного *д* у складних числівниках типу *одинадцять, двадцять: одинайцять* (330), *двайцять* (178).

Із морфологічних рис гуцульського говору, що теж незначними вкрапленнями вжиті винятково в мовленні персонажів, письменник використав лише деякі. Найпоширенішою серед них є використання аналітичної форми майбутнього часу дієслів у всіх особах однини й множини, у яких допоміжне дієслово вживається зазвичай перед інфінітивом дієслова з реальним лексичним значенням: *му питати* (218), *меш платити* (180), *ме їсти* (193), *мемо набуватися* (385), *мете вигукувати* (235), *муть робити* (199).

Ще однією гуцульською морфологічною рисою, яку письменник часто вплітає у мовлення персонажів, є залишки перфекта, фонетично й морфологічно зміненого. Форми

минулого часу в 1-ій особі однини, які ужиті в повісті, закінчуються на *-сми*: *почув-сми*: (199), *був-сми* (191), *двигав-сми* (191). Енклітик *-сми* може поєднуватись не тільки безпосередньо з дієсловом, а й з іншими словами, пор.: *але-сми* не жив (356), *що-сми* казав (193), *грошей-сми* не бачив (206). Поодинокими вкрапленнями в мовлення персонажів введені ще такі морфологічні риси, притаманні гуцульським говіркам:

– вищий ступінь порівняння прикметників і прислівників утворюється шляхом додавання частки *май* до форми прикметника з суфіксом вищого ступеня: *май легша* робота (334-335);

– умовний спосіб утворюється від дієслова минулого часу за допомогою частки *бих*: *бих подумав* (337), *провертів бих* (367);

– прийменник *ід*, який уживається з давальним відмінком: *ід хаті* (322);

– скорочення кінцевих ненаголошених складів у кличному відмінку власних імен та апелятивів: *Васи'* (235), *Пара* (280), *Хло'!* (329);

– вигук *мой*, який зазвичай уживається при звертанні до когось: – А ти, *мой*, хло', давно навчився втирати собі сам носа? (209).

Указаними гуцульськими рисами фактично вичерпується використання фонетичних і морфологічних діалектизмів у повісті "Рубають ліс". Інша річ лексичні діалектизми, почерпнуті з гуцульських говірок. Вони найбільш поширені у повісті. На відміну від фонетичних і морфологічних діалектизмів, які заманіфестовані лише в мові персонажів, лексичні діалектизми засвідчені і в мові персонажів, і в авторській мові.

Використання лексичних діалектизмів у художньому творі зумовлене його тематикою, сюжетом і мовними уподобаннями автора. Цілком умотивованою є щедре

використання А. Крушельницьким у повісті "Рубають ліс" бутинської, лісорозробної лексики. Це передовсім лексема *бутин*, що означає як саму лісорозробку, так і місце, ділянку, призначену для вирубування на ній лісу: Там десь лежить той *бутин*, що то захопив душу вже тому кілька тижнів (171); Наймався *в бутин* і був там наймитом, робітником, слугою (189). Низка гуцульських діалектних слів, ужитих у повісті, пов'язана з рубанням лісу і його складуванням, зокрема *миглі* "зрубане дерево, складене в купи", *стріп* "купа, звалище дерева", *ковбок* "відрізаний кусок дерева; колода", *бирня* "зрубане дерево", *конар* "груба гілка листяного дерева", *ризи* "дерев'яний жолоб, по якому лісоруби спускають згори вниз зрубані дерева", *латир, шухи* "складені у штабелі дрова": Ото буде ще роботи, поки все те доставити на ріку, там поділити, поскладати у *мигли* (334); Ще мають вершки чистити <...>, а потім ще й зруб вичистити у *стропи* <...> (334); <...> там грубий *ковбок*, вдвоє грубший, ніж інший (334); Де колись пишалися смереки, тепер самі пні і пні, а поміж ними вершки, вкриті снігом, а тут і там сіріє довга *бирня* (334); Хіба ви мало наспускалися їх із бутина *ризами* до ріки, а потім дарабами до Вижниці (188); Ще мають вершки чистити, та й чисті складати у *шухи*, та й усе гниле дерево підпилити у *латри* <...> (334). Це також і назви знарядь праці – *топір* "вид сокири для тесання, тесло", *сапіна* " важіль, держак із загнутим металевим кінцем для пересування або підтягування колод": Василь тим часом скинув бесаги, взяв *топір* <...> (333); ‹...› гупають *сапінами*, сокирами <...> (398). З гуцульських діалектних назв осіб, пов'язаних із лісорозробкою, засвідчений діалектизм *секманич* "той, хто керує роботою лісорубів": Так само при такій роботі стоїть у другій партії *секманич* – той, хто дозирає, чи все робиться так, щоб чого не покинули, та й щоб все зробилося, як того треба (335).

Із лісорозробною тісно пов'язана й лексика лісосплаву, яка теж знайшла відбиття у повісті, зокрема діалектизми

дараба "пліт, збитий із кругляків, який сплавляють по ріці", *шварa* "шнур, трос", *плавачка, сплавачка* "старий спосіб сплаву розсипної деревини по воді": Це був одинокий заробіток Юри, *плавачка* та *дараби* – одне, що давало йому змогу прожити (242); А народ вертається пішки з Вижниці, б'є цілі милі ногами та двигає *шварy* на плечах та сокиру (191).

Ще одну групу гуцульських лексичних діалектизмів становлять слова на позначення реалій полонинського життя – *вакар* "пастух, який доглядає стадо худоби на полонині", *дроб'єта* "вівці", *кошара* "тимчасово загороджене місце для овець", *зимарка* "будівля, де взимку зупиняються пастухи" та ін.: Цілу днину обходить маржину, годує, доглядає, доїть корови, гледже молоко, аж *вакар* з дива вийти не може (256); І він ходив і оберігав його, того барана і десятки, сотки інших *дроб'єт* (238); Він вибрався на ніч до *зимарки* (253).

Широко заманіфестована в повісті й гуцульська побутова лексика. Серед неї виділяються назви одягу – *киптар* "хутряна безрукавка", *сердак* "верхній короткий одяг з домотканого сукна, оздоблений вовняними нитками", *кресаня* "чоловічий капелюх з прикрасами", *гугля* "верхній одяг без рукавів", *гачі* "штани з домотканого полотна або сукна", *черес* "широкий ремінний пояс з кишеньками й пряжками", *ташка* "оздоблена орнаментом невелика шкіряна сумка, яку носять через плече", *лудинє* "одежа" та ін.: ‹...› нові чоботи, чорні вовняні *гачі*, білу сорочку, новий *киптар*, перевісив через плечі на один бік *ташку*, на другий – ріг з тютюном – оба пояси цятковані, затягнув на себе широкий *черес*, на шию закинув шовкову темну хустку – хотів сьогодні виступити у всій параді <...> (196); Над ліжком жердка, завішана *киптарями і сердаками* (193); А *лудинє: киптарі*, вишивані, старі й нові, жіноча *гугля*, чоловічі *кресані*, шапки, *гачі* ... всяке домашнє багатство (195). Засвідчені також і такі гуцульські діалектні назви їжі, як *бриндзя* "спеціально приготовлений посолений сир", *кулеша* "густа страва з

кукурудзяної муки, варена на воді", *гуслянка* "спеціально заквашене кип'ячене молоко", *буршник* "печений картопляний корж" та ін.: *Бриндзю* робить, завжди принесе йому тих кілька банок (245); Якраз викинула *кулешу* на кружок ‹...› (193); ‹...› він прогодує цілу родину тою ложкою молока та *гуслянки* (173).

Гуцульськомаркованими в повісті виступають деякі назви споруд господарського призначення і самого господарського начиння, таких, як *колешня* "приміщення для худоби", *шопа* "приміщення для зберігання сільськогосподарського реманенту, дров, тощо; повітка ", *оборіг* "повітка на чотирьох стовпах для сіна", *острова* " дерев'яний стрижень, на який складають сіно " та ін.: Вхід до загороди був з двох боків: зі сходу сонця вів із царинки, а на протилежному боці виходив на друге подвір'я, на якому колись стояли в *колешні* у зимову пору корови, ба й конина (175); Танасій пішов до *шіпчини* під хатою, вніс дров та приставив їх до ватри (266); <...> там зносять копиці до *острови* і закладають оденок (171).

З іншої побутової лексики назвемо ще *бесаги* "дві торби, з'єднані одним полотнищем, що їх носять перекинутими через плече", *ліжник* "домоткане ворсисте вовняне покривало з візерунком", *терх* "вантаж, який кладуть на коня": Василь тим часом скинув *бесаги* <...> (333); – Щось він ізніс тих *терхів!* (187).

Місце розгортання подій у повісті спричинило появу низки гуцульських діалектних слів на позначення природних географічних об'єктів, зокрема *вертеп* "яруга, заросла лісами", *стромина* "стрімкий берег, урвище", *бердо* "прірва, урвище, стрімкий схил гори", *грунь* "вершина гори", *кичера* "гора", *плай* "гірська стежка, дорога в горах", *грегіт* "каміння, кам'яниста місцевість", *гавра* "берлога": - Біс його бери, того барана, як він мене виводив сьогодні *вертепами* (238); - Пропало, як камінь у *стромину* (311); Вздовж ріки узбіччя

грунів були встелені царинками <...> (170); Сонце наближалось до *кичери* (169); Там, знов, *грегіт*, кам'яниста царинка, що сіна на ній не вкосиш <...> (170).

Гірські річки, потоки – невід'ємний атрибут гірського пейзажу. Тому цілком закономірним є використання у повісті деяких лексичних діалектизмів, пов'язаних із гірськими водними реаліями, гідротехнічними спорудами тощо, зокрема *габа* "хвиля на гірській річці", *гоц* "водоспад", *кашиця* "дамба з колод, укріплення берега від розмивання його водою", *фашиння* "укріплення берега від розмивання його водою з молодих гілляк, переважно смерекових", *бер* "кладка через річку" та ін.: *перен.* Долини між горами і потоки в таємній пітьмі, верхи гір сріблилися в світлі, іскрилася на них снігова *габа* (312); Юра блукав своїм сумним поглядом по бистрих водах ріки, залітав думкою на кожну кручу, на кожний *гоц* <...> (191); Дараба надлетіла і з усієї сили вгатила в *кашицю* , що на ній стояла *бер* (394).

Не обійшовся письменник і без гуцульських діалектних найменувань осіб. Це деякі назви спорідненості *дєдя* "батько", *неня* "мати", *стариня* "батько з матір'ю": – Не треба вже гіршого криміналу, як той, що мають мої *дєдьо* й *неня* за ввесь свій вік (208). Також окремі назви осіб за їх професійною діяльністю – *побережник* "лісник", *злісний* "лісничий", *шандар* "жандарм": <...> щоби *злісний* зайшов з *побережниками* й робітниками та й лише сіянку засіяв (334). Гуцульську неповторність і самобутність підкреслюють такі діалектні назви осіб, як *легінь* "парубок", *легіник* "здрібніло-пестливе до *легінь*", *молодєк* "юнак", *любас* "коханець", *годованець* "утриманець, вихованець", *челядина* "один із дітей" та ін.: "Василю… що ти, *легіню*, надумав?.." (271); То, ади, якби якийсь *молодєк*, що то зроду не був у бутині, але Іван ходить було бутинами водно (337); Як ти, Докійко, ціле життя не зі мною жила, але з своїм *любасом*, із Николайком (261); Як би то не вік, прийняв би собі *годованця*, зробив би з

нього господарську дитину (216).

Мовна картина гуцулів репрезентована низкою діалектних слів у ділянці тваринного й рослинного світу, деякі з них використані в повісті, зокрема *котюга* "собака", *гадина* "гадюка", *шкап'є* "кінь", *маржинка* "худоба", *пструг* "форель", *головатиця* "лосось дунайський, таймень", *гаджуга* "молода смерека або ялина", *буришка* "картопля" та ін.: – То той *котюга* Іван, Василів дєдьо (340); "То як моє *шкап'є*, – думає собі Юра, – несе повні терхи афин <...>" (190); <...> хіба що *маржинку* паси (170); <...> перейдеш або лишишся навіки в крутіжі й годуватимеш своїм білим тілом *пструги й головатиці* (191); Як під вечір темрява пов'яже вершки *гаджуг*, <...> від кичери віє повільним мовчазним подихом (170).

У повісті знайшла відображення й гуцульська метеорологічна лексика. Такі слова, як *верем'є* "добра погода", *мричі* "мжичка, туман", *плова* "злива", *оркан* "ураган", *пластовець* "лапатий сніг" та ін. виразно вказують на гуцульську прив'язаність наратії: Йому поклонитися треба, а ще й подякувати щиро господонькові святенькому, що дав таке *верем'є* (173); З нутра лісової пущі добуваються затаєні в ній *мричі* ‹...› (237); <...> це скажений *оркан* пролетить над його головою <...> (224); Врешті посипав рівномірно густий *пластовець* (349).

Поодинокими гуцульськими діалектними лексемами репрезентовані семантичні групи музичної, медичної, соматичної лексики, такими, як *флояра* "довга сопілка без денця", *трембіта* "духовий інструмент – дерев'яна труба (до 3-х м довжини, зроблена зі смерекового дерева, обвита березовою корою)", *спинявка* "хвороба, на яку хворіє худоба", *чиколонок* "суглоб пальця", *рам'я* "плече": І йшов мовчки, понуривши голову, з *флоярою* під пахвою (238); А вслід за ними летіли вниз по узбіччі верху тужливі звуки *трембіти* (338); Чути, що кидається сусідніми селами *спинявка*.

Маржина дуже мучиться (361); *Чиколонками* витиснув глибокі борозни на своєму чолі (298).

Гуцульськомаркованими є деякі діалектні лексичні діалектизми з абстрактною семантикою, передовсім *путеря* "сила", *токма* "умова", *гриэка* "гризота", *причка* "випадок, пригода" та ін.: Нема *путері* (172); – Бери гроші! Я не маю ні з ким такої *токми*, щоб свій пай брати, як не буде вже з чого (308); ‹...› не мав би ні жалю, ні *гриэкі* (261); Такому найлегше трафиться *причка* (337).

Гуцульські лексичні діалектизми у повісті репрезентовані не тільки іменниками, яких найбільше, а й усіма іншими частинами мови. Серед дієслів – це *сокотитися* "берегтися, стерегтися", *кутатися* "поратися", *корняти* "будити", *гледжіти* "підквашувати молоко *тлєтом*" та ін.: Хлопчищів треба повчити <...>, щоб, як і старі, *сокотилися* і добре жили ‹...› (173); Параска *кутається* коло печі (193); – Допізна сидять, а рано, що їх секманич *корняє*, що їх *корняє* – ані в гадці (333); ‹...› доїть корови, *гледже* молоко <...> (256). З-поміж інших частин мови назвемо ще *варівкий* "небезпечний", *пудно* "лячно", *бизівно* "напевно, неодмінно", *домів* "додому", *гляба* "неможливо, годі", *вере* "невже", *май* "майже, трохи", частки й вигуки *мой* "уживається при звертанні до когось", *ко* "вживається при наказовій формі дієслова", *йой* "ой!", *клего* "вживається, щоб попередити про спуск дерева згори; увага, стережися!", *габов* "уживається як наказ лісорубам припинити спуск зрубаних дерев" і т. д.: ‹...› але й не *варівке* діло (184); Ви втікайте, як вам тут *пудно* (306); – То у вас *бизівно* завтра виплата? (309); Рад би вам помогти – та самі видите: *гляба* (367); Чи піти *домів*... (262); – Питали лише "*Вере* рубають" (283); – А йдіть-*ко* послухайте, що каже Василь (186); – *Йой*, що там того довгу! (178); "*Клего!.. Клего!..*" То був знак, що паде віковічна смерека до землі (333); Тут і там вплітався у загальний гомін ще й інший голос: "*Габов!..*" (333).

Вдалим прийомом використання рис гуцульського діалекту в мові повісті є неодноразові мовноетикетні формули привітань, стилізовані під гуцульські, пор.: – *Дужі*, Іванку? – питається старий дідок Єремій, наближаючись.

– *Гаразд, єк ви*, Єремійку?

– *Миром. Дужі*, Парасочко?

– *Мирно*, Єремійку. *Єк ви*?

– *Єк днували? Маржинка чи дужа*?

– *Бог святенький милує до якогось часу* (361).

Таким чином, важливим компонентом мови повісті А. Крушельницького "Рубають ліс" є гуцульські діалектні риси: у мові персонажів – деякі фонетичні, морфологічні, лексичні, в авторській мові – тільки лексичні. Різнорівневі гуцульські діалектизми виконують специфічні художні функції. У мові персонажів вкраплені різнорівневі діалектизми виконують характерологічну функцію, прикріплюючи їх до певного соціально-етнографічного середовища – селян-гуцулів з їхнім неповторним етнокультурним і господарським буттям. Лексичні діалектизми, використані в авторській мові, номінують реалії позамовної дійсності, для яких літературна мова не має своїх відповідників, або ж має, але діалектне слово протиставляється літературному як таке, яке більш адекватне і прив'язане до теми й сюжету художнього твору, забезпечуючи етнографічну достовірність повістування. Однією з прикметних особливостей використання гуцульських діалектних рис у повісті є авторське почуття міри їх уживання, внаслідок чого діалектизми, виконуючи важливі художні функції у творі, не переобтяжують його.

2. 7. Гуцульські діалектні риси в мові роману М. Козоріса "Чорногора говорить"

Одним із тих письменників, хто вдало використав гуцульський говір у художній мові, був М. Козоріс, на сьогодні ще маловідомий прозаїк, літературна спадщина якого заслуговує на пильну увагу як літературознавців, так і мовознавців. М. Козоріс народився у 1882 р. в Калуші на Івано-Франківщині. Закінчив Львівський університет. З 1919 р. живе в Києві, входить до літературної організації "Західна Україна". Писати почав з 1908 р., автор повістей "Село встає" (1929), "Степ" (1931), романів "Чорногора говорить" (1931) і "Голуба кров" (1932) та інших художніх і публіцистичних творів. У 1933 р. незаконно репресований. За деякими даними помер у 1937 р. в Казахстані [Арсенич 1971].

До гуцульської тематики М. Козоріс звернувся не випадково. Захворівши в 1907 р. на туберкульоз, він змушений був залишити стаціонарне навчання в університеті і "переїхати в село Криворівню у Карпати. Там він продовжує студії заочно і навчає дітей місцевого пароха, щоб заробити собі на прожиття. Тут же, у Криворівні, майбутній письменник ближче знайомиться з видатними діячами української літератури і культури – І. Франком, В. Гнатюком, А. Крушельницьким, О. Маковеєм, В. Доманицьким. Незабутні дні, проведені з І. Франком у Криворівні, дали Михайлові Козорісу ідейний заряд на все життя" [Арсенич 1971: 79]. За час свого перебування в Криворівні М. Козоріс не тільки глибоко пізнав гуцульську душу, соціальні проблеми гуцульського села, звичаї й побут горян, а й добре оволодів гуцульською говіркою.

У використанні гуцульського говору письменник виявив неабияку майстерність. Добрий знавець гуцульського говору, він щедро використав його виражальні

можливості передовсім у мові персонажів. При цьому М. Козоріс у мову героїв твору вводив окремі характерні стереотипні фонетичні й морфологічні гуцульські діалектні форми, гуцульську діалектну лексику щедро використовував як у мові персонажів, так і в авторській мові.

Із гуцульських діалектних фонетичних рис у мові роману "Чорногора говорить" засвідчені поодинокі.

Голосний *а,* незалежно від походження після м'яких приголосних та шиплячих переходить у *и, е: молодьику* (298), *дьидьивих* (298), *гульику* (297), *айик* (27), *честунок* (180), *йик* (180), *щисливий чьис* (107).

Шиплячі приголосні зберігають давню м'якість: *щьизник* (187). Послідовніше цю рису відбивають використані в романі коломийки: – Ой спьи люди та й у хаті, А я, май, не *хочью* (145); А у мене легіника Та й до дівок *щьистє* (22).

На місці звукосполучень *хв* в окремих словах вживається *ф*: *филею* (181), *фоях* (194).

Окремими словами репрезентовані ще такі гуцульські фонетичні діалектні риси, як звукосполучення *ер* на місці колишнього *ръ* між приголосними, утинання початкового *х* у похідних словах від *хрест*: *кервавиці* (28), *рщений* (279), *рщіння* (180). Це також перехід *л* у *в* після голосного та *дз* на місці *з*, однак ці риси засвідчені лише у використовуваних коломийках: А до щьистє тай до долі Коби ще *горівки*, У головці май весело, тогди лиш до дівки (22); У явора *дзеленого* широке май листє (22).

Мова роману "Чорногора говорить" фіксує лише окремі гуцульські діалектні морфологічні риси. Із словозміни іменників – закінчення *-и* у родовому й місцевому відмінках іменників III відміни: *крови* (29). Гуцульська діалектна морфологія займенників репрезентована поодинокими енклітичними формами в

родовому відмінку та редуплікованими формами: помилуй *ні* (262), ніколи *ті* не му видіти (280); *тота* (126).

Мова персонажів роману засвідчує також гуцульські діалектні форми майбутнього часу, утворені з інфінітива і препозитивних особових форм допоміжного слова *йати* та форми минулого часу, які є залишками давнього перфекта, з фонетично зміненими особовими формами колишнього дієслова *быти* в теперішньому часі, що можуть вживатися окремо від дієслова – давнього дієприкметника на *-лъ, -ла, -ло*: *му тішити* (164), *не меш видіти* (280), *ме лупитися* (27), *мемо балакати* (246), *мут іти* (282), *був-сми* (183), аби-*смо були* (107), аби-*сми* си *розвеселили* (280). Ще одну гуцульську діалектну рису словозміни дієслів – втрата кінцевого *т* у закінченнях 3-ої особи множини дієслів теперішнього часу II дієвідміни – відбито у використаній коломийці: - Ой *спьи* люди та й у хаті ‹...› (145). Більш-менш послідовно засвідчено редукцію кінцевих ненаголошених складів у кличному відмінку передовсім власних імен: *Явдо* (253), *Пара* (131), *Йва* (55), *Мико* (120), *хло* (299).

Основу використаних у мові роману "Чорногора говорить" гуцульських діалектизмів становлять все ж таки лексичні, однаковою мірою поширені як у мові персонажів, так і в авторській мові. Як і в більшості художніх творів на гуцульську тематику, тут добре репрезентована побутова лексика. Із гуцульських діалектних назв одягу, взуття та прикрас вжиті номінації *лудина* "одяг, вбрання", *черес* "широкий шкіряний пояс з кишеньками і пряжками, перев. оздоблений", *гачі* "штани", *петек* "вид короткого одягу з домотканого сукна для чоловіків і жінок", *крисаня* "чоловічий повстяний капелюх з прикрасами", *букорія* "шкіряний вузький пояс; мотуз", *киптар* "хутряна безрукавка (перев. з орнаментом)", *гугля* "верхній одяг без рукавів у вигляді накидки з капюшоном, виготовлений із

білого домотканого сукна; використовувався переважно як весільний одяг молодої", *мантля* "шинель", *сердак* "верхній короткий рукавний чоловічий або жіночий одяг з домотканого сукна, оздоблений вовняними нитками", *фантя* "одяг", *капчурі* "високі вовняні шкарпетки, в'язані різнокольоровими нитками", *пацерка* "намистина", *чільце* "весільний головний убір молодої", *бовтиці* "прикраси на чоловічому капелюсі у вигляді пучків кольорових ниток", *трисунки* "прикраса на чоловічому капелюсі з кораликів, насилених на волосині", *когут* "прикраса на крисані з півнячого пір'я", *агалян* "золота або срібна стяжка", *бинда* "стрічка" та ін.: ‹...› сама вбрала святочну *лудину* і пішла до церкви (230); Витягав з *череса* паперову десятку і мняв у пальцях (26); Стариня і гості у нових *петеках*, *в крисанях* і перах, у черлених *гачах* ‹...› (22); ‹...› а жінки в шовкових хустках, в цяцькованих *киптарах* ‹...› (22); За скрипишниками княгиня, на білому коні, у білій *гуглі* ‹...› з блискучим *чільцем* на голові (21); А людей прибувало, пів канцелярії заступило, а все в *сердаках* та постолах, та все сягають рукою по гроші (198); ‹...› вишивала нові *капчурі* (80); ‹...› чула, що привезли з Косова *пацерки* ‹...› (57); Аді, на крисані тих *когутів*, що десь з Гамерики. А *трисунок*, *агалянів*, а *бовтиць*, а червачків, що й *крисані* не видно (151); Легкий полонинський вітер завіває довгими різнокольоровими *биндами* ‹...› (23).

Іншою семантичною групою в межах побутової лексики, широко використовуваної в романі "Чорногора говорить", є назви їжі, страв, продуктів харчування, зокрема *боришник* "хліб з картоплі, змішаної з крупами", *грис* "висівки", *логаза* "ячмінна крупа", *солонина* "сало", *драглі* "холодець", *бриндзя* "спеціально приготовлений для зберігання посолений сир", *буджениша* "копчене м'ясо", *бануш* "густа страва з кукурудзяного борошна, зварена на сметані", *будз* "овечий сир зі свіжого молока у формі кулі",

чир "рідка страва, переважно з кукурудзяної муки", *кокуц* "спеціальний обрядовий невеликий виріб тіста", *джорина* "шкварок", *гусльинка* "спеціально заквашене густе кип`ячене молоко", *віктуали* "харчі", *боришка* "картопля", *покушка* "шматок калача в мисці, що їх їдять присутні на похороні", *гарак* "ром" та ін.: ‹...› вони лупину *боришки* з *грисом* мішають та такі *боришники* печуть (148); Харчі я вам буду доставляти в рахунок платні: кукурудзяну муку, *солонину*, *логазу*, що схочете ‹...› (99); Випила, брала пальцями *бриндзі*, закушувала (182); ‹...› я вам і скорому і *будженинки* дам, усего (44); Принесла вам, дьидю, трохи *бануша* (42); Під пахою ніс у платку *будза* ‹...› (195); ‹...› *чир* можна було варити ‹...› (223); Тепер вони почорніли й похилилися, як тота стара Лимбавка, що то сама проживає в старій, розваленій халабуді та живе тими *кокуцами*, що за ті отченаші їй люди дають (113); – Коби вже, коби, – зітхали люди, – а то скорому ні крихти, вже тогідня *гусльинка* давно минулася, вже нема ні зерна *бриндзі*, а калюх голодний скорчився як *джорина* й хоче своєї правди (159); – А як з *віктуалами?* Зіндель давав вам (223); ‹...› давав людям *покушку* (279); В корчмі казав дати собі пива з *гараком*, закуску і розсівся за столом (302).

Вживаються і назви кухонного та хатнього начиння, такі, як *гердьив* "баняк", *пугарчик* "чарка", *гальба* "кухоль", *кулешір* "тут горщик, у якому варять кулешу", *дранка* "стара, подерта сорочка", *ліжник* "домоткане ворсисте вовняне покривало з візерунком", *раква* "кругла дерев'яна посудина з покришкою для масла або бринзи" та ін.: – *Гердьив* не митий від вчера і *кулешір*, пометиньи по коліна ‹...› (262); А в Миколи кров стукотіла вже живо, бо випорожнював другу *гальбу* з гараком (305); Але газдиня мене мало з хати не вигнала, бо *кулеширa* не могла відмити від того кляйстру (224); ‹...› наміщувались на м'яких *ліжниках* ‹...› (29).

Поширені також назви предметів господарського призначення. З-поміж них *курмей* "шнур, мотузка", *цвайка* "скручене галуззя молодої смереки, яким прив'язується дараба до берега", *тертіло* "речі, спорядження, приготовлені для лісоруба", *дзьобня* "невеличка торба з вовняної тканини, полотна чи шкіри, яку носили через плече", *тайстра* "полотняна або вовняна торба, яку носять через плече (перев. для харчів)", *бесаги* "дві торби, з'єднані одним полотнищем, що їх носять перекинутими через плече", *бербениця* "дерев'яна посудина видовженої форми з двома днами для зберігання продуктів (перев. молока і бринзи)", *тарниця* "дерев'яне сідло", *баламут* "торба для годівлі коней" та ін.: ‹...› прив'язав його хто до него міцним *курмеєм* і він не може відірватися (316); До середини носили сіно й встелювали легво, вносили бесаги, *тертіло* та приладдя (117); Тоді нарід завмер, люльки помандрували з рота до *дзьобні* і всі повитягали шиї та слідкували за єгомостем (58); ‹...› поклали на коліна *тайстру* й харчували (56); А його жінка *бесаги* на плечі та й до мене (108); ‹...› везла дві *бербениці* бриндзі, що були прив'язані по обох боках *тарниці* (82).

Гуцульські діалектні назви мір та грошових одиниць репрезентовані лексемами *гелетка* "міра, що дорівнює 25 кг", *корець* "центнер", *порція* "чарка; певна кількість чого-небудь", *око* "міра рідини, один літр", *морг* "міра земельної площі, що дорівнює 0,56 га", *кватирка* "міра рідини, 1/8 літра", *банка* "гульден", *грейцір* "австрійська розмінна монета", *ляльки* "паперові австрійські гроші", *феник* "дрібна австрійська монета, пфенінг" та ін.: Те, що брав цілими *кірцями* та *гелетками*, то ще десь там карбував та й то не все ‹...› (187); П'ють *порції*, або й цілі *ока* на той заробіток, що буде взимі (97); Залишилось усього коло чотириста *моргів* гірської землі з поганим лісом і поганими пасовиськами (78); ‹...› цідив *кватирку* й дивився з-під лоба

на Миколу (67); ‹...› *банка* – це великі гроші (99); - Продам, чому би ні, можна: даєш десять тисяч і бери. Менче ні *феника* (175).

Впадають у вічі гуцульські діалектні назви частин тіла. Це *твар* "обличчя", *калюх* "шлунок", *тирба* "кров", *гемба* "рот", *чиколонки* "суглоби", *ремена* "плечі : ‹...› зглядалися на святі *тварі* (34); – Бодай його... Пізнати зараз ненаїсний *калюх* (41); Я тобі дам суку, що тебе *тирба* обіллє (265); А то як тепліше, то й їсти так не хочеться, а як холодно, то тільки й дивишся, чим би *гембу* напхати (149); – Ой розіб'ю я тебе, бігме розіб'ю, аби мав *чиколонки* до крови ослутити, – грозив цьому каменеві (293).

Гуцульську мовну картину світу увиразнюють діалектні назви рослин, тварин, птахів, риб, такі, як *гаджуга* "молода смерека", *чічка* "квітка", *боришка* "картопля", *підойма* "підлісник", *йирка* "вівця", *маржинка* "велика рогата худоба", *котюга, пирга* "собака", *кап* "мисливська собака", *ватула* "ялова вівця", *галиця* "змія", *потьи* "пташка", *пструг* "форель" та ін.: А темні *гаджуги* з білими чубами стояли як закаменілі й дивилися на біле море (249); На ній він садив *боришку*, сіяв овес ‹...› (173); Недаром то на цих верхах *підойма* росте (87); Аді, як мені дали п'ятсот *йирчат* і тридцять штук *маржини* гнати в полонину, ‹...› я нічо собі пігнав, як на мотузку, і всім дав порядок ‹...› (120); А вона зачиниться в колибі, дві *котюги* як вовки з нею, і ніяк до неї не доберуться (123); – А надовго? Аді, прийдуть жандарми, аді, будуть гнати за тобою, як *капови*, будеш тікати вічно ‹...› (314); *перен.* – А тота *галиця* де? Га? (47); *у порівн.* Але як ми та й гуцули брали драні бесаги на плечі й костурі в руки та так, май, незамітно, по одному, як ті *потьита*, що по одному даві з гнізда вилітають (317); *у порівн.* ‹...› і стрибали так високо, як *пструги* (159).

Засвідчено деякі гуцульські діалектні найменування споруд, загорож, їх частин – *колиба* "житло пастухів у

полонині, лісорубів", *царок* "відгороджене місце в хліві (рідше у хаті) для молодих тварин", *струнка* "вузький прохід у кошарі, через який пропускають по одній вівці для доїння", *ворина* "жердина для огорожі", *ворииня* "огорожа з ворин", *пріело* "частина огорожі", *варцава* "лутка" та ін.: Як ущухла сніговиця, рубачі кинулись робити *колиби* (116); *у порівн.* Мотикався з снігом, що грубою плахтою впав на шлях і перепускав думки, як вівці через *струнку* (258); І тепер вона сарною кинулась на двір, злопотіла фартухами, що били по литках, лізла мерщій на найвищу *ворину* ‹...› (25); Параска наче відновила хату, він попідправляв *пріела* в ворині, маржинка в полонині, боришки посадили та ячменю посіяли, якось було б... (190).

Місцевість, де розгортаються події в романі, спричинилась до використання низки гуцульських діалектних загальних назв географічних об'єктів, зокрема *кічира* "гора", *грунь* "вершина гори", *плай* "гірська стежка, дорога в горах", *грегіт* "кам'яниста гора", *герла* "яруга", *облаз* "дорога, стежка, що йде по самому краю прірви, попід стрімку скелю", *царинка* "обгороджений шматок поля або сіножаті" та ін.: А як доходили до Зеленчуків, то сонце сіло вже на *кічиру* (236); А он його *грунь*, а на ньому темною плямою розсілася Миколова хата (310); Тріснула дверима й поплелася *плаєм* (33); – Ну, а гуцулові, як маржина не ведеться, то все одно, як кінець. Що, *грегіт* йому вродить (257); Всі перелякані грізним покликом, зривали з хребтів білі перини й кидали ними вниз в найглибші *герла*, бо стидалися, що спізнились (13).

Ряд гуцульських діалектизмів – це назви водних об'єктів та гідроспоруд, такі, як *габа* "хвиля", *гоц* "загата через ріку для відведення води в бічний рукав", *кашиця* "плетене укріплення берега на річці", *грузь* "в'язке болото, трясовина", *калабаня* "калюжа": ‹...› очі дивились весь час на *габи* на Черемоші ‹...› (56); Верхи дрімають у мряках, а

Черемош шумить і переливає через *гоц* срібну, блискучу хвилю (70); Не бачите, як вони *кашицями* стиснули мої боки, що мені й дихнути тяжко, не то що погуляти на волі? (18).

Із виробничої лексики у романі "Чорногора говорить" засвідчена гуцульська діалектна лісорозробна, бутинська та лісосплавна лексика пор.: *бутин* 1) "лісорозробка, лісові роботи", 2) "лісова ділянка, яка призначена на зруб", *трачка* "лісопильня, тартак", *ковбок, кадовб* "відрізаний кусок дерева, колода", *ризи* "жолоб з колод, по якому спускають згори зрубаний ліс", *чуфлинка* "залізний гак, який вбивають у колоди і за який чіпляють орчик", *корчуги* "короткі сани для перевезення деревини", *кімак* "кусок колоди", *дараба* "пліт, збитий з кругляків, який сплавляють по річці", *керма* "кермо на дарабі", *балта* "окрема секція, частина плота, сплаву": Скажіть, ви наймаєте в *бутин* людей? Мені кажуть, що ви взяли *бутин* в Дземброні (93); Появлялись якісь барони, що купували великі ліси й полонини, що будували *трачки* ‹...› (76); Цугарі увихаються, але для тих *ковбків*, що лежать на узбіччі, треба буде робити *ризи*, щоб зігнати їх вниз (118); Через днів два-три з'явилися цугарі з малими *корчугами*, з насиленими на шнури, або на ланцюги *чуфлинками*, що вдаряли один в одного і дзвеніли, як дрібні дзвіночки (117); Ви самі бачите не раз і не два, з якою лютістю кидаю *дарабами*, скільки їх потрощив під Сокільським (18); А він собі *кермою* ріже шумний Черемош ‹...› А *балти* так аж гнуться, аж скриплять, але йдуть-пливуть, бо годний керманич править (165).

Гуцульську автентику добре передають діалектні назви осіб. Серед них виділяються назви спорідненості і свояцтва – *дьидьо* "батько", *старина* "батько й мати", *вуйко* "дядько, брат матері": Вона враз лазила. А я був дитині і за маму, і за *дьидю* (38); А позаду ціла весільна дружина. *Старина* і гості

‹...› (22); Мушу тебе продати *вуйкові*, або кому може скоріше викохаєшся (164).

Гуцульськомаркованими є назви осіб за родом діяльності, професією – *цугар* "візник, що возив дерево при лісорозробці взимку", *скрипишник* "скрипаль", *раубшіц* "безпатентний мисливець", *керон* "бригадир на лісорозробках", *таксатор* "оцінщик", *меценас* "адвокат", *баришівник* "перекупщик, перепродувач" та ін.: *Цугарі* вбивали чуфлики в стовбурі, зв'язували по кілька разом, стягали їх вниз – до дороги й складали на великі купи (117); *Скрипишники...* А руки бігають судорожно, пальці дрібонять, а смик по скрипці вихилясом, скобоче регітливі струни ‹...› (20); Ти *раубшіц* і знаєш, що припертий в глухому місці олень кидається наосліп на стрільця (314); – А *керона* вже наймили? (93); – Тільки ви, – продовжував Владзьо, – маєте завтра довідатись в суді, які назначені *таксатори* і маєте умовитися з *таксаторами*, щоб оцінили не вище, як півтори тисячі (274).

Типово гуцульськими є назви осіб за віковими особливостями *легінь, флекив* "хлопець, парубок": Він тепер геть подався... *Легінем* був такий чворсткий та черлений ‹...› (156); – А це чий такий *флекив*? (239). Діалектні назви осіб за соціальним станом – *газда* "господар", *газдиня* "господиня": – А ви, Миколо, *газдик*, що дай боже, таких багато (100); Звичайно стара *газдиня* перша встає (12).

З-поміж гуцульських діалектних назв осіб поодинокими номінаціями поза відзначеними семантичними групами використано також *любас* "коханець", *любаска* "коханка", *чельидина* "жінка": Не прогуляла маєтку, бо був би руки ослутив, але пропила з *любасами* немало (32); А сусід дальше торочив: – Ото він зразу по *любасках* і по корчмах, то ніби раз здурів (153).

Засвідчені також гуцульські діалектні оцінні назви осіб – *фльондра, льирва, кальвін, батяр, сарака*:– Ти, *фльондро*,

не бреши ‹…› (147); – А тобі, *льирво* паскудна, зась від мене (110); – Десь почки чи легкі їй відбив. От *кальвіи* (281); Ой знаю я того *батяра* (121); Підемо, *сарако*, а то там маржина (65). Гуцульські обрядові назви осіб, використані в романі, – *князь* "молодий (на весіллі)", *княгиня* "молода": За нею *князь* на сивому огері, що перебирає гарно ногами, як дівка в танку (21); За скрипишниками *княгиня* на білому коні ‹…› (21). З гуцульських діалектних демонічних назв вжиті *єрена* "лісова дівка, що гуцулів заводить у безвісті", *щьизник* "чорт", *мольфар* "чарівник": *перен*. За єдвабну хустку й за запаску запише душу *щьизникові* (38); А мені мій дьидя ‹…›, що був *мольфаром* і знали його по усій верховині, казав: Аби ти сину трьох речей не робив (298).

Ряд гуцульських діалектних слів, використаних у романі, становлять номінації абстрактних понять, такі, як *токма* "угода, домовленість про купівлю-продаж", *путерія* "сила", *пізма* "злість, гнів", *туск* "сум, туга", *посиджіння* "сидіння при небіжчикові вночі", *термета* "виклик до суду", *припочивок* "короткий відпочинок", *патороч* "клопіт, неприємність", *фудульність* "зухвалість", *фляуза* "ганьба", *абомовня* "луна", *денькова* "поденне", *форшус* "завдаток, аванс", *причка* "випадок", *трунок* "отрута", *пошанівок* "пошана", *хосен* "користь, вигода", *гешефт* "бізнес", *шильдвах* "варта" та ін.: Ти, хлопчище, потокмися, бо навіть паршива *токма* краща за золотий суд (209); – Ти не бійся, бо я можу тебе боронити, поки в мене *путері* стане (251); Таку маю *пізму* на його, що раз… (186); Такий мені *туск*, що сказати не можу (121); Та коби де *посиджіння*, коби весілля, а до роботи, ого… (152); А тоді тобі і суди, *термета* і так тебе стерметують, що дихати нема як (197); Ой смійся, *припочивочку* мій пишний та солодкий (164); А тепер на таку велику біду та на такі *паторочі* гляба тобі помогти (210); *образи.* ‹…› на підкручених вусах гойдається легінська *фудульність* (21); А я вас прошу, єгомостику, не

робіть мені такої *фляузи* на старі літа (27); Це не те, що ви йдете на *денькову* і хтось там буде настигувати (98); За *форшус* вам нічого боятися (94); – Ти чув, Лесю, яка йому *причка* сталася? (154); Він ловив її рукою за шию, нагинав на свої коліна і цілував розпалені *трупком* уста (66); Кому *хосен*, тому нехай буде й клопіт (109); І які тепер *гешефти*, – нехай бог боронить (207).

Поодинокими гуцульськими діалектними номінаціями представлені назви хвороб (*франца* "сифіліс"), будівельних матеріалів (*гонт* "покрівельний матеріал у вигляді дощечок довжиною 60 см", *драниці* "колота дошка (довжиною до 1 м) для покриття даху", погодних явищ (*мрич* "мжичка, туман"), *пор.* також *ватра* "вогонь", *шкабря* "тріска, скалка", *симбриля* "заробіток, плата за найману працю"), *бабинець* "місце в церкві, де стоять жінки", *пометини* "сміття" та ін.: А Потьикова Марічка ‹…› її точила вже *франца* і на носі була вже ямка з червоним струпом (241); А в кого є готові *драниці* та *гонти*, нехай привезе (60); *у порівн.* А в хаті вічно так, як коли б та вечірня *мрич* з верхів та сплила через вікна й двері у хату і заступила все світло і не можна її вигнати (228); *образн.* Колись, бувало, журився, вадився, а тепер вже в старих кістках погасла *ватра* ‹…› (37); А як нині у панича наймити беруть на рік двадцять п'ять або тридцять банок *симбрилі* то що? (99); А молодь вже в *бабинці* запалила лице усміхом гарячої крови і з реготом переступала через поріг (29); – У них чильдина і за *пометини* не варта (43).

Гуцульські лексичні діалектизми в романі "Чорногора говорить" репрезентовані й іншими частинами мови. Серед прикметників назвемо *бізівний* "сильний, здатний до чого-небудь", *инцинатий* "лютий", *трудний* "стомлений", *говорний* "зарозумілий, пихатий", *чворсткий* "здоровий, кріпкий", *мипіпкий* "малесенький", *фацарна* "гордовита, зарозуміла", *дужий* "здоровий", *черлений* "червоний",

уритний "прикрий, вередливий", *маркотний* "сумний, незадоволений", *файний* "гарний, вродливий", *цундравий* "обдертий, обірваний", *фудульний* "зарозумілий, гордовитий", *фіглявий* "хитрий" та ін.: Широкими плечами здержував спокійно товпу, що натискала на його й говорив до сусіди, що не боїться нічого, бо свідки у нього добрі й *бізівні* (214); – Ну й *инцинатий* мороз ‹…› (136); ‹…› покотом лежали, *трудні*, як ковбки в лісі (127); – Слухай, Явдо, не будь *гонорна* і відчини, бо нещастя буде… (124); Легінем був такий *чворсткий* та *черлений* ‹…› (156); – Я була їй ненею і тішила її та сокотила, як була *мипіпка*, як мусіла її за руку водити (85); ‹…› вона була така *фацарна*, що приступу до неї не було (126); Ци *дужі*, Параско! (71); Чого ви, Миколо, такі *уритні*?.. (65); Старий Лесьо вернув з полонини додому *маркотний* (80); Коби тобі ще молоду та *файну* дівку, то казив би ся як баран у полонині (82); Ніби ми вже не прошьики, не такі бідні і *цундраві* (317); Бо ти ще легінем був такий *фудульний*, як той орел ‹…› (300); Оце *фіглява* була жінка (108).

Велику й різноманітну за семантикою групу гуцульських діалектизмів, використаних у романі "Чорногора говорить", становлять дієслова. З-поміж них виділяються *сокотити* 1) "пильнувати, стежити", 2) "доглядати", *штрикати* "стрибати, скакати", *чередувати* "чарувати, чаклувати (перев. відбирати у корови молоко)", *бізувати* "могти, бути в силі", *гинцувати* "знущатися", *марикувати* "міркувати", *токмитися* "домовлятися", *цугарити* "працювати візником при вивозі лісу взимку", *ослутити* "відбити, скалічити", *вадитися* "сваритися", *харчувати* "їсти, споживати", *корньити* "будити", *корпати* "збирати, заощаджувати", *тьимувати* "пам'ятати", *фаринити* "обдурювати, ошукувати", *суравитися* "норовитися", *кутатися* "поратися", *терметувати* "подавати на когось в суд", *пазити* "пильнувати, стежити",

глаїти "заспокоювати" та ін.: А вона як свисне на котюг, що маржину *сокотили* ‹…› (123); А потім *штрикнув* через окіп і пішов шляхом (302); – Та де ми *бізуємо* все це видержати? ‹…› (257); ‹…› цілий день *гинцує і гинцує*, дихати не дає (120); Газди *марикували* собі, що дві банки на пилу замало ‹…› (105); Тоді Дзіндзіль вербує людей, *токмиться* з ними ‹…› (97); ‹…› треба буде їхати в бутин *цугарити* (97); ‹…› аби цей камінь не зачепив її і не *ослутив* (88); – Бив уже чоловік? – Ні ще. – А *вадився*? – *Вадив*. – Та що? (40); Як *похарчували* ‹…› (56); – Другі газди поночі не волочуться, але припочивають і не *корньиють* чельид поза північ (48); Старий ціле життя *корпав*, а як клапне, все пропаде, розберуть, проп'ють (42); ‹…› *тьимувала* би до гробової дошки (44); Як його Дзіндзіль не *обфаринить*, то може викрутиться (154); – Го-го… Як жінка *зсуравіється*, то гірше, чим десять кобил… (126); Як вернулася, допізна *куталася* біля маржини (146); Аді, *терметує* і *терметує* й хто його знає, що ще буде (233); Бо якби він *пазив* своєї хати і свойого газдівства, то чужі котюги не забігали би на його подвір'я (138); Газди *глаїли* і Дзіндзіля, і Миколу (212).

Гуцульськістю позначені деякі прислівники, що вжиті в романі, такі, як *банно* "сумно", *набізівно* "напевно, неодмінно", *маркотно* "ніяково, моторошно", *пудно* "лячно", *не гія* "не треба", *гляба* "годі, неможливо", *вере* "справді", *даві* "дуже рано", *тогід* "минулого року", *домів* "додому", *навкірки* "наперекір, навмисне", *неонімки* "не хотячи", *файно, красно* "гарно, добре" та ін.: – Якось мені так жаль Параски, так *банно* за нею ‹…› (31); А телицю завтра сам *набізівно* приведу ‹…› (27); – А аби вам не було *маркотно*, то я завтра вам приведу річну телицю (27); Так уже, Лесю, погано стало на світі, що й дивитись *пудно* (151); Я раз присягав жінці, і другої мені *не гія* (39); ‹…› криве дерево *гляба* направити (156); – Ба, ци *вере* діждемо? (318); ‹…› завтра *даві* скорньиєшся, то будемо говорити (147);

Давненько, як бачив її, ще десь *тогід* (82); Треба йти *домів* (42); Аби я *неонімки* що вповів, то ти все мені мусиш *навкірки* (85); ‹…› все буде *красно* та *файно,* та й могоричу вип'ємо (212).

М. Козоріс у романі "Чорногора говорить" використовує гуцульські діалектні службові частини мови. З-поміж часток – це *май, -ко,* яка вживається при наказовій формі дієслова або з вигуком *ану* та *такой, прецінь, ба, байик*: ‹…› трішки, *май,* інакше було (152); – Встань-*ко* та запитайси ‹…› (282); – Ану-*ко*, Миколайку, а дай-но сюди честунок ‹…› (180); – Кажуть, його дьидя дуже хворий, *такой* дуже (42); У вас є *прецінь* умова (208); – *Ба*, ци приймете? (180); – *Байик!* Сидиш коло нас... Але ж і ми не вічні (165).

Із гуцульських діалектних сполучників використано *гей, гейби* "ніби", *ци* "чи", а з вигуків – *мой, аді*: ‹…› виставив з пеленок таку ногу, *гей* чічка, то твій має бути честунок ‹…› (181); Січуть так дрібно, так мелодійно, *гейби* золотими кульками кидав хто ‹…› (20); – Слава-су , *ци* дужі, дьидю? (40); *Мой*, Пара, видиш, то моя любаска (251); – *Аді,* вже недалеко... (250).

Мова роману "Чорногора говорить" фіксує й ряд діалектних фразем, зокрема *встарчитися в слові* "додержати слова", *смага би тя вбила* "побажання смерті внаслідок раптової хвороби, біди, нещастя", *в один гайташ* "постійно, раз у раз", *коміть головою* "стрімголов", *шляк трафив* "щез, пропав", *шукати прички* "безпідставно чіплятись до когось", *чорна година чепилася* "кого-небудь спіткало лихо, нещастя", *бери собі на саму* "пам'ятай", *зійти наніц* "утратити все, розоритися", *та й аус* " і все; кінець" та ін.: – Мушу *встарчитися в слові*, бо я газда ‹…› (30); Отвориш? *Смага би тя вбила*! (47); – А чого ж *в один гайташ* вадишся і вадиш (84); Чи такому Миколі ймити мене десь на плаю і пустити *коміть головою* в пропасть?

(272); – Ти, Мико, не *шукай* собі *прички* (49); – А то *чорна година мене чепилася* ‹…› (265); Варва, *бери собі на саму*, аби потім не каялась (85); Та й нарід *зійшов* так зовсім *наніц* (151).

Таким чином, М. Козоріс у романі "Чорногора говорить" уміло скористався художніми можливостями гуцульського говору. Письменник у мову персонажів увів лише окремі, стереотипні для гуцульського говору, фонетичні й морфологічні діалектні форми. Різноманітна гуцульська діалектна лексика та фраземіка поширені як у мові персонажів, так і в авторській мові.

ГУЦУЛЬСЬКИЙ ГОВІР У РОЛІ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

3. 1. Гуцульський говір в мові новел О. Манчука

На особливу увагу заслуговують ті художні твори, в яких не тільки в мові персонажів, а й у авторській мові послідовно використовується гуцульський говір. Такими є новели Онуфрія Манчука, про якого мало що відомо пересічному читачеві та й з фахівців далеко не кожен знайомий із його творчістю. Досить скупі відомості з його життєпису. Через те спочатку кілька слів про нього. Онуфрій Манчук народився в присілку Верховини Підкринта 1899 року. У час формування українського війська в Галичині на початку XX століття вступив до лав УСС. Після війни повернувся до рідного села, працював у кооперативній молочарні "Маслосоюзу", був активним громадським діячем, діяльним членом "Просвіти" та "Сільського господаря". Захоплювався художньою літературою, писав вірші, короткі оповідання, новели на гуцульські теми. Дещо друкував у тодішній галицькій періодиці. За даними Дмитра Дідушка, арештований енкаведистами 24 червня 1941 року в хаті свого сусіда Дмитра Семчука разом із дев'ятьма іншими газдами. Наступного дня, втікаючи від німців, енкаведисти замордували арештантів, чудом урятувався тільки один. Тіла мучеників знайдені у пивниці будинку НКВД в Жаб'є (тепер смт. Верховина) і поховані на цвинтарі біля Ілецької церкви. Однак донедавна ні родина, ні сусіди не признавалися, де поховані невинні жертви НКВД, а серед них – і Онуфрій Манчук, щоб не дати можливості сплюндрувати їх могили. Що вже говорити про його творчість, коли рідні й близькі могилу приховують. Однак часи змінюються, і незалежність України уможливила

торжество історичної справедливості. Із забуття ім'я за іменем повертаються несправедливо замовчувані, проскрибовані, звинувачені в несусвітних гріхах, хоч їх найбільша вина була в любові до отчої землі та свого народу. Онуфрій Манчук – один із тисяч. На початку 90-х років зусиллями Івана Гречка зі Львова, до рук якого потрапила авторська рукописна збірка новел, та Українського світового об'єднання гуцулів у видавництві "Гуцульщина" у Боффало вийшла у світ накладом тисяча екземплярів єдина збірка художньої прози Онуфрія Манчука під назвою "Жьиб'ївські новелі". Тут подано 13 новел - "Свєтий Юрій", "Заробок", "Фіглі", "Потішив", "Без свічьки", "Француз", "Лісова дівка", "Непростий мертвец", "Чєлідина", "Храм", "Право", "Дохторе", "Великдень" [Ман.]. Літературно-мистецьку цінність художньому доробку новеліста, його місце в літературному процесі першої половини XX століття визначать літературознавці. Нашу увагу привернула мова новел. Річ у тім, що вона явила собою особливий, малопоширений тип взаємодії літературної мови і діалекту, в даному випадку – гуцульського. Він характеризується тим, що місцева говірка використовується не лише в мові персонажів, що цілком вмотивовано й зрозуміло, якщо йдеться про необхідність часткового чи повного відтворення регіонально-етнографічних особливостей героїв твору, а й у авторській мові. Інакше кажучи, літературний твір повністю написаний місцевою говіркою, вона власне послідовно заступає літературну мову.

Основні особливості гуцульського говору, які послідовно відбиває мова "Жиб'ївських новель" О. Манчука, стосуються усіх рівнів мовної будови – фонетичного, лексико-семантичного, фразеологічного, морфологічного, синтаксичного. У ділянці фонетики вони такі.

Задньоязиковий звук *а* після передньоязикових приголосних, шиплячих, м'яких *р'*, *л'* та сполучень губних приголосних з *й* переходить у голосний переднього ряду *е*: *худєк* (Фр., с. 34), *шкап'є* (Фр., с. 34), *чєсом* (Ф., с. 22), *здоровє* (Ф., с. 22), *усскими* (З., с. 18), *порєдок* (Л. д., с. 40), *єк* (С. Ю., с. 12), *пєц* (Фр., с. 34), *кнєгиню* (Фр., с. 34), *гаркотєт* (Фр., с. 34).

У зворотній частці *ся* замість *а* вимовляється голосний *и*: *питасси* (Фр., с. 34), *роздівивси* (Л. д., с. 41); при цьому він може вживатися і у препозиції до дієслова: *си стелила* (Л. д., с. 40).

Голосний *і* з давнього *о* в новозакритих складах після губних приголосних вимовляється як *и*: *вин* (Х., с. 62), *пид* (З., с. 18), *видтак* (Ф., с. 22).

Початковий звук *і* вимовляється як *и*: *инче* (Ч., с. 55), *Иван* (С. Ю., с. 12), *играют* (З., с. 16), *ишов* (З., с. 16), *инак* (Л. д., с. 42).

Голосний *и* у вимові наближається до *і*, особливо послідовно в префіксі *ви*: *вірихтував* (Ф., с. 23), *корчіт* (Фр., с. 34), *вілагодив* (Фр., с. 35), *вігорала* (Л. д., с. 40).

Голосний *о* в ненаголошеній позиції переходить в *у*: *уна* (Ч., с. 54), *путуграфію* (Х., с. 61), *кутюги* (Х., с. 60).

Приголосні *ж*, *дж*, *ч*, *ш* вимовляються м'яко: *душя* (Л. д., с. 44), *нічь* (Л. д., с. 45), *чюдо* (Х., с. 60), *шє* (Х., с. 61), *хочю* (Фр., с. 34).

Передньоязикові палатальні приголосні *т'*, *д'* вимовляються як *к'*, *г'*: *кєгнет* (Х., с. 61), *гелетку* (Х., с. 61), *цугерки* (Х., с. 58).

Приголосні *с*, *ц* у кінці слова диспалаталізуються і вимовляються твердо: *мертвец* (Л. д., с. 45), *скос* (Фр., с. 36), *усу* (Фр., с. 36), *воробец* (Ч., с. 56), *дес* (С. Ю., с. 12).

Звукосполучення губних з *j* не має епентетичного *л*: *дивюси* (Фр., с. 36), *справєли* (Л. д., с. 40), *любєт* (Х., с. 61).

Звукосполука *шч* внаслідок асиміляції вимовляється як *шш* або як стягнений *ш: мушшіне* (В., с. 75), *свишшєт* (Фр., с. 34), *хрешшюси* (Фр., с. 36), *шош* (Н. м., с. 48), *пишшєстє* (Д., с. 69), *шс* (В., с. 72).

Щілинний *с* переходить у суфіксі *-ськ-* у *ц*: *ворохтєнцкий* (Фр., с. 61), *бабинцкого* (Д., с. 68), *панцкої* (Х., с. 61).

Приголосний *р* у кінці слова палаталізується: *паламарь* (С. Ю., с. 13), *цвинтарь* (П., с. 28).

Звукосполучення *лт* внаслідок асиміляції переходить у довгий *н*: Я *ретенно* (С. Ю., с. 14).

У похідних від слова *хрест* приголосний *х* зникає: *иршсних* (Л. д., с. 44).

Приголосні звуки перед голосним *е* із давнього *-ьје* не подвоюються: *житє* (З., с. 18), *співаня* (Л. д., с. 40).

Звукосполука *мл* внаслідок асимілятивної назалізації вимовляється як *мн*: *земню* (Л. д., с. 45).

Якщо зважити на те, що правописні можливості без застосування спеціальної фонетичної транскрипції обмежені щодо фіксації діалектних звукових особливостей, то маємо доволі повну й точну характеристику вокалізму й консонантизму верховинської говірки першої половини XX століття.

Більш повно в новелах О. Манчука відбиті граматичні й лексико-семантичні особливості гуцульського діалекту.

Із морфологічних говіркових рис засвідчені такі.

Іменники I відміни, а також узгоджувані з ними прикметники та займенники в орудному відмінку однини мають закінчення *-ов, –ев*: *колибєнов ватров* (З., с. 16), *сокирков* (З., с. 16), *удовицев* (З., с. 16), *головов* (Ф., с. 24).

Замість форм родового відмінка іменників та займенників із прийменником *до* у прийменниково-відмінкових сполуках поширені форми зредукованого прийменника з іменником (займенником) у давальному

відмінку: *д' хаті* (С. Ю., с. 12), *д' горі* (Фр., с. 35), *д'коневи* (Фр., с. 36), *д' єкому* (Л. д., с. 41), *д'нему* (Л. д., с. 42).

Іменники II відміни з основою на м'який приголосний в місцевому відмінку однини мають закінчення *-и:* у *ремени* (Л. д., с. 41), *на кони* (Фр., с. 34).

У родовому відмінку множини іменники приймають закінчення *-ий, -ій*: з усіх *селий* (Х., с. 60), *ночій* (Л. д., с. 41), зо *страхій* (С. Ю., с. 12).

У місцевому відмінку множини іменники II відміни, а також плюративи мають закінчення *-ох, -ех, -іх*: *у гачьох* (Ф., с. 22), у *постоліх* (Ф., с. 22).

Спорадично відзначені залишки форм двоїни: *три години* (Б. с., с. 30), *дві години* (Фр., с. 36).

Форми ступенів порівняння прикметників і прислівників утворюються з допомогою частки *май: май величькі* (Фр., с. 34), *май менче* (Ф., с. 23), *май лекше* (П., с. 28).

Прикметникові основи мають тільки тверду основу: *остатна* чєлідь (Х., с. 61), з *порожними* бесагами (В., с. 74).

Виразною діалектною особливістю вживання займенників є їх енклітичні форми. Паралельно з формами давального відмінка займенників *я, ти, він, вона, себе – мені, тобі, йому, їй, собі* – вживаються енклітики: *ми, тє, му, ї, си,* а знахідного відмінка – *мнє, ти, тє, го, ї, ню:* очі *'му* у голову потали <...> (П., с. 28); <...> користи би *тє* ни було <...> (Х., с. 62); <...> видразу зробит *ти* колешню (Ч., с. 54); На повіки *му* сідала єк *го* сон морив (Л. д., с. 43); <...> єкби мене на *ню* лізти заставєв (Фр., с. 35); <...> неволя би *тє* утєла (Х., с. 61).

Із діалектних займенників поширені також редупліковані: *тоти* (Фр., с. 35), *тото* (Ч., с. 55), *отото* (Ч., с. 55), *цесе* (Ч., с. 55).

Аналітичні форми майбутнього часу дієслів творяться з інфінітива і допоміжних дієслів *-му, -меш, -ме (-мет)*, які вживаються не після, а перед інфінітивом: *мет мати* (З., с. 16), *мет коштувати* (З., с. 17), *мут гризти* (Пр., с. 64), *метси брати* (Фр., с. 35).

У 3-ій особі однини І дієвідміни у закінченні збережений *т: идет* (З., с. 16), *падаст* (З., с. 16), *малюєт* (Ф., с. 23). Кінцевий *-т* у закінченнях 3-ої особи однини і множини теперішнього часу, а також у формах дієслів наказового способу та майбутнього часу ствердів: *звонит* (Фр., с. 34), *цоркотит* (Фр., с. 34).

Форми минулого часу в 1-ій особі однини і множини закінчуються на *-сми* (залишки перфекта): *прийшовсми* (С. Ю., с. 12). В окремих випадках залишки допоміжного дієслова у скороченому змодифікованому вигляді, що стали закінченням, можуть вживатися перед дієсловом: *кількосми віказав* (С. Ю., с. 14), *сми не зажог* (Б. с., с. 30), *сми найшов* (Б. с., с. 32).

У другій особі однини чоловічого роду дієслова закінчуються на *-єс: пропавєс* (З., с. 16), жіночого роду – на *-с, -сс: уснулас* (Б. с., с. 30), *потрєслаєс* (Б. с., с. 31), у множині – на *-сте: виділибисте* (П., с. 28).

Наявні аналітичні форми давноминулого часу: *хотів був* (Л. д., с. 41), *повіз був* (Фр., с. 34).

Умовний спосіб дієслів утворюється з форм минулого часу і частки *бих: питавбихси* (С. Ю., с. 13), *бувбих* (Б. с., с. 32), *най бих взєв* (Фр., с. 34), *абих умирав* (Фр., с. 36).

До виразних гуцульських діалектизмів належить також редукція кінцевих ненаголошених складів у кличному відмінку власних імен: *Пара*! (Б. с., с. 30), *Васи* (Л. д., с. 42), *Пала* (Пр., с. 64); сталі означення при звертаннях: Микулко *пишний* (Пр., с. 65), *вйіточьку солоденький* (Пр., с. 64), Микулко *срібний* (С. Ю., с. 13). <...> господарю мій *дорогий*, дєдику наш *золотий* (З., с. 17);

особливий спосіб вираження великої кількості чогось за допомогою словосполучення іменника і редуплікованого похідного від нього прикметника: *народи народенні* (Х., с. 58), *пуди пуденні* (Пр., с. 64), *нишшєстє нишшєсливе* (Д., с. 69).

Із гуцульських лексичних діалектизмів у новелах О. Манчука відзначені слова різних лексико-семантичних груп. З огляду на тематику новел закономірною є значна кількість гуцульської побутової лексики. Поширені, зокрема, назви одягу та прикрас – *крісаня* "чоловічий капелюх із прикрасами", *гачі* "чоловічі штани із сукна", *портки* "чоловічі полотняні штани (спідні або верхні)", *лудиння* "одяг", *вуставки* "вишита смуга, вставлена на плечах або рукавах жіночої сорочки", *пацирки* "намисто, коралі", *фантє* "одяг", *ковбки* "сережки", *плат* "шмат полотна або іншої тканини", *ґатки* "те саме, що гачі; нижні чоловічі штани", *прошивка* "комір", *капчіки* "шкарпетки вовняні, в'язані різнокольоровими нитками, шкарпетки суконні": Шє и *крісаню* тобі на голові вімалює ‹…› (Ф., с. 22); ‹…› єк вин может видіти, єк єс у *гачьох*, сорочці и постоліх?! (Ф., с. 22); Іван сидів на задній лавици під образами у такій *лудині* <...> (Н. м., с. 49); Обзирає *вуставки*, ловит за запаски, за *пацирки* <...> (Фр., с. 36); Рвет собі волосє з голови, рвет *фантє* на собі, кулаки гризет <...> (Ч., с. 54); Шо купила собі новий кожух, фустку и шє *ковбки* златні (Ч., с. 55); ‹…› лиш тебе у одних *ґатках* і сорочці лишит (Фр., с. 36); У сорочечці біленькій, у запасках з сухозлати, у постільцях чєрлених і *капчіках* вішитих (Л. д., с. 43).

Велику групу гуцульських діалектних слів, ужитих у новелах О. Манчука, становлять назви хатнього начиння та предметів, речей господарського призначення, включаючи знаряддя праці, зокрема *кітлик* "малий казанок або горщик (перев. для кулеші)", *теркіла* "навантажена торба, бесаги",

рупцак "рюкзак", *бесаги* "дві торби, з'єднані одним полотнищем, що їх носять перекинутими через плече", *погарь* "склянка", *ліжник* "домоткане ворсисте вовняне покривало з візерунками", *тайстра* "полотняна або вовняна торба, яку носять через плече (перев. для харчів)", *бербениця* "дерев'яна посудина видовженої форми з двома днами для зберігання продуктів", *бурдюг* "мішок із суцільної козячої або телячої шкіри для зберігання молочних продуктів (перев. бринзи)", *ґелетка* "дерев'яна посудина для молока і молочних продуктів", *таршук* "капшук", *ланц* "ланцюг", *цонґлі* "кліщі", *цвик* "цвях" та ін.: ‹…› всі з *теркілами, рупцаками, кітликами* і усєким драндєм, шобих того за гроші на собі не носив (Фр., с. 34); *образн.* Вілізла з *бесаг* калюхата паска ‹…› (В., с. 73); ‹…› вісипав у *погарь* тай давсми жінці, аби віпила (Д., с. 70); Так роззирається по стінах, дивитси на образи, на *ліжники* <...> (Фр., с. 36); А усе то у *бербеницях* стоїт – лиш иди тай їж (Х., с. 58); Из долини з *бурдюгом* на плечю ишов собі молодий гуцул (З., с. 16); А вин иршєний вітег повен *таршук*‹…› (Пр., с. 65); *образн.* Присилила го д' собі єкимос невидимим *ланцом*, ‹…› (Л. д., с. 44); Такі всі три злодії, шо із хреста *цвики* би повітєгали, <...> (Н. м., с. 50).

Із гуцульської побутової лексики засвідчено такі назви страв, їжі, як *кулеша* "густа страва з кукурудзяної муки, варена на воді", *студенец* "холодець", *буженица* "копчене м'ясо", скором "м'ясна їжа або молочна", *медінік* "медовий пиріг", пор. також *дзигарчік* "сигарета": Аді, у прикрий чєс мав би того масла на днину до *кулеші* (Х., с. 58); *у порівн.* Шкіра трєсласи на нім, єк свіжий *студенец* (Н. м., с. 50); Голубці, *студінці*, пироги, кашя молочьна, ковбаси та *буженіці* (Х., с. 58); Несут паски, несут *скором* <...> (В., с. 72); Образи, минтелі, фівкала, флоєри, *медінікы*, цугерки ‹…› (Х., с. 58).

Гуцульські діалектні назви будівель, споруд, огорож, їх частин заманіфестовані лексемами *колешня* "приміщення для худоби", *кліть* "комора", *димник* "комин; отвір у покрівлі, через який виходив дим", *заворітниця* "жердина, якою закривають ворота, прохід у плоті", *вугол* "ріг будинку", *опецок* "піч" та ін.: З хати видразу зробит ти *колешню* (Ч., с. 54); ‹…› єк спав, у *димнику*, єк з димом д' горі вілітала ‹…› (Л. д., с. 43); *у порівн.* ‹…› то такий високий пан, єк *заворітниця* ‹…› (Фр., с. 34); ‹…› водит попид *вугли*, єк свиню за вухо <...> (Д., с. 69); Він сам собі сидит на *опецку* ‹…› (З., с. 17).

Гуцульські діалектні назви мір репрезентовані лексемами *кила* "центнер", *око* "міра рідини, один літр", *цаль* "міра довжини, що дорівнює 2, 54 см, дюйм", *цятка* "крапля": Ой, ни стане на *кили* кукурудзів (З., с. 17); По *півока* горівки віпили в хаті ‹…› (Н. м., с. 50); ‹…› на десіть *цалів* довшу міру взєв <...> (Н. м., с. 48); Меш 'ї, – каже, – давати по десіть *цяток* рано ‹…› (Д., с. 70).

Із гуцульських діалектних назв грошових одиниць зафіксовано *ґрейцар* "дрібна австрійська монета, копійка", *банка* "австрійський гульден": ‹…› почєрєз увес тиждень *ґрейцара* у хаті ни видко (Д., с. 70); Єк принесли 5 вік меду, 2 горівки и 50 *банок* <...> (Ф., с. 24).

У художній мові О. Манчука добре репрезентована гуцульська діалектна соматична лексика, зокрема *калюхи* "нутрощі, кишки", *хавка* "рот", *зневажл. ґелево* "живіт", *ґерланка* "горло", *хорбак* "хребет", *кленци зневажл.* "зуби": Вин ретенно мав и *калюхи* у чьоловіці видіти (Ф., с. 23); ‹…› тай тисне у *хавки*, аж си давит (Х., с. 62); ‹…› але тут свої *ґелеви* наповнюєт ‹…› (Х., с. 62); Єк си уна узєла до того машшіння, аж шкіру з *хорбаки* здирала (Д., с. 69); Я тобі тоти *кленци* повітовкаю, шо ни меш си мати чім шкірити до мушшін (Пр., с. 66).

У художній мові О. Манчука поширені назви тварин, птахів, плазунів, зокрема *шкапс* "кінь", *когут* "півень", *маржина* "велика рогата худоба", *товарс* "худобина", *потста* "пташки", *кутюга* "собака", *галиця* "змія", *слимбуж* "слимак, равлик": – А це ваше *шкапс*? (Фр., с. 34); То на *маржину* може бола веречіси <...> (В., с. 72); *у порівн.* Нема до кого й слова заговорити, бо або мовчіт через цілу дорогу, єк *товарс* <...> (Фр., с. 37); Навіть *потста* перестали 'го си боєти <...> (Л. д., с. 45); *у порівн.* З ліса біг старий дикун. Усий оброслий, єк *кутюга* <...> (Л. д., с. 41); Годувавси лиш глистами і *слимбужями* (Л. д., с. 44). Із назв рослин використано гуцульські діалектні лексеми *афина* "чорниця", *чіча* "квітка": *у порівн.* Зацвів цвинтарь усєким убором ‹…› то чєрленим єк кров, то голубим єк *афина* (Х., с. 60); *у порівн.* Так здаєтси, єкби з панцких огродів намикав усєких *чічів* и усуди їх порозсипував (В., с. 75).

Ряд гуцульських діалектних слів, вжитих у новелах письменника – це назви географічних і водних об'єктів, зокрема *бердо* "прірва, урвище", *джеморі* "непрохідні хащі", *сигла* "густий непрохідний ліс", *царинка* "лука, пасовище", *зарінок* "лука, пасовище біля річки", *поточіна* "потічок, струмок": А уна 'го водила, куда сама знала: і скалами, і *бердами*, і темними *поточінами* <...> (Л. д., с. 43); Смієласи у *джєморі* золотоволоса нявка (Л. д., с. 45); А може й знала, бо єк инак суда потрафити, у такі ліси далекі, у *сигли* та згари (Л. д., с. 43); Позасідало то усі лавиці, усі плоти, усі *царинки* ‹…› (Х., с. 58).

Гуцульська діалектна виробнича лексика репрезентована окремими назвами лісорозробки, лісосплаву, полонинського господарювання, такими, як *ризи* "жолоб з колод, по якому спускають згори зрубаний ліс", *ковбок* "відрізаний кусок дерева", *дараба* "пліт, битий з кругляків, який сплавляють по ріці", *колиба* "житло лісорубів, пастухів", *сикман* "гурт, артіль лісорубів":

Ковбок пролетів єк гадка, лиш си *ризи* затрєсли <...> (З., с. 18); ‹…› не хотіли мені у фірмі жиди гроші за *дарабу* віплатити <...> (Б. с., с. 31); Сиділи усі ‹…› у великій круглій *колибі* ‹…› (Л. д., с. 41); Робота идет на *сикман* (З., с. 16).

Окремими гуцульськими діалектними номінаціями у художній мові О. Манчука представлена також метеорологічна, медична, обрядова (похоронний обряд), музична, військова лексика – *мрєчь* "туман", *люфт* "повітря", *веселиця* "веселка", *бола* "хвороба", *ружа* "рожисте запалення, бешиха", *реціпка* "рецепт", *грушка* "ігри при небіжчикові (перев. молоді)", *посіжінє* "сидіння при небіжчикові вночі", *комашня* "поминки в день похорону", *флоєра* "довга сопілка без денця", *фівкало* "свисток", *гвер* "гвинтівка", *зицирка* "муштра", *чяка* "каска, шолом": Єк чєрез *мрєчь* видів єго гладкий луплений хребет ‹…› (З., с. 18); Навіть пани ототи, шо поприїхували на свіжий *люфт* пантруют за дівчєтами та молодицями <...> (Х., с. 60); ‹…› усі молоді єк пінка по молоці, тай файні єк *веселиця* (Л. д., с. 40); Алеж бо й *бола* вас найшла погана! (П., с. 28); <...> ні один не знає, єк вугля видгасити або *ружу* спалити <...> (Д., с. 68); Ні *грушки* ніхто не бив, ні галембізи не йграли (Н. м., с. 48); Треба буде тепер з попом заговорити, з паламарем, з дєком, єму копати, у дзвони дзвонити, трембітати, *посіжінє*, похорони, *комашня* ... і ... га! (Б. с., с. 32); Усе є. Образи, минтелі, *фівкала*, *флоєра*, медіники, цуґерки, булки, сливки та єблука (Х., с. 58); ‹…› *гвер* загубив і гвавту зо страхи кричєв (Б. с., с. 31); <...> свєтий Юрій цікавий лиш до воська тай до *зицирки* (С. Ю., с. 12).

Репрезентативними у мові новел О. Манчука виявились гуцульські діалектні назви осіб за різними ознаками. Серед них виділяються назви осіб за видом діяльності, професією, зокрема *бутинар* "лісоруб, який працює на лісорозробці",

здекутор "збирач податків", *шандар* "жандарм", *сендзя* "суддя", *дохтор* "лікар", *трембіташ* "той, хто грає на трембіті, трембітар", *чілєдник* "помічник": <...> лупєт кору обгорені *бутинарі* (З., с. 16); Мій дєдя то був *здекутором* ‹…› (Х., с. 61); Кажут, шо то *сендзя* зи Львова (Х., с. 61); – А може би *дохтора* закликати (П., с. 28); Ну тай зачєв вин малювати церькву, а мав шош трьох *чілєдників* до себе (Ф., с. 23). Впадають у вічі гуцульські діалектні назви осіб за їх зовнішніми ознаками або внутрішніми якостями – *худєк* "худа людина", *калюхачь* "черевань", *пишнєк* "красень", *скупарь* "жадібна людина, скнара", *любас* "коханець": Тай той *худєк* вісадивси на шкапє і ми поїхали (Фр., с. 34); *зневажл.* <...> а старий *калюхач* пропав (Ф., с. 24); *іронічн.* ‹…› аби мене від сего *пишнєка* гет відчіпив ‹…› (Фр., с. 37); Ни хотілоси єму уже давати. Просто *скупарь* (Ф., с. 24); – Ти своїм дітем будеш ґерланку мастити тай *любасам*, але ни мені (Пр., с. 65). Вжито окремі діалектні назви осіб за спорідненістю (*дєдя* "батько"), за віросповіданням (*хрестєнин* "християнин"), за місцем проживання (*зайдей* "чужак, нетутешній"), народження (*ворохтєк* "мешканець Ворохти"), за соціальним станом (*біданка* "бідна жінка", *простибідник* "бідняк, старець"), за віковими особливостями (*молодєчьок* "юнак, парубок", *дітворія збірн.* "діти"), за іншими ознаками (*люфтник* "той, хто відпочиває в горах; дачник", *пасічєр* "пасажир", *кнєгиня* "молода на весіллі", *чєлідь*, *чєлідина* "жінка"): Мій *дєдя* покойний таку саму слабість мав, єк ви (П., с. 28); Аби лиш Бог усокотив *хрестєнина* вид фіґлєвого чьоловіка (Ф., с. 22); А то мене вілагодив тот *ворохтєк*, бодай 'му остатна була (Фр., с. 35); – Та я тобі зараз дам таку оскомину, шо тогіднов пасков ригнеш, *зайдею* пустий (Х., с. 62); Ой, є тут багато *біданок* та *простибідників* (В., с. 73); А уже *дітворії* суда такої, аж пуду даєт (Х., с. 5); ‹…› коло колодєзя обступили *люфтники* єкус дівку тай на путиграфію берут

‹…› (Х., с. 61); И *чєлідь* и мушшіне, усе то помішене одно помежи друге (С. Ю., с. 12).

З-поміж гуцульських діалектних назв осіб привертають увагу оцінні номінації, переважно з негативною конотацією, такі, як *обгойда, гониця, війгра, ґайда, безшєсть, шмаркун, бідниця, сарака*: Тобі засі до мене, *обгойдо* пуста! (Пр., с. 65); Та ти гадаєш, шо то кождий твого фелю, *війгро* пуста (Пр., с. 65); Але *ґайда* пуста – ни бійси, у тої добрі очі, бодай би скапали , заздріла нас, війточьку (Пр., с 65); – Шо ти собі, мой, гадаєш? *Шмаркуне*! (Х., с. 60); *ірон.* ‹…› шо ти далі сам зачінаєш собі гадати, шо ти велика кутюжина и *безшесть*, лиш уна, *сарака*, чємна и з тобов лиш собі світ завєзала. *Бідниця* (Ч., с. 55).

Окремо назвемо гуцульські діалектні назви міфологічних істот – *лісна* "лісова мавка", *нявка* "мавка", *дикун* "лісова людина, що нищить нявок", *дітьтьо* "чорт", *мольфарь* "чарівник": Слухали всі дивної сторії за *лісну*, шо по цім лісі ходила і у їх колибу зазирала (Л. д., с. 41); ‹…› *нявка* далі 'го водила, куда хотіла тай куда знала (Л. д., с. 44); То тепер нічь і їх право, єк де нема *дикуна* (Л. д., с. 40); Але, ану най штрикне у ню єкис *дітьтьо* поганий (Ч., с. 54); Чєлідина, єк єкис казав, то великий *моьлфарь* (Ч., с. 54).

Серед гуцульських діалектних іменників, використаних у художній мові О. Манчука, виділяються слова з абстрактним значенням, зокрема *тусок* "сум, туга", *гайдамаш* "дійство, рейвах", *воня* "сморід", *глота* "велике скупчення людей", *вура* "сварка, веремія", *пінта* "штука, витівка, каверза", *публіка* "сором, встид", *примівки* "замовляння", *люба* "любов, кохання", *путерія* "сила", *манколія* "напасть; меланхолія", *фіґлі* "жарти", *причька* "небажана прикра пригода, напасть", *розійгри* "забави, гульки", *фель* "рід; порода", *гонір* "честь, гідність" та ін.: А може хто за свойов дівков забанував, то най гет *тусок*

відвергнет <...> (Л. д., с. 41); А *воня* вид масла така, шо дух затикает (Х., с. 58); Але й бо *глота* тут – Боже! (Х., с. 58); Тай ти на чєсок таку *вуру* заведет, шо видразу задубієш (Ч., с. 54); Чєлідина <...> усєкі *пінта* знает (Ч., с. 54); Шо ти мені коло хати таку *публіку* робиш? (Н. м., с. 49); Іван сидів <...> і говорив *примівки* від уроків <...> (Н. м., с. 49); А то на другі вергло страх, бо з *люби* не пасує так футко умирати (Б. с., с. 31); <...> але єк ше хоть трохи *путерія* затєкает, то идет до церькви, хоть би и на колінках прийшлоси лізти (В., с. 72); *Фіґлі* то велику біду заводєт (Ф., с. 22); Хто лиш на ню глипнув, то ше тої самої днини мусів мати єкус *причьку* (Н. м., с. 48); На данцовишшя опередь Іваном з нев ходив, на нявчині *розійгри* і вартував на боці <...> (Л. д., с. 43); То ти гадаєш, шо то кождий твого *фелю*, війгро пуста (Пр., с. 65).

Гуцульська діалектна лексика в художній мові О. Манчука досить повно репрезентована іншими різночастиномовними словами. З-поміж прикметників - це *файний* "гарний, красивий", *міціцька* "маленька", *гулавий* "дурний, придуркуватий", *фіґлевий* "пустотливий, глумливий", *гонорний* "поважний", *харахтова* "характерна, особлива", *тенґа* "дебела, огрядна; сильна", *калюхата* "черевата", *чєрлена* "червона", *штатна* "статна", *дранкавий* "подертий, зношений", *лєцта лайл.* "найгірша", *кланцаті* "зубаті", *набитіська* "повна", *лицате* "повнощоке", *умієтний* "вмілий", *пригісний* "їстівний" та ін.: Глипнув на жінку й заздрив слозу *маціцьку* <...> (З., с. 17); Боже, ратуй! Помилуй... жінко... діти...Свєтвечір... белемотів, єк *гулавий* (З., с. 18); Аби лиш Бог усокотив хрестєнина вид *фіґлєвого* чьоловіка (Ф., с. 22); Ціле село си радувало, а я ходив *гонорний*, єк когут з великим фостом (Б. с., с. 31); Ий, шо то за *харахтова* баба була покойна (Д., с. 69); Бо уна у мене *тенґа* ґаздиня, усему знає рєд дати (Д., с. 69); – Або тота молодиця у *чєрлєній* фустці, шо стоїт з тим сухоньким

паном ‹…› (Ч., с. 61); Бо й *файна* була Настунька. Пари ’ї на усі верьхи не було. Становита, *штатна*, єк паня <...> (Л. д., с. 42); Плетешси попид вугли цілу Божу днину <...> – сонний и голодний, *дранкавий* та чьорний (Ч., с. 56); – Та заткай же ’ї рот, бабо *лєцта* (Х., с. 59); *перен.* Коцкают великі бутинцкі сокири, играют *кланцаті* довгі пили <...> (З., с. 16); ‹…› але де, мой, того Юру найти, коли це свєтих *набитіська* церьков (С. Ю., с. 12); Одно *лицате*, друге губате <...> (С. Ю., с. 12); То раз були *уміємні* малєрі (С. Ю., с. 12).

Багатством і різноманітністю відзначаються гуцульські діалектні дієслова, зокрема *сокотити* “берегти, пильнувати”, *скорнєти* “будити зі сну”, *чінитиси* 1) “вдавати”, 2) “опинитися”, *змаціцькатиси* “змаліти”, *спокритити* “зробити покриткою”, *банувати* “тужити, сумувати”, *кучювати* “вести”, *русти* “голосно плакати”, *гимблювати* “торгувати”, *вадитиси* “сваритися”, *штрикнути* “стрибнути”, *дряшпанитиси* “лазити, дертися”, *вергнути* “кинути”, *пукати* “тріскати”, *набуватиси* “веселитися; проводити гарно час, перебуваючи в гостях”, *комендерувати* “командувати”, *скорбичєти* “лоскотати”, *блавучіти* “марнувати”, *матєркувати* “проклинати”, *минтрожити* “не давати спокою”, *потрафити* “знайти дорогу”, *ймити* “взяти, вхопити”, *гулити* “дурити, ошукувати”, *цоркати* “стукати; брязкати”, *прєтати* “ховати”, *зіцирувати* “муштрувати”, *пантрувати* “пильнувати, стежити”, *пацити* “опинятися в певних умовах, обставинах (перев. поганих, несприятливих)”, *тємувати* “пам’ятати”, *наукємити* “набриднути, надокучити”, *калюшити*, “пробивати живіт”, *бутіти* “гудіти, ревіти”, *коцкати* “стукати” та ін.: Аби лиш Бог *усокотив* хрестєнина вид фіглєвого чьоловіка (Ф., с. 22); *перен.* Заколотилоси у нім житє. и страх перед смертю *скорнєв* розум (З., с. 18); ‹…› а малєр *чінитси*, шо ни чує

(Ф., с. 24); *Змаціцькавси* і затих, єк здохле котє (Л. д., с. 44); *Спокритит* єкус дівку, а уна дитину ту стратит <...> (Л. д., с. 41); Не дай, Госпидку, аби тепер єкий чьоловік надворі спав, або за дівков *забанував* (Л. д., с. 40); Ґазди *гимблюют*, діти *руют*, баби *вадстси* <...> (Х., с. 58); *перен.* <...> я лиш на чєсок *штрикну* тай зараз ’ї *прикучюю* (Пр., с. 64); Вілізет на одну смереку, а уна вже на другій стоїт, *відряшпанитси* на одну скалу <...> (Л. д., с. 43); *перен.* <...> най гет тусок *відвергнет* <...> (Л. д., с. 41); <...> бегекай, хоть би тобі и вєзи *попукали* (Х., с. 59); Коло церькви. Пют та *набуваютси* (Х., с. 58); Маєш жінку, але хиба на то, аби в постели лежєла тай тобов *комендерувала* и гарькала на тебе (Ч., с. 56); *у порівн.* То парит, єк вогонь, студит, єк мороз, кусат, єк кутюга, то *скорбичєт*, єк лісна (Ч., с. 54); Іван Кучьманів лиш клєв та *матеркував* (Н. м., с. 48); А може й знала, бо єк инак могла суда *потрафити*, у такі ліси далекі, у сигли та згари (Л. д., с. 43); Ти мене вже раз *згулила* <...> (Б. с., с. 30); Я *зацоркав* у склєнку, запросив, аби війшов надвір <...> (Фр., с. 37); Уна уже єго добре *візицирует* (Х., с. 62); ‹…› лиш добре *пантруй* тай зараз єго найдеш (С. Ю., с. 13); Навіть пани ототи, шо поприїхували на свіжий люфт, *пантруют* за дівчєтами <...> (Х., с. 60); Най си прєч кажет, шє отаке ніхто ни *пацив* (Ф., с. 24); Я пусто цілу свічьку вісвітив і зо три години коло тебе вістоєв. *Тємуєш?* (Б. с., с. 30); Вин усий зібраний по-воськовому, їхает на шкапєти тай єшшірку *калюшит* (С. Ю., с. 13); ‹…› *бутів* з гори пушшєний ковбок (З., с. 18).

Виразно гуцульськомаркованими є прислівники *банно* “сумно”, *фурт* “постійно, безперервно”, *омпно* “прикро, ніяково, незручно”, *гляба* “годі”, *начєс* “миттю, швидко”, *передтогід* “два роки тому”, *сніcько* “подібно, точно”, *крітко* “тихо, спокійно”, *параз* “відразу, негайно”, *ґанц* “зовсім, цілком”, *наголов* “стрімголов, дуже швидко”, *попизку* “внизу”, *ретенто* “дійсно, напевно, точно”, *вере*

"справді", *пудно* "лячно", *охічьно* "охоче", *уводно* "раз у раз", *генде* "там, ось там", *ціхо* "тихо", *фист* "дуже", *бійно* "боязко, страшно", *ріхтіт* "точно, справді" та ін.: – Ий, Госпидку, любий та шірий, єк мені єкос *банно*‹…› (П., с. 28); Ти *фурт* у єкісь антереси собі заходиш (Пр., с. 64); І мені єкос *омпно* стає <...> (Б. с., с. 30); У церькві така духота, шо *гляба* си дівити, єк піт очі заливає (Х., с. 58); Такий си рух *начєс* изробит, шо оком ни змигнеш <...> (В., с. 75); До мене *передтогід* то ураз шандари ходили (Х., с. 61); Чєлідина, отак *сніськ*о, єк кутюга <...> (Д., с. 69); *Нараз* си всі розлетіли, єк від ладану відьми (Л. д., с. 40); Приїхали ми під першу скалу, а мій пан облишивси *ґанц* (Фр., с. 35); А то, знаєте, тому, шо видів, єк котрий *понизку* віглядає, и смієвси з того (Ф., с. 23); Вин *ретенно* мав и калюхи у чьоловіці видіти (Ф., с. 23); А кілько, *вере*, може тепер така фустка коштувати? (З., с. 17); Стало му *пудно* (З., с. 18); Гадкував за ню *уводно*, нім му си уповіла, і видів 'ї скріз (Л. д., с. 43); – Де? – Аді, *генде* коло плота (Х., с. 61); Ліпше сидіти *ціхо* тай ждати, шо далі буде (Ч., с. 54); – Але бо уна таки *фийст* рує (Х., с. 59); Тепер *бійно* уночі надвір буде війти почєрез таке (Л. д., с. 41).

Художня мова О. Манчука фіксує низку гуцульських діалектних службових слів. Серед прийменників – це *заділі* "для, задля", *опередь* "перед", *почєрез* "через": Шкода такої постелі *заділі* него (З., с. 19); И дав мені ксьондз за покути зговорити шість "отченашів" и девєть "вірую" *опередь* свєтим Юрієм (С. Ю., с. 12); ‹…› тай *почєрез* шо таку, мой, кумедію тобі кроїла (Ч., с. 55). Це також частки *ба, ко, ніт, май*: Захожу з одного боку, *ба*, другого, дивлюси д' горі, удолину, але куда? (Фр., с. 35); – Микулко срібний, – кажу я єму, – поратуйко мене ‹…› (С. Ю., с. 13); И видів навіть, ци уна дівка, ци *ніт* (Ф., с. 23); Ий, чюдо, *май*, ни пан (Ф., с. 23). Із гуцульських діалектних сполучників засвідчено *тимунь* "тому що", *ци* "чи", *прецінь* "адже", *наколи* "коли,

якщо": Ретенно. То так *тилуть* 'го си чєлідь боєла (Ф., с. 23); Ни знаєш, *ци* з-передь него тікати, *ци* молитиси, *ци* плакати над єго вічьним каліцтвом, *ци* сміетиси (С. Ю., с. 12); Відий ни осліп. *Прецінь* добре пантрувавси (З., с. 18); *Наколи* котра єго уздрит, то так єго обходит <...> (Ф., с. 22).

З-поміж гуцульських діалектних вигуків, що трапляються в новелах О. Манчука, назвемо *ачюй, фе, ийой, ігі, ий, ий га, мой, аді, чіт.*: – *Ачюй*, уже 'го кличєт (Л. д., с. 42); Без свічьки *фе* перед Богом ставати ‹…› (Б. с., с. 30); – *Ийой*! Душуси... (Б. с., с. 30); Прецінь добре пантрувати. *Ігі*! (З., с. 18); *Ий га*! Уже штири рази я усу церков перейшов‹…› (С. Ю., с. 13); <...> де, *мой*, того Юру найти <...> (С. Ю., с. 12); *Аді*, дес чєсом стребитси свєтого до єкоїс роботи ‹…› (С. Ю., с. 12); *Чіт*! Ти шє меш багато говорити (Х., с. 60).

Добре заманіфестована в новелах О. Манчука гуцульська діалектна фраземіка, з-поміж якої виділяються такі оригінальні стійкі словосполучення, як *слих би їм пропав* "уживається як прокляття і виражає побажання кому-небудь зникнути, пропасти", *шляк би 'ї поганий трафив* "уживається як прокляття і виражає побажання кому-небудь нещастя, негараздів", *боятися (когось, чогось) ск кіт лою* "не боятися, не страшно", *терла би їх иржа* "уживається як прокляття і виражає побажання кому-небудь пропасти, щезнути", *пуду даєт* "лякає", *на нієкє си знівечіти* "пропасти", *в один гайташ* "весь час, безперервно", *пішов блудом* "відхилятися, відходити від правильного розуміння чого-небудь", *прикрий час* "важкий час", *дерти на усу герланку* "дуже голосно", *ниволя (хоробочька) би тє (єго) утєла* "уживається як прокляття і виражає побажання кому-небудь смерті", *руб руба си не держит* "зношений, порваний одяг, що перетворився в лахміття", *пометенє лєцте* "уживається на означення крайньої зневаги, осуду кого-небудь", *моци бис ни мала*

"уживається як прокляття і виражає побажання кому-небудь втрати сили, здоров'я", *дайти ми поки* "не чіпати, не турбувати кого-небудь; облишати", *помагає, ск котови пипоть* "уживається для вираження повного заперечення змісту слова, поняття; зовсім не (помагає)", *універть піти* "пропасти", *гандри бити* "бути без діла, весело проводити час; розважатися", *пінта тесати* "обдурювати кого-небудь, приховуючи щось", *у антареси заходити* "створювати конфліктні ситуації", *най си пречь каже (кажет)* "уживається для вираження застереження від чого-небудь, небажання чогось", *на всі штири боки* "в усіх напрямках, куди хоч", *де град кують* "у пеклі", *пуди пуденні, народи народенні* "про когось, кого надзвичайно багато", *язики ходять* "пліткувати, судити, гудити", *хороба 'го знаєт лайл.* "невідомо, незрозуміло", *бодай му остатна була* "уживається як прокляття і виражає побажання кому-небудь смерті", *у шлєки горєчі* "дуже сильно", *покалюшити на кришки* "розчавити", *ні сили, ні цвіту* "спрацьованість, згорьованість, знесиленість, недомагання", *плавця ходит* "плаває", *счєзай у болото, у дітчім би твоя голов була* "уживається як прокляття і виражає побажання зникнути, пропасти безслідно", *мати гимбіль* "конфліктувати", *прийшов шлюс* "настала смерть" та ін.: – То відий тота баба з дитинов, *слих би 'ї пропав* (Х., с. 60); Ого! Аді, Так си вас *бою, єк кіт лою* (Х., с. 60); Але бо й тому шош треба дати жерти, *жерла би їх иржа* (Х., с. 58); А уже дітворії суда такої, *аж пуду даст* (Х., с. 58); <...> осліпнеш, схоче, абис був глухий – оглухнеш, удурієш, *на піскє си знівечіш*, пропадеш, єк дим (Ч., с. 56); И говорит тай говорит *у один гайташ* и мінути не стане (Ч., с. 55); А нявка си радувала, шо хлопец *пішов блудом* <...> (Л. д., с. 45); Аді, *у прикрий чєс* мав би того масла на днину до кулеші (Х., с. 58); Ліпше мене послухати і тихо лежєти, бо то ніц не поможет, шо меш си дерти *на усу гєрлянку* (Б. с., с. 30); Ий, *ниволя би тє*

утєла, та би утєла (Х., с. 61); Аді, цес рєбий пан дуже багато усуда чєліди покалічив, *хоробочька би єго утєла* (Х., с. 62); Дранкаве то, шо *руб руба си не держит*, а такий білий єк потопленєк (Х., с. 74); *Пометенє лєцте*. Тьфі! (Х., с. 61); А бодай би тобі на тім світі такі запахи фурт попид ніс ходили, *моци бис не мала* (Х., с. 60); - Та тот ґрадус так слабому *помагає, єк котови пипоть* (Д., с. 68); – Та ни торкотіт обі, *універть би ваші єзики пишли*, бо зараз учінетєи на задвірю (Пр., с. 65); Ти пантруй, сарако, абис мала чім діти погодувати, а ни вулицями *гандри бити* (Пр., с. 64); Знаєш, шо тут єкіс *пінта* тобі *теше*, але єкі? (Ч., с. 55); Ти фурт *у* єкіс *антереси собі заходиш* (Пр., с. 64); ‹…› вішурує собі голову *на усі штири боки*, шо аж за прошивку капає (Х., с. 58); А кортіло би мене знати, куда тобі дорога си постелит, ци до царства, ци, *най си пречь кажет*.., туда, *де град кують*, у пресподну (Б. с., с. 32); Начінит тих пухірів, шо *пуди пуденні*, тай вулицями йграє, а то у хаті їсти голосит (Пр., с. 64); Коло церкви *народи народенні* (Х., с. 58); І я мав супокій і *людем єзики не ходили* (Б. с., с. 31); Один, здаєтси, таки ворохтєнцкий, а другий, *хороба'го знає*, відки (Фр., с. 34); А то мене вілагодив тот ворохтєн, *бодай 'му остатна була*! (Фр., с. 35); Стара, слаба тай збідована. *Ні сили у тобі, ні цвіту* (Б. с., с. 31); На стелині сама чєлідь водов *плавця ходит* (С. Ю., с. 13); Та єк то может бути, аби такого гонорового свєтого у церькві не найти? *Счєзай у болото*! (С. Ю., с. 13); Та то почєрез тебе, газдо, *у дітчім би твоя голов була*, пишов Михайло з сего світа (Х., с. 62); Я з тов Палагнов Покритюковов уводно *гимбіль* мушу *мати* ‹…› (Пр., с. 64).

У якійсь окремій новелі певні гуцульські діалектні риси можуть бути відбиті не в усій повноті чи непослідовно. Наприклад, звук *і* з давнього етимологічного *о* в гуцульських говірках після губних приголосних, як відзначалося, звучить як *и*, але в новелі "Француз" цей

фонетичний гуцулізм не відбитий у займеннику *він*. Водночас у інших творах ця діалектна фонетична риса послідовно відзначена, скажімо, в новелі "Фіґлі" (Ну тай зачєв *вин* [маляр] малювати церькву, а мав шош трьох чілєдників до себе. Аді фарбу місити, ба квачі мочєти, води унести, прото, до свої роботи. А *вин* сам малює собі кождої днини, дряшпанитси по стінах, а свєті то такі єму *з-пид* руки віходєт, єк живі"). Однак усі твори разом із погляду їх мови можна розглядати як добротні матеріали до хрестоматії гуцульського діалекту, в даному випадку, верховинської говірки.

Таким чином, мова новел Онуфрія Манчука і в частині мови персонажів, і в частині авторської мови досить точно і повно репрезентує верховинський різновид східнокарпатського, або гуцульського, діалекту.

3. 2. Гуцульський діалектний субстрат мови роману П. Шекерика-Доникова "Дідо Иванчік"

Гуцульським говором у ролі літературної мови послуговувався й інший уродженець Гуцульщини, письменник, громадський і культурний діяч П.Шекерик-Доників. Мова його оповідань, зокрема "Когутова рада", "Нарозумився" та ін., ґрунтується на говірках околиць смт. Верховина.

2007 року у видавництві "Гуцульщина" опубліковано роман Петра Шекерика-Доникова "Дідо Иванчік", хоч написаний він ще в кінці 30-их рр. минулого століття, однак через трагічні обставини, пов'язані з репресіями і смертю його автора, щойно тепер прийшов до свого читача.

Цей роман, як і оповідання, з погляду мови є одним із небагатьох художніх творів, який засвідчує особливий тип взаємодії літературної мови і діалектів, коли за літературну мову править говір, у даному випадку гуцульський, зокрема

його різновид – говірки смт. Верховина та його околиць. Як у мові персонажів, так і в авторській мові засобами орфографії максимально точно засвідчено верховинські гуцульські говірки.

Зрозуміло, без спеціальної фонетичної транскрипції, самими правописними засобами не можна повністю відбити усі діалектні риси, проте мова роману "Дідо Иванчік" послідовно фіксує систему верховинської говірки на всіх структурних рівнях. У ділянці фонетики відбиті такі говіркові риси.

Звук *а* після м'яких приголосних і шиплячих переходить в *е*, рідше – в *и*, *і*: *дєк* (128), *у дєді* (77), *з рєду* (8), *без портєниц* (8), *лєчьно* (8), *на заклєтих* (8), *листє* (8), *витєгла* (63), *виглєдала* (42), *жєбу* (30), *дєкувати* (13), *дрижєв* (10), *лишєти* (13), *двайціть* (8), *глиніний* (18), *книзь* (61). У частці ся на місці літературного *а* послідовно виступає *и*: *виплюскувавси* (9), *радувалоси* (10), *возилиси* (10), *не бійси* (10), *привитавси* (12), *розвівалоси* (13), *ни квапси* (19); після *й* – тільки *е*: *єк* (46), *єчьмінним* (61), *єблинка* (14), *смієвси* (66), *дев'єть* (18), *єворове* (14), *єсне* (15).

Голосний *и* в наголошеній позиції має обнижену артикуляцію і вимовляється як *е*: *порохє* (9), *глухєй* (14), *хєтро* (15), *кобесте* (88), *оден* (13), *дахє* (23).

Початковий звук *і* вимовляється як *и*: *ишов* (9), *игравси* (9), *ишє* (61), *изчєз би* (9), *искра* (18), *инде* (8), *иноді* (49), *Иванчік* (122), *из* (школи) (133). Так само, як *и*, вимовляється і звук *і*, що походить із давнього етимологічного *о*, в новоутворених закритих складах зазвичай після губних: *пид* (лісом) (19), *вид* (тої скали) (8), *з викон* (8), (опередь самих) *ичь* (очей) (9), хоча *вів* (віл) (141).

Голосний *и* в ненаголошеній позиції часто переходить у *і*: *подівитиси* (49), *дівиси* (12), *чім* (лиш міг) (13), *мучіли* (40).

Ненаголошений звук *о*, переважно на початку слова, переходить в *у*: *уни* (47), *указія* (28), *рубили* (33), *кунтетний* (68); в окремих лексемах перед наступним складом із *у* лабіалізації зазнає не тільки ненаголошений *о*, а й *і*: *вигудували* (222), *цулував* (12).

Зрідка відзначено обниження артикуляції звука *е* під наголосом до *а*: та ни *трабував* їх кипом (31), *трабую* (18).

В окремих лексемах ненаголошений етимологічний *о* перед складом із наголошеним *а* не перейшов у *а*, як це характерно для літературної мови і деяких діалектів, пор. : дійте *богато* молока (19).

Шиплячі приголосні *ж, ш* та африкати *дж, ч* в різних позиціях виступають як м'які: *Божя* (70), *бжьоли* (92), *пужієт* (9), *коржя* (62), *калюжя* (91), *мужя* (91), до *товаришя* (12), *запрошяти* (64), *нашя* (37), *душя* (167), *нічь* (45), *дошьки* (67), *шєнуєш* (19), *нишьком* (20), *трембіташя* (70), *чєтвертий* (8), *Иванчік* (122), *джюґала* (30), *діточьок* (8), *найменчя* (8), *статочьні* (8), *вічьно* (45), *лєчьно* (8), *гаджюґа* (20), *невеличька* (8), *чєрсаком* (9), *чьорногори* (23), *чісте* (19), *плачь* (43), *чюжя* (43).

Кінцевий *р* зберігає давню м'якість: *косарь* (99), *мольфарь* (139), *козарь* (53). Водночас відзначена і депалаталізація *р* перед голосними *о, а*: обмила аж у *трох* .. водах (18), *бураки* (41), *поратунок* (11).

Приголосні *ц, с, л* у кінці слова зазнають депалаталізації, а також у суфіксах *-ець, -иц(я)*: *кудас* (41), *чьогос* (40), *дес* (23), *цу* (77), *колис* (12), *без портєниц* (49), *таємницу* (10), *на лавици* (27), *у полицу* (12), *падурицу* (14), *конец* (16), *на палец* (18), *хлібец* (19), *вітрец* (23), *каганец* (34), *головиц* (18), *порошниц* (27), *через дурницу* (33). Так само стверділи приголосні *ц, з, с* у суфіксах *-цьк(ий), -зьк(ий), -ськ(ий)*: коло *Семенівскої* буковини (9), *кінцков* дорогов (9), *старовіцкі* хати (9), *ґуцульскі* осидки (9),

чєлідинских сорочьок (10), *близким* (10), *богацкі* (10), *низко* (16), *близко* (20), *людскій* (123).

Приголосний *ф* часто виступає на місці літературного *хв*: *фої* (8), *фалив* (119), *фостиками* (17), *пофалит* (71), *филі* (109), *фіст* (24).

Звукосполучення губних з *й*, на відміну від літературної мови, не має епентетичного *л*: *див'єчіси* (45), *примов'ю* (11), *схоп'єв* (11), *люб'єт* (12), *гнів'єт* (14), *розправ'сла* (19), *примов'св* (28), *з причеп'юваними* (25), *не з'єв'сло* (65), *квап'єчіси* (19), *губ'єчіси* (82), *сп'єчі* (31), *вдив'ювавси* (393), *зароб'єти* (134), *спюху* (81).

Звук *л* перед голосним переходить у *в*: *орев* (9), *стів* (18), *вугов* (19), *ків* (61), *голівки* (20), *смертевну* (383), *вів* (141), *сів* (58), *бжів* (101), *попів* (51).

Помітна асимілятивна зміна *шч, с* на *шш, ш*: *шо* (8), *шош* (8), *шюрила* (10), *шє* (30), *дворишє* (12), *видпушшінє* (13), *моршів* (20), *вішював* (23), *вид шірого* (24), *шушениця* (415), *шишнаціть* (22).

Передньоязикові м'які приголосні *т', д'* вимовляються як *к', ґ'*: *кімнє* (30), *ґелетчіни* (111), *джвинґіла* (47).

На місці літературних звукосполучень *мй, мл* маємо *мн*: *из земні* (11), *ломнєт* (14), *на тімнє* (30), *в мнєконьким* (45), *на имнє* (21), *зарумнєнилиси* (23), *памнєтати* (210), *мнєсниц* (151).

Колишнє звукосполучення *ръ, лъ* між приголосними перейшло в *ри, ли*: *до криви* (62), *дрива* (54), *дриворуб* (30), *слизи* (44), в окремих випадках – в *ер*: *кертовина* (110).

Відсутнє подовження приголосних в словах типу *камінє* (11), *кілє* (10), *волосє* (67), *пиддашє* (12), *сумлінє* (149), *на закінчепє* (19), *вид наспаня* (20), *пелешє* (13), *корінє* (21), *смеречє* (8), *розлученях* (73).

У словах, похідних від *хрест*, відсутній звук *х*, на місці якого появляється *и*: *иршеного* (22), *иртив* її (28), вони *иршені* (43).

Характерна помітно більша поширеність звука *ґ* як у питомо українських, так і в запозичених словах: у *ґазд* (48), *ґражда* (49, 25), на свою дурну *ґовню* (37), *ґонтами* (37), *джюґала* (30), *ґніт* (29), *фіґлі* (25), *гардеґав* (25), *ниґав* (41, 58), *ґаджюги* (20), ни *ґриндзи* (19), *ґоїт* (19), *румиґаючі* (19), *ґовів* (15), *ґайда* (14), *ґрунта* (13), *летіню* (12), *ґаздівський* (153), *ґруник* (9), *ґрунями* (73), *двагрейцеровому* (55), *ґарчік* (56), *ґатунків* (63), *ґречьний* (87), у *ґутлі* (72), *ґирями* (79), *дзиґарки* (81), *ґаверлувала* (81), *доґами* (94), *друцига* (101, 165), *виґоїти* (146), *фіґляво* (148), *ґаня* (48), *ґала* (49, 111), *ґоґа* (111), *белеґа* (109), *наґороїжений* (15).

У коренях форм вищого та найвищого ступенів порівняння прикметника *великий* та прислівника *багато* на місці *л* виступає *р: бирший* (39), *бирше* (44), *найбірше* (9), *забірше* (10).

Поширена редукція і втрата звуків у ненаголошених складах, а також цілих складів у кличному відмінку власних імен, рідше апелятивів: шо аби *йка* була головна робота (13), *йкого* красного маєтку (13), *йкої* днини (16), *вна* (49), *вни* (71), *Ива'* (206), *Дми'* (375), *хло'* (108).

Досить послідовно у романі відображені морфологічні риси гуцульських говірок. Іменники І відміни однини в орудному відмінку, а також узгоджувані з ними прикметники та займенники мають закінчення *-ов, -ев*: *шумнючьов річьков* (8), *кінцков дорогов* (9), *стрілов* (9), *гадинов* (9), *мертвов кістков* (10), *вічьнов музиков* (9), *руков* (13), *пилков* (26), *сокиров* (26), *смолов* (31), *зо мнов* (79), *золотов половінев* (27), *слинов* (18), *спаренов пушков* (28), *вуйнов* (67), *хатов* (68), *тов примівков* (32), *одна за однов* (32). Закінчення *–ов* в орудному відмінку однини характерне також для іменників ІІІ відміни: *сільов* (79) (і *сілев*), *нічьов* (81).

Для іменників І та ІІ відмін у місцевому відмінку однини та для іменників ІІІ відміни в родовому відмінку

однини характерне закінчення *–и*: *на камени* (20), *на місци* (474), *на души* (26), *на серци* (25), *на лици* (26), *у риночци* (18), *вид студени* (9).

Замість форм родового відмінка іменників та займенників із прийменником *до* у прийменниково-відмінкових сполуках поширені форми зредукованого прийменника (очевидно колишнього *идъ)* з іменником, займенником у давальному відмінку: *д'Риздву* (73), *д'нам* (66), *д'хаті* (163), *д'кождій* (58), *д'горі* (20), *д'дідови* (24), *д'мині* (9), *д'нему* (25), *д'осени* (26), *д'ватрі* (27), *д'маржині* (57); паралельно відзначені *ид собі* (120), *ид нему* (74).

Назви осіб у називному відмінку множини мають закінчення *–ове*: *панове колєдникове* (87), *сидєт ґаздове* (86), *судове* (92), *раду радєт радове* (92).

У родовому відмінку множини іменники приймають закінчення *–ий*: *квартий* (41), *молитвий* (36), *головий* (46), *з горий* (53), *хатий* (8), *зубий* (12), з *губий* (31), *дітий* (123).

Іменники колишньої *і*-основи мають у давальному відмінку множини закінчення *–ем*, а у місцевому відмінку множини закінчення *–ех, -ох, -іх*: *тим сусідем* (62), *на плечьох* (61), *на пальцьох* (24), *на грудех* (25), *на воротіх* (58).

У поєднанні з числівниками два, три, чотири засвідчені залишки форм двоїни: дві великі *хаті* (10), на штири *шибі* (12), дві голубі *кварті* (17), три *козі* (53), у дві *дорозі* (90), три грубі воскові *свічці* (96), дві *дівці* (61).

У морфології прикметника впадає у вічі тенденція до вирівнювання відмінювання прикметників за твердим типом основи, пор.: від цих *порожних* хатий (9), *трету* середину (21), *третий* (56), *ранішна* роса (21), *синими* очима (120), *послідну* (19), *домашних* (27), *на середним* сволоці (32), на *передну* лавицу (27), хоча поряд *на передній* лавици (27), *на задній* лавици (12).

Деякі прикметники середнього роду в називному відмінку однини мають закінчення *–ово: дідово* волосє (120), *маково* зерно (366).

Форми вищого ступеня порівняння прикметників і прислівників утворюються за допомогою частки *май*: *май ліпше* (28), *май бірше* (166), *май повніший* (152).

Числівники на означення сотень після два, три, чотири, п'ять мають *сто* не в формі родового відмінка однини, а в називному відмінку однини: виговорит *тристо* раз (63).

У складених числівниках від *одинадцять* до *двадцять*, а також *тридцять* звук *д* заступається приголосним *й*, хоч і непослідовно: *двайціть* (8), *одинайцітий* (8), *трийціть* (22), але *одинаціть* (22), *дванаціть* (51), *вісімнаціть* (22). Числівник *чотирнадцять* вживається у формі *штиринаціть* (22), а *дев'яносто – дев'єтьдесєть* (22). Поширена також форма *пів сотка* (22) на позначення *п'ятдесяти*.

Особовий займенник *він, вона, воно* в непрямих відмінках однини має більш архаїчні форми, наприклад, займенник *вона* (*уна*) у знахідному відмінку – *ню*: лиш про *ню* мислит (18), лиш остро крикнув на *ню* (30); давальний відмінок особового займенника *він* – послідовно *йиму* (67).

Для особових займенників *я, ти, він, вона, воно* і зворотного *себе* характерні енклітичні форми: не давали *ми* спати (40), утекли *ми* бестії з-перед самих ичь (60), сумлінє би *тє* гризло (35), гарчєла на *мнє* (10), гладив *мнє* (45), сховали з-перед *мні* (60), так сми *го* зненавиділа (46), та чій *ти* нічьо ни будет (11).

Знахідний відмінок займенника він у множині вживається у формі *ні*: уна доснагу так вигледала, єк тоти лісни, шо про *ні* нираз люде розказували у дєдивим млині (42).

Вказівні займенники зазвичай вживаються у редуплікованій формі: у *тот* раз (52), на *тоту* скалу (8), у *тоти* дни (13), за *тото* (69).

Дієслова II дієвідміни в 3-ій особі множини теперішнього часу втрачають кінцевий *т*: там, де люде ни *доходє* (11). Натомість у дієслів I дієвідміни в 3-ій особі однини теперішнього й майбутнього часу доконаного виду в закінченнях появляється *т:* бига *прийдет* (8), сонце *засвєчюєт* тай *пужієт* людий (9), *даєт* (15), не *будет* (61), *пропадет* (11), *думаєт* (12), *приженет* (15), *сопет* (43).

Звук *т* у закінченнях дієслів 3-ої особи однини і множини теперішнього часу твердий: *спадают* (14), *гнів'ст* (14), *держит* (37), *сходит* (16), *си молєт* (30), *ни мают* (31). Твердий він і у 2-ій особі множини наказового способу: *поможіт* (33), *освітіт* (35), *наведіт* (35), *видверніт* (35), *привернііт* (35).

Аналітична форма майбутнього часу дієслів твориться з інфінітива та особових форм допоміжного дієслова *йати*, яке може стояти як у препозиції, так і у постпозиції до нього: *мете робити* (13), *меш видіти* (122), то ніхто бірше *ни мет* мнє тут *обзерати* (42), шо й *видіти* ни *мут* (42).

Форми минулого часу зберігають фонетично й морфологічно змінені залишки колишнього перфекта, що являють собою поєднання колишніх дієприкметникових форм на *-лъ* і особових форм теперішнього часу від допоміжного дієслова *быти,* при цьому останні можуть вживатися не тільки безпосередньо у постпозиції щодо дієприкметникових за походженням форм, а й у препозиції. 1-а особа однини чоловічого роду і множини має форму допоміжного дієслова *смих*, 1-а особа однини жіночого роду – *сми: розумів смих* (47), *чюв смих* (66), *погадав смих* (42), мині вже банно за цим, шо *смих* тє так погано *заклєв* та остро (26), так *сми* го *знєнавиділа* (46), нічьо *смих ни виділи* (81), шо *смих були посиніли* (81). 2-а особа однини чоловічого роду має форму допоміжного дієслова *сс,* а жіночого й середнього – *с*: шо *єс чюв* (66); дєкую тобі, Боже Сонечько наш добрий й великий, шо *сс* нас грішних и нашу

маржину - Божу росицу *держсло* на своїй ласці й мало у своїй опіці (24). У 2-ій особі множини допоміжне дієслово у формі *єсте*: дєкую тобі, днинко свєта, запашна, Сонечько велике праведне, шо *єсте помогли* у мирности <...> днинку зоднювати (33).

Умовний спосіб утворюється з частки *бих* і перфектної форми дієслова: *ни лишив бих* (27), *пропали бих* (101), *почьорніли бих* (101), *абих* тє *ни видів* (25).

У романі засвідчені діалектні риси в ділянці словотворення. Вони стосуються передовсім відмінностей у словотвірній будові дериватів, зумовлених зазвичай залученням діалектних (і не тільки) слів у ролі твірних основ, які не задіяні в словотворенні літературної мови: й я мусив з нев разом *разувати* (52), *мальфованє* (59), *стрілецтво* (62) у значенні "полювання", *дошкарі* (67), *березованя* (8) у значенні "бути старшим серед колядників, тобто бути березою", а до співанок, то він завжди *першунарь* був (71), *скрипичьник* (77), *бездітник* (47), *свининець* (88), *куринник* (88), *гуслити* (гуслінку) (81), *заранки* (79), *наденки* (79), *плєсаки* (90), *накривчьеста* коновка (59), тим *митілем* миютси (95), *пістолєтники* (97), *годованець* (47), *сівбина* (112), *ворожка* (115) у значенні "ворожіння", *пониж* дворишя (49), *отав'єнка* (112), *чірохлепник* (70).

У мові роману відбиті й типово гуцульські мовні формули етикету, зокрема привітання: *Єк дужі, дідочьку?* – криз плачь привитавси я. *Гаразд, єк ти дужий, легіню?* – весело сказав дідо, беручі мене на коліна пестити, цулував прилипачько в лице (12).

Склад і характер лексичних діалектизмів у будь-якому художньому творі зумовлені його темою й сюжетом. У романі "Дідо Иванчік" художньо відтворений неповторний світ гуцулів, їх побут, вірування, філософія, обряди,

господарювання, полювання, природа. Із ними передовсім пов'язано використання гуцульської діалектної лексики.

Значну частину діалектної лексики становить побутова. Серед неї виділяються специфічно гуцульські назви одягу, прикрас, зокрема *крисаня* "чоловічий капелюх з прикрасами", *гачі* "штани з домотканого полотна або сукна", *кіптар* "хутряна безрукавка", *сердак* "верхній короткий одяг з домотканого сукна, оздоблений вовняними нитками", *гуґлі* "верхній одяг без рукавів", *опинка* "поясний жіночий одяг з одного незшитого полотнища", *портєниці* "чоловічі полотняні штани", *згарда* "жіноча прикраса шиї з намистин, монет і металевих хрестиків", *бовтиці* "жіноча прикраса голови" та ін.: Дідо верг набік з голови *крисаню* (23); У ґражду увійшов дідо, легонько ступаючі ногами, шо були обуті у постоли-свинєчьки, волоками оборсані, у чьорні онучі та крешені *гачі* (25); Поверх неї крешенєк-*сардак*, а на то зверьхє клала свій *кіптарик* з плечь (40); Смерекові ліси убиралиси в білий иней, єк молодєта до вінчєня у білі *гуґлі* (72); Снурили *опинки* й запаски (102); ‹…› тікав до діда й без *портсниц* (8); ‹…› Ботичка лишиласи на чєсок пид церквов полагодити дівці на голові *бовтиці* (213). Засвідчені й гуцульські загальні назви одягу – *лудинє*, *уберя*, *фантс*: ‹…› єк би си хтос дев'єть суботий ни мив, ни чєсав, ни брився й ни перебиравси в чісте *лудинє*, то дев'єтої суботи уже би си показував йиму "тот"‹…› (52); Він уберав її у найостатнійше *фантсчко* (151).

Серед гуцульської побутової лексики, використаної в романі, привертають увагу назви їжі та напоїв, такі, як *бриндза* "спеціально приготовлений посолений сир", *гуслінка* "спеціально заквашене густе кип'ячене молоко", *буришінк* "печений картопляний корж", *студенец* "холодець", *пироги* "вареники", *бануж* "густа страва з кукурудзяної крупи, зварена на сметані", *буришка* "картопля", *жилавник* "хліб з ячмінної муки", *кулеша* "густа

страва з кукурудзяної муки, варена на воді", *матаржсник* "печений корж з картоплі і кукурудзяної муки", *мандрусь* "печений корж із лободи та інших рослин", *сербавка* "рідкий суп, зазвичай без м'яса", *буженица* "копчене м'ясо", *розвод* "розведена водою гуслянка" та ін.: У тоти дни приходило до діда й богато бідничії брати на роботу скороми: масла, *бриндзи* та *гуслінки* (13); Баба лагодиласи печі *буришсники* (27); ‹…› богато усєкої їди: голубці, юшку, *пироги, студенец, бануж,* єйця, молошну кашу (107); Вуйна на передній лавици коло полиц лупила при ватрі уварену *буришку* на круглу, до вечєрі (27); ‹…› шо єк у Чьорногорі на стаї сипав окріп на *кулешу* варити, то аж тогди йшов у місто винести муки засипати тоту *кулешу* (128); Пекли *матаржєники* з кропивов, свеклов та бруквов. А єк ни тєкало вже й свекли та брукви, то тогди пекли *мандрусі* з усього бурєну, й то усі мусіли їсти (134); ‹…› покладут опередь них велику чєру йкоїс *сербавки...* (134); А єк приходила весна, то мав шо з куєвів носити д'хаті *буженици* з оленів та серний... (159); ‹…› челідь винесла їм пити в бербеницях *розводу* – розведену водов квасну гуслінку (381).

Із побутової добре репрезентована також лексика хатнього й кухонного начиння, зокрема *ліжник* "домоткане ворсисте вовняне покривало з візерунком", *куделя* "кужіль", *катран* "ганчірка", *чепелик* "саморобний ніж", *беривка* "велика пляшка", *путина* "дерев'яна діжка", *гарчік* "невеликий дерев'яний посуд для молочних продуктів – гуслянки або сметани", *погар* "склянка", *порція* "чарка", *кітлик, кітличок* "малий казанок або горщик", *варінник* " горщик, в якому варять їжу" та ін.: ‹…› єк розкішний, коверцовий гуцульський *ліжник* (10); ‹…› уна таки ухлєвала на лавици пид *куделев,* сміючіси з мої причьки (18); Уна навіть у будні стерала из стін хати *катраном* порох (19); Він держєв у лівій руці *чепелик* вид граду‹…› (20); "‹…› Шє

з медом варений" – видповіла баба, сміючиси, тай борше чяпнуласи частувати, насипаючі у кубок з *беривки* горівки ‹...› (84); Ишов він раз у полонину Ґаджіну тай ніс из Бистреця на плечох без припочівку *путину* вид бриндзи <...> (164); А другий раз видобрав води у *ґарчік* (56); Нараз він лівов руков перевернув д'горі дном на столу *погар* <...> (178); Ніхто ни обзивавси, бо кождий видів, шо то си ни йиго *порція* пила, а цих двох нисамовитих людий (184); ‹...› на берфелу вішєв дугов мідєний *кітличок* ‹...› (195); ‹...› набила її разом з бураками у глиніний, дрібно пошитий дрітьов *варінник* (18).

Не менш поширені в романі й гуцульські діалектні назви жилих і господарських споруд, господарського начиння – *ґражда* "гуцульська садиба", *кліть* "комора", *колешня* "приміщення для худоби, стайня", *кошєра* "тимчасово загороджене місце для овець", *оборіг* "повітка на чотирьох стовпах для сіна, соломи", *стая* "житло на полонині, де живуть пастухи влітку і переробляють молочні продукти", *зимарка* "будівля, де взимку зупиняються пастухи", *колиба* "житло пастухів, лісорубів", *клевец* "молоток", *бабка* "мале кувадло для клепання коси", *теркіла* "наповнені бесаги", *бисаги* "дві торби, з'єднані одним полотнищем, що їх носять перекинутими через плече", *кушка* "дерев'яна посудина, в якій косар носить брусок" та ін.: Богацкі тоти забудованя з *ґраждами* самотов сумували у садах на розложистій Ріжи (10); Вуйко пид *колешнев* додоював послідну корову (19); ‹...› він обійшов до трьох раз за сонцем наоколо ту *кошєру*, держєчі пид плечєм тот книш, бризкаючі вівці у *кошєрі* тов видгашенов водов (55); ‹...› уна украла в него з-під *оборога* сховані там перед фінансами *бисаги* тітіню (135); Нираз спали у порожних *стаях, зимарках* та *колибах* (142); Збивав косу з кісєти, складав у стару *дзьобеньку кушку, клевец, бабку* <...> (137); Сам виніс из катушя Олексієву *теркілку* (162).

Засвідчені в мові повісті деякі гуцульські назви хвороб, наприклад, *гостец* "ревматизм", *почеревина* "дизентерія", *потерюха* "заразна хвороба", *мулец* "ракове захворювання": Моя мама ніколи тої днини ні прєла, ні шила, аби *гостец* руки їй не тєг <...> (115); ‹…› заслаб Процьо на *почеревину* тай минувси на ню (134); Люде ни слабували на *мулец*. Ніхто й ни чюв за *потерюху* (15).

Гуцульський ландшафт адекватно передають такі діалектні географічні апелятиви, як *ґрунь* "вершина гори", *кичера* "гора", *ізвір* "міжгір'я, ущелина", *плай* "гірська стежка", *виртоп* "урвище", *ґавра* "глибока яма", *обіч* "узбіччя" та ін.: Чімраз вишше пидходив у верх. Виростав понад *обочі* й *ґруні* (9). Цьому сприяють також гуцульські діалектні назви природних водних реалій, зокрема *ковбірє* "місце на річці, де глибока й спокійна вода", *ґаба* "хвиля", *ґук* "водоспад" та ін.: Туда йти куражило мене лиш *ковбірє* у бистрій річці ‹…› (9); *у порівн.* Єк вода з головищ, *ґаба ґабу* б'ючі, плили йому з рота співанки ‹...› (32); На *ґуках* розпорскувала срібними холодними краплями води ‹…› (173). Гуцульські діалектні назви тварин, птахів, риб репрезентовані лексемами *ґайда, кутюга, пирга* "собака", *половик* "яструб", *когут* "півень", *жонва* "дятел", *кертовина* "кріт", *слиж* "в'юн", *нересниця* "вид дрібної риби", *струг* "форель", *головатиця* "лосось дунайський, таймень", *марга, маржина* "худоба", *товарє* "одна особина худоби" та ін.: Єк молодєчьок, біг борше боронити мене вид *кутюги* <...> (11); Умлі ока, єк білиця у смереку из-перед стрільця, вихопивси я високо у кілє з перед *ґайди* (10); *Пирга* люто сприсідала зразу на мене <...> (10); Понад ґраждов хєтро пролетів *половик* (15); На синих плесах, ґлібоких ковбірах та крутіжях темріло повно *нересниц*. Поблискували згорда до сонця й *струги*. Де-не-де було видко й хєтру *головатицу* (173); Ловив *струги, слижі, нересниці* та баби (131): ‹…› ишла *марга* плаями одним

стєгом, ботей за ботеєм, довгими рєдами (53); ‹…› Або ногу дес у колодю вломит *товарс*‹…› (107).

З гуцульських діалектних назв рослин у романі використані *хобза* "бузина трав'яниста", *гаджюґа* "смерека або ялина", *трепета* "осика", *афини* "чорниця", *чорниця* "ожина" та ін.: Руками на боки прогортаючі бліду папороть та вонєчу *хобзу*, йшов я услід за дідом (20); Нарацки пидсувавси я попид густі *гаджюґи* ид дідовим головицам (20); Зострахє я лелів єк лист на *трепеті* (41); Ми оба з дідом так упрємо сокотили тих Довбушевих скарбів, шо смих були посиніли из студени, єк *афини* ‹...› (81).

У романі заманіфестована й гуцульська діалектна обрядова лексика. Так, з весільної лексики засвідчені такі лексеми, як *обзорини* "оглядини", *повниця* "обрядова посудина, зазвичай тарілка з чаркою, у яку складають гроші при обдаровуванні молодих", *деревце* "прикрашена молода смерічка, яка використовується у весільному обряді", *боєри* "гурт неодружених молодих хлопців, які супроводжують молодого у його відвідинах молодої під час весілля" та ін.: ‹…› уни прийшли на Жєб'є в *обзорини* (213); <...> Костюк любив пити на весілє кождому тай у *повницу* ни скупувавси товсто веречі <...> (218); ‹…› разом з музикантами поприходили на вбиранє книзевого *деревця* (220); По їді *боєре* встали тай виводили книзя з-за стола до вінчєня <...> (221). Реалії похоронного обряду гуцулів вербалізовані діалектними словами *посижінє* "сидіння при небіжчикові вночі", *грушка* "ігри при небіжчикові", *комашня* "поминки в день похорону", *прошшя* "прощання з померлим" та ін.: ‹…› коло Олексієвого тіла, видбувалоси *посижінє* <...> (421); ‹…› там ишли на переміну забави: "*били грушки*", "висіли", "скакали на него", "мололи млина" ‹…› (421); Всий нарід разом з Олексіїхов уклєк наокола гробу до *прошші* (426). З різдвяної гуцульської лексики у романі вжиті діалектні слова *береза* "старший серед колядників", *табора* "гурт

(про колядників)", *вибірца* "той, хто вибирав колядників", *плєс* "особливе пританцьовування під час колядування", *колєда* "винагорода колядникам" та ін.: Хоть кожда *табора* мала свого *вибірцу*, шо виберав колєдників ‹…› (70). *Берези*, поцоркочуючі дзвиночьками, прив'єзаними повісмом до колєдницких хрестів, скликали кождий свою колєдницку *табору* до *плєсу* (77); ‹…› уни навіть і на двір ни винесут *колєду*, а ни то приймили би у хату колєдників (89).

Представлена в романі й гуцульська діалектна метеорологічна лексика, пор.: *мрєчь* "мряка, туман", *пластовець* "лапатий сніг", *плова* "злива", *негура* "погана погода; похмуро" та ін.: ‹…› на погоду лежєла густа, суха *мрєчь* (44); Люде говорили, шо єк так далі будет сунути кождої днини *пластовец* ‹…›, то зима увалит по самі церковні вікна (98); Ударила раптова *плова*, а витак зачєв падати град ‹...› (175); Ади надворі йка *негура* ‹…› (175).

Гуцульська діалектна мисливська лексика засвідчена словами *кріс* "рушниця", *капшлівка* "різновид рушниці", *западка* "пастка, зазвичай на ведмедя, вовка", *теліш* "пастка на оленів, козуль", *зазуб* "пастка на лисиць", *поколодва* "пастка на куниць", *торгла* "пастка на білок" та ін.: Иванчік мав два *креси*: оден то *капшлівка* ‹…› (159); Робив *западки* на вовків та медведів ‹…› На оленів настав'єв *телеші* ‹…› При входах у лисєчі нори робив *зазуби* на лисів. Лісами робив на куниці та білиці *поколодви* та *торгла* ‹…› (156).

Умотивованим у романі є використання гуцульської міфологічної лексики. Лише серед назв міфічних істот засвідчені гуцульські діалектні назви *арідник* "найстарший чорт", *пекун, домар, зчезник, пустенник* "чорт", *нявка* "мавка" та ін.: *Арідник*, изчез би, из своїми слугами ‹…› (72); ‹…› *пекуни* тої ночи, то так си розсідали та збиткували над світом (423); На него, то всі в хаті так си вітрішшіли, єк би на самого *зчезника* (445); Але найголовнішим свєтом Розійгри є для *нявок*, тих красних, майже ніколи нивидимих

голим оком лісових дівиц ‹…› (349). До гуцульських діалектних назв нечистої сили належить також ряд евфемізмів, які використані в романі, зокрема *він, хлопец, тот, слуга, не піший, нивмиваний, изчез би* та ін.: ‹…› шо у тій печєрі "*він*", изчєз би, пигичіт у скрипку до співанок галасливим вітрам (8); Усі люде говорили, шо дідо мает до флоєри "*йиго*", зчез би, – "*хлопця*" (32); ‹…› то дев'єтої суботи уже би си показував йиму "*тот*" – цураха би му вид нас (52); Нарадив Иванчіка, єк можна дістати, або й самому вивести собі "*йиго зчез би*" – "*слугу*" до стрілецтва, до скрипки, тай до богацтва (175); Инчі люде знов говорили, шо він був "*ни піший*" – мав помичьника до маєтку – "*Хлопця изчез би*" (101). Ряд гуцульських діалектних міфологічних лексем номінують осіб, наділених надприродними силами, здатними накликати або відвертати лихо, пор.: *мольфар, почінавник, примівник* "знахар, ворожбит", *чередінник* "людина, яка може завдавати людині чи тварині шкоди", *чінатарька* "людина, яка може завдавати іншим людям шкоди", *градівник* "людина, наділена надприродною силою відвертати град, грозові хмари": Перед тим, єк мав дідо лєчі спати, казав, шо завтрашнє свєто Увидениє є найбиршим свєтом у всіх *примівників, мальфарів* и *почінавників* (59); Засохрани її, Госпидку, вид кіточьки, вид фиси й вид звіри, вид лихого чьоловіка й вид *чередінників* й *чінатарьок* (34); ‹…› злітаютси чьорти, упирі, відьми, лісни, бісиці, *градівники* й всяка нечіста сила ‹…› (130).

У романі заманіфестовані й гуцульські діалектні назви реалій полонинського життя – *стая* "дерев'яна будівля на полонині, де живуть пастухи влітку і переробляють молочні продукти", *ватаг* "старший вівчар", *ботей* "отара овець", *кошєра* "тимчасово загороджене місце для овець", *бовгар* "пастух, який доглядає стадо великої рогатої худоби на полонині" та ін.: Він сховав тоти медвежі вуха у тобівчіну

тай виходит, супавий, на *стаю*, а *ватаг* си питає, чьо він такий супавий (164); ‹…› ишла марга плаями одним стєгом, *ботей* за *ботесм*, довгими рєдами (53); А за ними з коршми лунув усий нарід надвір так, єк на полонині виломнені вівці з *кошєрий* (186).

Окремими словами засвідчена гуцульська діалектна лексика на позначення грошей, частин тіла, місяців, музичних інструментів, метрологічна, лісосплавна й лісорозробна лексика, зокрема *банка* "гульден", *грейцер* "австрійська розмінна монета", *сороківець* "дві давні австрійські крони", *хорбак* "хребет", *калюхє* "нутрощі", *твар* "обличчя", *просинець* "грудень", *денцівка* "особливий тип сопілки з денцем", *флоєра* "довга сопілка без денця", *око* "міра рідини, один літр", *дараба* "пліт, збитий з кругляків, який сплавляють по ріці", *бутин* "лісорозробка, лісові роботи" та ін.: Найкрашшя корова коштувала найбірше до сорок *банок* (138); На вінок поклав Костюк за шитє вінка *сороківця* ‹…› (219); ‹…› обоє молотили у подовки ризками шибеника по *хорбаці* так, єк на току сніп (124); Шо з слави, єк голод *калюхє* порет? (140); А *просинця* добре рубати кілє до плотів, бо то кілє є дуже тверде (54); На Просічьках у протєж тужила *денцівка* (24); ‹…› єк сєдет дідо на опецок та озмет *флоєру* из-за сволока й зачнет у ню играти ‹…› (32); Тай узєв *око* горівки (366); *Бутинів* тогди ни було. Цуґи ни возили, за *дараби* так само ни знали (137-138).

Обширний пласт гуцульської діалектної лексики у романі становлять назви осіб за різними ознаками. Серед них виділимо назви спорідненості, такі, як *дєдьо* "батько", *неня* "мати", *вуйко* "дядько, брат матері", *вуйна* "тітка, дружина брата матері", *стариня* "батько з матір'ю": *Вуйна* зачєла мене зацитькувати. Узєла мою голов собі на руку й притулила д'собі, єк рідна *неня* (43); Маю си де діти у свої *старині* (46). Назви осіб за віковими особливостями – *легінь*

"парубок", *молодєк, молодєчьок* "юнак, парубок": Єк пролюдні крисані в *легінів* закєтичєні трєсунками ‹…› (10); Ледве так котрий *молодєк* би шє був потрафив заданцувати, єк старий береза-Джюнда (71). Назви осіб за їх внутрішніми якостями – *порєднак* "порядна людина", *робак* "працьовита людина", *пецух* "чоловік, який любить поратися в хаті, виконувати жіночу роботу", *пізьмак* "людина, яка має злість на когось", *першунарь* "людина, яка веде перед у чомусь, лідер": "Ийга, шо ми за *порєднак...*" (31); Чьорний *робак* був, єк припадав до єкоїс роботи (99); Ни був *пецух*. Ни любив зрода кутати чілідинскє кутанє (100); А до співанок, то він завжди *першунарь* був ‹…› (71). Назви осіб за родом їх діяльності – *смолєк, пушкар* "поліцай", *сокотінник* "сторож", *конюхар* "гендляр кіньми" та ін.: ‹…› увійшло до них сім *смолєків* вартувати, ци хтос дес си крадьми ни поскоромит у говінє (108); Бо Гердлічка видразу зробив йиго свойов правов руков – ватажком *пушкарів* над усіма *пушкарями* в горах (148); Тогди можна то зілє копати, бо Арідників *сокотінник* так, єк жид, злакомитси на гріш ‹…› (175). Назви осіб за іншими характерними ознаками – *годованець* "вихованець, утриманець", *зайдей* "чужак, приблуда, нетутешній", *калюхач* "черевань", *обмінчє* "дитина, обміняна бісицею при пологах на новонароджену дитину", *погріб'єник* "учасник похорону" та ін.: Бувало, дідо уводно прорікав вуйкови, аби вуйко, бездітник, брав мене до себе на *годованця* (47); Ти колєдуй людем тих колєд, шо тобі милішші у душі, а ни тих, шо їх там хотєт наверечі *зайдеї* тай усєкі кушманєники ‹...› (85); Люпайлючка ніколи си тим ни гризла, шо то може він *обмінчє*‹…› (123); Дехто з *погріб'єників* зберавси попови йти вікна бити за йиго збитки над Олексієм (427).

З-поміж гуцульських діалектних слів, ужитих у мові роману, виділяються лексеми з абстрактним значенням, зокрема *пізма* "злість, гнів", *путеря* "сила", *причька*

"пригода", *домарінє* "перебування, праця біля хати, вдома", *плєс* "особливе пританцьовування під час колядування", *трудданок* "труд, важка праця", *кішня* "косовиця", *кортєчка* "бажання", *люба* "любов", *примівка* "замовляння", *обертин* "ритуальна дія для відвернення насланих чар на того, хто їх послав", *наслане* "порча" та ін.: Бо хоть він вірив, шо лісну наслав йиму Дмитро Шкиндя из Довгим, у *пізму* почерез стрілецтво ‹…› (142); Баба прєла чьорний волос на запаски, уна таки ухлєвала на лавици під куделев, сміючіси з мої *причьки* (18); Ми пишли усі до церкви, лиш дідо лишивси дома на *домаріню* ‹…› (72); Хоть він уже материй був чьоловік, а у колєдниках є великий *трудданок* (71); На того Илія, то в Иванчіковим сусідстві були аж дві толоці на *кішню* ‹…› (371); А уни двоє, єк чьоловік из жінков, у родинним житю чюлиси дуже нишєсливими, бо мижи ними ни було такої *люби,* єк уна би повинна мижи вінчєними бути (141); Нарід аж тетерів, вірючі в міць и *путерю* Дарадудиної *примівки* (447); Ти, фіглярю проклятий, знов поклав протів мого *наслання обертин*? (463).

Гуцульська діалектна лексика роману "Дідо Иванчік" репрезентована не тільки іменниками. Органічною складовою лексикону твору є гуцульські діалектні слова всіх частин мови. Серед прикметників це *пудний* "лячний, страшний", *файний* "добрий, доброякісний", *мосєжний* "латунний", *пецовий* "який любить поратися в хаті", *варкий* "небезпечний", *бізівний* "безпечний", *куражистий* "темпераментний", *черлена* "червона", *торонкий* "великий" та ін.: Найгірше було мині лєчно вид печіри у тій скалі, бо та печіра хоть невеличька, то була *пудна* (8); ‹…› лівов руков поцоркочював голосним, *мосєжним* дзвиночьком ‹…› (74); ‹…› він був *пецовий* чьоловік. Любив газдівство, тай любив си крутити у хаті коло чєліди (101); ‹…› вид Ризда, то *варка* весна. Шиснацітого тижня, то вже *бізівна* (115);

Прото, він був *куражистий* до чєліди чоловік (142); Перев'єзували йиго *черлєнов* ниточьков ‹…› (61). Із дієслівних гуцульських діалектизмів відзначимо *сокотити* "берегти, пильнувати", *штрикнути* "стрибнути, скочити", *вергнути* "кинути", *заздріти* "побачити", *кутатиси* "поратися", *чюріти* "текти", *скорнєти* "збудити", *пазити* "пильнувати", *дерти* "копати, брати – про картоплю", *березувати* "бути старшим серед колядників", *бізувати* "могти, бути в силі", *гледжіти* "робити сир за допомогою глєгу, тобто вмісту шлунка маленького теляти, яким підквашують молоко", *юшити си* "злитися" та ін.: ‹…› він продав за ні чьортови свою жінку, а тепер за покуту мусит їх там *сокотити* до суду віка (8); Єк шелений, *штрик* я з припічька аж насеред хати (18); Дідо *верг* на бік з голови крисаню (23); Дідо мене *заздрів* тай усміхнувси д'мині (25); Смутком прикрилиси, аби тихо дрімати цілу осінь и зиму, аж доків їх навесні ни *скорнєст* голос трембіти до нового пастирського житя на ціле літо (53); Вид Здвижіня, то вже зачєли копати буришку у єму, й то приквап'єючі *драли,* бо баба щовечіра воркотіла, аби *пазити* борше на надвірну роботу ‹…› (54); Навіть на Жеб'є, на Єсеново та у Єворово кликали мене *березувати* (85); У тих сторонах жили такі мальфарі, шо воду *гледжіли* (173). Гуцульські діалектні прислівники, вжиті в романі, – це *пудно* "лячно", *прилипачько* "міцно, пристрасно", *варко* "небезпечно", *борзо* "швидко", *банно* "сумно", *фист* "дуже, сильно", *гмітно* "тісно, великим скупченням", *привитачко* "вітаючись", *відтів* "звідти", *омтно* "прикро" та ін.: ‹…› пирга шюрила вуха, вискірєла білі, острі зуби й гарчєла на мнє так *пудно,* шо аж на ній серсть їжиласи (10); ‹…› цулував *прилипачько* в лице (12); Східних суботий є *варко* ходити по ночях, бо лакомо шош ничісте показуватиси, тай пужіти людий (52); Йиму *банно* си учінило за молодостев, шо видлєтіла вид него так *борзо,* єк ластівка видлітаєт (26);

Мині найліпше смакувала пшениця з маком й медом, бо *фист* солодка була (66); На йиго загороді зачєли *глітно* вирикувати коровки ‹…› (140); ‹…› говорив *привитачко* до них Иванчік (207); Єк учюв я тоту бабину випанаху, то лиш засторопів, так ми *омпно* ‹…› (46).

Помітні діалектні відмінності і в ділянці службових частин мови. Так, серед прийменників поширені типово гуцульські *опередь* "перед" (34), *назадь* "за" (66), *післідь* "після" (135), *позадь* "за" (31), *верх* "над" (27): Дідо брав кождої страви потрошки в лижку й перший раз метав тої страви *назадь* себе на стіну й стелину (66); Цілий свій маєток *післідь* себе передав на Їлачька (135). Із гуцульських сполучників засвідчені *ци* "чи" (80), *отєк* "ніби" (38), *наколи* "коли, якщо" (42): Ми дівилиси, <...> *ци* ни вздримо де в Довбушєнках, єк мут там горіти Олексини поклажі (80); *Наколи* день, утечю (42). Для гуцульських говірок характерна частка *ко*, яка вживається разом із формою наказового способу, ця риса теж відбита в мові роману: скажи *ко*, Єленко (373), ану *ко* отепер скажи (378), йди *ко*, біднице їсти (100). *Игій, мой* – вигуки, вжиті в романі: *Игій* на тє.. Ти-и-и, опришку проклєтий. *Мо-о-ой*. Забери ми си з передь ичь (25).

У мові роману добре заманіфестована й гуцульська діалектна фраземіка. Гуцульськими фраземами, вжитими в романі, є *нагнати кіз на бер* "погрожувати комусь неприємностями", *давати пуду* "лякати", *око в'єло* "надзвичайно холодно", *велькло на души* "полегшало", *лице лупиться* "соромно", *слих би їй пропав* "уживається як прокляття і виражає побажання кому-небудь зникнути, пропасти", *на низьке сісти* "потрапляти в незручне становище; зазнавати у чомусь невдачі", *скакати в непки* "виявляти особливу радість з чогось", *харамана пускати* "обдурювати, змушувати вірити в що-небудь нереальне", *у п'єті не чути* "не боятися", *зав'язувати ціпи* "сходитися з

кимось, зближуватись; вступати в інтимні, любовні зв'язки", *кепи бити* "насміхатися, глузувати з чогось" та ін.: ‹…› ти меш памнєтати до гробної дошки. *Нажену я тобі кози на бер*, и то борзо (210); Вид того лєковишя мині *пуду давало* (8); *Око в'сло* вид студени (9); Мині видразу *велькло на души* ‹…› (11); *Ни лупилоси лице* йиму за ню устидом опередь людьми (102); А вна єка?.. *Слих би їм пропав* з цего світа, єк зима навесні (390); А Иванчікова Єлена, то аж таки *в непки скакала*, така була рада, шо переиначіла Иванчіка ‹…› (374); Всі си йиго боєли, бо він знав *харамани пускати* (380); Таже я си тебе так бою, єк кіт лою! *У п'єті тє ни чую!*" (391); То він так робит з нами за тото, шо добре жиєт из нас. Єк він сміет такі *кепи бити*? (424).

Таким чином, роман П. Шекерика-Доникова належить до тих небагатьох художніх творів, які написані гуцульським діалектом. Гуцульський говір однаковою мірою використаний і в мовних партіях персонажів, і в авторській мові. У мові роману досить послідовно відбиті різнорівневі діалектні риси південних гуцульських говірок, здебільшого околиць смт. Верховина. Водночас у передачі окремих гуцульських діалектних рис спостерігається непослідовність. Так, на місці давнього етимологічного *о* в новоутворених закритих складах у гуцульських говірках після губних та деяких інших приголосних виступає *и*, і ця риса добре відбита у мові роману (пор.: *пид, вид, з викон* і т.д.); однак в особовому займеннику *він* чомусь ні. Проте такі випадки поодинокі.

Таким чином, мова художніх творів О. Манчука та П. Шекерика-Доникова досить точно і повно репрезентує верховинський різновид східнокарпатського, або гуцульського, діалекту. Це однаковою мірою стосується як мови персонажів, так і авторської мови. За складом і характером засвідчених у художній мові цих авторів гуцульських діалектних фонетичних, морфологічних, лексико-семантичних, фразеологічних ознак авторська мова

нічим не відрізняється від мови героїв твору. Власне гуцульський говір в аналізованих творах використовується у ролі літературної мови, а самі вони є типовим зразком "літератури на діалектах", тобто суціль писаної діалектом. В цілому про мову роману можна говорити як про писемну пам'ятку художньо опрацьованого гуцульського говору, риси якого настільки повно відбиті, наскільки дозволила правописна система без застосування фонетичної транскрипції, і з успіхом може використовуватись у діалектологічних дослідженнях. Мова творів О. Манчука та П. Шекерика-Доникова є ще одним вагомим аргументом, що заперечує думку тих мовознавців, які стверджують, нібито твори Марка Черемшини писані гуцульським діалектом, а Василя Стефаника – покутським. Авторська мова Марка Черемшини, в якій трапляються окремі діалектні риси, різко контрастує авторській мові О. Манчука та П. Шекерика-Доникова, повністю діалектній. Якщо твори Марка Черемшини писані гуцульським діалектом, то як тоді кваліфікувати з погляду мови твори О. Манчука та П. Шекерика-Доникова?

На жаль, з відомих причин ці надзвичайно цінні передовсім для української діалектології та історії української мови матеріали ніяк не залучені до науково-лінгвістичних досліджень. Немає сумніву, що новели О. Манчука та художні твори П. Шекерика-Доникова повинні повноправно ввійти до джерельної бази Словника гуцульських говірок, над яким працюють мовознавці Львова. Вони з успіхом будуть використані при академічних описах українських діалектів, зокрема південно-західного наріччя. Особлива цінність їх виявляється ще й у тому, що вони засвідчують малопоширений тип взаємодії діалектів і мови художньої літератури, за якого говірка використовується як у мові героїв, так і в авторській мові, тобто в художньому творі заступає літературну мову.

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТА ФУНКЦІЇ ГУЦУЛЬСЬКИХ ДІАЛЕКТНИХ ЕЛЕМЕНТІВ У МОВІ УКРАЇНСЬКОЇ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

4. 1. Типологія взаємозв'язків гуцульського говору й літературної мови в українській художній мові

Використання гуцульського говору в мові української художньої літератури відзначається неоднорідністю, різним ступенем насиченості художньої мови гуцульськими діалектними рисами, неоднаковим характером використовуваних діалектних одиниць. Специфіка використання гуцульського говору в художній літературі зумовлюється також типом мови твору – авторська мова чи мова персонажів, літературних героїв, при цьому важливою є форма її реалізації (пряма мова, невласне пряма мова, непряма мова, повістування, опис, внутрішній монолог, пейзаж і т. д.). Залежно від ступеня насиченості гуцульськими діалектними одиницями мови художнього твору, їх різновидів, вживання їх у авторській мові та мові персонажів виділяють чотири типи літературно-діалектної взаємодії [Ґрещук 2001].

Перший тип характеризується окремими вкрапленнями діалектизмів, передусім лексичних, у літературну мову твору. Це зазвичай гуцульські діалектні слова, за якими легко пізнається мовно-територіальна прив'язаність персонажа, який їх уживає, місцевість, в описі якої використані такі слова, етнографічна ідентифікація реалій, номінованих такими позанормативними з погляду літературної мови лінґвальними одиницями. Семантика вкрапленого діалектизму здебільшого без особливих труднощів впізнається із контексту або конситуації мовлення. "Характерною ознакою такого типу взаємодії гуцульського діалекту і літературної мови є те, що

вкраплення окремих лексичних діалектизмів здійснюється лише в мову персонажів і зовсім відсутнє в авторській мові. фонетичне оформлення вкрапленого діалектного слова максимально наближене до літературної норми, а тому воно тільки за лексико-семантичними параметрами має діалектний характер" [Ґрещук 2001: 4]. Теперішнє наше дослідження показує, що окремі вкраплення діалектизмів характеризує не тільки мову персонажів. У змалюванні побуту гуцулів, їх господарської діяльності, у пейзажних характеристиках письменники теж можуть вдаватися до вкраплень окремих лексичних діалектизмів у авторську мову художнього твору.

Другий тип взаємодії гуцульського говору й літературної мови ілюструють ті художні твори, у яких стилізоване під гуцульську говірку мовлення персонажів інкрустоване в мову твору, а в авторській мові, якщо цього вимагає специфіка наратування, використовуються лексичні діалектизми. Мова ж літературних героїв у таких творах діалектизована мовними одиницями усіх структурних рівнів, хоча й не у повному обсязі. Типовим зразком цього типу діалектно-літературної взаємодії є мова повісті М. Коцюбинського "Тіні забутих предків".

Третій тип літературно-гуцульськодіалектної диглосії у мові української літератури за багатьма ознаками збігається з попереднім типом, однак він характерний для художніх творів, писаних західноукраїнським різновидом літературної мови, який сформувався на базі південно-західних говорів, в т.ч. й гуцульського, а тому він допускає як нормативні деякі мовні елементи, властиві більшості південно-західних говірок включно з гуцульськими, але які з погляду тогочасної літературної мови, сформованої на Наддніпрянщині, і сучасної літературної мови є позанормативними. У творах цього типу і авторська мова, і мова персонажів якнайповніше відбиває мовну специфіку

гуцульського говору. Типовим зразком такої взаємодії літературної мови і гуцульського діалекту є художні твори Марка Черемшини.

Четвертий тип взаємодії літературної мови і гуцульського діалекту репрезентують твори так званої "літератури на діалектах". У таких творах і в авторській мові, і в мові літературних героїв, наскільки дозволяє правопис, максимально повно і послідовно відбиті фонетика й граматика гуцульського говору. Власне в таких творах гуцульський діалект використовується в ролі літературної мови. Типовим зразком цього типу взаємодії літературної мови й гуцульського діалекту є роман П. Шекерика-Доникова "Дідо Иванчік".

Аналізуючи особливості використання гуцульського говору в художній мові, необхідно відзначити, що вони можуть виявлятися неоднаково не лише в межах кожного з окреслених типів, а навіть у різних творах на гуцульську тематику одного автора, як це засвідчила мовна практика І. Франка. Мова його оповідань "Терен у нозі", "Як Юра Шикманюк брів Черемош", "Гуцульський король" має всі ознаки використання у ній гуцульського говору. Найбільш помітні різнорівневі гуцульські діалектні риси в мові персонажів оповідання "Гуцульський король". Пов'язано це із його мовностильовою природою. "Текст нагадує етнографічний нотатник, у котрому поруч із фіксацією суттєвих подій дня, ніби мимохіть, наживо записано цікаву історію, почуту від місцевого мешканця, <...> автора зацікавив мовний стиль оповідання – живий і колоритний: він старанно фіксує діалектизми, незвичні фонетичні й морфологічні форми, манеру звертання, цікаві слова. Автентичність запису і професіоналізм записувача вражають: у природну канву гуцульської говірки героя раз по раз вплітаються фонетико-морфологічні форми інших діалектних ареалів, що цілком відповідає мовній географії

регіону і надає текстові цінність діалектологічної фіксації" [Ціхоцький 2006: 101]. Як уже відзначалося, мова персонажів оповідання "Гуцульський король" містить ряд характерних для гуцульського говору фонетичних і морфологічних рис (м'якість шиплячих, звук *і* на місці *и* у дієслівному префіксі *ви-*, прикметник *хрещений* у формі *іршений*, перехід *а* після м'яких приголосних в *и, е,* залишки старих форм дієвідмінювання, енклітичні форми займенників та ін.), які разом із лексичними гуцулізмами виступають виразними знаками гуцульської автентики. Тут, звичайно, немає фактографічного відбиття гуцульської говірки в усій її повноті, але використання, поряд із лексичними, деяких характерних гуцульських фонетичних, морфологічних діалектних рис є засобом художньої стилізації мови літературних героїв під гуцульський говір. Слід зауважити ще й те, що основу оповідання становить мова персонажів, авторські відступи зовсім невеличкі, що теж сприяло ширшому використанню гуцульських діалектних мовних одиниць.

В оповіданні "Як Юра Шикманюк брів Черемош", за винятком двох-трьох стереотипних гуцульських діалектних форм, у яких відбиті фонетичні й морфологічні риси говору (*йик, а-йи, аби-сми*), використані лише лексичні гуцульські діалектизми, при цьому вони однаковою мірою характерні як для авторської мови (*черес, маржина, бербениця, бутин, дараба, притрафом, кашиця, гоц, яз, годованець, зимарка, плай, трембіта, бер, джерга, плавачка, фудульний* та ін.), так і для мови персонажів (*сарака, неньо, гляба, нуда, трафлятися, дсдьо, хорувати, трутка, гнути харамана, трафити, гостець, арідник, шкап'ята, клявза, гофа, іршений, пізнака, головатиця, бідничка, штрикати, дзьобня* та ін.). Аналогічний спосіб використання мовних знаків гуцульської автентики демонструє мова оповідання "Терен у нозі". Думка, згідно з якою "та обставина, що оповідання

писалося початково німецькою мовою, і лише згодом перекладене українською, спричинилась до того, що у мовленні героїв практично немає діалектно забарвленої лексики – гуцульський колорит передається не стільки мовними засобами, як змалюванням характеру гуцула" [Ціхоцький 2006: 105], занадто категорична. Насправді у мову персонажів зазначеного оповідання автор доречно з відповідною художньою настановою вплів низку характерних гуцульських лексичних діалектизмів, пор.: *джерга, догурити, трембіта, керманич, сарака, стрик, кльоц, керма, мой, дараба, скрітати, вифасувати, крисаня, навпроцапи, аршинник, топірець, чуріти, ади, кичера, лазок, воринн, трафитися, долів, погадати, ватаг, цвігнути* та ін.

Отже, з погляду особливостей використання гуцульського говору в мові оповідань І. Франка на гуцульську тематику простежуються помітні відмінності. Якщо мова оповідань "Як Юра Шикманюк брів Черемош" та "Терен у нозі" репрезентує перший тип літературно-діалектної взаємодії, тобто вкраплень у художню мову гуцульськомаркованих лексичних одиниць як у мову персонажів, так і в авторську мову, а також поодиноких стереотипних фонетичних та морфологічних елементів у мову літературних героїв, то мова оповідання "Гуцульський король", репрезентуючи теж перший тип, помітно тяжіє до другого типу. Для порівняння наведемо зразки діалектизації мови персонажів у зазначених творах:

– *Йик* ночували, *дєдю*? – промовив він, цілуючи батька в руку.

Юра дивився на нього витріщеними очима і не знав, що відповісти.

– Госпідку любий, як ви виглядаєте, *дєдику*! – скрикнув Василь. – Ви *хорували*?

– Хоч би був і вмер, то ти би, певно, не був довідався до мене! – з гірким докором мовив Юра (Як Ю., с. 435).

– А ти що тут робиш, *мой*? – обізвався я до нього.

<…> – Хочеш на той бік? – запитав я.

Він потакнув головою, не обертаючися і не кажучи ані слова.

– А де ж хочеш висісти? – запитав я ще раз. – Адже бачиш, що той берег усюди стрімкий, нема де *їмитися* (Т. н., с. 379).

– Помагай біг! *Йик* ночували, *іршені*? – привітався старий, ледве чутно шамкаючи беззубим ротом.

<…> – Аякже, мій панчику пишний та *чьимний*! Та й ви, панечко молода, не *бійтиси*! Навіть не почуєте, коли вам *вітьигне*. О, мій син у тім майстер! До нас не то прості гуцули йдуть, але й *їмості* не раз *приїжджєють* (Г. к., с. 492).

<…> – От біднечкий! Пек, пек, пек! Вийшов, вийшов увесь з корінцями. Тепер лиш водички-плинички, вимити *йимку*, – *мете мати* спокій (Г. к., с. 493).

Останній із наведених уривків з усією очевидністю засвідчує більшу послідовність і концентрацію вживання гуцульських діалектних різнорівневих форм, вищий ступінь стилізації мови персонажів під гуцульську говірку.

Кожний із чотирьох типів взаємодії гуцульського говору з літературною мовою характеризується неоднорідністю за ступенем насиченості мови діалектизмами, за їх природою (лексичні чи й фонетичні, морфологічні) та за послідовністю їх застосування, тобто чи певне фонетичне, морфологічне явище фіксується однією-двома мовними одиницями, які виступають своєрідними знаками гуцульської мовної автентики, чи воно заманіфестоване у всіх чи принаймні у більшості мовних форм, для яких воно системно властиве.

Крім мови оповідань І. Франка на гуцульську тематику, перший тип взаємодії гуцульського говору й

літературної мови засвідчують повісті А. Крушельницького "Рубають ліс" та М. Козоріса "Чорногора говорить".

Перша з них із погляду особливостей використання гуцульських діалектних рис характерна тим, що в мові персонажів широко відбиті гуцульські діалектні лексичні одиниці та незначними вкрапленнями в деяких словоформах збережені поодинокі гуцульські діалектні фонетичні й морфологічні риси, пор.: "*Вере*, чи мемо платити сьогодні? – навертається йому раз у раз на думку. – Кажуть скинутися ще по п'ятці чи як. *Ба*, чи не багато на одного? Я уже свій пай уплатив. То ще по одному? Доки ж то буде?"

Перепитував коло церкви, чи правда це. Йому сказали: "А йдіть-*ко* послухайте, що каже Василь. Як не скинемо ще по одному паєві або й по два, не *мемо* й *зачинати*" (Круш. Р. л., с. 186).

З огляду на незначну кількість діалектних фонетичних і морфологічних рис в мові персонажів та щедре використання лише лексичних гуцулізмів у авторській мові, особливо в пейзажних характеристиках, описах виробничих процесів, між ними (мовою персонажів і авторською мовою) щодо вживання гуцульських діалектних форм великого контрасту не спостерігається. Наведемо зразок пейзажу:

Вздовж ріки узбіччя *грунів* були встелені *царинками*, до яких поприлипали то тут то там далеко одна від одної хатини. А поміж ті *царинки* ніби порозметував то *гаджужку*, то невеличкий гурток їх, малий лісок, то зруб, з якого з-поміж пнів прозирали величезні каменюки. Там, знов, *грегіт*, кам'яниста *царинка*, що сіна на ній не вкосиш, бо, ади, косу збавиш від першого змаху, хіба що *маржину* паси (Круш. Р. л., с. 160).

Таких уривків авторської мови, у яких багато лексичних діалектизмів, чимало в повісті "Рубають ліс".

Незважаючи на те, що М. Козоріс галичанин, мову його художніх творів в частині авторської становить літературна мова, яка практично не відрізнялась від української літературної мови Наддніпрянщини. Ось уривок із початку повісті:

Раптом Чорногора схопилась. Виставила з синього туману бліде старече обличчя, відкинула могутньою рукою пухке покривало вниз і глянула довкола.

Ген далеко в росі широких українських степів вирізувався золотий край раннього сонця.

Старечі очі вмить спіймали блиск далекого, палкого золота.

Срібна голова зарум'янилась, як лице бабусі від палаючої печі. Поклонила легко голову і послала йому ранній привіт.

Шум її слів спливав униз, стелився долами, будив спокій весняного ранку. Звичайно стара газдиня перша встає. А діти заспали. Пора б вже й їм. Вже сонце бадьоро вилазить на полонинські плаї і теплою рукою гладить стару по обличчю (Коз. Ч. г., с. 12).

Не важко побачити, що ця мова ближча до мови М. Коцюбинського, ніж до мови Марка Черемшини і навіть І. Франка, хоча за типом взаємодії гуцульського говору і літературної мови мовно-літературна практика М. Козоріса та І. Франка репрезентує перший тип. Окремі вкраплення лексичних діалектизмів *газдиня*, *плаї* налаштовує читача на гуцульську прив'язаність сюжету повісті. Зумисне, художньо вмотивоване вживання гуцулізмів *газдиня*, *плаї* замість *господиня*, *хазяйка*, *стежки* не викликає сумнівів.

Використання окремими вкрапленнями гуцульських лексичних діалектизмів у авторській мові – виразна ознака мови повісті "Чорногора говорить". В окремих описах вплітання в авторську мовну канву гуцульських діалектних слів помітно згущується, пор.:

А руки бігають судорожно, пальці дрібонять, а смик по скрипці вихилясом, скобоче регітливі струни, а вони заходяться тонким пискливим роєм тонів, як дівчина від *легіневих* скоботів. А під їхній ритм хитаються важкі від *трупку* голови. За *скрипишниками княгиня*, на білому коні, у білій *гуглі*, в золотих запасках, з блискучим *чільцем* на голові <...>

За нею *князь* на сивому огері, що перебирає *гонорно* ногами, як дівка в танку.

На червоному обличчі грає п'яний усміх, а на підкручених вусах гойдається *легінська фудульність*.

Закинув *крисаню* на вухо, перехилився на один бік на коні, немов навмисне хотів би скрутити голову на дні глибокого *потока*, що сильним шумом піниться внизу й перескакує, мов *пструг* з каменя на камінь <...>

А позаду ціла весільна *дружина*. *Стариня* і гості у нових *петеках*, в *крисанях* і перах, у *черлених гачах*, а жінки в шовкових хустках, в цяцькованих *киптарях*, в золотих та срібних запасках та в *черлених* постолах з делікатно викрученими носиками (Коз. Ч. г., с. 20, 21, 22).

Однак таке згущене вживання гуцульської діалектної лексики в авторській мові – це швидше виняток, ніж правило. Водночас впадає в очі ширше її застосування, ніж, скажімо, у І. Франка.

Мова персонажів повісті "Чорногора говорить" в своїй основі теж літературна. Вкраплення у неї гуцулізмів помітніше, ніж у авторську мову, і вони не обмежуються тільки лексичними одиницями. Це можуть бути також окремі стереотипні фонетичні та граматичні діалектні явища, які виявляються лише в окремих формах, а не системно, пор.:

– *Мой* Дзіндзілю, *ба ци вере* хочеш, щоб у руку тебе цілував? Теліпаєшся якогось чорта, а мені в горлі висхло. Давай уже раз, а то, *мой*!

Бив знову кулаком по столі.

– Чого ви, Миколо, такі *уритні*?.. Я зараз, ще вип'єте, вечір великий.

– А я на вашім місці, Миколайку, я б його *барткою*, аби *мой*, пам'ятав. А то *газда* сипле *банками*, як ледом, а він собі *марікує*.

– Та ви, *Йва*, не гримайте на Дзіндзіля. Нехай Миколайко ще трохи *потріває*, бо ще не віддихнули від того *честунку*, який що лиш клав на стіл, – говорила Явдоха (Коз. Ч. г., с. 65-66).

Попри значну насиченість мовлення персонажів повісті "Чорногора говорить" гуцульськими діалектними одиницями мова її, за відсутності більшої фонетичної й граматичної стилізації під гуцульську говірку мови літературних героїв, не виходить за межі першого типу взаємодії гуцульського говору й літературної мови.

Як уже зазначалось, окреслений другий тип взаємодії гуцульського говору й літературної мови найкраще ілюструє мова повісті М. Коцюбинського "Тіні забутих предків". Авторська мова повісті й мова персонажів різко контрастують між собою. Авторська мова становить собою нормативну літературну мову, в яку окремими вкрапленнями залежно від завдань наратування вплітаються окремі гуцульські діалектні слова. Мовлення персонажів імітується під гуцульську говірку, воно фіксує, поряд із лексичними, основні фонетичні й граматичні гуцульські діалектні форми, пор.:

Не знати, чи то вічний шум Черемошу і скарги гірських потоків, що сповняли самотню хату на високій *кичері*, чи сум чорних смерекових лісів лякав дитину, тільки Іван все плакав, кричав по ночах, погано ріс і дивився на неню таким глибоким, старече розумним зором, що мати в тривозі одвертала од нього очі. Не раз вона з ляком думала навіть, що то не од неї дитина. Не "*сокотилася*" баба при

злогах, не обкурила десь хати, не засвітила свічки – і хитра бісиця встигла обміняти її дитину на своє бісеня (Коц. Т. з. п., с. 178).

– Ізгадаєш?

– Ізгадаю, Марічко.

– *Нічьо*! – Потішала вона його. – Ти *меш*, *сарако*, *вівчарити*, я *му* сіно *робити*. Вилізу на *копицу* та й *си подивлю* в гори на *полонинку*, а ти мені *затрембітай*... Може, почую. Як *муть* мряки *сідати* на гори, я сяду та *си заплачу*, що не видно, де пробуває милий. А як в погожу нічку зазоріє небо, я *му дивитись*, котра зірка над *полонинков – тоту* бачить Іванко...

Тільки співати залишу...

– *Чьому*? Співай, Марічко, не втрачай веселості *свої*, я *си* хутко *поверну* (Коц. Т. з. п., с. 188).

З іншого боку, мову персонажів ототожнити з гуцульською говіркою не можна, оскільки вона фіксує основні гуцульські діалектні риси, але не повністю й не послідовно, а найбільш характерні. "Знавець гуцульського діалекту відзначить непослідовність і неповноту пом'якшеної вимови шиплячих (*нічьо, чьому*, але *Марічка, вівчарити, почую*). У цьому діалозі ніяк не відбиті також такі характерні гуцульські фонетичні діалектизми, як перехід задньоязикового звука *а* після м'яких приголосних і шиплячих у голосні переднього ряду *и, е* (*сяду, мряка, як, втрачай*), обниження артикуляції голосного *и* в наголошеній позиції і наближення його вимови до звука *е* (*вилізу, копицу*). На рівні лексики також не всі діалектизми відзначені, бо поряд із такими доречними регіональними словами, як *сарака, трембітати, полонинка, мряка* відсутні типово гуцульські лексеми. Так, гуцул зазвичай скаже не *бачить*, а *видит*, не *я си поверну*, а *я си верну* тощо" [Грещук 2001: 6].

У способі використання гуцульського говору у мові своїх художніх творів на гуцульську тематику близький до М. Коцюбинського був Г. Хоткевич. Його художні твори писані нормативною літературною мовою, однак мова персонажів стилізована під гуцульську говірку. Таким чином, авторській мові протистоїть мова персонажів, імітована під гуцульську говірку. В авторській мові окремими вкрапленнями відповідно до потреб наратування вживаються гуцульські діалектні слова. Мова персонажів творів Г. Хоткевича на гуцульську тематику у порівнянні з мовою героїв "Тіней забутих предків" характеризується більшою близькістю до гуцульського говору, у ній більше й послідовніше відбито гуцульські діалектні фонетичні, лексичні й граматичні риси, пор.:

Гуцул, видно, був підохочений, отже, мав те на язиці, що по-тверезому носив в умі. Газди, які тверезіші, оцінювали становище інакше і хотіли збити оратора з дороги.

– То *всьо* правда, лиш давайте *си нап'ємо вба*, *Оле*… *Ци* ви *д'мені*, *ци* я *д'вам*. Ой, будьмо та й ще будьмо. *Ано-ко* тримайте *пугарчіка*, аби не впав…

Той, що його називали Олексою, брав чарку , але, тримаючи її в руці, не переставав говорити:

– *Я віп'ю. Чіму бих* не мав *віпити* з добрими людьми? А *шо я* правду *кау*, то всі *люде ми* свідками, шо я правду *кау. Ци* не так? Ви, Мартею, ви старша людина … *Скажіт*, *най* усі *чюют – ци сказав-єми о тільки* неправди, *єк є синє за ніхтем*? *Ци є* слово, одне слово з неправди, а *ци* усі слова з правди? (Хот. Д., с. 88).

За особливостями використання гуцульського говору в мові художніх творів дуже близькими до М. Коцюбинського та Г. Хоткевича були Д. Харов'юк та Марко Черемшина. Основна відмінність між ними щодо літературно-діалектної взаємодії у їх художній мові

зумовлена тією обставиною, що останні користувалися західноукраїнським варіантом української літературної мови, який сформувався на ґрунті південно-західних говорів, тому для нього нормативними були деякі південно-західні діалектні риси, які з погляду тодішнього наддністрянського варіанта української мови, як і сучасної літературної мови, вважаються позанормативними. Отже, авторська мова Д. Харов'юка, Марка Черемшини, вихідців із Гуцульщини, для яких гуцульський діалект був рідним, який вони увібрали з дитинства, містить певну кількість лексичних і граматичних діалектних рис, в т.ч. й властивих гуцульському говорові. Такими мовними формами, не прийнятими сучасною українською літературною мовою, послуговувались освічені верстви галичан, вони характеризували тогочасну мову освіти, науки, культури в Галичині, вільно використовувались у художній літературі. Мова персонажів цих письменників в основних рисах стилізована під гуцульський говір, як і героїв "Тіней забутих предків" чи "Довбуша", але з огляду на наявність деяких позанормативних форм, в т.ч. й властивих гуцульському говорові, в авторській мові Д. Харов'юка, Марка Черемшини вона не так контрастує з мовою персонажів, як у М. Коцюбинського чи Г. Хоткевича. Ось зразок Харов`юкової авторської мови з оповідання "Полагна":

Прийшла бечкова. Погода красна. Небо ясне. Повіває тихий вітрець. Усюди весело. Козмиха Полагна надійшла до церкви. У церкві повно – старі, молоді, хлопці і дівчата. Прийшла й Одокія Сави Грабишиного. Дівчина на все село – красна і цікава. Минула служба. Осьвятив панотець бечку. Кождий із христян узяв по ломаці, перехрестився, пішов додому (Хар. П., с. 230).

Він засвідчує окремі лексичні діалектні одиниці, не зумовлені потребами наращії (*бечкова, красна, бечка*), їх

наявність – це наслідок специфіки розвитку української літературної мови на початку XX ст. на Наддністрянщині.

Аналогічно в Марка Черемшини, його авторська мова теж не позбавлена окремих діалектних форм із погляду сучасної української літературної мови, пор.:

У пригорщі брав би *тото* зелене село, леліяв би, як дрібненьку запашну отаву, гладив би, як паву.

Дивіть, хитається *межи* горами, *гей* дубова колиска у віночку, *чічки* розкидає.

Хотів би тоті *чічки* позбирати, вітрові не дати, в садочку посадити. Та *скілько* разів рука за ними посягне, *стілько* разів мерця підіймає.

Сухі, надмогильні квітки на *цминтарних струпішілих* хрестах (Чер. К., с. 31).

Мова персонажів художніх творів Д. Харов'юка та Марка Черемшини максимально стилізована під гуцульський говір. Вона послідовно фіксує основні різнорівневі гуцульські діалектні одиниці. Наведемо уривки з тих же зазначених творів:

– *Шо бо* ти така, *Одокі*? На*шо,* аби на *тьи з'зиралиси* люди. Тобі вже давно варта *ґаздувати.*

– Але *тяр*! Аді *генде* Гафія Жидикового Василя! *Шо ми* за *ґаздиня*? А *віддаласи* у *півпєтьнацьита* року. Та *шо* з неї? *Держьитьси* хати, як чобіт підлоги. *Все пішло в ніверть!*

– Е, бо то небого не дай Боже аби всі такі.

– *Та же* так! Але *нашо* собі голову ззамолоду *вєзати*? *Най подівочу*! *Шьи* зазнаю того гаразду, *шо* чоловік *ме* жили як коса *рвати* (Хар. П., с. 234).

– *Тото*, синку, перед *смертев кождому* карби *показуютси*, на душу *чікают*. Тобі дав *біг* таку долю, *шо учьишиси* у школах та й будеш великий розум мати, будеш тим паном. То ти *меш кібзувати*, *шо* гріх, а *шо* ні, за *шо карбусси* карби. А ми, синку, *невчьиші*, не знаємо. А *хоть*

знаємо, то у біді не *памітаємо*, *шо* робимо, а то все йде на душу. *Шо* гріх, то все карб на *палици* у пана бога та й на *души* карб. *Єк душя* на *тот* світ *приходит*, то *єї* карби уже пораховані, уже муки терпіти має... А за *кождий* карб *траба* кару приймити. *Коби-то* ми *бірували*, *коби-сми сокотилиси* (Чер. К., с. 38).

Отже, за способом використання гуцульського говору у художній мові Д. Харов'юк та Марко Черемшина практично не відрізняються від М. Коцюбинського та Г. Хоткевича, хоча співвідношення гуцульських діалектних форм з погляду норм сучасної української літературної мови у мові персонажів та авторській мові у них неоднакове. Крім того, та обставина, що Д. Харов'юк і Марко Черемшина уродженці Гуцульщини і їхнє життя та праця постійно були пов'язані з нею, визначила повніше, точніше і послідовніше використання гуцульських діалектних форм у мові персонажів їх художніх творів.

До третього типу взаємодії літературної мови і гуцульського діалекту в українській художній мові слід віднести й твори Ю. Федьковича та М. Павлика, однак із застереженням, що далеко не завжди в їх мовній практиці, особливо в авторській мові, гуцульські діалектні одиниці виконують відповідні стилістичні функції, а є наслідком орієнтації цих письменників на народнорозмовну, в т. ч. й говіркову стихію, як основу формування й розвитку тогочасної літературної мови, тобто виступають власне як свідчення їх мимовільного використання в умовах неусталеності й браку нормалізації й кодифікації літературної мови.

Особливий тип використання гуцульського говору в мові художньої літератури становить художня мова таких письменників, як О. Манчук і П. Шекерик-Доників. Протиставлення щодо наявності гуцульських діалектних рис у мові художніх творів цих письменників повністю

нейтралізоване, оскільки у них гуцульську мовну стихію засвідчує не лише мова персонажів, а й авторська мова, пор. уривки з новели "Лісова дівка" О. Манчука та з роману "Дідо Иванчік" П. Шекерика-Доникова:

З ліса біг старий дикун. Усий оброслий, єк кутюга, у широкім ремени тай з порожним бурдюгом. У одній руці держєв довгий кривавий ніж, у другій – біленьку чєлідинцку ручьку. Кроїв 'ї ножем, єк буженицу, тай чьвакав, єк свиня. Насередині царинки став, роздівивси наокруг, понюхав за вітром тай поволеньки пишов далі <...>

– Це нічьо инче не є, лиш, аді, д'єкому з нас приходит лісна. Бо скажіт сами, чьо уна маєт суда си крутькати. Аді, слідимо 'ї, май, кождий день по цілому лісі, а сегодне навіть коло самої колиби і тосми на свої очі видів, єк кріз шпару у дверех зазирала.

Єк є кому си почєрез девєть ночій снит дівка, то най зараз си приповіст, бо буде біда. Лісна лиш на таке ждет, аби си хрестєнина осахнути – моци би не мала (Ман. Л. д., с. 41).

Дідо хоть уже був старший чьоловік, бо сімдесєтка давно йиму минула поза плечі, то шє однако осовито ступав ногами. Єк молодєчьок, біг борше боронити мене вид кутюги, а хоть низадовго вже мав змінєти й вісімдесєтку, то йиму нічьо ни значіло – одним бігом біг ми на поратунок. Кріцовитий то був дідок. Згардєгав на пса, а мнов війнув, єк онучьков, з кіля на земню. Стєгаючі брови, приєзно обзерав мене, водєчі по мині голубими очіма, ци ни скалічіла де мене пирга. Утихомирєв: "Ни бійси, синку. Добре, шо тє нехарь ни скалічіла. Утну з неї серсти, пидкурю тебе тай чій ти нічьо ни будет. А єк бес си схоп'єв уночі, то видгашу тобі ватри. Примов'ю вид переполоху, та й то минет. Пропадет вид тебе переполох у плитє, камінє та у скали дираві, там, де люде ни доходє. Де дзвони ни додзвонюют. Де кури ни допівают" (Шек. Д. И., с. 11).

Власне це художні твори, суціль писані гуцульським діалектом, тут немає підстав говорити про стилізацію під гуцульський говір, оскільки він використовується у ролі літературної мови. Про мову таких художніх творів іноді пишуть як про "олітературнений діалект" [Укр. мова 2004: 146]. Гуцульські діалектні риси різних рівнів системно і послідовно відбиті (наскільки правопис дозволяє це зробити) однаковою мірою як у мові персонажів, так і в авторській мові. Тексти таких художніх творів настільки повно репрезентують гуцульський говір у всіх своїх виявах, що вони з успіхом використовуються як матеріал для діалектологічних студій.

4. 2. Художні функції гуцульських діалектизмів у белетристичних текстах

Художня значущість гуцульського говору в мові літературних творів безпосередньо пов'язана з особливостями його використання, ступенем насиченості художньої мови одно- чи різнорівневими діалектними рисами, послідовністю й повнотою їх уживання в мові персонажів та в авторській мові, характером літературно-діалектної взаємодії у мові художнього твору. З погляду оцінки художньої вартості гуцульських діалектних рис у мові художнього тексту всі твори, в яких уживаються гуцульські діалектні риси, можна поділити на дві групи. Першу групу становлять твори, у яких гуцульський діалект використовується не як засіб стилізації, а передовсім як, сказати б, річ у собі, як самоціль. Гуцульський діалект у таких творах постає як довершена мовна система із своїм характерним словником, граматичними особливостями та засобами образності, яка здатна задовольнити художні потреби в словниковому складі, граматиці та засобах образотворення. Типовими зразками таких творів є новели

О. Манчука, роман "Дідо Иванчік" та оповідання П. Шекерика-Доникова. Почасти до таких творів треба віднести й художню прозу Ю. Федьковича й М. Павлика, які в часи, коли українська літературна мова тільки формувалась, орієнтуючись на народнорозмовну стихію як основу формування літературної мови, у своїй художньо-літературній практиці спирались передовсім на рідний їм гуцульський говір. Однак вони чітко усвідомлювали необхідність витворення літературної мови не лише на грунті гуцульського говору, мова їх літературних творів зазнала помітного впливу літературної мови, яка формувалась на Наддніпрянщині, передовсім мови творів Т. Шевченка. Тільки в деяких випадках у їх творах можна помітити добір діалектизмів із певним стилістичним навантаженням, і такий спосіб їх використання знаходився ще в зародковому стані [Станівський 1961: 85]. У творах О. Манчука, П. Шекерика-Доникова різнорівневі елементи гуцульського говору виконують свої художні функції у той самий спосіб, що й літературна мова у творах, написаних літературною мовою без використання діалектів. Образність, мовна експресивність, мовні засоби характеротворення тощо у таких творах забезпечуються внутрішніми мовними ресурсами гуцульської діалектної системи як самодостатньої для літературних цілей. При цьому варто підкреслити, що багато з них характеризуються специфічними особливостями, а деякі не мають аналогів у літературній мові.

Так, для тропів і фігур мови, які грунтуються на зіставленні певних явищ, предметів, фактів, зазвичай за об'єкт порівняння слугують реалії, значущі для світосприймання саме гуцула, номіновані часто діалектними лексемами. пор.: Шо котрий куда си поверне, то *так* на нім то *усе звонит* і *цоркотит, як на коні, шо до вінчня кисгито везе* (Ман. Фр., с. 34); Було їх шош з

пєтнаціть і усі *молоді, ск пінка по молоці,* тай *файні, ск веселиця* (Ман. Л. д., с. 40); *Була, ск туман, шо си сунет полонинами у міссчні ночі, ск сміх у каліки* (Ман. Л. д., с. 43); Прийшла і сіла коло него *вбрана, ск писаночька* (Ман. Л. д., с. 43); Сіде дідово волосє вітер розвівав. *Колисав* ним на голові, *ск лісом на кичєрі* (Шек. Д. И., с. 120); Туда йти куражило мене лиш ковбірє у бистрій річьці, бо нираз *виплюскувавси* я в нім, *ск струг* (Шек. Д. И., с. 9); Из Люпайлівскої Кичєри було видко по горах порозсипувані, *ск зерниці по небі,* самотов дрімаючі гуцульскі *осидки. Єк вишиті мережками рукави чєлідинских сорочьок, так гори помережені нивами. Єк пролюдні крисані в леґінів закєтичєні трєсунками, так місцями позакитичювані гори садками* (Шек. Д. И., с. 9-10). Без попереднього вивчення гуцульської розмовної тропіки, як і мовних засобів образності в гуцульській уснопоетичній творчості важко встановити, які з компаративних структур є індивідуально-авторськими, а які почерпнуті з діалектної системи чи мови гуцульського фольклору. З великою долею ймовірності можна стверджувати, що індивідуально-авторськими порівняннями є наведені, крім *молоді, єк пінка по молоці; вбрана, єк писаночька; виплюскувавси, єк струг.* Це стосується не тільки порівнянь, а й інших тропів, в основі яких лежить зіставлення, пор.: Иванчік був так страшно розигрітий, шо аж з него пара схувала, а так схотілоси було пити, шо аж *слина* в роті йиму *си ґлєджіла* (Шек. Д. И., с. 381); Коцкают великі бутинцкі сокири, играют кланцаті довгі пили, стогнут стружені груди, мигают прудко *бужені колибєнов ватров* жилаві *руки*, бо пид боком Різдво Христове, Свєтвечір <…> (Ман. З., с. 16); З верхів ґрунями, плаями та стежечьками *сливали гуцулки* й *гуцули* вдолини до церкви, писаними в цвитучій червоно-білий мак гурмами та довгими рєдами, *ск би то вівці* –

писані ботеї з полонин у село по розлученях *сходили* (Шек. Д. И., с. 73).

Виразним ідентифікатором таких літературних творів є також абсолютна перевага регіональних фразем, пор.: *умлі ока* "миттю, надзвичайно швидко": *Умлі ока*, єк білиця у смереку из-перед стрільця, вихопивси я високо у кілє з-перед гайди (Шек. Д. И., с. 10); *слих би їм пропав* "щоб хто-, що-небудь безслідно зник(ло)": *Слих би їм пропав*, з цего світа, єк зима навесні (Шек. Д. И., с. 390); *бига впала* "стан людини, за якого нетерпиться щось зробити, вчинити": Оперед Иваном Купалом, то така *бига* йиму *впала* пити до Олексія в Плоску, шо вже ніхто би був йиго вид того ходу ни видговорив, ні спер (Шек. Д. И., с. 406); *прийшов шлюс* "пора умирати кому-небудь": А я гадав, шо тобі *прийшов шлюс*, а то ти лише уснула (Ман. Б. с., с. 30); *фігля зробити, публіку зробити* "зганьбити": І аж на перелазі вчули люде, єк у погані шляки заклєв покойну бабу, шо 'му такого *фігля зробила*; – Шо ти, Грицю, вдурів, ци шо тобі є? Шо ти мені коло хати таку *публіку робиш?* (Ман. Н. м., с. 49).

Таким чином, гуцульський говір у таких творах перебирає на себе функції літературної мови. Гуцульські форми, відмінні від літературних, виступають як елементи діалектної підсистеми системи української загальнонаціональної мови і свою значущість виявляють в опозиції до інших елементів гуцульської діалектної системи, „у таких текстах відсутня диференціація одиниць на діалектні та нормативні для літературної мови, тому говіркові риси не належать до діалектизмів" [Укр. мова 2004: 146]. У них мовна експресивність досягається не самим використанням гуцульських діалектних позанормативних форм, які виявляють образність завдяки опозиції до літературної мови, у канву якої вони вплітаються, а шляхом експресивізації внутрішніх ресурсів

гуцульської діалектної підсистеми як самодостатньої для забезпечення художніх функцій.

Сприймання художніх творів, мову яких становить літературно опрацьований гуцульський говір, суттєво обмежено й утруднено для пересічного читача. По суті художню значущість таких зразків літератури у всій своїй повноті можуть сприйняти лише носії та добрі знавці гуцульського говору.

Другу групу репрезентують твори, у яких гуцульський говір використано як виразно стилізаційний засіб. Художній ефект використання гуцульського говору чи його елементів у літературному творі досягається передовсім протиставленням діалектного, регіонального, позанормативного літературному, загальнонаціональному, нормативному. "Слово, яке має хоч би одну діалектну диференціальну ознаку і яке включене в склад літературного твору саме як діалектне, можна визначити терміном "діалектизм". У тексті художнього твору діалектизми набувають додаткового смислового й естетичного навантаження внаслідок додаткових семантичних і стилістичних опозицій до слів літературної мови в тексті того ж художнього твору" [Оссовецкий 1971: 320]. На це свого часу звернув увагу ще Я. Мукаржовський: "Слова, що надходять із сленгу, *діалектів* (виділення наше – В. Г.) <...> нерідко запозичаються завдяки своїй новизні і незвичайності, отже, через потребу в актуалізації, за якої значну роль завжди відіграє естетична оцінка" [Мукаржовский 1967: 420]. Таким чином, естетична функція гуцульських діалектизмів спричинена іншосистемним характером діалектного елемента, уведеного автором у літературну мову цілеспрямовано з певною художньою настановою. На відміну від літературних текстів першої групи в художніх творах, у яких гуцульські діалектні форми вплітаються в канву

літературної мови, гуцульські діалектні слова експресивні подвійно: "як будь-яке слово в естетичній функції і як іншосистемне слово, діалектизм являє собою ніби стилістичний омонім чи стилістичний синонім відповідного слова літературної мови. У складі художнього твору діалектна лексика набуває естетичного навантаження і стає матеріалом образу, в самому ж творі, звідки запозичається діалектне слово, воно є стилістично нейтральним" [Оссовецкий 1971: 337].

Гуцульські різнорівневі діалектизми виступають передовсім засобом образотворення, індивідуалізуючи мову персонажа, характеризуючи його як носія гуцульської ментальності, матеріалізованої, вербалізованої у говіркових одиницях різного типу. Ця функція виявляє себе в усіх творах, у яких використовується гуцульський говір, але особливо виразно в тих, які писані чистою літературною мовою, що різко протиставляється діалектному мовленню персонажів, пор., наприклад, у "Тінях забутих предків" М. Коцюбинського:

– Любчику Іванку! Ци будемо в парі усе?

– Єк бог даст, моє солодашко.

– Ой, ні! Велику пізьму має у серці стариня наша. Не набутися нам.

Тоді його очі темніли і груз топірець в землю.

– Я не требую їхнею згодою. Най що хотє роб'є, а ти будеш моєю.

– Ой мой-мой! Шо ти говориш...

– Шо чуєш, душко (Коц. Т. з. п., с. 187-188).

У ментальності гуцулів чимало діалектних найменувань, які не тільки позначають якийсь предмет побуту, господарської діяльності, ландшафту і т.д., а й виступають символом, знаком. Такі діалектизми, уведені в художній текст у відповідному контексті, не тільки виконують номінативну функцію, а й дають змогу з'ясувати

світовідчуття, світосприймання, світобачення гуцулів. В. Кононенко цілком справедливо відзначив, що для М. Коцюбинського етнографізм *трембіта* у "Тінях забутих предків" не лише лексема, а й символ: "Образ трембіти органічно входить в оповідь: "Раптом до вуха долітає давно жданий поклик трембіти. Він приносить од стаї запах кулеші та диму і довгим мелодійним тремтінням оповідає, що кошари чекають на вівці". Трембіта несе людям і радість, і печаль: "А коли сонце заходить, ватаг виносить зі стаї трембіту і трубить побідно на всі пустинні гори, що день скінчився миром, що будз йому вдався, кулеша готова і струнки чекають на нове молоко"; "І втретє затрембітала трембіта про смерть в самотній хаті на високій кичері". Повість закінчується звучанням трембіти, що сумує за загубленим життям: "Під вікнами сумно ридали трембіти" [Кононенко 2002: 319-320]. Крім номінативної функції, яку виконує лексема *трембіта*, позначаючи музичний інструмент, поширений лише на Гуцульщині, завдяки відсутності її в літературній мові від неї віє свіжістю, новизною, що вносить у текст особливу експресію. Символізація значення діалектизму *трембіта* накладається на експресивність, досягнуту новизною, свіжістю, і поглиблює її.

Важливою функцією гуцульських діалектизмів у мові художньої літератури є їх роль у художній переконливості й етнографічній достовірності відтворення побуту, соціального середовища, обстановки тощо. Відтворити гуцульський колорит, чого б він не стосувався, без використання гуцульських діалектизмів неможливо. Не можна описати, скажімо, гуцульський одяг, не використовуючи таких діалектизмів, як *кресаня, гачі, киптар, черес, ташка* та інші, адже ці слова не просто позначають елементи типово гуцульського строю, вони

виразно вказують на приналежність до етнографічної групи, ідентифікують носія такого "лудиня" як гуцула, пор.:

Увійшов твердим кроком до світлиці, добув святковий одяг і став убиратися: нові чоботи, чорні вовняні *гачі*, білу сорочку, новий *киптар*, перевісив через плечі на один бік *ташку*, на другий – ріг з тютюном – оба пояси цятковані, затягнув на себе широкий *черес*, на шию закинув шовкову темну хустку – хотів сьогодні виступити у всій параді; знав, що там спільники від бутина зійдуться і він поміряється з ними (Круш. Р. л., с. 196).

Витягалось найкраще *лудіння* (одежа), нові *крашениці*, писані *кептарі*, *череси* і *табівки*, багато набивані цвяхом, дротяні запаски, черлені хустки шовкові і навіть пишна та білосніжна *гугля*, яку мати обережно несла на ціпку через плече. Іван теж дістав нову *кресаню* і довгу *дзьобню*, що била його по ногах (Коц. Т. з. п., с. 182).

– Ти будеш у мене одинчик... Так тебе му тішити, як жадна мама не тішить своєї дитини... Коби ти лиш виріс. Пошию тобі черлені *гачі*, куплю *крисаню* з павами, дублені постоли, файний *кептарик* – ото буду мати легіника (Коз. Ч. г., с. 164).

Етнографічну достовірність пейзажних описів забезпечують, поряд з іншими мовними прийомами наратування, використання таких гуцульських діалектизмів, як *плай, царинка, звір, стромина, кичера* і т.д., які за межами Гуцульщини не вживаються, пор.:

Ліси ще дихали холодками, гірські води шуміли на *скоках*, а *плай* радісно підіймався угору поміж воринням (Коц. Т. з. п., с. 189).

Ще далі – і вузька дорога перейшла в широкий *плай*, що вився по узбіччях та ломами ‹...› Безумно хотілося знати, що от вибіжиш іще на оцей горб, видряпаєшся іще на оцю *кичеру* – і перед тобою розкриються любі околиці рідного села, церковця мила усміхнеться привітно, знайомі контури

обрію одразу заспокоюючим пластиром ляжуть на стривожену свідомість (Хот. Д., с. 121-122).

Створюючи гуцульський колорит, такі лексичні діалектизми водночас виконують ще й пізнавальну функцію, адже вони знайомлять читача з предметами, явищами побуту, господарювання, виробничої діяльності, звичаїв, з рослинним і тваринним світом краю, особливостями рельєфу і т.д. Семантика їх стає зрозумілою з контексту, як, наприклад, діалектизму *плай* у наведених прикладах або з різного типу авторських пояснень. Це може бути вживання діалектизму на тлі літературного відповідника в тому ж контексті (пор. *кичера* після літературного *горб* у наведеному прикладі), авторські пояснення в тексті твору чи у виносках, іноді з елементами етимологізування, з'ясування природи найменування, напр.: Далі більша частина стаї – обиталище пастухів. *Але назву має не по людях, а по тому, що тут горить ватра: називається ватарник.* Очаг – це ж святая святих древнього чоловіка. Він, очаг цей, міститься не зовсім посередині ватарника, а під серединною стіною. Вогонь горить тут невгасимо. Вдень його підтримує ватаг, *а вночі спеціальний хлопець, якого так і називають спузар, бо він, маючи діло з вогнем, вічно вимазаний у спузі, а вмиватися не має коли.* Він і зараз товчеться іще по стаї, ще не ліг – варить щось у котлі ‹...› При серединній стіні стоїть у петлях *верклюг – то є стовп, що може крутитися на своїй осі.* Від нього йде роздвоєне коліно, і в тих вилках ходить *кужба чи берфела – досить груба, витесана з дерева пластина з дірками. Вона, як то кажуть гуцули, заклєбучена, має на кінці клєбуку, крюк, що на нього вішається котел. Таким чином: перше, коли треба котел зовсім вивести зі сфери дії вогню – повертається верклюг, і котел опиниться збоку, друге, коли треба зоставити котел над вогнем, але зміцнити силу і місце удару полум'я – берфела посувається між двома*

вершками у продовбаній частині плеча, тремс, коли треба на довший період часу дати сильніший чи менший вплив вогню – берфелу підтягують або спускають на одну-дві дірки, і котел стає вище або нижче над вогнем (Хот. Д., с. 149-150).

Такі розлогі пояснення гуцульських діалектизмів – не рідкість. Ось ще кілька прикладів:

Так само при такій роботі стоїть у другій партії *секманич – той, що дозирає, чи все робиться так, щоб чого не покинули, та й щоб все зробилося, як того треба. Той секманич має рано робітників корняти, увечері має давати "отченаш", коли мають лишати, та й ополудні він дає знак, коли полуднувати мають. Він тут голова від роботи* ‹...› (Круш. Р. л., с. 335).

Тиждень по тім, у саму неділю, при війті, присяжнім і громадськім писарі Юра зробив з Мошком такий контракт. *Мошко обіцявся годувати Юру до самої смерті, шанувати його, як свояка, і по смерті похоронити його як слід по-християнськи, а Юра за те записав йому по смерті свою хату й свої три прути поля. Юра Шикманюк став, як кажуть гуцули, Мошковим годованцем* (Фр. Як Ю., с. 432).

Сухі гіллячки розсунулись тихо, і з лісу вийшов якийсь чоловік. Він був без одежі. М'яке темне волосся покривало все його тіло, оточало круглі і добрі очі, заклинилось на бороді і звисало на грудях. Він склав на великий живіт зарослі вовною руки і підійшов до Івана. Тоді Іван зразу його пізнав. *Се був веселий чугайстир, добрий лісовий дух, що боронить людей од нявок. Він був смертю для них: зловить і роздере* (Коц. Т. з. п., с. 220).

З'ясовуючи художні функції гуцульських діалектизмів у мові художньої літератури, не можна обминути їх ролі у збагаченні й розбудові системи тропів і стилістичних фігур. Це може бути використання гуцульських діалектних прикметників у ролі епітетів: Поглядаючи на овечки, що

блеяли в загородах, на свій *писаний* ботей (стадо), на корови, що дзвонили та рули по випасах в лісі, – він не журився (Коц. Т. з. п., с. 204); – Добрий вам вечір, сусідоньки *красні*... хе-хе... (Коц. Т. з. п., с. 206); У мене бутин, як писанка, і я хочу мати *годного* керона *бізівного* газду (Коз. Ч. г., с. 100); Посадили його під образи перед повними мисками та й просили харчувати *красними* словами (Чер. За м. м., с. 267).

Гуцульські лексичні діалектизми в художніх текстах використовуються як об'єкт колоритних порівнянь, часто поширений додатковими уточнювальними характеристиками, які підсилюють образність вислову, пор.: Він – як той Черемош буйний, вона – *як молода гаджужка, що росла над його берегом і нараз, підмулена його бистриною, склониться на його хвилі, впаде в обійми його вод, слабенька, немічна, пливе, куди несе її струя* (Круш. Р. л., с. 384-385); Охота росла, *як ватра в смеречині* (Чер. П. с., с. 130).

Особливої експресивності гуцульські лексичні діалектизми досягають у структурі метафор, часто у поєднанні з іншими художніми засобами: пор.: А *гаджуги стогнуть, виють, ревуть, чуєш у голосі плачі, непомірні ридання, то поклики тривоги, мольби про рятунок* (Круш. Р. л., с. 346); *Вже сонце бадьоро вилазить на полонинські плаї і теплою рукою гладить стару по обличчю* (Коз. Ч. г., с. 12); Так літував Іван у полонині, аж поки вона не спустіла. *Стекла маржинка назад в долини, розібрана хазяями,* одтрембітали своє трембіти, лежать здоптані трави, а вітер осінній заводить над ними, як над мерцем (Коц. Т. з. п., с. 203); А від цього щезав сум, щезав туман і *з золотих верхів сходив на гуцульські села усміхнений гірський легінь – ранок* (Коз. Ч. г., с. 20); А над ними *розстелилося небо, ся полонина небесна, де випасаються зорі, як білі овечки* (Коц. Т. з. п., с. 202); *Зелені гори, убравшись у білі*

гуглі, прислухались чуйно, як дзвеніло на небі золото зір ‹...› (Коц. Т. з. п., с. 207).

Предметом художнього осмислення в художньому творі може стати й сама гуцульська говірка, певна її особливість, що є побічним свідченням усвідомлення письменниками художніх функцій гуцульського говору в творі. Так, М. Козоріс звернув увагу на таку особливість гуцульського говору, як облігаторне вживання різноманітних означень позитивної семантики при звертанні, зазвичай постпозитивних, пор.: Жінки цьокотіли, як синиці, засипали одна одну любощами та чемностями, безліччю *"голубочка пишна, серденько моє, солоденька моя"*, бо так годиться за гуцульською етикою, хоча за цими солодощами ховалися часто зовсім інші настрої... (Коз. Ч. г., с. 53).

Художні функції гуцульського говору в літературних творах легко експлікувати, якщо вдатися до прийому доведення від протилежного. Такі функції стають очевидними, якщо порівняти будь-який художній текст, у якому використано гуцульський діалект і його відповідник, у якому діалектні одиниці замінені літературними. Заміна гуцульських діалектних форм літературними призводить до нейтралізації гуцульського колориту, створюваного використанням діалектних одиниць, до втрати художньої переконливості зображуваного. Характерно, що всі спроби "олітературнення" мови художніх творів Марка Черемшини, як і інших західноукраїнських письменників, які у своїй творчості більшою чи меншою мірою використовували говори південно-західного наріччя, зазнали невдач.

Ґрунтовно аналізуючи мову новел Марка Черемшини, Ф. Т. Жилко вдало підмітив, що "діалектизми в М. Черемшини вживаються не тільки для того, щоб найповніше відтворити мову героїв, щоб у такий спосіб

вона була якомога більш документальною і природною, *але частково й заради самого діалекту, заради певних естетичних особливостей говіркової мови* [виділення наше – В. Ґ.], хоча і тому, що мало відоме або рідко вживане слово своєю незвичайністю сильніше впливає на уяву читача" [Жилко 1954: 21]. Йдеться, отже, про самодостатність гуцульського говору, його одиниць як важливого художнього компонента і чинника та продуцента естетичної функції. Зрозуміло, що ця думка поширюється на всі художні твори, в яких доречно й вдало використано гуцульський говір, більшою мірою чи меншою.

Про особливу роль діалектних елементів у реалізації художньої вартості та переконливості зображуваного засвідчує й перекладацька практика. Відомий перекладач В. Россельс, один із найкращих перекладачів новел В. Стефаника на російську мову, справедливо зауважив, що хоч новеліст писав покутським діалектом, однак він "принципово не етнографічний". Цього не усвідомлювали перекладачі, які "за традицією щедро оздоблюючи свій текст українізмами (що надають відтінку діалектності російській прозі), забарвили Стефаника – в перекладі! – певним етнографізмом, який, власне, суперечить його образній системі, і, як наслідок, художній вплив його новелістики на російського читача було дещо знижено" [Россельс 1974: 148-149].

Про гуцульську діалектну складову як один із найважливіших чинників художнього ідіолекту Марка Черемшини добре сказав М. Рильський: "Мартович, Стефаник, Черемшина... це три письменники, що зробили б честь якій-будь у світі літературі. Послуговування в своїй творчості діалектом, що найдалі йшло, очевидно, у Черемшини, становить певні перешкоди для знайомства з цими художниками слова між широких читацьких мас, а ще більші перешкоди ставить перед перекладачами, – є, разом з

тим, і одним із своєрідних джерел чарування книжок названих авторів. У перекладі не тільки на російську чи білоруську – не кажучи вже про мови далекі, – але й на загальнолітературну українську мову писання Марка Черемшини тратять... дуже багато... Ми беремо їх такими, як вони є, не струшуючи ніжного пилу з їх райдужних крилець, і такими любимо" [Рильський 1986: 128]. Не випадково й сучасні видавці творів Ю. Федьковича, М. Павлика, І. Франка, Марка Черемшини та ін. письменників для широкого загалу, усучаснюючи й уприступнюючи їхню мову, максимально повно зберігають особливості гуцульського говору. Редагування їхньої мови зводиться зазвичай до уніфікації правопису. В авторській мові (не в мові персонажів) можливі окремі виправлення на користь літературної мови, які в цілому не порушують структуру мови письменника.

Уже підкреслювалась специфіка використання гуцульських діалектних рис у мові персонажів твору та в авторській мові. З цього погляду хотілось би відзначити практично необмежені можливості мови персонажів у використанні різнорівневих діалектизмів. Водночас, як зазначають дослідники, особливої якості набувають діалектизми в авторській мові. "Включення діалектизму в авторську мову знаменує собою певний ступінь наближення його до нормативної лексичної межі літературної мови, а також слугує певною, хай навіть мінімальною, гарантією включення його в літературну мову". Вживаючи діалектизм в авторській мові, письменник тим самим зрівнює його з літературною лексикою, вводить його в лексичну норму даного твору нарівні з лексикою літературної мови" [Оссовецкий 1971: 363-364]. Таким чином, цілеспрямоване використання діалектизмів у художній мові – це ще й розбудова й збагачення лексикону літературної мови, загалом виражальних засобів мови. "Текст, який містить

діалектні фрагменти, будучи опублікованим, робить контакт діалекту і літературної мови у вигляді співіснування їх елементів в одній площині частиною мовного досвіду кожного читача тексту впродовж будь-якого часового відрізку від моменту його публікації. Читач поставлений перед необхідністю прийняти мовний менталітет автора в такому його вигляді, як він відображений у тексті" [Калнынь 1998: 59]. Саме завдяки мові художніх творів, у якій використано гуцульський говір, лексикон сучасної української літературної мови поповнився низкою гуцульських лексем, які повністю освоєні як нормативні або близькі до цього, пор.: *полонина, трембіта, ватра, легінь, звір, ізвір "яр", плай, флояра, гердан, грунь, топірець, бануш* та ін. Сучасні словники української мови подають їх без будь-яких позначок або з позначкою *зах.* чи *діал.*, часом більше за традицією, ніж за фактичним відношенням лексеми до літературної норми.

Таким чином, гуцульський говір, його елементи виконують важливі художні функції, пов'язані з образотворенням, індивідуалізацією персонажів, адекватним відображенням характерів, подій, ландшафту тощо, створенням місцевого колориту, пізнанням духовної і матеріальної культури гуцулів, етнографічною ідентифікацією героїв твору.

Попередні узагальнення

Гуцульський говір серед інших говорів української мови найбільше заманіфестований у мові художніх творів. Історію використання гуцульського говору в новій українській художній літературі започаткував Ю. Федькович. Уродженець Гуцульщини, носій гуцульського говору, добрий знавець уснопоетичної творчості, в складних умовах формування української

літературної мови на західноукраїнських землях, орієнтуючись на розмовну мову як підґрунтя літературної мови, щедро послуговувався скарбами гуцульської мовної стихії. Водночас, чітко усвідомлюючи, що українська літературна мова не може ґрунтуватися на територіально обмеженому діалекті, письменник намагався взорувати мову своїх творів передовсім на мову Т. Шевченка. Тому для художньої мови "буковинського соловія" характерне змішування і паралельне вживання літературних і гуцульських діалектних форм, а гуцульські діалектні одиниці тільки в окремих випадках виконують певні стилістичні функції. Наявність значної кількості різноманітних гуцульських діалектних форм у мові художніх творів Ю. Федьковича – це наслідок розвитку української літературної мови на західноукраїнських землях у 60-і-80-і рр. XIX ст. з його неунормованістю, неусталеністю, хитаннями у правописних питаннях, неопрацьованістю художнього словника. За таких умов гуцульські діалектні елементи вільно потрапляли через авторів-носіїв гуцульського говору і добрих знавців гуцульської уснопоетичної творчості в мовну канву художніх творів, тому часом важко або й неможливо розрізнити свідоме, цілеспрямоване і несвідоме, випадкове, мимовільне вживання гуцульських діалектних одиниць.

Це підтвердила й мовна практика М. Павлика, який у використанні гуцульського говору близький до Ю. Федьковича. Мова його художніх творів, написання яких припадає на 70-і рр. XIX ст., теж є зразком західноукраїнського варіанта тогочасної літературної мови, який містить значну кількість гуцульських діалектних рис. Правда, мова повістей М. Павлика чіткіше маніфестує різницю щодо використання гуцульських діалектних рис у авторській мові і мові персонажів, а остання засвідчує

більше вживання гуцулізмів із певною художньою функцією.

Етапним у використанні гуцульського говору в художній літературі став цикл оповідань І. Франка на гуцульську тематику. У цих оповіданнях мова персонажів стилізована під гуцульський говір, особливо в незакінченому оповіданні "Гуцульський король", у якому імітація гуцульського говору забезпечується, поряд із лексичними, окремими характерними для діалекту фонетичними й морфологічними ознаками. В авторській мові використано гуцульську діалектну лексику, передовсім етнографізми. Використані в оповіданнях гуцульські діалектні одиниці виконують виразні художні функції. Водночас вони розглядались письменником як одне із джерел збагачення лексикону української літературної мови. Мова оповідань І. Франка на гуцульську тематику окреслила особливий тип взаємодії гуцульського говору і літературної мови у мові художньої літератури, згідно з яким із певними художніми функціями у мову персонажів уводяться більшою чи меншою мірою різнотипні гуцульські діалектні одиниці, а в авторську мову – тільки лексичні.

До письменників початку XX ст., які у своїх оповіданнях у мові персонажів намагалися максимально повно відбити гуцульські діалектні фонетичні, морфологічні, лексичні й фразеологічні риси, належав Д. Харов'юк, авторська мова якого, хоч і фіксує ряд лексичних гуцульських діалектизмів, репрезентує тогочасну літературну мову в її західноукраїнському варіанті. Про це переконливо свідчить чітке розмежування у авторській мові і мові персонажів передачі тих самих фонетичних і граматичних явищ.

Особливе місце у використанні гуцульського говору в художній мові посідає творчість Марка Черемшини. Детальний аналіз мови новел письменника з погляду

використання у ній гуцульського говору спростовує поширену в мовознавстві думку про те, що вони писані гуцульським діалектом. Художні твори Марка Черемшини написані західноукраїнським варіантом української літературної мови, інша річ, що мова персонажів послідовно, досить повно, системно відбиває гуцульські діалектні різнорівневі риси. Про мову персонажів можна говорити, що це олітературнений гуцульський діалект. У авторській мові відповідно до потреб наратування широко вживається гуцульська діалектна лексика. У майстерності, природності, точності, повноті й послідовності використання гуцульського говору в художній мові Марко Черемшина понині залишається неперевершеним, якщо не брати до уваги "літератури на діалектах".

Першим із наддніпрянських письменників, хто вдався до використання гуцульського говору в художній творчості, був М. Коцюбинський. Він ретельно готувався до художньої передачі гуцульської мовної автентики, вивчав гуцульський діалект, записав і уклав словничок діалектних слів і їх форм, зворотів, фразем, висловів, штудіював етнографічні матеріали, гуцульський фольклор. Мова персонажів "Тіні забутих предків" стилізована під гуцульський говір, однак вона відбиває не всі, а найбільш характерні різнорівневі діалектні риси, які виступають репрезентантами гуцульськості. У авторській мові в описах господарського укладу гуцулів, їх обрядів, природи використано гуцульські лексичні діалектизми. З погляду реципієнта художнього тексту, не знайомого з гуцульським діалектом, таке використання гуцульського говору оптимальне, оскільки, з одного боку, реалізує художні функції говору у художньому творі, а з іншого – не переобтяжує його сприймання, уприступнює його.

На відміну від М. Коцюбинського, Г. Хоткевич у своїх художніх творах на гуцульську тематику у стилізації мови

персонажів прагнув до повноти передачі усіх діалектних особливостей, однак така мовна практика, попри більшу достовірність відтворення народної мови своїх героїв, ускладнює рецепцію художнього тексту пересічному читачеві, не знайомому в деталях із особливостями гуцульського говору. Авторська мова письменника засвідчує чимало гуцульських лексичних діалектизмів, бо художнє відтворення гуцульського колориту здійснюється не тільки в мові персонажів, а й в авторській мові.

У використанні гуцульського говору в художній мові близькі між собою А. Крушельницький та М. Козоріс. Обидва письменники досить ефективно використали художні можливості гуцульського говору, уводячи в мову своїх персонажів лише окремі характерні стереотипні фонетичні й морфологічні діалектні форми, які виступають ідентифікаторами гуцульськості. Основне навантаження у її забезпеченні несе гуцульська діалектна лексика, щедро використана і в мові персонажів, і в авторській мові.

Особливий тип використання гуцульського говору в художній мові репрезентує так звана "література на діалектах", тобто художні твори, у яких діалект виступає у ролі літературної мови, зокрема новели О. Манчука, оповідання та роман "Дідо Иванчік" П. Шекерика-Доникова. Авторська мова і мова персонажів щодо використання у них гуцульського говору в цих творах ідентична, вона, наскільки дозволяє правописна система, повно й послідовно фіксує систему гуцульського говору на всіх його структурних рівнях. Лише у передачі окремих діалектних рис спостережено непослідовність, проте такі випадки поодинокі. В цілому мова зазначених художніх творів настільки точно й повно засвідчує гуцульський говір, що вона може повноправно використовуватись у спеціальних діалектологічних дослідженнях.

До мови таких творів не застосовні поняття "стилізація під гуцульський говір", "імітація гуцульського говору", оскільки у них функцію літературної мови перебирає на себе гуцульський діалект, а отже немає, як у інших творах на гуцульську тематику, опозиції "літературне – діалектне". З цієї ж причини до художньої мови О. Манчука, П. Шекерика-Доникова не застосовне поняття "діалектизм" як стилістична категорія.

Мова художніх творів кожного з письменників характеризується своїм корпусом гуцульських діалектних одиниць, кількість і комбінація яких варіюються від автора до автора. Серед них є такі, які властиві лише гуцульському діалекту чи його частині; є й такі, що характерні і для інших суміжних споріднених говорів, одного чи кількох. Серед гуцульських діалектних фонетичних рис, засвідчених у мові української художньої літератури XIX – I пол. XX ст., найбільш поширені такі: звуки *е, и, і* на місці голосного *а* після м'яких приголосних (*жєрт, стрілєвси, зачьив, чєлідь*), *и* на місці *і* на початку слова (*инший*), *и* на місці *і*, що походить з етимологічного *о* в новоутворених складах після губних (*вин*), обнижена артикуляція наголошеного *и* (*покенув*), *у* на місці ненаголошеного *о* (*уна*), *ир, ер* між приголосними відповідно до літературного *ри* (*кирничка, кервавий*), звук *і* у префіксі *ви-* (*віпивати*), м'якість шиплячих (*душє*) та *р* у кінці слів (*царь, верьх*), диспалаталізовані *ц, з, с* (*хлопец, морска, низко, дес*), перехід *т', д'* у *к' г'* (*кєгнет, гіяв*), *л* у *в* (*стів*), відсутність епентетичного *л* у дієсловах (*сипют*), спорадична зміна *ч* на *ц* (*ци, через*), звук *ф* на місці *хв* (*филя*), відсутність подовження приголосних в іменниках середнього роду типу *життя* (*житє*), звукосполучення *мн* на місці літературного *мj* (*мнєсо*), асимілятивна зміна *шч, с* на *шш, ш* (*шош, видпушшіпє*), форми *ирстив, ирщені* відповідно до літературних *хрестив, хрещені*, більша репрезентативність

звука *г* у питомо українських *(гардетав)* і в запозичених *(гражда)* словах, лексикалізоване заступлення *л* звуком *р* (*бирший, бирше*), редукція і втрата звуків у ненаголошених складах та цілих складів у звертаннях (*йкої, хло, Дми*).

Гуцульська діалектна морфологія відповідно заманіфестована формами відмінювання із специфічними закінченнями та своєрідним формотворенням. Це стягнені закінчення *-ов, -ев* іменників І відміни в орудному відмінку однини (*зазульков, душев*), а за аналогією – й ІІІ відміни (*кровйов*), закінчення *-и* іменників І (*на земли)* та ІІ відміни (*на воли, на кони*) в місцевому відмінку однини, іменників ІІІ відміни в родовому (*соли*), давальному (*ночи*) і місцевому відмінках однини (*в печи*) та в називному і знахідному відмінках множини (*три части, сіти*), закінчення *-ем, -ім* іменників у давальному (*сусідем, людім*) та *-ох, -іх, -ех* у місцевому відмінках множини (*на плечьох, на воротіх, на грудех*), закінчення *-ий* іменників у родовому відмінку множини (*квартий, зубий, дітий*), закінчення *-е* іменників середнього роду ІІ відміни в називному і знахідному відмінках однини (*подвірє, весілє*), ІV відміни в називному відмінку однини (*дівчє)*, закінчення *-ове* іменників-назв осіб у називному відмінку множини та в кличному відмінках (*сидєт ґаздове, судове*). Добре відбите діалектне використання замість форм родового відмінка іменників і займенників з прийменником *до* форми давального відмінка з прийменником *д, ид, ід* (*д бабі, ид нему, ід нам*), а також залишки двоїни (*дві дівці, три жінці*).

Із гуцульських діалектних морфологічнх ознак інших іменних частин мови найбільше використано тенденцію до вирівнювання відмінювання прикметників за твердим типом основи (*синий, третий*), ступенювання ад'єктивів за допомогою частки *май* (*май повніший, май величькі*), своєрідні форми числівників (*п'єть без одного*),

редуплікованої (*тота, тот*) та енклітичні форми (*го, му, ї* та ін.) займенників.

Гуцульська діалектна дієслівна словозміна й формотворення заманіфестовані архаїчними формами інфінітива з основами на *г, к* із суфіксом *-чи* (*бічи*), стягненим закінченням *-т* у 3-ій особі однини теперішнього часу дієслів I дієвідміни (*знат*), ствердилим *т* у закінченнях 3-ої особи однини і множини дієслів теперішнього часу, а також у формах дієслів наказового способу та майбутнього часу (*стоїт, кажут, озмїт, заплатит*), втратою в закінченнях кінцевого *-т* в 3-ій особі множини теперішнього часу дієслів II дієвідміни (*вони робє*), аналітичними формами майбутнього часу дієслів, утворених із інфінітива та препозитивних форм допоміжного дієслова *йати* (*меш красти*), змодифікованими формами колишнього перфекта (*прийшов-сми, чи сте чули*), формами умовного способу з часткою *бих* (*співав бих*), аналітичними формами наказового способу з часткою *най* (*най приговорит*), специфічною формою перформатива *дєковать ("дякую")*, препозитивним вживанням зворотної частки *си.*

Із гуцульської діалектної лексики репрезентативними у художній мові XIX – I пол. XX ст. виявились різні лексико-семантичні групи слів. Це назви одягу й прикрас (*гачі, ковтки*), їжі, страв, напоїв (*банош, гуслєнка*), хатнього начиння і речей господарського призначення (*пугарь, ліжник, терьх*), знарядь праці (*клевець, цонлі*), будівель, споруд, огорож, їх частин (*колешня, кліть*), тварин, птахів (*маржина, потє*), рослин (*гаджуга, хобза*), ландшафту (*кичера, грунь*), водних об'єктів і реалій, пов'язаних із ними (*габа, бульбона, кашиця*), частин тіла (*калюхи, чиколонок*), грошових одиниць (*банка, сороківець*), музичних інструментів (*флосра, дерцівка*), мір (*око, кила*), місяців (*просинець, май*), назви, які репрезентують рекрутську

(*стойка, вербецирка*), лісорозробну (*бутин*), мисливську (*теліш*), метеорологічну (*верем'с*), обрядову (весільну – *повиця*, похоронну – *грушка*, різдвяну – *береза*), полонинську (*колиба*), правничу (*ферлідунок*), медичну (*бола*), релігійну (*поменник*), опришківську (*смоляк*) та ін. лексику.

Це також гуцульські діалектні назви осіб за різними ознаками, зокрема за спорідненістю і свояцтвом (*стариня, вуйко*), за родом діяльності (*ватрак, злісний*), за віковими особливостями (*молодєк, легінь*), за соціальним статусом, майновим цензом (*газда, торбей*), за зовнішніми ознаками і внутрішніми якостями (*зеленюк, поредняк*), за місцем проживання (*полсниці, зайдей*), за національною належністю (*таліяни*), оцінні номінації осіб (*гониця, обгойда*), назви міфічних істот (*чугайстер, нявка*).

Добре заманіфестовано й різноманітну гуцульську діалектну й абстрактну лексику (*кутання, токма, путерія, обертин*).

Крім гуцульських діалектних субстантивних одиниць, мова української художньої літератури XIX – I пол. XX ст. фіксує помітний пласт гуцульських діалектних слів інших повнозначних і службових частин мови, зокрема прикметники (*варівкий*), числівники (*дев'єтьдесіть*), дієслова (*сокотити*), прислівники (*банно*), прийменники (*опередь*), частки (*май*), вигуки (*мой*).

У мові художніх творів, які стали об'єктом аналізу в цій книзі, заманіфестована й гуцульська діалектна фраземіка (*нагнати кіз на бер; давати пуду, смага би го втсла, в один гайташ, зійти паніц*).

За способом використання гуцульського говору в художній мові з урахуванням повноти діалектизації, гетерогенності чи гомогенності діалектних одиниць, вживання їх у авторській мові та мові персонажів виділяються чотири типи взаємодії діалекту і літературної

мови в художній мові: 1) вкраплення окремих діалектизмів у літературну мову твору; 2) інкрустація стилізованої під гуцульський говір мови персонажів у нормативну літературну мову; 3) інкрустація стилізованої під гуцульський говір мови персонажів у авторську літературну мову західноукраїнського зразка кінця XIX – I пол. XX ст.; 4) гуцульський діалект у ролі літературної мови. Поширена в сучасному мовознавстві думка про те, що діалектні одиниці з певною художньою функцією вживаються зазвичай у мові персонажів, потребує корегування. Наше дослідження показало, що вона правомірна щодо фонетичних і морфологічних діалектних рис, гуцульські лексичні діалектизми однаковою мірою поширені як у мові персонажів, так і в авторській мові.

Окреслені перші три типи взаємодії гуцульського говору й літературної мови в художній мові теж характеризуються певною неоднорідністю за ступенем насиченості діалектизмами, їх типами, повнотою й послідовністю вживання, проте твори, які їх репрезентують, писані українською літературною мовою, а не діалектом, як вважають деякі дослідники. Гуцульським діалектом написані художні твори О. Манчука, П. Шекерика-Доникова.

Художня вартість говору, його одиниць неоднакова у художніх творах, у яких тією чи іншою мірою використано гуцульський діалект, та в творах, писаних гуцульським діалектом. В останніх гуцульський діалект виступає як самодостатня знакова система для реалізації художніх цілей. Лексикон гуцульського говору, його граматична система, виражальні можливості, засоби образотворення тощо цілком задовольняють літературні потреби, і з цього погляду він співмірний із літературною мовою, однак художню значущість гуцульських літературних текстів у

всій своїй повноті можуть сприйняти лише носії та добрі знавці гуцульського говору.

У белетристичних творах, писаних літературною мовою з використанням більшою чи меншою мірою гуцульського діалекту, художня значущість говору, його одиниць і категорій визначається передовсім опозицією діалектного, регіонального, позанормативного літературному, загальнонаціональному, нормативному. Художні функції діалектизму зумовлені його діалектним статусом, завдяки чому він у художньому творі набуває додаткового смислового й художнього навантаження через додаткові семантичні й стилістичні протиставлення до нормативних одиниць літературної мови в мовній канві того ж художнього твору.

Гуцульські різнотипні діалектизми в белетристичних текстах виконують важливі художні функції, пов'язані з образотворенням, репрезентуючи з їхньою допомогою "гуцульську" мовну картину світу, що відображає гуцульську ментальність, гуцульське світобачення й світосприймання, через призму яких і формуються образи. Важливою художньою функцією гуцульських діалектизмів є забезпечення художньої переконливості й етнографічної достовірності відтворення гуцульського колориту, яка тісно пов'язана з їх пізнавальною функцією, передовсім лексичних і фразеологічних діалектизмів, а також етнографічної ідентифікації персонажів. Ще однією художньою функцією гуцульських різнорівневих діалектизмів є їх роль у збагаченні й розбудові системи тропів і стилістичних фігур та лексикону літературної мови.

Незважаючи на те, що гуцульський говір характеризується низкою різнорівневих рис, відмінних від літературної мови, має довгу історію використання його різною мірою у художніх цілях, навіть у ролі літературної мови, ніколи ця обставина не ставала предметом політичних

спекуляцій, як це спостерігається, наприклад, із русинським говором. Носії гуцульського говору, зокрема і персонажі літературних творів, попри підкреслене відчуття своєї етнографічної самобутності, яка не останньою чергою виявляється в мові, завжди себе ототожнювали й ототожнюють із українським етносом.

Перспективи подальшого дослідження використання гуцульського говору в українській художній мові пов'язані із вивченням специфіки вживання гуцульських діалектних одиниць і категорій в українській художній мові другої пол. XX – поч. XXI ст., із поглибленням аналізу особливостей використання гуцульських різнорівневих діалектизмів у художніх текстах, їх художніх функцій, із використанням гуцульського говору в інших літературних мовах, зокрема в польській, а також із лексикографічним опрацюванням гуцульських діалектизмів як стилістичної категорії.

РОЗДІЛ ІІ. ПОКУТСЬКИЙ, БОЙКІВСЬКИЙ І ЛЕМКІВСЬКИЙ ДІАЛЕКТИ В МОВІ УКРАЇНСЬКОЇ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

5. 1. Покутський діалект і мова новел Василя Стефаника

Мова новел Василя Стефаника з погляду взаємодії у ній літературної мови і покутського діалекту віддавна цікавить мовознавців, однак і нині одностайності з цієї проблеми немає. Вже перші наукові розвідки про творчість письменника ще з передвоєнного періоду заакцентували увагу на проблемі використання покутських діалектних рис у мові його художніх творів. Одні дослідники вважали, що новели Василя Стефаника писані покутським діалектом. Відомий український письменник, літературний критик, публіцист Антін Крушельницький ще в 1931 р. писав: "Й у користуванні діалектом мав Стефаник гідного попередника – гуцула Федьковича. Але знову: у Федьковича діалектом писані діалоги. Та є у нього оповідання, де діалект – це тільки зверхня прикраса. Те саме й у його поезіях. Стефаник – навпаки. *Все пише діалектом* [виділення наше – В. Ґ.]... Стефаник перший надає права горожанства не тільки покутському діалектові, але й діалектові взагалі в українському письменстві" [Крушельницький 1970: 114]. Однак кількома роками перед тим автор підручника з української стилістики й ритміки Володимир Домбровський зазначив: "... не можна собі представити персонажів Стефаникових оповідань, взятих з галицького життя, балакаючих харківським наріччям, натомість відчуваємо як щось зовсім природне й самозрозуміле, що мова Стефаника там, де він оповідає від себе, ріжниться від мови виведених ним осіб, а – зберігаючи деякі нарічеві окремішности галицьких діалектів – наближується до загальноукраїнської

літературної мови" [Домбровський 1993: 15]. Трохи згодом аналогічну думку висловив молодий ще тоді мовознавець Іван Ковалик, який розпочав ґрунтовні дослідження мови й стилю письменника. Проаналізувавши вживання діалектних одиниць у мові новел та співвідношення їх із літературними, учений дійшов такого висновку: "Коли переглядати новели нашого автора, то стрічаємо у них досить стисле й послідовне відмежування в уживанні мови літературної й говіркової. Діалектизмів уживає автор тільки й виключно тоді, коли говорить до нас устами своїх постатей-героїв – селян – селянок та їх дітей (монологи й діалоги) [Ковалик 2007: 408]... Сам автор зате в своїх описах та в своїх автобіографічних новелах, як також і його герої неселяни, вже говорять і думають мовою літературною" [Ковалик 2007: 410]. Таким чином, ще у передвоєнний період минулого століття формуються два протилежні погляди на функції покутського говору в мові новел Василя Стефаника. Одні дослідники обстоюють думку, що новеліст писав свої твори покутським діалектом, тобто він становить основу авторської мови та мовних партій персонажів, інші вважали, що авторська мова – це тодішня літературна мова, поширена в Галичині, нею послуговуються й персонажі-неселяни, а покутський говір властивий лише мовленню літературних героїв-селян.

У 60-і рр. минулого століття з новою силою розгорілася дискусія про покутський діалект у мові новел В. Стефаника. Поштовхом до неї стали публікації Броніслава Кобилянського, який, проаналізувавши співвідношення діалектних явищ у мові персонажів і авторській мові, дійшов висновку, що Василь Стефаник писав свої твори покутським діалектом [Кобилянський 1960]. З ним не погодився відомий стефаникознавець Василь Лесин. Перебіг цієї дискусії, як і відголоски її в сучасному мовознавстві, детально висвітлено в нашій статті [Грещук

1998: 48-52], тому немає необхідності тут ще раз зупинятись на ній. Зауважимо лише, що більш аргументованим і переконливим виявився висновок Василя Лесина, який фактично ще раз підтвердив висловлений перед тим погляд Івана Ковалика: "Таким чином, мова персонажів-селян у творах Стефаника є переважно діалектною з більшою чи меншою кількістю внесених у неї літературних елементів (саме її мав на увазі автор, коли просив "приспособити свої твори для літературної мови"). Мова авторська є органічним синтезом тогочасної української літературної мови, якою видавалася українська періодика в Галичині, з деякими елементами покутського говору" [Лесин 1965: 44-45].

Проаналізуємо, які діалектні риси покутського говору відбиті в мові персонажів художніх творів Василя Стефаника.

Мовлення героїв новел засвідчує системне заманіфестування різнорівневих покутських діалектних рис. У ділянці фонетики відбиті такі явища.

Звук *а* незалежно від походження після м'яких приголосних і шиплячих переходить у голосні переднього ряду *е, и, і:* – Ой, дитинко, ми тобі з мамов *весілє* лагодили та музики наймали, а ти собі гет від нас пішов... ("Стратився")*; – Боже, Боже, як народови тісно стало жити, а як *сьвита* надійдут тай нарід таки веселит си – гадкувала собі баба ("Лист"); Та я свому синови всю свою крішку дала, лиш собі один кут лишила, а він навіть до мене раз на *місіць* не подивит си ("Засідання"); – Ти, небоже, Петре, не будь угурний, таже знаєш, шо молодий мусит старому *змовчьити* ("Засідання"); Бувало прийдемо до него *колідувати. Відколідуєм* шо *відколідуєм,* а він віходит із хати тай: проше, братя, до хати, най вам файно *подьикую* за *кольидку* ("З міста йдучи"). Хоча в деяких словах маємо *а,*

* Тут і далі ілюстрації наводяться за [Стефаник 1993]. Це видання, на думку дослідників, подає канонічні Стефаникові тексти [Ковалик 1972: 97-98]. У прикладах збережено правопис і пунктуацію цього видання.

як і в літературній мові: – То ви наші? Богу *дякувати*, що ви вже раз прийшли – говорила ("Марія"). Звук *и* виступає на місці *а* в зворотних дієсловах: – Тимку, бери, май, кліщі та тягни зуб, та я цеї ночи по стінах *драв си* ("Morituri").

Етимологічний *е*, а також з *ь* після *ч* та *й* не переходить в *о* в займенникових формах та під наголосом: – То *єго* смерть, а чій кременал? ("Суд"); Тай дід як умре, тай *єму* маєте голосити ще краснішими голосами, ще чуднішими словами ("Давнина"); – А я прийшов письмо від Федора прочитати, бо *вчера* на пошті прийшло ("Лист").

У префіксі *ви-* на місці *и* послідовно виступає *і*: *Віколідусм* шо *віколідусм*, а він *віходит* із хати тай: проше, братя, до хати... ("З міста йдучи").

Звук *е* під наголосом лише в окремих словах обнижується до *а*: Гадаю собі: таже *траба* якогось ліку шукати! ("З міста йдучи"); – Ой, Ілашку, видко, шо не буде, але як її не буде, тай мене не *траба* ("Шкода").

Кінцеві *с'* та *ц'* зазнають диспалаталізації: Ще й тепер *дес* попід сволоками заткнені "Божі листи" та "Луці Заливайки", але тепер ніхто вже їх не читає, минули си... ("Давнина"); – Та *шос* старший брат має на раді казати – говорив війт ("Засідання"); – *Оца* Марія, що ми в неї, дивіт си, як задеревіла від вашого співу ("Марія"); – *Якос* незабавки, як Максим умер, та в мене хлопец заслаб ("З міста йдучи"). М'який звук *ц* ствердів і у суфіксах *-ець, -цьк*: А ти не вмієш, а я *хлопец* і мені не пасує голосити... ("Діточа пригода"); – Звертів я си по місті за ручителями тай надибаю *шевца*, отого злодюгу *Лянчінцкого* ("Підпис"). Диспалаталізація м'яких *с* і *з* у суфіксах *-ськ-, -зьк-* засвідчена менш послідовно ніж у *-ець, -цьк*: А якіс царі такі страшні, *московскі* та *турецкі* та всьикого дива ("Янгол"); але: – Донько, підпали вогонь та звари мені тої *московської* гарбати, бо чую помічна дуже ("Мати").

Шиплячі приголосні, на відміну від літературної мови, пом'якшені: – Та не віховаєш си, *богачю,* у підтичках жіночих ("Суд"); – Ну, та ці жебраки всьо би забрали! Таке воно кашливе та заслинене, що ціпа в руках не годно *удержєсти,* тай ще воно кокошит си! ("Палій"); – То як мої діти не схотіли би *пошьинувати* моїх святих, то купіт шкірєну шкатулу та покладьте їх мені на груди ("Дід Гриць").

Давні звукосполучення *ъ, ь* з сонорним *р* між приголосними перейшли в *ер, ир*: Дес я беру воду з *керниці,* а він дес на самім споді у такі подерті кожушині, шо Господи! ("Стратився"); – ... а з твоїх очий, як з глібокої *кирниці,* я віловю єго очи і сховаю їх в моє серце, як у коробку ("Сини"); Гого цілий рот *кервавий* і руки? ("Діточа пригода").

Приголосний носовий *м* асимілює наступний *j,* внаслідок чого на його місці появляється носовий *н:* – *Памнєть* коротка якас ("Суд"); – Бийте по голові дьидю, у розум, у *тімнє* ("Лесева фамілія").

Групи приголосних *чн, чм, чт* зазнали дисимілятивних змін відповідно у *шн, шм, шт*: Ідіт трошки коло неї, грайте си, бо єї *скушно* ("Вістуни"); Коби забічи до *коршми*, бо як допаде, тай знов буде рейвах на ціле село ("Лесева фамілія"); – А я прийшов письмо від Федора прочитати, бо вчера на *пошті* прийшло ("Лист").

За аналогією до тих слів, у яких приголосний л закономірно змінився на *ў* (правописне *в*) у звукосполученнях *ъл, ьл* між приголосними звук *в* появився і у словах, в яких перед *л* не було зредукованого: – Пий *горівку,* та затерпне ("Палій"); Твій спів і Іванова *сопівка* ішли низом... ("Сини"). Те саме стосується й *л* в абсолютному кінці іменників у називному відмінку, якщо після нього занепав *ъ*: Входимо до хати, пообсажує за *стів* тай каже: приймати мете як є, бо якби я не одинокий, то

жінка би якос прилагодила, а так най жінка з Богом спочиває на могилі, а ви вібачьийте ("З міста йдучи").

На місці щілинного *з* спорадично вживається африкативний *дз*: Але як настав *мадзур*, тай найшов кожушину аж під вишнев. Кажу вам, *мадзур* біда, очи печи тай гріху за него нема... ("Камінний хрест").

Подовжені приголосні стяглися в один звук в іменниках II відміни: Стара ціле *житє* обтикали їх бервінком та васильком та голуби перед ними золотила... ("Сини").

Звукосполучення губних з *й* на відміну від літературної мови зазвичай не має епентетичного *л*: "Льиг я спати. *Спю* як камінь, *спю* – не вісиплыию си" ("Майстер"). Однак навіть у наведеному реченні у спільнокореневому дієслові засвідчений епентетичний *л* (*вісиплыию си*): – Як *робє*, так мают, так їм Бог благословит ("Палій").

Приголосний *ф* в деяких словах виступає на місці літературного *хв*: За малу *филю* був бим си затьиг ("Камінний хрест"); Вчула я, що хтос дверима рипнув тай *сфатилам си*, кажу, певне до родів ("З міста йдучи"); Походи трохи по нім мінуту, дві, тай готовий, ребра потерті на *форост*, бо то біленька кістка, як папір ("Злодій").

Щілинний *с* у суфіксі *-ськ-* після сонорного *н* іноді переходить у *ц*: Коби вам Бог тільки сили дав, абисте відшукали всі наші письма, з землі, з старих монастирів і ті, що замуровані в *панцких* палатах ("Дід Гриць"). В окремих словах перехід *с* у *ц* відбувається після голосних *о, и*: Газди, а проше, а *доцьигніт*-же... ("Камінний хрест"); Як прийдеш додому, тай кажи жінці так: "Мой, жінко, де ти мині *прицьигала*?" ("У корчмі").

Звук *й* після *і* в багатьох словах редукується: – Ат сука баба, як *вішло* на єї, то зараз заговорила! ("Вона – земля"); А якби *вітт* приходив та хотів розгонити, то ви не пустіт... ("Суд"); – Не *бі* си, такий мудрий, як старий ("Мамин синок").

Досить послідовно відбиті в мовленні персонажів морфологічні особливості покутських говірок. У ділянці словозміни іменників впадають у око такі.

Іменники середнього роду колишніх -jŏ- основ у називному й знахідному відмінку однини мають закінчення *е*: – Цес якби лучив на старого, то взєв би *житє* коло власної хати (“Злодій”); Я подав си до порога, бом чув, шо її очи віпали і покотилиси як мертве *камінє* по земли (“Сини”).

В орудному відмінку однини іменники жіночого та чоловічого роду І-ї відміни, як і узгоджувані з ними прикметники та займенники, мають стягнене закінчення *-ов, -ев*: Що ти *цев руков* годен удіяти? (“Озимина”); Банно ми за *найменшов крішков* у селі, за *найменшов дитинов*, але за тим горбом таки ніколи не перебаную (“Камінний хрест”). За аналогією до іменників І-ї відміни деякі іменники ІІІ-ї відміни в орудному відмінку однини теж закінчуються на *-ов*: Ми обоє спалили село. В саме полудне пішло *кровйов* попід небо, кров заслонила ясне сонце (“Гріх”).

Іменники чоловічого і середнього роду ІІ відміни в давальному відмінку однини мають закінчення *-ови*: – То вона, бачу, дала той вексіль *братови* (“З міста йдучи”). Цілому *селови* шию та прьиду тай пальці ми деревіют (“Засідання”).

Закінчення *-и* характерне для іменників І відміни м’якої і мішаної групи у місцевому відмінку однини: По *земли* собі бігай (“Лист”); Мені легко стало на *души* тепер та я хочу цего газду в руку поцулувати (“Злодій”). Таке ж закінчення мають іменники ІІ відміни чоловічого і середнього роду м’якої групи та іменники ІІІ відміни у родовому, давальному і місцевому відмінках однини: – Ану-ко покажи, як ти меш їхати у воську на *кони*? (“Мамин синок”); Як умру, то най на моїм *поли* чічки ростут (“Сини”); Коби тьи Бог хоть до *осени* додержьив

("Катруся"): – Ой, синку, я так тої *смерти*, як мами рідної, чекаю ("Святий вечір"); – Коли-ж бо я, сину, кількому морозови і такі *студени* не годна вітримати ("Святий вечір"); – А в вас, мамо, *на печи* Різдво? ("Лист").

Іменники давньої і-основи в давальному відмінку мають закінчення *-ем*: – Куме Іване, а лишіт же ви собі жінку, таже вона вам не воріг тай *дітем* своїм не воріг... ("Камінний хрест").

Іменники назви істот у знахідному відмінку множини вживаються у формі називного відмінка: – Кобим не вмер ще доти, доки хлопці підростут, то мала би щистє, бо я би тото межи *люди* розтрутив, аби робило саме на себе... ("Вістуни"), Нічо ти не кажу, най тьи Бог скарає за мене тай за *діти* ("Лесева фамілія").

Іменник у формі родового відмінка однини з прийменником *до* заступається іменником у формі давального відмінка однини зі зредукованим прийменником *д'*: – Тікай із землі, біжи *д'бабі* на піч! ("Лист"); Бий як суку, бий, най вона тобі *д'хаті* дідівських куснів не волочить ("Святий вечір").

Іменники з числівниками *два, три, чотири* вживаються у формі колишньої двоїни: Так ми сиділи нераз добрих *три години* у Максима ("З міста йдучи"); Уходит з комори тай каже: Мой, старий, таже муки нема, лиш зо *дві мисчині* ("Підпис").

Покутські діалектні риси виявляються й у прикметниковій та займенниковій парадигмах. Так, прикметники мають тільки тверду основу: "Але ти мені скажи, відки ти гроші маєш на кучми та на *сине* сукно..." ("Роса"). Прикметники, означальні, вказівні та присвійні займенники жіночого роду в давальному й місцевому відмінках однини мають зредуковане закінчення *-і, -ї* без кінцевого *-й*: – Приходит си сидіти в *свої* душі, як у *завалені* хаті, де все розбите і поніпечене ("Дід Гриць"); –

То йдіт, грійте си в *студені* хаті (“Марія”); Та тут *порьидні* рибі нима шо на один зуб узьити (“Камінний хрест”). Поряд із літературними формами вищого ступеня порівняння прикметників трапляються й такі, які утворені за допомогою частки *май*: – Гандзю, Гандзю, а на тобі бучок, бо як ті пес надибає, тай роздере, а з бучком *май безпечнійше* (“Новина”).

Поряд із літературними відмінковими формами особових займенників *я, ти, він, воно, вона* у родовому, давальному і знахідному відмінках поширені скорочені енклітики: Як *ні* угрів кулаком межи очі, то кажу вам, шо тут-тут було падати (“Злодій”); – Правду кажеш, бігме правду, за це *ті* люблю! (“Злодій”); Коли на *тьи* подивит си, тай зчорніє з жури (“Катруся”); – Іду до него та знаю, шо вже *’го* не застану (“Стратився”); – Ліпше, синку. Уваліт *му* ноги як псови, аби тьигав за собов! (“Лесева фамілія”); – Небезпешно уже *ї* не застану (“Стратився”); – Е, шо ми будем на *ню* дивити си! (“Злодій”).

Поширені також редупліковані займенники: – То вона, бачу, дала *тот* вексіль братови (“З міста йдучи”), Я, видите, тому не розумію нічо та все *тото* разом тримаю (“Підпис”).

У деяких числівниках трапляються фонетичні варіанти, зокрема *штири, трийцять* та ін.: А як я вмру, то маєте всі *штири* надо мною голосити чудними голосами, красними словами! (“Давнина”); – То вже три, а я ще рахуюси молодий чоловік – мині може є, а може ще нема *трийцять* і п’ять років (“Басараби”).

Покутські говіркові особливості відбиті й у дієслівній словозміні. З них найбільш поширені такі.

Дієслова з основою на *г, к* в неозначеній формі мають суфікс *-чи*: Коби *забічи* до коршми, бо як допаде, тай знов буде рейвах на ціле село (“Лесева фамілія”); Діду, – кажут –

ми вам *печи* будемо, прати будемо, запишіт нам поля ("Сини").

Основи дієслів II дієвідміни у 1-ій особі однини теперішнього часу зазнають вирівнювання внаслідок граматичної аналогії до основ інших особових форм, при цьому приголосний перед закінченням палаталізується: – Мусиш пити, як я *прошю*! ("Злодій"); – Знаєте шо, Зубе, нате вам п'єтьдесєть левів гезди, *платю* вам все весілє, але ви гет віметіт це смітє з хати ("Суд").

У 3-ій особі множини дієслів II дієвідміни теперішнього часу в закінченні, в якому згідно з відзначеною фонетичною закономірністю *а* переходить у *е, и, і*, втрачається кінцевий *т*: А шо-ж вони *їдьи*? ("Мамин синок"), Що вже чужим казати, як свої діти – та вони *не хотє* робити! ("Палій").

Аналітичні форми майбутнього часу утворені поєднанням інфінітива основного дієслова з особовими формами допоміжного дієслова *йати*, при цьому останні вживаються зазвичай перед інфінітивом: – То *меш* з нами горівку *пити*, але не вівкай, бо спарю ("Злодій"); – Але дайте руку, бо гріх *мете* мати, я хочу вас поцулувати як рідного тата ("Злодій").

У закінченнях дієслівних форм 3-ої особи однини і множини теперішнього часу, а також 2-ої особи множини наказового способу кінцевий *т* твердий: *Ходит* по селі та все знає, шо де дієси ("З міста йдучи"); "<...> Вижу, пани лиш *зайдут* на ресторацію та *пют* та *поїдают* шо найліпше і гроші *мают*" ("Засідання"); – То *йдіт*, грійте си в студені хаті ("Марія").

У поодиноких дієсловах I дієвідміни трапляються форми 3-ої особи однини майбутнього часу з закінченням *-ет:* – Якурат я. Так воно там стоїт, шо кождий *пізнает* ("Підпис").

Минулий час дієслів зберігає фонетично й морфологічні змінені залишки перфекта, що за своєю структурою є

поєднанням звичайної форми минулого часу, за походженням дісприкметника, з залишками особових форм колишнього дієслова *быти* в теперішньому часі, що фактично звелися до закінчень: Тай *пішов єм* до хати, виніс кочергу тай лопату тай склав навхрест ("З міста йдучи"); Тай *пішов-єми* до нашої брехунки, до Касиянихи ("З міста йдучи"); Чим *див-єс*? ("Суд"). При цьому енклітичні залишки особових форм допоміжного дієслова можуть вживатися і препозитивно щодо дієслова: –Але ци *сте чули*, яку Тимофій має патороч із жінков? ("З міста йдучи").

У формах умовного способу вживається частка *би* з особовими енклітиками в 1-ій та 2-ій особах однини і множини, такими, як і у формах минулого часу, або частка *бих* аористного походження: – Вижу, люди, шо буде біда, *уступив бим си* гет, а шос ні до него тягне... ("Злодій"); – Та нам коби цеї нехтолиці хто доносив, то ще *бисмо дубали* поволи ("Morituri"); А казавєм вам: "Найміт у мене дівку", були *би-сте мали* свої гроші ("Палій"); – Але кобих її лише уздрів, тай *бих перевалив* як суку! ("З міста йдучи"); – *Воліла бих* тьи на лаву лагодити ("Виводили з села").

Аналітичні форми 3-ої особи однини і множини наказового способу творяться за допомогою частки *най*: – Діду Іване, а батюгов того борозного, *най біжит*, коли овес поїдає ("Камінний хрест"); Та серед того як оскаржені не хотіли зізнавати перед Онуфрієм, всі що стояли в сінях, почали кричати: "Вони вбили, *найже відпокутуют*" ("Суд").

Мовлення персонажів новел репрезентує покутські діалектні службові частини мови. Так, серед сполучників, характерних для покутського говору або і для суміжних з ним інших південно-західних говорів, поширені *ануж, заки, таже, ци*: – Бабо, *ануж* ми повстаємо та позакурюємо собі люльки, бо чого ми будемо сидіти за столом, як трунок нічо не приймає ("Басараби"); Та *заки* ти обернеш си, то пороги

в хаті поскривлюют си, та вугли погниют ("Виводили з села"); Таже ти сама, дитинко, видиш шо нема відки ("Катруся"); Не знаю, хто за кого будем гріх мати, *ци* ти за мене, *ци* я за тебе? ("Злодій"). Із покутських часток відзначимо підсилювальну *-ко*, яка зазвичай супроводжує наказовий спосіб дієслів, та *май*: Кажут: "Старий, старий, а встань-*ко* та подивиси на нашого Івана, який він ґазда?" ("Майстер"); – Ануж *ко* глипни на моє, бо я вже єго чешу другий вечір, аж ні груди больи ("Підпис"); – Та шо, *май*, чувати, віте? ("Засідання"). Це також вигуки *мой* та *аді*, що утворився у результаті злиття сполучника *а* з формою наказового способу дієслова *дивись* та наступного усічення: *Мой*, я твердий, я камінний, тебе з моїх рук ніхто не вірве ("Злодій"); *Аді*, які мені побожні, лиш фоста на заді хибує ("Побожна").

Покутська діалектна лексика відбита передовсім у мовленні персонажів. Вона репрезентує різні семантичні угруповання слів. З-поміж покутських діалектних слів виділяються назви осіб за різними ознаками, зокрема за професією, характером діяльності – *дохтір* "лікар", *шандар* "поліцай", *професор* "учитель", *злісний* "лісничий": Аби ї *дохторі* так по смерти пороли! ("У корчмі"); – Гей, як вони всі покінчили школи – тоді наші діти, та як пристали до нас, як ми збили си до них до купи! Де, моспане, тут вже *шандарям* дати раду ("Дід Гриць"); Збереться бувало рада і ухвалить: "Так і так, це *професор* нелюдєний, він дітий нам не вчеє добре" ("У нас все свято"); Надибає мене *злісний* тай каже: ходіт на збір та хоть на старість подивите си, як мужики до купи єднают си ("Засідання"). Це також назви осіб за їх соціальним станом (*богатир* "багач", *ґазда* "господар") та за спорідненістю (*дьидя* "батько", *вуйко* "дядько, брат матері"): *Богатир* був теменний, грощі сушив на верені і пішя ніколи не ходив ("Басараби"); Був єм майстер, був єм *ґазда* – ціле село прикаже. Тепер я лайдак

("Майстер"); Аді, чуєш, шо *дьидя* каже, абис баби слухав, абис не пустував ("Лист"); – Ба, *вуйко* Василь ідут до нас із Николов Сименовим, із тим, шо в школах він си вчьит ("Лист"). Велику групу покутських назв осіб становлять негативнооцінні найменування: *латюга, паршьик, кальвін, бенькарт, льирва, пайташ, кабан* та ін.: – Ні, бравєм си з ним за-барки за якогос там *латюгу,* шо туманит людий! ("Засідання"); – Май, ти *паршьику,* не телепай си над книжков як шибеник на грабку, але давай, брьи, горівки ("У корчмі"); Тай поволочив, *кальвін,* таку збиту на друге село ("З міста йдучи"); Кров свою пємо, жидам *бенькарти* годуємо ("У корчмі"); – Ти, стара *льирво,* та ци ти здуріла? ("Лесева фамілія"); – Як не глухнути в такім млині, стидайте си, старі *пайташі* ("Morituri"); – Марш, *кабане,* назад до дому! ("Червоний вексель").

У мовленні героїв новел засвідчена покутська побутова лексика. Назви одягу репрезентовані лексемами *камазелька* "жилет", *черес* "широкий пояс з кишеньками і пряжками", *кіптар* "хутряна безрукавка", *сардак* "верхній короткий рукавний чоловічий або жіночий одяг з грубого домотканого полотна", *окрайка* "тканий пояс з кольорової шерсті", *рантух* "біле тонке полотно", *гачі* "верхні чоловічі штани з домотканого полотна або сукна" та ін.: – Як у якого пана. Бо є такі, шо на соломі сплют, а зубами обіскают си. Зверхи *камазелька,* а сорочки нема ("Засідання"); Лиш, каже, раз або два рази в рік вперізував *черес,* клав у "злодійку" пєтку тай гайда до коршми! ("З міста йдучи"); Але вповідали люди, шо на храму вона скинула *кіптар,* а сорочка кервавівська! ("З міста йдучи"); Лиш бих руки обрубав, тай *сардак* на себе тай на мелдунок ("У корчмі"); Тай я скинув *окрайку* і ми її [вівцю] спутали ("Вечірня година"); – Знов пускає *рантух,* який же біленький, як сніг ("Діточа пригода"): – Мой, старий, каже, але аби ти видів, який козак наш Тома, у сивій кучмі, у синих *гачах*...

("Роса"). З назв їжі вжиті діалектизми *солонина* "сало", *барабуля* "картопля", *бевка* "юшка з муки і води", *кулеша* "густа страва з кукурудзяної муки, варена на воді", *начінка* "страва з кукурудзяного борошна, кукурудзяних або манних крупів, локшини, масла, цукру та різних приправ": А *солонини* як унесе, то така як долоня завгрубшки ("З міста йдучи"); Коби якого борщику, або *бевки,* або дідька рогатого, або шо... тицьне тобі *барабулю* ("Осінь"); Тай сирца я роздавала людем до *кулешки* ("Шкода"); Перед богачами все *солонина* та мнєсо, а *начінки* лиш трошки, а перед бідними все лиш *начінка,* а мнєса крішка ("Суд"). Серед побутової лексики виділяються назви будівель, споруд господарського призначення, такі, як *колешня* "стайня, сарай, хлів", *куча* "приміщення для свиней", *кошниця* "виплетена з лози повітка біля хати для зберігання кукурудзи в качанах": Ого, вже за мінуту тай верещит, аж крізь вуха промикає си: паршьику, а тиж мой, шо корову із *колешні* виводиш?! ("З міста йдучи"); А маєш гроші заслужені, а ще приробиш, так клади собі хату. А най вона буде як *куча,* але твоя! ("Палій"); Тай таким не спирався, бо не було куда, лиш відмотав воловід від ясел, тай заліз у *кошницю* ("Басараби"). Це також назви знарядь праці (*рускаль* "лопата", *кливець* "молоток"), посуду (*порція* "келишок"), предметів хатньогосподарського призначення (*дзиґарок* "годинник", *грядка* "жердина для одягу, прикріплена до стелі", *вереня* "рядно", *коверець* "невеликий килим, витканий з вовняних ниток"): Дес я побіг за *рускалем,* дес я спускаю ту воду в став... ("З міста йдучи"); "... А в голові як коли би цигани *клевцами* гатили" ("Майстер"); – То як вже віколідуємо, а він пє *порцію* до нас тай слози обтирає ("З міста йдучи"); "Плюну у жмені, сокиру в руки тай дивиси, а будинок як *дзиґарок* віріс на подвірю" ("Майстер"): – Як умру, то кожда собі заберете одну перекладину з *грядок,* бо кожда однака, бо ви в мене

однакі, мої діти (“Давнина”); Богатир був теменний, гроші сушив на *верені* і пішя ніколи не ходив (“Басараби”); Дід тобі всі *коверці* під ноги підкине, а байструкови порубає все полотно найтонше на пелінки (“Сини”).

З інших груп покутської діалектної лексики, що використана в мовленні персонажів, відзначимо також назви частин тіла – *твар* “обличчя”, *чиколонки* “суглоби пальців”, *чупер* “волосся”, *ґамба* “пащека”, *писок* “рот”: – Потім мене такий туск напав, шо-м *чиколонки* гриз і *чупер* собі микав... (“Камінний хрест”); Пий тай запри собі *ґамбу*, бо в мене забава! (“Палій”); Ти не пхай си межи молодих, але бери то, що твого *писка* (“Озимина”). Назви грошових одиниць – *ґрейцір, лев, феник, корона*: Та ще кілько я зашию, аби душу погодувати – нема *ґрейціря* на топливце (“Засідання”); Ви стара жінка, та я кажу, аби вас не замикати, ані бити, лишень дайте *лева* на червкову тай йдіть собі з Богом, а більше аби я не чув за ніяку крадіжку, – судив війт (“Засідання”); – Коби-с, мамо, вішолопала послідний *феник*, то би обідец був (“Янгол”); – Та пара коний, та віз ще на початку війни австрияки взяли, коні з возом тисячу *корон* (“Воєнні шкоди”). Назви транспортних засобів – *шіфа* “корабель”, *колія* “поїзд”, *фіра* “підвода”: – На чім поїдеш? – На такі *шіфі*, як хата, великі, таким морем широким, широким, гет, гет... (“Мамин синок”); – Дьидю, чуєте, то вже чьис віходити до *колії*, а ви розспівали си як за добро-миру (“Камінний хрест”); Зразу то ховали в такого ґазди, що він без мотилиці, але прийшли такі зрадники, то як напали пани на того ґазду, то вівезли відти шос сім *фір* найкращої одежини (“У нас все свято”). Це і метеорологічна й метрологічна лексика – *люфт* “повітря”, *плюта* “негода”, *морґ* “міра землі, що дорівнювала 0,56 га”, *корець* “центнер”: – Осінь, осінь його доконала, сирий *люфт* і студінь (“Похорон”): Іду я до него у таку *плюту*: “Дай мині ґрейцір, най ноги вбую” (“Палій”); – А що, старий, де ваша

Україна, а кілько *моргів* поля ти хотів від пана...? (“Дід Гриць”); <...> зберуться до старости, вернуть з паперем, но і дадуть пару волів, заладують тебе з родиною і їдь в инше село годитися: кілько *корців* збіжа дістанеш, кілько дров, чи маєш псалтир читати в церкві чи цілу службу співати (“У нас все свято”). Засвідчені лексичні діалектизми на позначення абстрактних понять – *речинець* “час, дата, термін”, *патороч* “клопіт”, *туск* “сум, туга”, *рихт* “право”, *путерія* “сила, міць”: – То вона, бачу, дала тот вексіль братови, а тепер приходит *речинец* платити тай дотискают (“З міста йдучи”); – Але ци сте чули, яку Тимофій має *патороч* із жінков? (“З міста йдучи”); Люде, такий туск, шо не памньитаю, шо си зо мнов робит! (“Камінний хрест”); Як єм с торбов за твій поріг переступила тай я вже не твоя газдиня, нема *рихту* (“Святий вечір”); Я не чекаю, аби воно убрало си в силу, аби *путерії* набрало, аби воно коло мене нажило си (“Кленові листки”).

Крім указаних груп покутської лексики, використаних у мові героїв новел В. Стефаника, заманіфестовані поодинокі репрезентанти багатьох інших семантичних груп, такі, як *бульбона* “пропасть, глибина в річці”, *ґрунт* “земля”, *деревище* “домовина”, *буката* “шматок, кусень, частина будь-чого”, *дучка* “діра, яма”, *спуза* “попіл”, *кременал* “тюрма”, *кертиця* “кріт”, *турма* “стадо, зграя” і т.д.: – Гет люди падут у долину так, якби їх хто трутив у *бульбону* (“З міста йдучи”); – *Ґрунт* маєш? – Є, пане, таже без *ґрунту* сегодни ніхто не даст (“Підпис”); “...Йдете ви, ідут діти за *деревищем*, ідут люди” (“Лист”); Лишаю *букату* поля, на кого вже ви тепер скажете... (“Дід Гриць”); Рве тіло, кости розважує, аби собі до душі такі *дучки* поробити, аби її відти вибрати (“Басараби”); Дес як з мраки, як з мокрого попелу таскати свій розбитий маєток та від *спузи* обтирати руки (“Дід Гриць”); Приповідає нам, що як кождий з нас посидит у *кременалі* за мужицьку справу, то вже ніколи нічого бояти

си не буде... (“Дід Гриць”); “Але ти мені скажи, відки ти гроші маєш на кучми та на сине сукно та на вогневі сорочки, бо ти така сліпа, як *кертиця*... ” (“Роса”).

Помітну частину покутських діалектних слів становлять дієслова різної семантики, а також прикметники, прислівники, наприклад, *рунтати* “торкати, зачіпати”, *пацити* “страждати, терпіти”, *напудити* “злякати”, *залямити* “побачити, помітити”, *ландати* “вештатися, волочитися”, *банувати* “сумувати, тужити, шкодувати”, *белендіти* “базікати, говорити небелиці”, *спаціґрувати* “прогулюватись”, *спрьитати* “сховати, забрати”, *хибувати* “не вистачати, бракувати”, *угурний* “впертий, нерозсудливий”, *горівчиний* “напідпитку”, *файний* “гарний”, *красний* “гарний, приємний на вигляд”, *банно* “сумно”, *гезди* “тут”, *сила* “багато”, *файно* “добре” та ін.: Воно правда, шо то вже здрихлавіли ті дошки, але як то з-під церкови *рунтати*? (“Засідання”); – Та як си просиш, то не буду, але тобі би ліпше, а мені однако *пацити,* ци за одну, ци за дві (“Новина”); Так ти її заповідай, та може *напудиш* (“У корчмі”); Шо *залямит*, тай до жидів на горівку несе (“Лесева фамілія”); Дес воно *ландає,* дес воно нишпорит по дворі як курка (“Мамин синок”); Вона *банує* за синами, що два пішли до наших охітників, а найменшого взяли москалі на Сибір! (“Марія”); <...> а руки закостенілі будут з непамєти сіяти сміх панам, що *спаціґруют*, яру пшеницу по каміню (“Вона – земля”); – Та коби хоть Бог змилував си та муки вам довгої не дав тай лежі гнилої, аби вас борзо *спрьитав* (“Святий вечір”); Аді, які мені побожні, лиш фоста на заході *хибує*! (“Побожна”); – Ти, небоже Петре, не будь *угурний*, таже знаєш, шо млодий мусит старшому змовчьити (“Засідання”); А дес по опівночи вертавси додому вже добре *горівчиний* (“З міста йдучи”); – Я тебе *файно* вімию, вічьишу, а завтра підеш зо мнов до церкови. Мама таку *файну* сорочечку і поясок даст. Всі будут дивити

си тай мут казати: аді, який Андрійко *красний*! ("Мамин синок"); То ї *банно*, а я туди з віскоком їду?! ("Камінний хрест"); Аді, отепер чую, як та скрипка плакала, таки *гезди* плаче...("Лист").

Таким чином, мовлення персонажів новел В. Стефаника зорієнтоване на покутські говірки Стецевої, родинного села письменника, та навколишніх сіл Снятинського району, носіями яких були прототипи літературних героїв. Системно відображаючи основні фонетичні, морфологічні, лексико-семантичні риси вказаних говірок, мовлення персонажів являє собою зразок літературноопрацьованого покутського говору, протиставляючись водночас авторській мові, яка, попри певну кількість діалектизмів, репрезентує тогочасну українську літературну мову в її західноукраїнському варіанті. Щоб переконатись у цьому, достатньо порівняти будь-які сегменти новел, в яких авторську мову змінює мова персонажів. У авторській мові теж можуть бути деякі діалектні риси, але їх зовсім небагато і більшість із них можна розглядати як діалектизми тільки з погляду норм сучасної української літературної мови, а на час написання новел вони були нормативними для західноукраїнського варіанта літературної мови.

5. 2. Гуцульсько-покутські діалектні паралелі в мові новел Василя Стефаника

Ще Іван Франко відзначив близькість покутського говору до гуцульського. Він писав: "На ґрунті діалекту, дуже зближеного з гуцульським, так званого покутського, стоять В. Стефаник, Мартович та Марко Черемшина. До чистого діалекту найбільше і найкраще підходить Стефаник, але все-таки сей покутський діалект виявляє далеко більше схожості з загальною літературною мовою, ніж згадані вже гірські діалекти [лемківський, бойківський,

гуцульський – В. Ґ.], і не був Стефаникові перешкодою в тому, щоб він зробився почитним і любленим письменником усієї України" [Франко 1982: 210]. Відомий український мовознавець Кость Кисілевський вказував, що "надпрутські ізоглоси виводяться здебільша з гуцульської основи і творять перехід до наддністрянського. Все ж таки їх сукупність виявляє певну говорову одиницю, що характеризує надпрутський говір" [Кисілевський 1973: 153]. На більшу чи меншу близькість гуцульського й покутського діалектів вказують і інші мовознавці [Енциклопедія 2005; Жилко 1958; Кобилянський 1960; Українська мова 2004].

Відомі навіть спроби об'єднувати гуцульські говірки з покутськими в одну групу з двома зонами – південною (гуцульською) і північною (покутською), але як такі, що змішують і ототожнюють два різні, хоч і близькі говори, в українській діалектології не прийнялися [Кобилянський 1960: 138; Жилко 1958: 101].

Безпосереднє сусідство гуцульського говору з покутським, їх генетична спорідненість і постійні контакти зумовили чимало спільних фонетичних, морфологічних і лексико-семантичних рис. Тут розглянемо, які гуцульсько-покутські діалектні паралелі вживаються в мові новел Василя Стефаника. У ділянці фонетики простежуються такі паралелі, засвідчені в мові персонажів новел.

Звук *а* різного походження після м'яких приголосних і шиплячих переходить у голосні переднього ряду *е, и, і*: Е, є і межи нами такі *мнскі* – балакали два мужики, додому йдучи ("Такий панок"); – Чикай, *брс*, добре, шо ти вже контетний, але ми ще не контетні, ти по *п'сть*, а ми по одні ("Злодій"); – Бувало прийдемо до него *колідувати* ("З міста йдучи").

Звук *и* послідовно виступає також на місці літературного *а* у зворотному *ся*: Я вижу, що вже мині не ходити по світі та хотів бим віпрощити *си* з вами ("Злодій"); А дьидя гет

зжурив *си* ("Катруся"); – А ви-ж годні робити? Вже ваша робота *скінчиласи*, Федоре ("Палій").

Етимологічний *е*, а також з *ь* після *ч* та *й* не переходить в *о* в займенникових формах та під наголосом: – Та чого стоїте, як на заводинах та поможіть мині *сго* занести до хати ("Басараби"); – А я прийшов письмо від Федора прочитати, бо *вчера* на пошті прийшло ("Лист").

У дієслівному префіксі *ви-* на місці *и* послідовно виступає *і*, при цьому він може зберігатися й у віддієслівних похідних словах: Ніби я громаду продав або зрадив? Ніби пхаю си у *вібір*? *Вібираєте*, кого хочете, а я стою на боці ("Засідання").

Голосний *е* під наголосом у вимові обнижується до *а*, правда, ця риса відбита лише в окремих словах: – Ой, Ілашку, видко, шо не буде, але як її не буде, тай мене не *траба* ("Шкода").

Приголосні *с, ц* у кінці слів диспалаталізуються: Бігаю та вганяю та лиш *дес* уздрите, а я впаду тай здохну! ("Палій"); – У вас, Ґьоргію, *шос* зловило си ("Злодій"); – *Оца* Марія, що ми в неї, дивіт си, як задеревіла від вашого співу ("Марія"). Ствердів *ц* і у суфіксах *–ець–, –цьк–*: "А в голові як коли би цигани *клевцами* гатили" ("Майстер"); Коби вам Бог тільки сили дав, абисте відшукали всі наші письма, з землі, з старих монастирів і ті, що замуровані в *панцких* палатах ("Дід Гриць"). Ствердіння приголосного *с* у суфіксі *–ськ–* засвідчене менш послідовно, ніж у суфіксах *–ець–, –цьк–*: – Та то *гуцулска* віра, бодай го шлях трафив! ("Майстер").

Шиплячі приголосні в різних позиціях вимовляються м'яко, хоча ця риса засвідчена непослідовно: – Та не віховаєш си, *богачю*, у підтичках жіночих ("Суд"); – Ти, небоже, Петре, не будь угурний, таже знаєш, шо молодий мусит старшому *змовчьити* ("Засідання"); – Ну, та ці жебраки всьо би забрали! Таке воно кашливе та заслинене,

що ціпа в руках не годно *удержсти*, тай ще воно кокошит си! (“Палій”); – То як мої діти не схотіли би *пошьпшувати* моїх святих, то купіт шкірєну шкатулу та покладете їх мені на груди (“Дід Гриць”).

Приголосний *ф* часто виступає на місці літературного *хв*: За малу *филю* був бим си затьиг (“Камінний хрест”); Вчула я, що хтось дверима рипнув тай *сфатилам си*, кажу, певне до родів (“З міста йдучи”); Походи трохи по нім мінуту, дві, тай готовий, ребра потерті на *форост*, бо то біленька кістка, як папір (“Злодій”).

Внаслідок асимілятивної назалізації на місці літературного звукосполучення *мй* маємо *мн*: – *Памнєть* коротка якас (“Суд”); – Бийте по голові дьидю, у розум, у *тімпс* (“Лесева фамілія”); – Я цалком *мнєкий*, чоловіче, не цулуй мене (“Злодій”).

Передньоязиковий щілинний *с* у деяких словах переходить у *ц*: “Мой, жінко, де ти мині *прицьигала*?” (“У корчмі”); – Було брати довші буки, аби-сте ліпше *доцьигали*... (“Лесева фамілія”). Також у суфіксі *–ськ–*: – Йди, йди, бо то *панцка* служба (“Святий вечір”).

У словах типу *життя, рілля, спання* відсутнє подовження кінцевих приголосних основи: Яке сегодни легке *житє*, то ліпше вмерти та не капарити цілий вік по чужім поли! (“Катруся”); – Грайте до порєдку, як має бути, бо це *весілє* буде славне на всю Україну і в Коломиї і в Стинславі... (“Суд”); – Уже моє *оранє скінчило си!* (“Палій”).

За аналогією до тих слів, у яких *л* закономірно змінився на *в* у звукосполученнях *ъл, ьл* між приголосними звук *в* появився й у тих словах, у яких перед *л* не було зредукованого: – Пий *горівку*, тай затерпне (“Палій”); Твій спів і Іванова *сопівка* ішли низом... (“Сини”). Те саме стосується й *л* в абсолютному кінці іменників у називному

відмінку, якщо після нього занепав ъ: – Та чому не берете і єго за *стів*? (“Злодій”).

В окремих словах щілинний *з* переходить у проривний *дз*: Але як настав *мадзур*, тай найшов кожушину аж під вишнев. Кажу вам, *мадзур* біда, очи печи тай гріху за него нема... (“Камінний хрест”).

Звукосполучення губних з *й* не має так званого епентетичного *л*: “Льиг я спати. *Спю* як камінь, *спю* – не вісиплыю си” (“Майстер”) (хоча *вісиплыю си*); – Як *робє*, так мают, так їм Бог благословит (“Палій”).

Чимало спільного є в гуцульській і покутській словозміні іменників. З гуцульсько-покутських паралелей у словозміні іменників, що вживаються у мовленні персонажів новел Василя Стефаника, характерні такі.

Іменники І відміни однини в орудному відмінку, як і узгоджувані з ними прикметники та займенники, мають стягнене закінчення *-ов, -ев*: Добре, шом рукав сперла, розрубав аж по кістку, а як закривалам лице його братови *червонов платинов*, та моя кров закровавила платину, то далам другу (“Гріх”); Сідай, роде мій, най з *тобов* все щастя сідає (“Басараби”). Деякі іменники ІІІ відміни за аналогією до іменників І відміни теж в орудному відмінку однини мають закінчення *-ов, -ев*: Ми обоє спалили село. В саме полудне пішло *кровйов* попід небо, кров заслонила ясне сонце (“Гріх”).

Для іменників І відміни м’якої і мішаної групи у місцевому відмінку однини характерне закінчення *и*: Але колис на ці *земли* буде покаяніє, бо нарід поріже си! (“Камінний хрест”); Мені легко стало на *души*... (“Злодій”). Таке ж закінчення мають іменники ІІ відміни чоловічого і середнього роду м’якої групи та іменники ІІІ відміни в родовому, давальному і місцевому відмінках однини: – Ануко покажи, як ти меш їхати у воську *на кони*? (“Мамин синок”); Як умру, то най на моїм *поли* чічки ростут

("Сини"); Коби тьи Бог хоть *до осени* додержьив ("Катруся"); – Ой, синку, я так тої *смерти*, як мами рідної, чекаю ("Святий вечір"); – А в вас, мамо, *на печи* Різдво? ("Лист"); – Коли-ж бо я, сину, кількому морозови і такі *студени* не година вітримати ("Святий вечір").

Іменники давньої *і*-основи в давальному відмінку мають закінчення *-ем*: "Тай робіт так, аби моїм *дітем* кривди не було..." ("Лист").

Замість іменників у формі родового відмінка однини з прийменником *до* вживаються форми давального відмінка однини зі зредукованим прийменником *д'* (< идъ): – Тікай із землі, біжи *д бабі* на піч! ("Лист"); Бий як суку, бий, най вона тобі *д'хаті* дідівських куснів не волочит ("Святий вечір").

З числівником *два, три, чотири* засвідчені залишки форм двоїни іменників: Так ми сиділи нераз добрих *три години* у Максима ("З міста йдучи"); Уходит з комори тай каже: Мой, старий, таже муки нема, лиш зо *дві мисчині* ("Підпис").

Гуцульсько-покутські діалектні паралелі виявляються й у прикметникових та займенникових морфологічних парадигмах. Серед тих, що відбиті в мові персонажів новел Василя Стефаника, – це передовсім тенденція до вирівнювання відмінювання прикметників за твердим типом основи: "Але ти мені скажи, відки ти гроші маєш на кучми та на *сине* сукно..." ("Роса"). Це також наявність поряд із літературними відмінковими формами особових займенників у давальному і знахідному відмінках скорочених енклітичних та редуплікованих форм вказівних займенників: Як *ні* угрів кулаком межи очі... ("Злодій"); – Хребет *ми* тріскає від тих міхів! ("Палій"); – Правду кажеш, бігме правду, за це *ті* люблю! ("Злодій"); Коли на *тьи* подивит си, тай зчорніє з жури ("Катруся"); – Іду до него та знаю, шо вже *'го* не застану ("Стратився"); – Ліпше, синку,

Уваліт *му* ноги як псови, аби тьигав за собов! ("Лесева фамілія"); Бігла за мнов полем, кервавими сльозами просила, аби *ї* взьити ("Стратився"); – Е, шо ми будем на *ню* дивити си! ("Злодій"); – То вона, бачу, дала *тот* векспь братови ("З міста йдучи"); Я, видите, тому не розумію нічо та все *тото* разом тримаю ("Підпис"). Поряд із літературними формами вищого ступеня порівняння прикметників трапляються й такі, які утворені за допомогою частки *май*: – Гандзю, Гандзю, а на тобі бучок, бо як ті пес надибає, тай роздере, а з бучком *май безпечніше* ("Новина").

Гуцульська дієслівна словозміна має чимало спільного з покутською, що знайшло відображення в мові Стефаникових літературних героїв. Так, у 3-ій особі множини дієслів II дієвідміни теперішнього часу втрачається кінцевий *т*: – Така тепер у них настала забава... Польщі ані-ані *не хотьи,* а панцкі ґрунти *хотьи* розділити ("Morituri"); Вони, сараки, мают свої діти та *мусі* за них дбати ("Янгол").

Звук *т* у закінченнях дієслів 3-ої особи однини і множини теперішнього часу, а також 2-ої особи множини наказового способу твердий: – Ба, вуйко Василь *ідут* до нас із Николов Сименовим із тим, шо в школах він си *вчьит* ("Лист"); – *Озмім* та *вгатім* ми сокиру отут у печінки, та може той жовч пукне, бо не вітримаю! ("Камінний хрест").

В окремих дієсловах I дієвідміни у 3-ій особі однини майбутнього часу засвідчене закінчення *-ет*: – Якурат я. Так воно там стоїт, шо кождий *пізнаєт* ("Підпис").

Аналітична форма майбутнього часу утворюється з інфінітива основного дієслова та редукованих залишків колишніх особових форм допоміжного дієслова *йати*, які зазвичай вживаються у препозиції до нього: – Діти, діти, шо *мемо робити*? ("Лесева фамілія"); Аді, не за довгий час піде відци додому тай віб'є вікна тай льиже на піч та *ме співати*

("Майстер"); – Та я вас просю ґазди, аби ви, як *мете* на світу неділю поле *світити*, аби ви ніколи мого горба не минали ("Камінний хрест").

Форми минулого часу дієслів зберігають фонетично й морфологічно змінені залишки колишнього перфекта. За своєю структурою це є поєднання звичайної форми минулого часу, за походженням дієприкметника на *-лъ*, із здеформованими особовими формами колишнього дієслова *быти* в теперішньому часі, які фактично звелись до закінчень: – Та ще *бувєм* у секретаря із-за тої толоки ("Засідання"); – *Поклав єми* гроші у скриню, а сам до Доці ("Підпис"), – Ой, сину, сину, *тотос* діти *осиротив*, – шептала баба ("Лист"); – А ти Бога бояв си, як-*ис ліз* у комору? ("Злодій"); – Хлоп як звір, *мали сте* труду доста, заки вліз си до хати ("Злодій"); – Тай навчила, тай*сте* по селі *перечули*, тай*сте* з діда *насміхалиси* ("Підпис"); – Кажи, чим *убив-єс*? ("Суд").

У формах умовного способу вживається частка *бих* аористного походження: – Але кобих її лише уздрів, тай *бих перевалив* як суку! ("З міста йдучи"); – *Воліла бих* тьи на лаву лагодити ("Виводили з села").

Аналітичні форми 3-ої особи однини і множини наказового способу творяться за допомогою частки *най*: – Діду Іване, а батюгов того борозного, *най біжит*, коли овес поїдає ("Камінний хрест"); "Вони вбили, *найже віднокутуют*" ("Суд").

Мовлення персонажів В.Стефаника засвідчує значну кількість гуцульсько-покутських лексичних паралелей. Такими є назви одягу, зокрема *кіптар* "хутряна безрукавка", *сардак* "верхній короткий рукавний чоловічий або жіночий одяг з грубого домотканого полотна", *гачі* "верхні чоловічі штани з домотканого полотна або сукна", *черес* "широкий пояс з кишеньками і пряжками": Але вповідали люди, шо на храму вона скинула *кіптар*, а

сорочка кервавівська! (“З міста йдучи”); Лиш бих руки обрубав, тай *сардак* на себе тай на мелдунок (“У корчмі”); – Мой, старий, каже, але аби ти видів, який козак наш Тома, у сивій кучмі, у синих *гачах*... (“Роса”); Лиш, каже, раз або два рази в рік вперізував *черес*, клав у “злодійку” пєтку тай гайда до коршми! (“З міста йдучи”). Це також лексеми на позначення їжі – *кулеша* “густа страва з кукурудзяної муки, варена на воді”, *бевка* “юшка з муки і води”, *барабуля* “картопля”, *солонина* “сало”: Тай сирца я роздавала людем до *кулешки* (“Шкода”); Коби якого борщику, або *бевки*, або дідька рогатого, або шо... тицьне тобі *барабулю* (“Осінь”); Перед богачами все *солонина* та мнєсо... (“Суд”). Серед лексики, спільної для гуцульського й покутського говорів, виділяються окремі назви будівель, споруд господарського призначення, зокрема *колешня* “стайня, сарай, хлів”, *кошниця* “виплетена з лози повітка біля хати для зберігання кукурудзи в качанах”, *куча* “приміщення для свиней”: Ого, вже за мінуту тай верещит, аж крізь вуха промикає си: паршьику, а тиж мой, шо корову із *колешні* виводиш?! (“З міста йдучи”); Тай таким не спирався, бо не було куда, лиш відмотав воловід від ясел, тай заліз у *кошницю* (“Басараби”). До гуцульсько-покутських лексичних паралелей належить найменування деяких знарядь праці (*рускаль* “лопата”, *кливец* “молоток”), предметів хатньогосподарського призначення (*грєда, грєдка* “жердина для одягу, прикріплена до стелі”, *вереня* “рядно”, *коверец* “невеликий килим, витканий з вовняних ниток”, *порція* “чарка”, *дзигарок* “годинник”): Дес я побіг за *рускалем*, дес я спускаю ту воду в став... (“З міста йдучи”); А в голові як коли би цигани *клевцами* гатили” (“Майстер”); – Як умру, то кожда собі заберете одну перекладину з *грядок*, бо кожда однака, бо ви в мене однакі, мої діти (“Давнина”); Богатир був теменний, гроші сушив на *верені* і пішя ніколи не ходив (“Басараби”); Дід тобі всі *коверці* під ноги підкине, а

байструкови порубає все полотно найтонше на пелінки (“Сини”); То як вже віколідуємо, а він пє *порцію* до нас тай слози обтирає (“З міста йдучи”); Плюну у жмені, сокиру в руки тай диви си, а будинок як *дзиґарок* віріс на подвірю (“Майстер”).

Серед діалектних назв осіб, поширених в гуцульських і покутських говірках і вжитих у мовленні Стефаникових літературних героїв, виділяються назви осіб за професією, характером діяльності (*дохтір* “лікар”, *шандар* “поліцай”), за спорідненістю (*дьидя* “батько”, *вуйко* “дядько, брат матері”), за іншими ознаками (*ґазда* “господар”): Аби ї *дохторі* так по смерти пороли! (“У корчмі”); – Гей, як вони всі покінчили школи – тоді наші діти, та як пристали до нас, як ми збили си до них до купи! Де, моспане, тут вже *шандарям* дати раду (“Дід Гриць”); Аді, чуєш, шо *дьидя* каже, абис баби слухав, абис не пустував (“Лист”); – Ба, *вуйко* Василь ідут до нас із Николов Сименовим, із тим, шо в школах він си вчьит (“Лист”); Був єм майстер, був єм *ґазда* – ціле село прикаже. Тепер я лайдак (“Майстер”).

Ще однією групою гуцульсько-покутських лексичних паралелей, засвідчених у мові новел письменника, є назви частин тіла, таких, як *твар* “обличчя”, *чиколонки* “суглоби пальців”, *чупер* “волосся”, *ґамба* “пащека”, *писок* “рот”: – Водила сухонькою рукою по *твари* (“Катруся”); – Потім мене такий туск напав, шо-м *чиколонки* гриз і *чупер* собі микав... (“Камінний хрест”); Пий тай запри собі *ґамбу*, бо в мене забава! (“Палій”); Ти не пхай си межи молодих, але бери то, що до твого *писка* (“Озимина”). Це також назви грошових одиниць (*ґрейцір*), транспортних засобів (*шіфа* “корабель”, *колія* “поїзд”, *фіра* “підвода”): Та ще кілько я зашию, аби душу погодувати – нема *ґрейціря* на топливце (“Засідання”); – На чім поїдеш? – На такі *шіфі*, як хата, великі, таким морем шіроким, шіроким, гет, гет... (“Мамин синок”); – Дьидю, чусте, то вже чьис віходити до *колії*, а ви

розспівали си як за добро-миру (“Камінний хрест”); Зразу то ховали в такого ґазди, що він без мотилиці, але прийшли такі зрадники, то як напали пани на того ґазду, то вівезли відти шос сім *фір* найкращої одежини (“У нас все свято”).

Мовлення персонажів новел В.Стефаника засвідчує також спільні для гуцульського й покутського говорів слова, які репрезентують метрологічну й метеорологічну лексику, зокрема *морґ* “міра землі, що дорівнювала 0,56 га”, *корець* “центнер”, *плюта* “негода”, *люфт* “повітря”: – А що, старий, де ваша Україна, а кілько *моргів* поля ти хотів від пана...? (“Дід Гриць”); Зберуться до старости, вернуть з паперем, но і дадуть пару волів, заладують тебе з родиною і їдь в инше село годитися: кілько *корців* збіжа дістанеш, кілько дров, чи маєш псалтир читати в церкві чи цілу службу співати (“У нас все свято”); Іду я до него у таку *плюту*: “Дай мині ґрейцір, най ноги вбую” (“Палій”); – Осінь, осінь його доконала, сирий *люфт* і студінь (“Похорон”).

Засвідчені також гуцульсько-покутські лексичні паралелі й у ділянці абстрактної лексики – *речинець* “час, дата, термін”, *патороч* “клопіт, неприємність”, *путерія* “сила, міць”: – То вона, бачу, дала тот вексіль братови, а тепер приходит *речинец* платити тай дотискают (“З міста йдучи”); – Але ци сте чули, яку Тимофій має *патороч* із жінков? (“З міста йдучи”); Я не чекаю, аби воно убрало си в силу, аби *путерії* набрало, аби воно коло мене нажило си (“Кленові листки”).

Поряд із вказаними групами гуцульсько-покутських лексико-семантичних паралелей, якими характеризується мовлення персонажів новеліста, зафіксовані поодинокі репрезентанти багатьох інших семантичних груп, такі, як *бульбона* “пропасть, глибина в річці”, *ґрунт* “земля”, *деревище* “домовина”, *буката* “шматок, кусень, частина будь-чого”, *дучка* “діра, яма, заглибина”, *спуза* “попіл”,

кертиця "кріт", *турма* "стадо, зграя" і т. д.: – Гет люди падут у долину так, якби їх хто трутив у *бульбону* ("З міста йдучи"); *–Ґрунт* маєш? – Є, пане, таже беж *ґрунту* сегодни ніхто не даст ("Підпис"); "...Йдете ви, ідут діти за *деревищем*, ідут люди" ("Лист"); Лишаю *букату* поля, на кого вже ви тепер скажете... ("Дід Гриць"); Рве тіло, кости розважує, аби собі до душі такі *дучки* поробити, аби її відти вибрати ("Басараби"); Дес як з мраки, як з мокрого попелу таскати свій розбитий маєток та від *спузи* обтирати руки ("Дід Гриць"); "Але ти мені скажи, відки ти гроші маєш на кучми та на сине сукно та на вогневі сорочки, бо ти така сліпа, як *кертиця*... " ("Роса").

Гуцульсько-покутські діалектні лексичні паралелі, засвідчені в мовленні персонажів Стефаникових новел, не вичерпуються іменниками. Це також дієслова *рунтати* "торкати, зачіпати", *пацити* "страждати, терпіти", *напудити* "злякати", *ландати* "вештатися, волочитися", *банувати* "сумувати, тужити, шкодувати", *белендіти* "базікати, говорити небелиці", *хибувати* "не вистачати, бракувати" і т.д.: Воно правда, шо то вже здрихлавіли ті дошки, але як то з-під церкови *рунтати*? ("Засідання"); – Та як си просиш, то не буду, але тобі би ліпше, а мені однако *пацити*, ци за одну, ци за дві ("Новина"); Так ти її заповідай, та може *напудиш* ("У корчмі"); Дес воно *ландає*, дес воно нишпорит по дворі як курка ("Мамин синок"); Вона *банує* за синами, шо два пішли до наших охітників, а найменшого взяли москалі на Сибір! ("Марія"); Шос він мині там *белендів* тай каже, шо коби, каже у вашім селі менше люди тих казетів на пошті спроваджували ("Засідання"); Аді, які мені побожні, лиш фоста на заході *хибус*! ("Побожна"). Це і прикметники та прислівники *горівчиний* "сп'янілий", *файний* "гарний", *красний* "гарний, приємний на вигляд", *банно* "сумно", *гезди* "тут", *файно* "добре" та ін.: А дес по опівночи вертавси додому вже добре *горівчиний* ("З міста йдучи"); –

Я тебе *файно* вімию, вічьишу, а завтра підеш зо мнов до церкови. Мама таку *файну* сорочечку і поясок даст. Всі будут дивити си тай мут казати: аді, який Андрійко *красний*! ("Мамин синок"); То ї *банно*, а я туди з віскоком їду?! ("Камінний хрест"); Аді, отепер чую, як та скрипка плакала, таки *гезди* плаче...("Лист").

Таким чином, мова персонажів новел Василя Стефаника, яка характеризується стилізацією під покутські говірки, засвідчує чимало діалектних фонетичних, морфологічних і лексико-семантичних рис, спільних для покутського й гуцульського говорів. Це зумовлено їх генетичною спільністю та сусідством, постійними контактами та взаємодією. Сам письменник майже все своє життя прожив у населених пунктах, де мешкали прототипи його літературних героїв, спілкувався з селянами, добре знав особливості місцевих говірок, в тому числі й тих, які межували з гуцульськими і зазнавали їх більшого впливу. Так, події новели "Новина" розгорталися в селі Трійця, яке зовсім недалеко від Гуцульщини. Письменник спочатку почув розповідь про подію від одного селянина [Стефаник 1954: 150], через два місяці відвідав Трійцю, якийсь час замешкав тут, зустрічався й розмовляв з дівчинкою, яка впросила батька, щоб її не топив [Стефаник 1954: 160], дізнався в деталях про трагедію. Як справедливо зауважив Іван Ковалик, "Стефаник не тільки "видів" перед собою людей, але й одночасно він чув голос їх розуму, серця й душі, бо вони до нього всі "кричали" своїм рідним образно говірковим словом" [Ковалик 1972: 99]. Цей "крик" місцевою говіркою западав глибоко у свідомість новеліста й пізніше виявляв себе у літературно й естетично опрацьованих ремінісценціях у новелах. Так, в одному з листів до О.Кобилянської письменник пише: "Отут, у Трійци, утопив мужик свою дівчинку у Пруті. Старша випросилася і він її пустив. "Як не хоч, то я не буду, але

тобі би ліпше було, а мені однаково пацити, ци за одну ци за дві. Меш бідити, а потім станеш жидівськов мамков..." [Стефаник 1954: 160]. Пор. у новелі: "- Та як си просиш, то не буду, але тобі би ліпше, а мині однако пацити, ци за одну, ци за дві. Будеш бідити змалку, а потім підеш у мамки жидам тай знов меш бідити..." [Стефаник 1933: 75]. Таких прикладів, коли письменник у листах знайомить своїх кореспондентів із сюжетами майбутніх художніх творів, чимало, і в усіх них звучить місцева говірка, більше чи менше зближена з гуцульськими говірками. Звичайно, в мовленні персонажів новел засвідчено багато інших діалектних рис, які не характерні для гуцульських говірок. Встановлені діалектні фонетичні, морфологічні, лексико-семантичні риси, спільні для покутського й гуцульського говорів, є переконливим підтвердженням і унаочненням їх близькості та взаємодії.

5. 3. Бойківський діалект у ранній творчості І. Франка

Мовна ситуація в Галичині періоду початку літературної діяльності І. Франка характеризується поширенням москвофільського макаронічного "язичія" з його неприродним симбіозом церковнослов'янських, російських та штучно придуманих зазвичай за моделями церковнослов'янщини мовних елементів. Пропаговане народовцями використання в художній творчості розмовної мови мало свої особливості. Воно зводилось до копіювання авторами діалекту, в умовах якого вони зростали, а ті мовні компоненти, яких не було в місцевому діалекті, але яких вимагала творча уява митців, поповнювались або мовними одиницями із старої книжної мови, або ж новоутвореннями, хоч далеко не всі з них відповідали закономірностям народнорозмовного словотворення.

"Мовна свідомість Франка з дитинства формувалася на базі рідної йому говірки бойківського Підгір'я та під безпосереднім впливом тогочасного літературного оточення. Середня школа (нижча – так звана нормальна, вища– гімназія), яка дала майбутньому письменникові знання польської, церковнослов'янської, німецької, грецької і латинської мов, не змогла, однак, дати доброго знання норм української літературної мови, викладання якої в школах підмінене було слов'яноруським "язичієм". Українську літературну мову Франко спочатку пізнавав за творами галицьких письменників М. Шашкевича, М. Устияновича, Ю. Федьковича та ін." [Курс 1958: 476]. Мова творів цих письменників помітно відрізнялася від тієї, на основі якої сформувалась загальнонаціональна літературна мова. Це, звичайно, не могло не позначитися на особливостях мови ранніх художніх творів І. Франка, які друкувалися на сторінках студентського часопису "Друг". Засади редакційної політики часопису змушували авторів до використання москвофільського "язичія", і якийсь час у мові творів молодого І. Франка помітний його слід. Пізніше, в автобіографії поет про цей період писав: "В спорах кружкових я не грав майже ніякої ролі, а хоч у "Друзі" мусів зразу друкувати "язичієм", то все-таки у себе писав фонетикою і народним язиком" [Франко 1986: 15]. Цим народним язиком у ранньому періоді для поета був рідний йому бойківський діалект.

Основні риси бойківського говору, відбиті в ранніх прозових і поетичних творах, стосуються передовсім граматичної будови. В ділянці морфології це такі.

Закінчення *–ов* у іменниках І відміни, прикметниках та займенниках, наприклад: "Т*ов* рівниною дорога одностайна й монотонна, тож Петрій старався, доки ще не кинув милих, родинних гір, налюбуватися їх красотою, їх свіжістю, їх життям" (П. і Д., с. 8); "Не грайте зо мн*ов*, бо всьо, всьо, що

гадаєте мені злого зробити, ви сами на себе карбуєте" (П. і Д., с. 14).

Закінчення *и* в місцевому відмінку однини іменників жіночого роду, пор.:

Глянь на криницю тиху, що із стін могили
Серед степу сльозою тихо журчить;
В ній, мов в свічаді, личко місяця блищить,
І промінь сонця миєсь в її срібній хвил*и* (Н. п., с. 143).

Форми на *–ове* в називному відмінку множини, напр..: "Перепрашаю вас, мої господин*ове*, що зараз по привітанню мушу і попрощати Вас. Пора в дорогу" (П. і Д., с. 26).

Вживання в називному та знахідному відмінках множини нестягнених форм прикметників: "Верх сам свобідний був від дерев, тільки розлог*ії*, а рідк*ії* корчі ялівцю понасторушували круг них, мовби для оборони, густо свої коротеньк*ії* остр*ії* шпильки" (П. і Д., с. 8).

Відсутність прикметників м'якої групи:

Осінн*ий* вітре, що могучим стоном
Над лісом стогнеш, мов над сином мати.
Я довго пильно слухав стону твого
І знаю, чом так стогнеш ти і плачеш:
Тобі жаль сонця, цвіту, дня літн*ього* (О. д.)

Наявність у давальному і знахідному відмінках особових займенників *я, ти, він, вона, воно* та зворотнього *себе* енклітичних форм.

Для займенника *я* замість *мене – мя*: "Вибачайте, пане Петрію, що так наприкрялося... але... бачите... якась *мя* цікавість зайшла" (П. і Д., с. 10).

Замість *мені – ми*: "Але бувайте здорові і не гнівайтеся за тую коротеньку научку, – вірте *ми*, я лиш вашого добра бажаю, хоч ви все такі недобрі на мене!" (П. і Д., с. 14).

Для займенника *ти* замість *тебе – тя:*

І знов я бачу *тя*, село моє родиннє,
Як бачив *тя* тоді, коли життя дитинне,
Плило, немов малий потічок серед трав
(Р. с., с. 76).

Замість *тобі – ти*: "Я думаю робити екскурсію по горах помежи народом в моїх поетичних цілях, навмисне заверну до твого Перегинська.

Заверни, заверни, я *ти* ручу, що багато скористаєш, – говорив Андрій..." (П. і Д., с. 26).

Для займенника *він* замість *його – го*, наприклад: "Так він мусит жити, він мені потрібний живий, я постараюсь ще достати *го* в свої руки і, – добавив, затискаючи кулаки і смеркаючи очима, – я *го* достану!" (П. і Д., с. 14).

Замість *йому – му*: "О, тілько разів я з кровавими слезами в душі молився, щоби ділом моєї покути було підняти, просвітити той народ, показати *му*, хто він..." (П. і Д., с. 43).

Для займенника *вона* замість *її – ю*: "А в огороді лежала напівмертва Петріїха. Ніхто не поспішив *ю* рятувати, аж дощ, котрий коло півночі пустився, прикликав *ю* до життя" (П. і Д., с. 23).

Для зворотного займенника *себе* замість *собі –си*: "А не пригадуєте *си* того таємничого чоловіка, що м'я п'ятнадцять чи чтирнадцять літ тому назад два рази одної ночи спас від смерті?" (П. і Д., с. 32).

Із бойківських діалектних особливостей відзначені також форми займенників *своєму* замість *своєму*, *туй* замість *тут*, наприклад: "– Сюда, сюда ходіт за мнов... ось *туй* недалеко на полянці! – кричав один хлопчик" (П. і Д., с. 20).

Говірковими є широковживані, передусім у поезії, скорочені форми дієслів теперішнього часу 3-ої особи однини на зразок *миссь, ллсь*, пор.:

Як початок криниці нам на все закритий,
Так пісня та з джерел таємних *ллсь* сльозою.

Щоб серце наше чистим жаром запалити
(Н. п., с. 44).

Серед дієслів спостерігаються залишки старих часових форм, ось кілька прикладів:

"А то для чого *би-м не мав* іти, єсли ми конче треба?" (П. і Д., с. 11);

"Хоть *би-м зійшов* і на жебрацьку торбу, то таки кусник хліба, котрий мені твоя рука подасть, не варт би був і того, *щоби-м го* свому псу *купув*" (П. і Д., с. 13);

"Я вже потім не знаю, що ся дальше стало, *бо-м* аж в селі отямився (П. і Д., с. 21); Та ба, *готов-єм був*, любезний читателю, мимовільно затаїти перед тобов ще один, і то може, найважливіший, предмет гадок Андрія..." (П. і Д., с. 19);

"То чого ж хочете від мене, сли-*сте* такі фудульні?" (П. і Д., с. 13);

"Я настрашився ще більше, коли-*м побачив*, що медведі зачали єму лестити до ніг, як пси" (П. і Д., с. 22).

У 3-ій особі однини і множини дієслів теперішнього часу у закінченнях твердий *т*, пор.:

"Скажи, ти, собачий накоренку, де скарби Довбушеві, скажи, де тії купи золота, срібла і дорогого каміння, о котрих говори*т* народ, о котрих няньки оповідаю*т* дітям, о котрих легіні співаю*т* пісні, о котрих оповідаю*т* сумні еха тих гір Довбушевого княжества?" (П. і Д., с. 12).

Чимало бойківських лексичних діалектизмів є у творах раннього періоду, при цьому, як і морфологічні, вони переважають у мові персонажів. Ось далеко не повний перелік таких слів із повістей та оповідань І. Франка 1875 – 1878 рр. ("Петрії і Довбущуки", "Вугляр", "Лесишина челядь", "Два приятелі", "Борислав", "Boa constrictor"): *блават* "волошка", *боз* "бузок", *борше* "швидше", *бурнигатися* "борюкатися", *варцаб* "підвіконня", *васаг* "кузов брички, верхня частина воза", *вахляр* "віяло", *верета*

"рядно", *виверт* "повалене вітром дерево", *виставляти на публіку* "ганьбити прилюдно", *витрих* "відмичка", *відай* "мабуть", *впімпутися* "заступитися за когось", *галайкотіти* "горлати", *гарасівка* "стьожка", *глаю* "говорю, кажу", *глота* "натовп", *гостинець* "битий шлях", *грижа* "журба, турбота", *деберка* "ярок", *дегоді* "насилу, ледве", *дзюбак* "курка", *дилина* "груба дошка, брус", *дуриця* "отруйна рослина, блекота", *закіп* "нафтова яма, примітивна шахта", *кавка* "сива ворона", *кертичити* "нагорнуті кротом купи землі", *кип'ячка* "неочищена нафта", *кладеничка* "копиця хліба на полі в 15-20 снопів", *кльоц* "брус, колода", *конар* "товста гілляка", *коц* "вовняна ковдра", *курмання* "брудний одяг", *куртак* "короткий верхній одяг, куртка", *лельом-полельом* "мало-помалу, нога за ногою, ліниво", *лім* "повалене вітром сухе гілля", *маркітний* "невеселий, зажурений", *налибоватий* "придуркуватий, недоумок", *ніворотом піти* "пропасти", *обрус* "скатертина", *паруха* "горілка", *петек* "короткий верхній суконний одяг", *під, підрі* "горище", *позір* "погляд", *реверенда* "ряса", *рискаль* "лопата", *розорійник* "марнотратник", *сарака* "бідолаха", *сівня* "фартух, що служить для сіяння зерна", *скопець* "дійниця", *сотнар* "центнер", *тано* "дешево", *тартак* "лісопильний завод", *теньгий* "дебелий, кремезний", *тертиця* "дошка", *угурний* "упертий", *урвитель* "шибеник", *фіра* "віз", *фудульно* "зарозуміло, пихато", *хабуз* "бур'ян", *чир* "рідка страва з борошна", *шопа* "клуня", *шувар* "лепеха, аїр" та ін.

Таким чином, у ранній період творчості Івана Франка особливо помітним є вплив бойківського діалекту. Сам письменник добре розумів вади своєї мови. Згодом, з середини 80-х – 90-х років, налагодивши контакти з українською інтелігенцією Східної України, Франко переймається проблемами формування української літературної мови. Літературну мову він вважав

"репрезентанткою національної єдності, спільним і для всіх діалектів рідним огнивом, що сполучає їх в одну органічну цілість" [Франко 1982: 207]. Виходячи з цього, він постійно обстоював думку про необхідність єдиної української літературної мови. У 1891р. у статті "Говоримо на вовка – скажімо і за вовка" Франко писав: "Мені бажалось би... докинути цеглинку до взаємного порозуміння між українцями і галичанами на полі язиковім і таким способом причинитися до полагодження одного дуже важного питання – будущої "єдності і одноцільності нашої літературної мови" [Франко 1980: 171]. І. Франко вказав і на два основні джерела формування літературної мови: жива розмовна мова народу та мова талановитих популярних письменників.

Основою єдиної української літературної мови І. Франко вважав народну мову Наддніпрянщини, оброблену й відшліфовану в художніх творах І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, Т. Шевченка, Марка Вовчка, І. Нечуя-Левицького. У мові цих письменників Великий Каменяр бачив основу того типу, "яким мусить явитися вироблена літературна мова всіх українців", оскільки мова їх творів при незначних відмінностях характеризується великою одноманітністю [Франко 1982: 206]. Це однак не означає, що в своєму розвитку українська літературна мова не повинна використовувати інші діалектні елементи в міру потреби.

Перевидаючи свої твори, І. Франко послідовно поправляв мову, замінюючи вузькодіалектні форми слів, слова, звороти, особливо в авторській мові, на такі, що вживалися в мові східноукраїнських письменників. У других виданнях своїх збірок "З вершин і низин", "Мій Ізмарагд" Франко в тих місцях, де не порушувались ритм і рими віршів, заміняв: діалектні закінчення іменників, займенників і прикметників, наприклад: *таков темнов* на

такою темною, *ніяков – ніякою*, форми *щастєм* на *щастям*, займенники *вни*, *мні*, *ми*, *сї* на *вони*, *мені*, *її*, *йому*, слова *ту*, *сли*, *тра*, *най* на *тут*, *як*, *треба*, *хай*, *жизні путь* на *путь життя* та ін. [Курс 1958: 514-515].

Багато ж з діалектних елементів, які потрапляли в живу мову, Франко вважав загальнонаціональним надбанням і пропагував їх мовою своїх художніх творів, сподіваючись, що вони органічно ввіллються в єдину українську літературну мову.

5. 4. Робота І. Франка над другою редакцією повісті "Петрії і Довбущуки"

Боротьбу Каменяра за єдність української літературної мови з усією очевидністю засвідчує сама художня творчість письменника, його постійна робота над удосконаленням мови своїх творів. Перевидаючи свої поезії чи прозу, І. Франко вносив чимало поправок у їх мову. Абсолютна більшість таких мовних виправлень спрямована була на свідому заміну передовсім регіональних різнорівневих мовних одиниць тими, які поширені в мові художніх творів вказаних наддніпрянських письменників. Простежити особливості і характер внесення змін у мову своїх творів, визначити, які з мовних одиниць письменник вважав за необхідне усунути з тогочасної писемної мови і якими їх замінити , дає порівняльний аналіз мови двох редакцій повісті "Петрії і Довбущуки" [Франко 1978: 7]. Вперше, як відомо, повість друкувалася в журналі "Друг" у 1875-1876 рр. У 1909-1912 рр. І. Франко створив нову редакцію повісті. У передмові до неї він писав: "Повість друкувалася під псевдонімом "Джеджалик", і я не мав наміру включати її в збірку своїх творів, уважаючи її плодом замало дозрілим. Та коли тепер найшовся чоловік доброї волі, що береться видати її друком і зарядив її переписання новим

правописом і навіть підновленою мовою, я, входячи в його інтенцію, переглянув увесь рукопис і поробив деякі скорочення та **численні язикові поправки** (виділення наше – В. Ґ.), лишаючи цілість, як свойого роду літературний документ, без основної переробки" [Франко 1979: 328]. Ці мовні виправлення стосувалися звукового складу слів і словоформ, заміни багатьох лексем спільнокореневими, утвореними за допомогою інакших словотворчих ресурсів, або іншокореневими словами. Багато з цих змін зумовлені намаганням І. Франка усунути з тексту низку бойківських діалектних рис, характерних для першої редакції повісті. Такі виправлення зазвичай мають системний характер і характеризуються послідовною заміною різнорівневих одиниць з певною діалектною рисою на літературні.

Із фонетичних діалектних рис, засвідчених у словоформах першої редакції повісті, які замінені літературними у другій, відзначимо такі. Звук *а* після м'яких приголосних переходить у *е*, наприклад: "– Марш до чорта, *дрантє!* – крикнув знов Довбущук" – "– Марш до чорта, *дрантя!* – крикнув знов Довбущук", "– Добре полудне! – поздоровив його якийсь жидок, котрого догнав по дорозі. – Добре *здоров'є!*" – "– Доброго полудня! – поздоровив його жидок, що догнав його по дорозі. – Доброго *здоров'я*", "*Нещастє* моє, десь мій Медведюк свої власнії діти запропастив, а мені, матері, не вольно і спитатися, що з ними діється!" – "*Нещастя моє!* Десь мій Медведюк свої власні діти запропастив, а мені, матері, не вільно запитати, що з ними!", "– *Проклятє* материнське на него і на єго брата, – моє *проклятє*, а за ним скоро послідує і боже" – "– *Прокляття* матері на нього і на його брата! Моє *прокляття*, а за ним скоро піде і боже!". Правда, ця фонетична діалектна риса не послідовно відображена в першій редакції повісті, в якій у більшості слів на місці діалектного *е* І. Франко вживав *а*, як і в літературній мові.

пор.: "Отче мій небесний, що мене тогди замануло та засліпило, що я від свого татуня пішла сюда, в тото пекло, та ще за него, такого єретика, за такого тирана, що ми світ *зав'язав*, що мя збавив *житя* і *здоров'я*, що ми діти на нінащо зводит та ще мя кóпає та тручає, як собаку?".

Під впливом бойківських говірок, у яких звукосполучення *хв* у окремих словах заступається звуком *ф*, письменник у первісній редакції писав *фалі*, виправлене у виданні 1912 р. на *хвилі*, пор.: "‹…› а підо мнов шуміли і прискали *фалі* глибокої ріки ‹…›" і "‹…› а підо мною шуміли і бризкали *хвилі* глибокої ріки ‹…›".

У перевиданні повісті слова, в яких в українській мові розвинувся протетичний приголосний *в* (*узька – вузька, улиця – вулиця* тощо), а в деяких південно-західних говірках, у тому числі й бойківських, збереглися архаїчні форми, передані з приставним приголосним, пор.: "Тая самотня і тиха *уличка* вся ‹…› була найодвітнішим місцем мешкання для учеників" і "Та самітна і тиха *вуличка* ‹…› була найвідповідніша для учеників".

У другій редакції повісті діалектна форма інфінітива на *–чи* в дієсловах, основа яких закінчується на *г, к, х*, замінена літературною, наприклад: "Він зв'язаний був присягою *стеречи* Довбушевих грошей ‹…›" і "Він був зв'язаний присягою *стерегти* Довбушевих грошей ‹…›".

Так само замінені діалектні форми слів із звукосполученням *–ер-*, які розвинулися з колишніх *–ър-*, *-ьр-* між приголосними, на літературні з *–ри-*: "Обертаюся, а ту Батлан хлопця гет *обкервавив* ‹…›" і "Обертаюся, а тут Батлан хлопця геть *обкривавив* ‹…›".

Літературними формами замінено й діалектне звучання окремих займенників, пор.: "Мовчи, я знаю *всьо*, я знаю, що ти винен ‹…›" – "Мовчи! Я знаю *все*, знаю, що ти винен ‹…›". "Прокляте материнське на *него* і на *сго* брата ‹…›" – "Прокляття матері на *нього* і на *його* брата".

Значна частина виправлень у новій редакції повісті стосувалась заміни літературними морфологічних одиниць, які потрапили як в авторську мову, так і в мову персонажів із бойківських говірок. Так, І. Франко досить послідовно виправляв закінчення *–ов* на *–ою* у формах орудного відмінка однини іменників І відміни, прикметників та займенників, пор.: "*Тов рівнинов* дорога одностайна і монотонна ‹…›" і "*Тою рівниною* дорога одностайна і монотонна ‹…›"; "Не грайте зо *мнов,* бо всьо, всьо, що гадаєте мені злого зробити, ви сами на себе карбуєте!" і " Не грайте зі *мною,* бо все, все, що гадаєте мені злого зробити, ви сами на себе карбуєте!" Зазначимо, однак, що і в першій редакції лише менша частина таких словоформ закінчувалась на *–ов,* більшість мали закінчення *–ою,* наприклад: "Так бурчав подорожній, уклавшися під *грубезною смерекою* недалеко каменя на довший відпочинок".

Нестягнені форми прикметників у називному й знахідному відмінках множини, що є прикметною ознакою бойківських говірок [Пура 1958: 63], у другій редакції замінені стягненими, пор.: "Сонце, немов урадуване своєю побідою над тьмою і зливою, світило вдвоє ясніше, *темно-зеленії* ліси шуміли, *пестрії гірськії* поляни дихали розкішним запахом, тільки в глибоких потоках шуміла і валилась клубами *каламутная* вода" і "Сонце, немов урадуване своєю побідою над темнотою і зливою, світило удвоє ясніше. *Темно-зелені* ліси шуміли. *Пестрі гірські* поляни дихали розкішним запахом. У глибоких потоках шуміла і валила клубами *каламутна* вода".

Більшість південно-західних говірок, в тому числі й бойківські, не знають м'яких основ прикметників [Пура 1958: 63]. Ця діалектна риса відбита в мові першої редакції повісті: "Рушай собі в *сине* озеро з своєю вістю і не толочми бураків!" У другій редакції письменник привів

написання і вимову прикметника *синє* у відповідність із літературною мовою: " Рушай собі в *синє* озеро зі своєю новиною і не толоч буряків!" Водночас відобразив на письмі і палатальну вимову *р* у слові *буряк*.

Однією з яскравих рис усіх південно-західних говірок є енклітичні форми особових займенників *я, ти, він, вона, воно* та зворотного *себе* у родовому , давальному й знахідному відмінках. Ця діалектна риса особливо помітна в мові першої редакції. У процесі підготовки до перевидання повісті І. Франко позаміняв відмінкові енклітичні форми звичайними, поширеними в літературній мові. Відмінкові енклітичні форми *мя* займенника *я* в родовому відмінку, які вжиті в першій редакції, у другій замінені поширеними в літературній мові формами *мене*, пор.: "– Добро, котрим *мя* бог поблагословив ‹…› – то праця моїх власних рук, а не Довбушів скарб!" і "– Добро, котрим *мене* бог поблагословив ‹…› – то праця моїх власних рук, а не Довбушів скарб!" Форми *ми, мні* давального відмінка виправлені на *мені*, пор.: "‹…› вірте *ми*, я лиш вашого добра бажаю ‹…›" і "Вірте *мені*, я лише вашого добра бажаю ‹…›", "– Боже милосердний, два рази ти дозволив *мні* спасти єго ‹…›" і "– Боже милосердний! Два рази ти дозволив *мені* спасти його ‹…›". Енклітичні форми *тя* родового відмінка займенника *ти* замінені літературними формами *тебе*: "Сли *тя* нужда припре, можеш кождого разу прийти до мене ‹…›" і "Як *тебе* нужда припре, можеш усе прийти до мене ‹…›". Енклітики *ти* в давальному відмінку виправлені на *тобі*: "Ходи, я *ти* розкажу дорогов!" і "Ходи, я *тобі* розкажу по дорозі".

Скорочені форми *го* займенника *він* у родовому відмінку виправлені на *його*: "Так, він мусит жити, він мені потрібний живий, я постараюсь ще достати *го* в свої руки і, – добавив, затискаючи кулаки і сверкаючи очима, – я *го* достану!" і "Він мусить жити, мені його потрібно живого,

Постараюся ще дістати *його* в свої руки і, – додав, затискаючи кулаки, – я тебе дістану!" Так само енклітики *му* замінені літературними формами *йому:* "О, кілько разів я з кровавими слезами в душі молився, щоби ділом моєї покути було підняти, просвітити той народ, показати *му,* хто він ‹…›" і "Кілько разів я з кривавими сльозами молився в душі, аби ділом моєї покути було піднести, просвітити той нарід, показати *йому,* хто він ‹…›". Діалектні енклітичні форми займенника *вона* в знахідному відмінку в новій редакції повісті виправлені на літературні відповідники: "А в огороді лежала напівмертва Петріїха. Ніхто не поспішав *ю* рятувати, аж дощ, котрий коло півночі пустився, прикликав *ю* до життя" і "А в огороді лежала напівмертва Петріїха. Ніхто не йшов *їй* на рятунок, аж дощ, що пустився коло півночі, прикликав *її* до життя". Аналогічно місцеві енклітичні форми *си* зворотного займенника *себе* в давальному відмінку замінені літературним *собі*: "А не пригадуєте *си* того таємничого чоловіка, що мя п'ятнадцять чи чтирнадцять літ тому два рази одної ночі спас від смерті ‹…›?" і "Не пригадуєте *собі* того таємного чоловіка, що мене п'ятнадцять чи чотирнадцять літ тому назад два рази одної ночі спас від смерті ‹…›?"

У новій редакції повісті виправлень на відповідні літературні форми зазнали й інші діалектні займенники, зокрема *туй* на *тут, нич* на *ніщо,* пор.: "– Сюда, сюда, ходіт за мнов... ось *туй* недалеко на полянці! – кричав один хлопчик ‹…›" і "Сюди, сюди, за мною... *Тут* недалеко на полянці! – кричав один хлопчик ‹…›", "Але ж я уже обідав дома, – говорив Андрій. – *Нич* то не шкодит ‹…›" і "Але ж я вже обідав дома, – сказав Андрій. – Се *ніщо,* не переїстеся ‹…›", "– А що, Олексо, *нич* не чути о твоїх синах?" і "– Олексо, не чути *нічого* про твоїх синів?"

Бойківська дієслівна словозміна характеризується наявністю залишків колишніх часових форм. Ще й зараз у

бойківських говірках поширена аналітична форма минулого часу, утворювана від дієслів минулого часу (колишніх дієприкметників) та відповідних особових часток – залишків колишнього *бути* в теперішньому часі, зокрема для 1-ої особи однини *-ім, -їм, -єм, -м,* для 2-ої особи однини *-іс, -єс, -с,* для 1-ої особи множини *-смо, -єми,* для 2-ої особи множини *–сте, -єти.* При цьому особові частки, що входять до складу аналітичної форми дієслів минулого часу, можуть уживатися як після дієслова, так і перед ним. Те саме стосується і форм дієслів умовного способу, що утворюються за допомогою дієслів минулого часу, залишків колишнього аориста від дієслова *бути* (*бы*) і особових дієслівних часток у 1-ій особі однини *-м,* у 2-ій *-с,* у 1-ій множини *-смо,* у 2-ій *-сте* [Пура 1958: 71-76]. Ці діалектні риси досить помітні у першій редакції повісті, однак у другій І.Франко, наближуючи мову до літературної, послідовно познімав діалектні особові частки, пор.: "Я настрашився ще більше, коли-*м побачив,* що медведі зачали єму лестити до ніг, як пси" і " Я настрашився ще більше, бо *побачив,* що медведі зачали йому леститися коло ніг, як пси", "Троха було скучно без вас, – сказала вона, покраснівши, – але зато *мала-м* ваші книжки" і "Трохи було нудно без вас, – сказала вона, почервонівши, – але зато я *мала* ваші книжки", "Ходи, татуньо казали, щоби-*сь їшов* з нами!" і "Ходи, татуньо казали, аби ти *їшов* з нами!", "Ні, мій отець, а по нім і я *мусили-сьмо* все тайком зносити із далеких сторон ‹…›" і " Ні, мій батько, а по нім і я *мусили* все тайком зносити із далеких сторін ‹…›", "Тії гроші, которії теж *віднайшли-сьте,* зложіт в банку" і " Ті гроші, котрі ви тепер *віднайшли,* зложіть у банку", "– О, а чому ж *би-м не знав?*" і "Чому ж *би я не знав?*", "– *Дала би-сь* спокій з тою дитинячою назвою, Юстино ‹…›" і "– От *дала би* ти спокій з такою дитинячою назвою, Юстино ‹…›", "*Були би-сьмо* їх обох мали тепер у руках!" і "Вже *були би* їх

обох певне мали тепер у руках", "– От *би-сьте* ми *воліли* дати спокій" і "*Дайте* мені спокій!"

У другій редакції І. Франко познімав також діалектні аналітичні форми дієслів майбутнього часу, утворені з *бути* та відповідних дієслівних форм минулого часу, на літературні відповідники, пор.: "Я вилізу на сам вершок каменя, а відтак другою стороною чей *буду міг* злізти вдолину!" і "Вилізу на сам вершок каменя, а другим боком чей же злізу вдолину".

Під впливом бойківських говірок у першій редакції повісті у 3-ій особі однини і множини дієслів теперішнього часу кінцевий *т* твердий. Наближаючи мову повісті до літературної, письменник у другій редакції послідовно зробив необхідні виправлення, пор.: "Скажи, ти собачий накоренку, де скарби Довбушеві, скажи, де тії купи золота, срібла і дорогого каміння, о котрих *говорит* народ, о котрих няньки *оповідают* дітям, о котрих легіні *співают* пісні, о котрих *оповідают* сумні еха тих гір, Довбушевого княжества?" і "Скажи, собачий накорінку, де скарби Довбушеві? Скажи, де ті купи золота, срібла і дорогого каміння, про котрі нарід, про котрі няньки *розповідають* дітям, про котрі легіні *співають* пісні, про котрі *гомонять* сумні отсі гори, де Довбуш гуляв?", "І єще одна надія *кріпит мя* перед сконом" і "І ще одна надія *кріпить* мене перед сконом".

У перший варіант повісті під впливом бойківського говіркового мовлення потрапило чимало діалектних прийменників, сполучників, вигуків, які в другій редакції замінені літературними формами або вилучені як регіональні. Так, діалектний прийменник *о*, що походить із давнього *об* [Українська діалектна 1969: 79], у поєднанні з іменником або займенником у місцевому відмінку, замінений літературним *про* у сполученні з формами знахідного відмінка: "Він думав *о месті* над Петріями, *о*

Довбушевих *скарбах, о тім*, як то він Петрія живого дістане в руки ‹…›" і "Він думав про помсту над Петріями, *про* Довбушеві *скарби, про те*, як-то він Петрія живого дістане в свої руки ‹…›". Бойківський вигук *ба* у другій редакції замінений іншими літературними вигуками або зовсім пропущений, пор.: "– А *ба*, кому би він нині не обрид? – говорив Демко" і "– *Еї*, кому він не обрид? – відповів Демко", "– *Ба*, тримати, а пощо, по яке? – Притримати? Пощо, по яке?" Формотворча діалектна частка *най* замінена на *нехай*: "– Що вас они обходят? *Най* злодії сидять!" і "– Що вам до них? *Нехай* злодії сидять!"

Частина виправлень у другій редакції стосувалася заміни похідних слів, утворених із діалектних словотворчих ресурсів або скалькованих із церковнослов'янських чи російських дериватів, що не відповідали ладові українського словотворення. Так, для українського розмовного мовлення не характерні активні дієприкметники теперішнього часу з суфіксами *-уч(ий), -юч(ий)*, хоч у книжній мові вони трапляються, проте, як справедливо відзначив Ю. Шевельов "це чисто книжні витвори, зовсім не можливі в побутовій мові, і з'являються вони або під впливом старої традиції, або – найчастіше – під впливом чужих мов з розвиненою системою часових дієприкметників" [Шерех 1951: 323]. Відчуваючи неприродність таких утворень, І. Франко у другій редакції позаміняв їх спільнокореневими прикметниками, іменниками або твірними дієсловами, пор.: "Поважно поглядають тії старі дерева кругом на околишні гори від полудня і сходу і на безмірну і легко *фалюючу* рівнину ‹…›" і "Поважно споглядають ті старі дерева довкола на сусідні гори з полудня і зі сходу і на безмірну, злегка *хвилясту* рівнину ‹…›". "Нараз Демко, *біжучий* передом і *не зважаючий* на стежку під ногами, піткнувся о гострий камінь ‹…›" і "Нараз Демко, що *біг* передом і *не зважав* на

стежку під ногами, споткнувся об гострий камінь ‹…›", "Довбущуки ‹…› піднеслися і, мов стріли, погнали за *утікаючими*" і "Довбущуки ‹…› кинулися вперед і, мов стріли, помчали за *втікачами*", "– А ви хіба не виділи *утікаючих* сюда "супостатів"?" і "– Не бачили ви, як сюди *втікали* супостати?"

Структура ряду похідних слів, вжитих у первісному варіанті повісті, містила словотворчий формант, зазвичай церковнослов'янський, який у другій редакції замінений синонімічним за значенням, поширеним в українській літературній мові, пор.: "Єсли ся тобі, ласкавий *читателю*, трафило коли переїжджати залізницею із Львова до Станіславова ‹…›" і "Коли тобі, ласкавий *читачу*, доводилося коли переїздити залізницею зі Стрия до Станіславова ‹…›", "Так єсть, мій Андрій, укінчений *гімназіаст*" і "То Андрій, укінчений *гімназист*", "‹…› його мале сіре око заблищало *демоніческою* радістю" і "‹…› його малі сірі очі заблищали *демонічною* радістю", "Рухля з слабим криком упала *омліла* на землю" і "Рухля зі слабким криком упала, *зомліла*, на землю", "– Га, ти сліпа, – крикнула, впадаючи в злість, Горпина, але, сейчас *улагодовшись*, додала: – Ні, ти боязлива ‹…›" і "Бо ти сліпа! – крикнула Горпина, попадаючи в лютість, але зараз, *злагідівши*, додала: – Ні, ти боязлива ‹…›". У другій редакції замінені й ті "ковані" слова, які утворені за нормативною словотвірною моделлю, але через архаїчність твірної основи не прижилися в літературній мові, наприклад: "Наші *путники* були, як їм здавалося, єдиними мислячими существами посеред того буйного і пестрого світу" і "*Подорожні* були, як їм видавалося, одинокими людськими ествами серед того буйного і різнобарвного світу".

Помітних змін у другій редакції зазнала і лексика повісті. І. Франко передовсім замінив церковнослов'янські

або російські за походженням слова на українські, велика кількість яких пояснюється засадами редакційної політики часопису "Друг", спрямованої на використання москвофільського "язичія". Певна частина таких мовних огріхів появилась через втручання редактора часопису в мову повісті. "Розділити ж те, що саме належить перу автора, а що редакторові, майже неможливо. Про редакторські нашарування в повісті, крім прямих заяв самого автора, свідчить ще й факт її мовної немонолітності. З п'ятого розділу другої частини (або з 14 номера "Друга"), у зв'язку з виразною демократизацією мовних настанов журналу, – звільняється, хоч і не до кінця, від "язичних" елементів і мовна тканина повісті Франка" [Курс 1958: 478]. У новій редакції повісті *около* виправлено на *коло, юлія* – на *липня, не одличав* – на *не відрізняв, розличними* – на *різними, ділало* – на *робило, черти* – на *риси, движеній* – на *рухів, приятний* – на *милий, не понімав* – на *не розумів, сознательна* – на *свідома, всегда* – на *все, противорічити* – на *перечити, вирекли* – на *вимовили, чувствував* – на *почував, впрочім* – на *до речі, очаровательно-хорошої* – на *чарівно-гарної, єдинственнії* – на *одинокі, окрестності* – на *околиці, рішительністю* – на *рішучістю, средств* – на *засобів, отношенія* – на *відносини, востхнув* – на *зітхнув, желань* – на *бажань, приближительно* – на *приблизно, двер* – на *двері* і т. д. У тих випадках, коли такі "язичні" лексеми позначилися на синтаксичній організації висловлювання, письменник не тільки заміняв окремі слова, а й ґрунтовно переробляв речення і цілі сегменти тексту, упускаючи окремі з них, пор.: "*Вопрос* той був *зділаний* в так *рішительно повеліваючім* тоні, що Матрона не могла відмовити" і "Се *питання було властиво приказом*, так що Матрона не могла відмовити" або: "Петрій, видно, під *вліянієм тяжелих* думок, котрі утискали його душу, ішов з понуреною головою, провадячи старця, котрий доразу на

нього оперся. Андрій з дрижачим серцем, в котрім *мішали* і *волтувалися* тисячі *розличних чувств*, підніс очі вгору, вітаючи свос рідне село а *будуще* поле свого *ділання*" і "Петрій, під *навалою важких* думок, що тисли його душу, йшов, похнюпивши голову, ведучи старця, котрий доразу сперся на нього. Андрій, серце якого *ворушили тисячі почувань*, підніс очі вгору, вітаючи своє рідне село".

Інший пласт лексики, яка у процесі підготовки другої редакції повісті зазнала помітних змін, становили діалектні слова. І. Франко дуже уважно ставився до місцевих говорів і можливостей використання їх у художній літературі, вважаючи, що літературна мова доти "жива і здібна до життя, доки має тенденцію збагачуватися чимраз новими елементами з питомого народного життя і з відмін та діалектів народного говору" [Франко 1982: 207]. Однак, з іншого боку, вважав за необхідне замінити в другій редакції ті слова, які потрапили в первісний варіант повісті з бойківських говірок, що мали помітний вплив на письменника у ранній період. Літературна мова на час роботи над другою редакцією мала уже достатньо опрацьований лексикон, і І. Франко позаміняв слова з обмеженим ареалом поширення на літературні, зближуючи тим самим галицький варіант літературної мови з наддніпрянським. Ось кілька ілюстрацій заміни діалектних слів літературними у другій редакції повісті: "А той народ, що за щирий, що за добродушний, а *преціньо*..." і "А той нарід, який щирий, який добродушний, – а *все-таки*...", "Голова велика ‹...› звичайно була *вділ* похилена ‹...›" і "Голова велика ‹...› схилялася звичайно *вдолину*", "Я ту як *послідня* собака ‹...›" і "Я тут як *остатня* собака", "Петрієві нерозважно вирвалося тос слово; чув *блуд*, та годі було його направити ‹...›" і "Петрієві нерозважно вирвалося те слово. Чув, що *змилив*, та годі було направити", "Подорожній жид, котрого Петрій *стрітив* ‹...›" і "Подорожній жид, котрого

догнав Петрій ‹…›", "Андрій Кирилич Петріїв був *молодець* около двадцяти літ ‹…›" і " Андрій Петріїв був *парубок* коло двадцяти літ ‹…›", "‹…› речі ще вчора передав *домів*" і "Речі ще вчора передав *додому*", "Я *поверг* роботу, порвав якусь паровину та до Батлана" і "Я *кинув* роботу, порвав якусь паровину та до Батлана". "– Га, так, се они! І они, *відай*, ідут на Чорну гору!" і "– Еге, се вони! І йдуть, *здається*, на Чорну гору!", "– А чому ж би ми їх не *виділи!*" і "– А чому ж би ми їх не *бачили?*", "Але зажди, зажди лишень, я *потрафлю* зробити тебе троха податливішим ‹…›" і "Але зажди, зажди лише, я *зумію* зробити тебе троха податливішим ‹…›".

Таким чином, порівняльний аналіз мови першої і другої редакцій повісті "Петрії і Довбущуки" показав великий особистий унесок І. Я. Франка в змаганні за зближення західноукраїнського і наддніпрянського варіантів літературної мови, формування єдиної української літературної мови. У "Передньому слові" до другого доповненого видання збірки "З вершин і низин" ще в 1893 р. письменник зауважив, що за останніх двадцять років вироблення єдиної української літературної мови значно просунулось далеко вперед, в тім числі і не без його "скромної підмоги" [Франко 1976: 20]. Сьогодні маємо всі підстави сказати, що І. Франко у формуванні єдиної української літературної мови в кінці XIX – на поч. XX ст. відіграв надзвичайно важливу роль, про що свідчить і постійна робота над мовою своїх художніх творів у процесі підготовки їх до наступних видань.

5. 5. Лемківське діалектне мовлення у мові персонажів трилогії Д. Бедзика "Украдені гори"

Про вживання лемківського діалекту у творах П. Костецького, Н. Вахнянина відзначав ще І. Франко [Франко 1982: 209], однак, наскільки нам відомо, нічого серйозного з цієї проблеми не опубліковано. Ми зупинимося на особливостях використання лемківської говірки в мові трилогії Д. Бедзика "Украдені гори".

Трилогія "Украдені гори" – це широке полотно боротьби лемків проти їх соціального й національного гноблення, правда, деякі події зображено, на жаль, тенденційно, однак нас в даному випадку зацікавила маніфестація лемківського діалекту в мові твору. Уродженець Сяноччини, Д. Бедзик добре знав лемківський говір і виявив неабияку майстерність у використанні його в трилогії. Трилогія "Украдені гори" написана українською літературною мовою, однак мову персонажів-лемків письменник стилізує під лемківську говірку, пор.: Схилила голову, підгорнула чорне пасмо волосся, що зсунулось з голови, торкнулась пером аркуша паперу... і враз, ніби Василько сидів обіг неї, почула його тихий голос:

"Ви ся не стидайте, мамо, я вам повім, што маєте писати".

"Я не стидам ся, сину, я лем не знам, з чого зачинати. Бо, може, тя юж на світі не є".

"Агій на вас, мамо. Чого то я би мав пропасти? Прецінь я не з австрійцями, а з москалями пішов".

"Знам, знам, Василечку, тому й пишу ти, што видів тя стриків побратим Щерба, як вас во Львові на станцію вели..."

"О, в Росії, мамо, я не загину. Пиште сміло. А я ся посмотрю, який з вас писар. Таж татові до Гамерики ви вміли писати. Лем не плачте, матусе, витріте очі..."

"Добре, сину, я витру..." (286)*.

На тлі чисто літературної авторської мови виразно проступають такі форми й слова, як *ся не стидайте, повім, што, не стидам ся, лем, не знам, тя, юж, не є, агій, прецінь, знам, стриків, пиште, посмотрю*. Деякі з цих мовних елементів, зокрема *тя, агій, прецінь* поширені в багатьох південно-західних говорах, в тому числі й лемківському, однак такі, як *што, лем, не знам, не є, знам, пиште, посмотрю*, разом із вищевказаними однозначно ідентифікують персонажів як носіїв лемківської говірки.

Які ж із характерних лемківських рис використав письменник, стилізуючи мовлення персонажів під лемківську говірку? Зазвичай, це морфологічні, включаючи фонетико-морфологічні, та лексичні діалектизми. З чисто фонетичних лемківських рис у мові трилогії засвідчено лише депалаталізований кінцевий *ц'* у іменниках, та й то в наведеній лемківській пісні: Не єдна мамичка / І не єден *отец,* / А я сой заплакав, / Як маленький *хлопец* (194).

Значно більше трапляється морфологічних лемківських рис. Зокрема, в називному відмінку множини іменники, які позначають живих істот, мають закінчення *-ове* [Жилко 1958: 135]: Сказав людям: – Пийте, *газдове!* За цісарське здоров'я! (29). Іменники, а також узгоджувані з ними прикметники й займенники в орудному відмінку однини мають закінчення *-ом* [Лемківський говір 2004: 310]: – Не смутіться, тете Катерино, газда Іван пише! Бігме, правда. – *Німецьком мовом?* – не вірила Катерина (289). Таке ж закінчення характерне для форми орудного відмінка особового займенника *ти*: Банує за *тобом,* Василю, мало не щодня приходить до нас та все питає про тебе (287). В іменнику *тета* "тітка" у кличній формі на місці належного закінчення *-о* виступає *-е:*

* Тут і далі цифра в дужках вказує на сторінку трилогії за таким виданням: Дмитро Бедзик. Украдені гори / Трилогія. – Вид-во художньої літератури "Дніпро". – К., 1975. – 679 с.

– Кому, *теть*, пишете? – поцікавився Суханя (288). Замість закінчення *-ий* у називному відмінку однини прикметників чоловічого роду в лемківських говірках трапляється стягнене закінчення *-и* [Лесів 1997: 60], яке засвідчене в мовленні персонажів трилогії: – Видиш, Іване, скільки патича несу? *Моцни* я чи не *моцни?* (9).

Із дієслівної словозміни у мовленні персонажів майже послідовно використовуються фонетично й морфологічно змінені залишки перфекта, який у говірці репрезентований колишніми формами дієприкметникового походження і стягненими особовими формами дієслова *бути* в теперішньому часі.

У 1-ій особі однини після приголосного допоміжне дієслово виступає у формі *-єм*, після голосного – *-м:* Ні, капрале, після того, як *побував-єм* у Росії, я так легко не підставлю рук під твої ланці (210); – І навіть-*єм виділа* найяснішого цісаря Франца-Йозефа (200); – Бог, певно, є, бо молився, коли-*м прийшов* (138); – За що ж він тебе так честує? – За все, тату... І за те, що я не файна, і що не так роблю, і що малий посаг *принесла-м...* (30). У 1-ій особі множини відповідно маємо – *сьмо*: *Чули-сьмо,* що побував він у Росії і аж до самої столиці дібрався (114).

У залишкових перфектних формах в 2-ій особі однини після попереднього приголосного вживається енклітик *-єсь*, зрідка його фонетичні варіанти *-сс, -ісь*, а після голосного *-сь:* – Добре *зробив-єсь*, брате, – похвалив його Петро (135); *Був-єсь* у брата? (175); – Так-*ісь*, Іване, нич і *не приніс?* – озвалася засмучена Катерина (138); – Агей, Іване! – почув він раптом Покутин оклик. – Чому-*сь* там *затримався?* (115). У 2-ій особі множини *–-сьте, -єсьте:* – І яку, пане професоре, *мали-сьте* бесіду з його величністю? (211); – Так *виділи-сьте* нашого найяснішого? *Були-сьте* в нього? (134-135).

У мові трилогії вживаються також лемківські стягнені форми дієслів на *-ати* з тематичним *е* в теперішньому часі на зразок *знам, знаш, знат* [Лесів 1997: 60]: "Я не *стидам ся,* сину, я лем *не знам,* з чого зачинати" (286); – І який гнеска майстер? Подобрішав? Суханя відмахнувся! – Подобрішав. – У його голосі забриніла зла іронія... – *Вимагат*, аби-м не мав ніяких стосунків з Пьонтеком (288).

Засвідчені також залишки давніх форм умовного способу: – З якого повіту, *хотів би-м* знати? (210); – Із своїх рук, жінко, не розбагатієш, як *би-сь* ти *не старалася* (138); – До учительської семінарії *хотів би-сь,* – вгадав мою думку стрик (127).

Автор трилогії часто вдається й до використання в мові персонажів автономного препозитивного вживання частки *ся* в зворотних дієсловах: Додому *ся повертають* лем каліки (287); – Мені *ся видит,* Катеринко, же ми з тобою, як на великому кораблі, пливемо (15).

Для відтворення особливостей мовлення персонажів письменник вдається до використання окремих дієслівних словоформ, які мають виразну лемківську основу. Так, замість літературної форми наказового способу дієслова *писати* у 2-ій особі множини вжита лемківська форма *пишите*: "*Пишите* сміло. Я ся посмотрю, який з вас писар" (286). Зазвичай навіть у мовленні персонажів присудкове слово *треба* вживається, як і в літературній мові, однак в окремих випадках маємо його лемківський аналог *тра*, яким автор ніби натякає на лемківську говірку героїні твору: - Переднівок, Васильцю – мовила, ніби виправдовуючись за свою скупість до дітей. – *Тра* якось дотягнути до нового врожаю (36). Виразно лемківськи маркованим у мовленні персонажів виступає дієслово *гварити* в усіх особових формах: – Я *гварю* про інше (143), Може, як ти *гвариш,* і справді пом'якне Нафтулине серце

(138), – А пани доктори *гварять:* не годен Суханя до роботи в Америці (9), – Посиділи б тут, то так би не *гварили* (24).

Стилізації під лемківський говір слугує використання діалектних займенників, обмежених у функціонуванні ареалом лише лемківського говору або й суміжних з ним інших південно-західних діалектів. Серед них відзначимо, зокрема, *нич*: "Не чувати *нич* доброго, святий Петре" (55); *вшитки*: "Я жива і здорова, і Йосиф здоровий, і *вшитки* ми, дякувати богови..." (286); *што*: "Ви ся не стидайте, мамо, я вам повім, *што* маєте писати" (286); *она:* – Но то нех *она* обійде її (289); редуплікацію вказівних займенників: – Не було дня, щоб не нагадав про *тоту* землю (139).

Мова персонажів трилогії фіксує також використання енклітичних форм займенників у непрямих відмінках. Для *я* у родовому відмінку – *мя, мня*: "Най *мя* бог і свята діва покарає моїми дітьми, коли я комусь виповім те, що тут від Нафтули почую" (142); – Видите, як *мня* збив? (139); у давальному відмінку – *тя*: – І ти веди мене до них. Зараз же, прошу *тя* (264).

Серед прислівників, які використовуються для стилізації мови персонажів під лемківський говір, поширені такі, як *юж* "вже", *пак* "потім": "Перше кажду ніч приходив-єс во сні до мя, тішив мя тим, що ти здоровий, що близько десь там коло царя, а тепер перестав снитися, і я *юж* не знам, що маю робити" (287); – Ти, Іване, такого наприказуєш, що *пак* молитися не схочеш (138).

Із службових частин мови стилізаційну функцію виконують прийменник *во*: Його злапали десь *во* Львові москалі... (287); сполучники *но, альбо, преціль, гейби, хоц*: – *Но* то нех вона обійде її (289); "Тепер розмова була коротка, – подумав я із страхом. – Тепер *альбо-альбо*, як казав колись наш дідусь. *Альбо* бамбукова тростина, *альбо* геть із бурси" (130); – Ганьба, сину, – спромігся нарешті відповісти Адам. – *Преціль*, материна мова мусила б бути святою для тебе

(17); – Мені ся видит, Катеринко, *же* ми з тобою, як на великому кораблі, пливемо. Проти сонця і проти води. *Гейби* в повітря здіймаємось (15); А про те, Петруню, повівєсь цареві, що бідному хлопові, *хоц би* там мали замерзнути діти в зимній хижі, не вільно навіть трухлявого патичка з лісу взяти? (135); частки *лем, нех, най, ачей, чей, бодай:* – А ти звідки його знаєш? *Чей* не здибався з ним? *Я лем* якось видів його, коли на ярмарку корову купував (14); – *Най* донька стане за шинквас (141); - Вмирати-м прийшла, брате. *Ачей* не виженеш з рідного обійстя (139); Касарня, касарня, / *Бодай-сь* ся запала, / Не єдна мамичка / При тобі плакала (194).

Д. Бедзик окремими вкрапленнями вдало вплітає деякі лемківські лексичні діалектизми, при цьому, на відміну від фонетичних і морфологічних діалектизмів, деякі з них, так звані непротиставні, вжиті й у авторській мові. Це зазвичай назви спорідненості й свояцтва, номінації осіб за соціальним статусом або за родом діяльності, побутова лексика: *стрик* "дядько, брат батька" (На різдво приїжджав *стрик* Петро, всім гостинців привіз, а мені найбільше (20)), *родичі* "батьки, батько і мати" (Я потай стежу за своїми *родичами* – і тато, і мама відвертають голови від довгої сірої будівлі Нафтулиної корчми, вони ніби не помічають її (10)), *граб'я* "граф" (– Ми до вас із скаргою, пане *граб'я*, – відповів Василь, ледве тамуючи бухкання серця в грудях (240)), *лякерник* "працівник фабрики, на якій виготовляють лак" (Хтів би неборака вчитися в Кракові на малярській академії, про се лем мріє, та, замість академії, мусить на фабрику йти, учнем *лякерника* (287)), *фурман* "візник" (– Сторонись, сторонись! – погукував із козлів *фурман* (267)), *хижа* "хата" (див. приклад до сполучника *хоц*), *керпці* "постоли" (– В подертих *керпцях* ми до шлюбу не станемо (22)), *портки* "штани" (– Нафтула прийшов у наше село в одних *портках*, а тепер, видиш, який багач (138)), *холошні*

"штани", *гунька* "короткий піджак з овечої вовни" (В отворі навстіж відчинених дверей побачили поруч із Суханею незнайомого газду, зодягненого так, як ходять лемки, що мешкають далі від міст: у шкіряні *керпці*, у вузенькі з грубого сукна *холошні*, у темно-руду *гуньку*, поверх якої навскоси грудей висів з плеча широкий пас від чималої, оздобленої мідними бляшками шкіряної торби (647)), *бандурка* "картопля" (Мати поставила на стіл їжу: яєчню на салі, масло і горнятко з гарячим молоком – гостеві, товчену *бандурку* у великій полив'яній мисці й квасне молоко у другій – дітям й собі (43)), *кадовба* "велика діжка" (З цікавості заглянув у пекарню, де поралися голі по пояс молоді люди, шмигнув у будиночок з великими дубовими *кадовбами*, щоб довідатись, як виробляють такий смачний квас (257)), *куферок* "скринька, чемодан" (– Але в нас грошей немає, – поскаржився Гніздур. – Останній *куферок* у нас украли (242)).

З-поміж лемківської діалектної лексики виділяється кілька характерних дієслівних лексем, зокрема *позирати, посмотрити* "подивитися", *цофатись* "відсуватись назад, вертатися", *нарисувати* "намалювати", *повісти* "сказати", *фундувати* "купувати для когось, пригощати за свій рахунок":

– Коли віддасте зошит, – забубонів я, опустивши очі, – то я вже *повім* (130); – Прошу, – Нафтула розвів гостинно руки, – я нині *фундую* (141); – *Позирай* лем ся, який ти! – ще більше здивувався батько (170)*.

Отже, Д. Бедзик у трилогії "Украдені гори" цілеспрямовано вводить зазвичай у мову персонажів низку мовних форм і лексем, характерних для лемківського говору, тим самим стилізуючи їх мову під лемківську говірку. Діалектна стилізація мови персонажів не

* При визначенні значень лексичних діалектизмів враховано як їх контекст, так і тлумачення у словнику П. Пиртея [див. Пиртей 2004].

передбачає якнайповнішого відбиття усіх місцевих відмінностей мови. Автор трилогії досить ощадно вводить діалектні елементи, але вони доволі промовисті з погляду ідентифікації їх як належних до лемківського говору. Різко контрастуючи з літературними формами, введені діалектні риси створюють ілюзію для читача, не знайомого з усіма особливостями лемківських говірок, повного їх відбиття. Маркування найбільш характерними морфологічними й лексичними діалектизмами мовлення персонажів художніх творів, а не його фактографічне відбиття у всьому розмаїтті різнорівневих діалектних рис на тлі літературної авторської мови з можливим використанням у ній лексичних непротиставних діалектизмів, етнографізмів – найбільш поширений тип використання діалектів у мові української художньої літератури другої половини XX ст.

ВИСНОВКИ

Студії над використанням місцевих діалектів в українській літературі, як, зрештою, й у інших літературах, є досить важливим завданням сучасної лінґвістики, оскільки дають змогу з'ясувати, які з діалектних рис, у якому обсязі, яким чином і з якою метою вжиті в мові художньої літератури. Ґрунтовний аналіз використання різнорівневих говіркових мовних одиниць в історії розвитку української белетристики уможливлює з'ясування проблеми взаємодії літературної мови і її діалектів.

В історії розвитку нової української літературної мови місцеві говори спочатку використовувались для реалізації визначеної орієнтації на народнорозмовну мовну стихію як основу творення літературної мови. Кожен тогочасний письменник у своїй творчості черпав із багатющої скарбниці рідних йому говірок, добре знаних із материнської колискової, практики повсякденного побутового спілкування, уснопоетичної творчості тощо. Не випадково в мові творів І. Котляревського чимало полтавських, Г. Квітки-Основ'яненка – слобожанських, Т. Шевченка – середньонаддніпрянських діалектних рис. У Галичині, на Закарпатті й Буковині ситуація ускладнювалась ще й тим, що тривалий розвиток народнорозмовної мови у відриві від більшого масиву говорів української мови за умов експансії польської, угорської, румунської, німецької та інших мов як державних або офіційних мов у західноукраїнських землях призвів до більшої діалектної здиференційованості української мови та розвитку багатьох різнорівневих діалектних рис, не характерних для інших говорів.

Суспільно-політичні обставини і значною мірою зумовлений ними діалектотворчий процес в українській

мові зумовив і специфічну проблему – двоваріантність розвитку літературної мови, тому питома вага різних діалектних рис, їх статус в українській літературній мові до середини XX ст. треба характеризувати з урахуванням вказаної особливості. Те, що з погляду сучасної української літературної мови сприймається як діалектна риса, в XIX ст. могло бути нормативним в західноукраїнському варіанті літературної мови. Про це з усією очевидністю свідчить мова не тільки художньої літератури, а й публіцистики, наукових праць, листування, передовсім XIX і першої половини XX ст. Ця складна мовознавча проблема вимагає подальшого вивчення, адже й нині ми ще не маємо грунтовного різнобічного дослідження нормалізації й кодифікації західноукраїнського різновиду української літературної мови.

Водночас уже після вироблення єдиної української літературної мови з її нормалізацією й кодифікацією на державному рівні (про неоднозначні й контроверсійні моменти в цьому процесі тут не йдеться) в мову багатьох художніх творів цілеспрямовано вводяться ті чи інші діалектні одиниці. Їх імплементація в мовну канву художнього твору пов'язана з певною стилістичною настановою – для відтворення місцевого колориту, етнографічної ідентифікації героїв твору, реалістичного зображення подій, ситуацій, індивідуалізації мовлення персонажів тощо. Таке використання діалектизмів має свою специфіку, яка виявляється передовсім у тому, що діалектні риси вводять зазвичай у мову персонажів, авторська ж мова послідовно літературна, у ній можуть бути тільки етнографізми, або так звані непротиставні лексичні діалектизми, без яких не може обійтись письменник у пейзажних, побутових чи інших характеристиках.

Окремі південно-західні говори, передовсім гуцульський, бойківський, покутський, буковинський були

уже предметом спеціальних мовознавчих студій з погляду їх використання у мові художньої літератури. Зацікавленість вказаними діалектами зумовлена тим, що вони в різний спосіб використані у творах перш за все таких видатних українських письменників, як І. Франко, Ю. Федькович, Марко Черемшина, В. Стефаник, О. Кобилянська. Інші південно-західні говори під таким кутом зору менш вивчені або й зовсім не досліджувалися.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Арсенич 1971 – Арсенич П. До характеристики творчого шляху М. К. Козоріса / Петро Арсенич, Іван Козовик // Радянське літературознавство. – 1971. – № 11. – С. 79-81.

Барчук 2008 – Барчук В. Акціональна структура дієслівних грамем гуцульського діалекту (на матеріалі роману П. Шекерика-Дониківа "Дідо Иванчік") / Володимир Барчук // Вісник Прикарпатського університету. Серія: Філологія (Мовознавство) / [редкол.: В. Г. Матвіїшин (голова) та ін.]. – Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2008. – Випуск XIX-XX. – С. 72-77.

Бевзенко 1980 – Бевзенко С. П. Українська діалектологія / С. П. Бевзенко. – К.: Вища школа, 1980. – 247 с.

Берегеч 2008 – Берегеч В. Менталітет та емоційний світ українця-гуцула засобами діалекту у творах Юрія Федьковича / Вероніка Берегеч // Вісник Прикарпатського університету. Серія: Філологія (Мовознавство) / [редкол.: В. Г. Матвіїшин (голова) та ін.]. – Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2008. – Випуск XIX-XX. – С. 138-142.

Бойко 2008 – Бойко Л. Діалектизми в мовній тканині роману Ю. Андруховича "Рекреації" / Лариса Бойко, Галина Микитів // Вісник Прикарпатського університету. Серія: Філологія (Мовознавство) / [редкол.: В. Г. Матвіїшин (голова) та ін.]. – Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2008. – Випуск XIX-XX. – С. 59-61.

Вінтоняк 2008 – Вінтоняк О. Особливості гуцульського говору в оповіданні І. Березовського "Худан" / Оксана Вінтоняк // Вісник Прикарпатського університету. Серія: Філологія (Мовознавство) / [редкол.: В. Г. Матвіїшин (голова) та ін.]. – Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2008. – Випуск XIX-XX. – С. 142-144.

Габорак 2008 – Габорак М. Гуцульська топонімія в "Історичному нарисі про гуцулів" С. Витвицького / Мирослав Габорак // Вісник Прикарпатського університету. Серія: Філологія (Мовознавство) / [редкол.: В. Г. Матвіїшин (голова) та ін.]. – Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2008. – Випуск XIX-XX. – С. 46-52.

Герман 1995 – Герман К. Ф. Українські говірки Північної Буковини в історичному і лінгвогеографічному аспектах / К. Ф. Герман. – Чернівці: Рута, 1995. – 392 с.

Герман 1995 а– Герман К. Ф. Українські говірки Північної Буковини: Фонетика, фонологія / К. Ф. Герман. – Чернівці: Рута, 1995. – 353 с.

Горбач 1955-1957 – Горбач О. Гуцульська говірка / Олекса Горбач // *Енциклопедія 1955-1957* – Енциклопедія українознавства. – Париж; Нью-Йорк, 1955-1957. – Т. 2. – С. 465.

Енциклопедія 2005 – Енциклопедія українознавства. Перевидання в Україні. – Львів, 2005 – Т.6. – 2400 с.

Горбач 1997 – Горбач О. Мармароська говірка й діялектний словник с. Поляни над р. Русковою (Румунія) / Олекса Горбач // Зібрані статті. – Мюнхен [фотопередрук], 1997. – Т. 8: Історія мови. Діялектологія. Лексикологія. – С.276-323.

Гриценко 2000 – Гриценко П. До цілості: гуцульський діалект у дослідженнях Я. В. Закревської / Павло Гриценко // Гуцульські говірки: Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження / відп. ред. Я. Закревська. – Львів, 2000. – С. 27-37.

Гуцульські говірки 1997 – Гуцульські говірки: Короткий словник / відп. ред. Я. Закревська. – Львів, 1997. – 232 с.

Ґрещук Вал. 2008 – Ґрещук В. Гуцульські діалектні риси в романі Бориса Загорулька "Чорногора" / Валентина Грещук // Вісник Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника. Серія: Філологія / [редкол.: В. Г. Матвіїшин (голова) та ін.]. – Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, 2008. – Випуск XIX-XX. – С.112-117.

Ґрещук 2001 – Ґрещук В. Гуцульський діалект у мові української художньої літератури / Василь Ґрещук // Українознавчі студії. – 2001. – №3. – С.3-10.

Ґрещук 1998 – Ґрещук Василь. Лінґвістичне стефаникознавство: здобутки і перспективи // Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawsze. – Tom VП-VШ. – Kraków: Szwajpolt Fiol, 1998. – S.47-61.

Ґрещук 2002-2003 – Ґрещук В. Мовний феномен новел Марка Черемшини / Василь Ґрещук // Українознавчі студії. – 2002-2003. – №4-5. – С.3-14.

Домбровський 1993 – Домбровський Володимир. Українська стилістика й ритміка. – Фотопередрук зі статтею Євгена Пшеничного та післясловом Олекси Горбача. – Мюнхен, 1993. – 177 с.

Жилко 1958 – Жилко Ф. Т. Говори української мови / Ф. Т. Жилко. – К.: Радянська школа, 1958. – 172 с.

Жилко 1954 – Жилко Ф. Т. Мова новел Марка Черемшини / Ф. Т. Жилко // Українська мова і література в школі. – 1954. – №4. – С.20-31.

Жилко 1955 – Жилко Ф. Т. Нариси з діалектології української мови / Ф. Т. Жилко. – К.: Радянська школа, 1955. – 316 с.

Журавльова 2008 – Журавльова Н. Відбиття регіональних мовних рис гуцульської поштивості у творчому доробку Марка Черемшини / Наталія Журавльова // Вісник Прикарпатського університету. Серія: Філологія (Мовознавство) / [редкол.: В. Г. Матвіїшин (голова) та ін.]. – Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2008. – Випуск XIX-XX. – С. 118-121.

Закревська 1997 – Закревська Я. Загальна характеристика гуцульських говірок / Ярослава Закревська // Гуцульські говірки: Короткий словник / відп. ред. Я. Закревська. – Львів, 1997. – С. 7-10.

Залеський 1969 – Залеський А. М. Частка *ся* у південно-західних говорах української мови / А. М. Залеський // Українська діалектна морфологія / [відп. ред. Ф. Т. Жилко]. – К.: Наук. думка, 1969. – С. 94-109.

Калнынь 1998 – Калнынь Л. Э. Включение диалектизмов в художественный текст как разновидность контакта между диалектной и литературной формами русского языка / Л. Э. Калнынь // Вопросы языкознания. –1998. – №6. – С. 58-68.

Качкан 1985 – Качкан В. Борець за поступ, щастя й волю / Володимир Качкан // М. Павлик. Твори. – К.: Дніпро, 1985. – С. 3-14.

Кисілевський 1973 – Кисілевський Кость. Надпрутський говір Стефаникових персонажів: Матеріали до словника // Українське мовознавство в останній добі. – Рим, 1973. – С.153-189.

Кобилянський 1928 – Кобилянський Б. В. Гуцульський говір і його відношення до говору Покуття / Б. В. Кобилянський // Український діалектологічний збірник. – К., 1928. – Кн.1. – 92 с.

Кобилянський 1960 – Кобилянський Б. В. Діалект і літературна мова / Б. В. Кобилянський. – К.: Радянська школа. – 1960. – 276 с.

Кобилянський 1959 – Кобилянський Б. В. Про діалектизми в мові художніх творів та про мову творів В. Стефаника і М. Черемшини / Б. В. Кобилянський // Наукові записки [Львівського педагогічного інституту]. Серія філологічна. – 1959. – Т. 12. – Ч. 2. – С. 13-25.

Ковалик 1972 – Ковалик Іван. Наукові основи побудови Словника мови художніх творів Василя Стефаника // Ковалик І.І., Ощипко І.Й. Художнє слово Василя Стефаника: матеріали до словопокажчика до новел В. Стефаника. – Львів, 1972. – С.95-101.

Ковалик 2007 – Ковалик Іван. До характеристики мови В. Стефаника. Функційність діялектизмів у творах В. Стефаника // Ковалик Іван. Питання українського і слов'янського мовознавства. Вибрані праці. Частина ІІ. – Львів-Івано-Франківськ, 2007. – С. 408-411.

Ковальчук 2008 – Ковальчук М. Гуцульські діалектні особливості парадигми іменника і дієслова у мові новел Марка Черемшини / Михайло Ковальчук // Вісник Прикарпатського університету. Серія: Філологія (Мовознавство) / [редкол.: В. Г. Матвіїшин (голова) та ін.]. – Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2008. – Випуск XIX-XX. – С. 77-80.

Колесник 2008 – Колесник Н. Особливості гуцульської антропонімії (на матеріалі пісенного фольклору) / Наталія Колесник // Вісник Прикарпатського університету. Серія: Філологія (Мовознавство) / [редкол.: В. Г. Матвіїшин (голова) та ін.]. – Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2008. – Випуск XIX-XX. – С. 53-56.

Кононенко 2002 – Кононенко В. Гуцульські мовні елементи в художньому тексті / Віталій Кононенко // Мова. Культура. Стиль / В. Кононенко. – К. – Івано-Франківськ: Плай, 2002. – С. 316-320.

Кононенко 2003 – Кононенко В. Криворівня і М. Коцюбинський / Віталій Кононенко. – Криворівня: матеріали міжнародних наукових конференцій / [редкол.: В. І. Кононенко (голова) та ін.]. – Івано-Франківськ, 2003. – С. 7-15.

Кононенко 2008 – Кононенко В. Мовостиль західноукраїнських письменників: регіональний аспект / Віталій Кононенко // Вісник Прикарпатського університету. Серія: Філологія (Мовознавство) / [редкол.: В. Г. Матвіїшин (голова) та ін.]. – Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2008. – Випуск XIX-XX. – С. 17-21.

Коцюбинський 1974 – Коцюбинський М. [Матеріали до повісті "Тіні забутих предків"] / Михайло Коцюбинський // Твори в семи томах / М. Коцюбинський. – К.: Наук. думка, 1974. – Т 3. – С. 341-355.

Криницька 2008 – Криницька О. Особливості реалізації комунікативних стратегій і тактик у драмі Гната Хоткевича "Непросте" / Ольга Криницька // Вісник Прикарпатського університету. Серія: Філологія (Мовознавство) / [редкол.: В. Г. Матвіїшин (голова) та ін.]. – Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2008. – Випуск XIX-XX. – С. 155-161.

Крушельницький 1970 – Крушельницький Антін. "Бо пани тебе не приймуть" (Замість привіту на шістдесятиліття В. Стефаникові) // Василь Стефаник у критиці та спогадах. – К.: Дніпро, 1970. – С.113-119.

Курс 1958 – Курс історії української літературної мови / за ред. акад. АН УРСР І. К. Білодіда. – К.: Вид-во АН УРСР, 1958. – Т. І: Дожовтневий період. – 595 с.

Лемківський говір 2004 – Лемківський говір // Українська мова: Енциклопедія. – 2-ге вид., випр. і доп. – К: Вид-во "Укр. енцикл." ім. М. Бажана, 2004. – С. 309-311.

Лесин 1965 – Лесин В. М. Ще раз про мову В. Стефаника / В. М. Лесин // Радянське літературознавство. – 1965. – №9. – С.38-48.

Лесів 1997 – Лесів М. Українські говірки у Польщі. – Вид-во "Український архів". – Варшава, 1997. – 492 с.

Лесюк 2001 – Лесюк М. Гуцульський діалект як складова української національної мови / Микола Лесюк // Хрестоматія з гуцульщинознавства / [автор передмови і упор. Петро Лосюк]. – Косів: Писаний Камінь: Снятин: Прут Принт, 2001. – С. 27-34.

Лесюк 2008 – Лесюк М. Мовний світ сучасного галицького села (Ковалівка Коломийського району) / Микола Лесюк. – Івано-Франківськ: Вид-во "Нова зоря", 2008. – 328 с.

Лесюк 2000 – Лесюк М. П. Мова послання Андрея Шептицького "До моїх любих гуцулів" / М. П. Лесюк // Спадщина митрополита Андрея Шептицького в національному і духовному відродженні України / [ред. рада: В. Кононенко (голова) та ін.]. – Івано-Франківськ: Плай, 2000. – С. 119-125.

Матвіяс 1990 – Матвіяс І. Г. Гуцульський говір / І. Г. Матвіяс // Українська мова і її говори / І. Г. Матвіяс. – К.: Наук. думка, 1990. – Розд. 5. – С. 83-87.

Мукаржовский 1967 – Мукаржовский Я. Литературный язык и поэтический язык / Ян Мукаржовский // Пражский лингвистический кружок: сборник статей. – М.: Прогресс, 1967. – С. 406-431.

Німчук 1992 – Німчук В. В. Давньоруська спадщина в лексиці української мови / В. В. Німчук. – К.: Наук. думка, 1992. – 416 с.

Німчук 2008 – Німчук В В. Наддністрянські діалектні риси в "Євсевієвому Євангелії" 1283 року / В. В. Німчук // Вісник Прикарпатського університету. Серія: Філологія (Мовознавство) / [редкол.: В. Г. Матвіїшин (голова) та ін.]. – Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2008. – Випуск XIX-XX. – С. 3-17.

Оссовецкий 1971 – Оссовецкий И. А. Диалектная лексика в произведениях советсткой художественной литературы 50-60-х годов / И. А. Оссовецкий // Вопросы языка современной русской литературы. – М.: Наука, 1971. – С. 301-385.

Павлик 1909 – Павлик М. Передне слівце / Михайло Павлик // Оповідання / Михайло Павлик. – Чернівці: Друкарня т-ва "Руска Рада", 1909. – С. 3-6.

Павлюк 2003 – Павлюк М. Загальна характеристика українських говорів Румунії / Микола Павлюк, Іван Робчук // Українські говори Румунії: Діалектні тексти / Микола Павлюк, Іван Робчук. – Едмонтон – Львів – Нью-Йорк – Торонто, 2003. – С. 19-101.

Павлюк 1965 – Павлюк Н. Очерк фонологических систем украинских говоров в Румынии / М.Павлюк, И. Робчук //Revue roumaine de linguistique: edition de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie. – 1965. – № 6. – С. 595-616.

Петличний 1962 – Петличний І. З. Лише діалект чи літературна мова й діалект? / І. З. Петличний // Питання українського мовознавства. – Львів, 1962. – Книга 5-а. – С.130-140.

Петличний 1953 – Петличний І. З. Роль діалектизмів (фонетико-морфологічних) у мові творів М. Черемшини /

І. З. Петличний // Вопросы славянского языкознания. – Львов, 1953. – Книга 3-я. – С. 155-168.

Пиртей 2004 – Пиртей П. Короткий словник лемківських говірок. – Івано-Франківськ: "Сіверсія МВ", 2004. – 362 с.

Погребенник 1990 – Погребенник Ф. Гнат Хоткевич і його історична проза / Федір Погребенник // Хоткевич Г. Авірон. Довбуш. Оповідання / Гнат Хоткевич. – К.: Дніпро, 1990. – С. 539-553.

Пура 1958 – Пура Я. О. Говори західної Дрогобиччини. – Львів, 1958.

Рильський 1986 – Рильський М. Т. Відзив на кандидатську дисертацію О. Є. Засенка "Марко Черемшина (життя і творчість)" / Максим Рильський // Зібрання творів: у 20 т. – К.: Наук. думка, 1986. – Т. 12. – С. 128-130.

Рис 2008 – Рис Г. Мелодика живої народної мови гуцулів у романі Михайла Козоріса "Чорногора говорить" / Григорій Рис // Вісник Прикарпатського університету. Серія: Філологія (Мовознавство) / [редкол.: В. Г. Матвіїшин (голова) та ін.]. – Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2008. – Випуск XIX-XX. – С. 164-166.

Россельс 1974 – Россельс В. Проза Стефаника і спроба її сприйняття / Володимир Россельс // Співець знедоленого селянства. – К.: Дніпро, 1974. – С. 141-151.

Скаб 2008 – Скаб М. Номінації адресата мовлення в гуцульських говірках (за повістю М. Коцюбинського "Тіні забутих предків") / Мар'ян Скаб, Марія Скаб // Вісник Прикарпатського університету. Серія: Філологія (Мовознавство) / [редкол.: В. Г. Матвіїшин (голова) та ін.]. – Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2008. – Випуск XIX-XX. – С. 69-72.

Станівський 1961 – Станівський М. Діалектне забарвлення мови Юрія Федьковича // Питання історії і діалектології східнослов'янських мов: [наукові записки Чернівецького державного університету: серія філологічних наук]. – Львів: Вид-во Львівського університету, 1961. – Т. 42. – Кн. II.– С.62-86.

Стефаник 1954 – Стефаник В. Листи // Стефаник В. Повне зібр. тв. у 3-х тт. – Т.III. – К.: Вид-во АН Української РСР, 1954. – 329 с.

Стефаник 1993 – Стефаник Василь. Твори. З дереворитами В. Касіяна і М. Бутовича. – Львів, 1933. – 222 с.

Украинка 1977 – Украинка Леся. Малорусские писатели на Буковине / Леся Украинка // Зібрання творів: у 12 т. – К.: Наук. думка, 1977. – Т. 8: Літературно-критичні та публіцистичні статті. – 318 с.

Укр. діалектна 1969 – Українська діалектна морфологія. – К., 1969. – С. 79.

Укр. мова 2004 – Українська мова: Енциклопедія / [редкол.: В.М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. – 2-е вид., випр. і доп.] – К.: Вид-во "Українська енциклопедія" ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.

Франко 1976 – Франко І. Переднє слово / Іван Франко // Зібрання творів: у 50 т. / Іван Франко. – К.: Наук. думка, 1976. – Т. 1. – С. 19-21.

Франко 1978 – Франко І. Петрії і Довбущуки / Іван Франко // Зібрання творів: у 50 т. / Іван Франко. – К.: Наук. думка, 1978. – Т. 14. – С. 7-244.

Франко 1980 – Франко І. Говоримо на вовка – скажімо і за вовка / Іван Франко // Зібрання творів: у 50 т. / Іван Франко. – К.: Наук. думка, 1980. – Т. 28. – С. 167-175.

Франко 1982 – Франко І. Літературна мова і діалекти / Іван Франко // Зібрання творів: у 50 т. / Іван Франко. – К.:

Наук. думка, 1982. – Т.37: Літературно-критичні праці (1906-1908). – С. 205-210.

Франко 1982 а – Франко І. Передмова [до видання: "Писання Осипа Юрія Федьковича. Перше повне і критичне видання. Том перший. Поезії Осипа Юрія Федьковича". Львів, 1902] / Іван Франко // Зібрання творів: у 50 т. – К.: Наук. думка, 1982. – Т. 33: Літературно-критичні праці (1900-1902). – С. 384-388.

Франко 1982 б – Франко І. Передмова [до видання: "Писання Осипа Юрія Федьковича. Перше повне і критичне видання. Тому третього друга частина. Драматичні переклади Осипа Юрія Федьковича". Львів, 1902] / Іван Франко // Зібрання творів: у 50 т. – К.: Наук. думка, 1982. – Т.33: Літературно-критичні праці (1900-1902). – С. 389-396.

Франко 1982 в – Франко І. Перше повне видання творів Федьковича / Іван Франко // Зібрання творів: у 50 т. – К.: Наук. думка, 1982. – Т. 33: Літературно-критичні праці (1900-1902). – С. 116-136.

Франко 1986 – Франко І. Лист до М. П. Драгоманова від 26 квітня 1890 / Іван Франко // Зібрання творів: у 50 т. / Іван Франко. – К.: Наук. думка, 1986. – Т. 49. – С.

Хобзей 2002 – Хобзей Н. Гуцульська міфологія: етнолінґвістичний словник / Наталія Хобзей. – Львів, 2002 – 216 с.

Худаш 1987 – Худаш М. Л. Основні особливості гуцульського говору / М. Л. Худаш // Гуцульщина (Історико-етнографічне дослідження) / [ред. колегія Ю. Г. Гошко (відп. ред.) та ін.]. – К.: Наук. думка, 1987. – С. 51-56.

Ципердюк 2008 – Ципердюк О. Гуцульський діалект у книзі Марії Влад "Стрітеннє" / Оксана Ципердюк // Вісник Прикарпатського університету. Серія: Філологія (Мовознавство) / [редкол.: В. Г. Матвіїшин (голова) та ін.]. – Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ

ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2008. – Випуск XIX-XX. – С. 118-121.

Ціхоцький 2006 – Ціхоцький І. Мова прози Івана Франка (стилістичні новації) / Іван Ціхоцький. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Франка, 2006. – 280 с.

Черемшина 1974 – Черемшина Марко. Автобіографія / Марко Черемшина // Твори: в двох томах. – К.: Наук. думка, 1974. – Т. 2. – С. 169-177.

Шерех 1951 – Шерех Ю. Нарис сучасної української літературної мови. – Мюнхен, 1951.

Юрій Федькович 1958 – Юрій Федькович в розвідках і матеріалах / [упор. і прим. Г. І. Гуменюк та ін.]. – К.: Державне видавництво художньої літератури, 1958. – 263 с.

Janów 2001 – Janów J. Słownik huculski / Opracował i przygotował do druku Janusz Rieger / Jan Janów. – Kraków: Wyd-wo Naukowe DWN, 2001. – 302 s.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

Коз. – Козоріс М. Чорногора говорить: [повість] / Михайло Козоріс. – Харків: ДВОУ Література і мистецтво, 1931. – 321 с.
Ч. г. – Чорногора говорить
Коц. – Коцюбинський М. Тіні забутих предків / Михайло Коцюбинський // Твори: в семи томах. – К.: Наукова думка, 1974. – Т. 3. – С. 178-227.
Т. з. п. – Тіні забутих предків
Круш. – Крушельницький А. Буденний хліб. Рубають ліс / Антін Крушельницький. – Львів: Книжково-журнальне видавництво, 1960. – С. 167-398.
Р. л. – Рубають ліс
Ман. – Манчук О. Жиб'ївські новелі / Онуфрій Манчук. – Боффало: Вид-во "Гуцульщина", 1992. – 80 с.
Б. с. – Без свічьки
В. – Великдень
Д. – Дохторе
З. – Заробок
Л. д. – Лісова дівка
Н. м. – Непростий мертвец
П. – Потішив
Пр. – Право
С. Ю. – Свєтий Юрій
Ф. – Фіґлі
Фр. – Француз
Х. – Храм
Ч. –Чєлідина
Пав. – Павлик М. Оповідання / Михайло Павлик. – Чернівці: [Друкарня т-ва "Руска Рада"], 1909. – 213 с.
П. ч. – Пропащий чоловік
Р. Т. – Ребенщукова Тетяна

Ю. К. – Юрко Куликів
Фед. – Федькович Ю. Поетичні твори. Прозові твори. Драматичні твори. Листи / Юрій Федькович. – К.: Наук. думка, 1985. – 574 с.
А х. в. – А хто винен?
Б. з. – Безталанне закохання
Веч. – Вечір на Підгір'ю
В. п. – Виправа в поле
Гуц. – Гуцулка
Д. – Доля
Д. д. – Дикі думи
Д. Д. М. – До Данила Млаки
Дез. – Дезертир
Дит. – Дитина
Д. м. – Думи мої, діти мої
Д. н. – До неї
Дов. – Довбуш, або громовий топір і знахарський хрест
Д. р. б. – До руського боярства
Думи – Думи мої
Жов. – Жовнярка
З. л. – Золотий лев
З о. – З окрушків
Іл. – Ілем
К. – Киртчалі
Кер. – Керманич
К. і ж. – Кобзар і жовняри
Л. – з. – Люба-згуба
На мог. – На могилі званого мого брата Михайла Дучака у Заставні
Н. д. – На дорогу
Нов. – Новобранчик
О. в. я. – Ой вийду я з хати
О. н. т. – Ой нічка то тиха
Оп. – Опришок

П. М. – Під Маджентов
Поб. – Побратим
П. у Т. – Празник у Такові
Р. – Рекрут
С. З. – Сафат Зінич
С. н. н. – Серце не навчити
Сп. – Співак
С. п. – Стрілецька пригода
Ст. – Стрілець
Тов. – Товариші
Тр. – Трафунок
Т. р. б. – Три як рідні брати
У г. – У горах
Укр. – Українка
Х. в. – Хто винен?
Ц. – Циганка
Ш. б. – Шипітські берези
Ш. С. – Штефан Славич
Ю. Г. – Юрій Гінда
Я. к. р. – Як козам роги виправляють
Я. т. сп. – Як то співак проклинає
Фр. – Франко І. Зібрання творів: у 50 т. / Іван Франко. – К.: Наук. думка, 1979. – Т. 21. – С. 375-390, 424-472; Т. 22. – С. 491-500.
Г. к. – Гуцульський король
Т. н. – Терен у нозі
Як Ю. – Як Юра Шикманюк брів Черемош
П. і Д. – Франко І. Петрії і Довбущуки / Іван Франко // Зібрання творів: у 50 т. / Іван Франко. – К.: Наук. думка, 1978. – Т. 14. – С. 7-244.
Р. с. – Франко І. Рідне слово / Іван Франко // Зібрання творів: у 50 т. / Іван Франко. – К.: Наук. думка, 1976. – Т. 1. – С. 76-78.

Н. п. – Франко І. Народна пісня / Іван Франко // Зібрання творів: у 50 т. / Іван Франко. – К.: Наук. думка, 1976. – Т. 1. – С. 143.
О. д. – Осінні думи // Рукопис 1882 р.
Хар. – Харов'юк Д. Полагна / Данило Харов'юк. – Літературно-науковий вісник. – Львів, 1907. – Річник X. – Т. XXXVII. – С. 230-235.
П. – Полагна
Хот. – Хоткевич Г. Авірон. Довбуш. Оповідання / Гнат Хоткевич. – К.: Дніпро, 1990. – С. 63-456.
Хоткевич Г. Камінна душя: [повість] / Гнат Хоткевич. – Чернівці: [з друкарні тов. "Руска Рада" в Чернівцях, під зарядом Івана Захарка], 1911. – 376 с.
Д. – Довбуш
К. д. – Камінна душа
Чер. – Черемшина Марко. Твори: в двох томах / Марко Черемшина. – К.: Наук. думка, 1974. – Т. 1.– 335 с.
Б. – Більмо
Бо – Бо як дим підоймається
Б. п. п. – Бодай їм путь пропала!
Б. х. – Бабин хід
В. – Верховина
Г. – "Грушка"
Гор. – Горнець
Д. – Дід
З. – Зведениця
За м. м. – За мачуху молоденьку
З. з. – Злодія зловили
З. м.-г. п. – Зарікайся мід-горівку пити!...
Зр. – Зрадник
І. – Інвалідка
К. – Карби
Коз. – Козак
Кол. – Коляда

Л. – Лік
Лас. – Ласка
М. г. б. – Марічку головка болить
Н. б. – На боже
Н. К. І. – На Купала, на Івана (Нарис з гуцульського життя)
О. – Основини
П. – Поменник
Пар. – Парасочка
Пар. с. – Парубоцька справа
П. б. – Після бою (фрагмент)
Пис. – Писанки
П. с. – Перші стріли
Р. м. р. – Раз мати родила
С. в. – Село вигибає
С. п. – Село потерпає
С. Н. – Святий Николай у гарті
Х. д. в. – Хіба даруймо воду!
Ч. – Чічка
Шек. – Шекерик-Доників П. Дідо Иванчік: [роман] / Петро Шекерик-Доників. - Верховина: Редакція журналу (видавництво) "Гуцульщина", 2007. – 496 с.
Д. И. – Дідо Иванчік

Наукове видання

ҐРЕЩУК Василь Васильович
ҐРЕЩУК Валентина Василівна

ПІВДЕННО-ЗАХІДНІ ДІАЛЕКТИ В УКРАЇНСЬКІЙ ХУДОЖНІЙ МОВІ. НАРИС

Головний редактор *В. Головчак*
Редактор *Р. Бачкур*
Комп'ютерна верстка *Р. Бачкур*
Дизайн обкладинки *Р. Бачкур*

Підписано до друку 20.08.2010 р. Формат 60x84/$_8$. Папір офсетний.
Гарнітура "Times New Roman". Умов. друк. арк. 17,9.
Тираж 100 прим. Зам. № 64.

Видавництво Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
76000, м. Івано-Франківськ, вул. С. Бандери, 1
Тел. 71-56-22. E-mail: vdvcit@pu.if.ua.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2718 від 12.12.2006.

ҐРЕЩУК Василь Васильович – мовознавець, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови, директор Інституту українознавства Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Основні праці: "Український відприкметниковий словотвір" (1995), "Студії з українського мовознавства" (2009), "Василь Стефаник – художник слова" (1996), "Євген Желехівський у національно-культурному відродженні України" (1999), "Етнос. Соціум. Культура: регіональний аспект" (2006), "Нариси з основоцентричної дериватології" (2007, останні чотири – у співавторстві). Як редактор-упорядник опублікував ряд збірників українознавчих матеріалів: "Просвіта: історія, постаті, чин" (1993), "Українознавство: документи, матеріали, раритети", "Українська мова: навчально-методичні та виховні аспекти" (обидва – 1999), "Українська мова в освіті" (2000), "Актуальні проблеми українського словотвору" (2002). Уклав видання "Іван Могильницький. Вѣдомость о Руском Языцѣ" (2003), "Іван Ковалик. Вчення про словотвір. Вибрані праці" (2007), "Листування Івана Франка та Бодуена де Куртене" (2008).

ҐРЕЩУК Валентина Василівна – мовознавець, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника. Автор низки статей про гуцульський діалект у мові української художньої літератури.